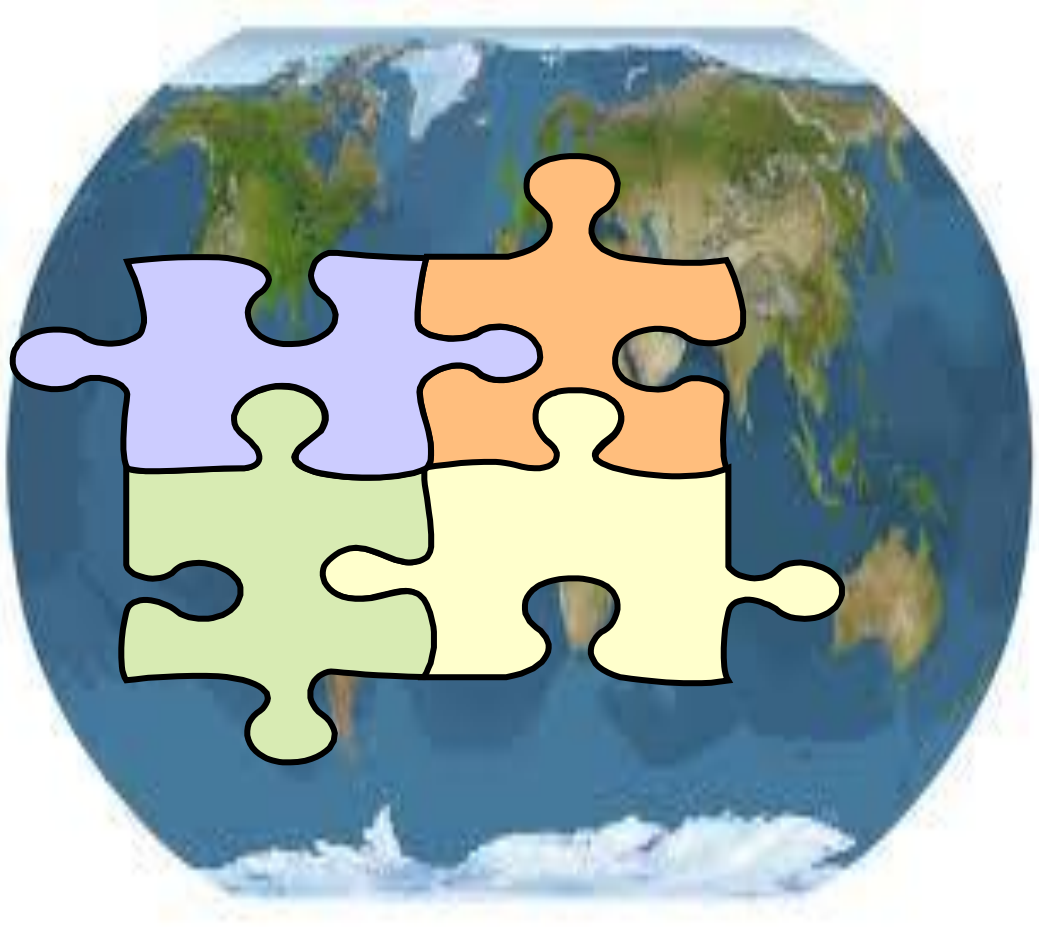
θάνος γκαραγκούνης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Κοινωνική Θεωρία και Χώρος

Αθήνα, 2013

Σε όσους πιστεύουν ότι η
Ανθρωπογεωγραφία είναι κάτι παραπάνω
από επιστήμη

'In Europe today, the blind are ruling the blind'

Slavoj Zizek, *The Guardian*, 17.01.2013

ebook- www.24grammata.gr
Σειρά : εν καινώ
Αριθμός σειράς: 36

ISBN: 978-960-93-4865-2

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ**……...……...…7**

_____*ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ*_____

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο Η Σημασία της Θεωρίας……..…..35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο Karl Marx…….…….....51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο Sigmund Freud……60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο Ferdinand de Saussure ……...77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο Louis Althusser…… ..86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο Jacques Lacan……94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο Claude Levi-Strauss…….. 101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο Jean Baudrillard……..109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο Jacques Derrida……...127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο Gilles Deleuze και Felix Guattari…….....139
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο Michel Foucault……149
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12ο Zygmunt Bauman……159

_____*ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΧΩΡΟΣ*_____

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13ο Ανάλυση και Αντίληψη Τοπίου……...170
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14ο Το Οικολογικό Μοντέλο…….184
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15ο Μαρξιστική Γεωγραφία (Ι)…….....198
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16ο Μαρξιστική Γεωγραφία (ΙΙ)……...209
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17ο Ποσοτική/Θετικιστική Στροφή…….217
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18ο Πολιτική Γεωγραφία ……..……..…236
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19ο Περιγραφική Γεωγραφία (Ποσσιμπιλισμός)……...246
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20ο Άνιση Περιφερειακή Ανάπτυξη……..259
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21ο Ανθρωπολογίες του Χώρου……...…....270
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 22ο Κατανάλωση και Πόλη (Ι)……271
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23ο Κατανάλωση και Πόλη (ΙΙ)…….…... 292
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 24ο Χάρτες και Ιδεολογίες……...299

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ……318
Βιβλιογραφία…….322
Βιογραφικό ……328

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ανθρωπογεωγραφία αποτελεί τμήμα των κοινωνικών επιστημών. Έχει όμως πολλές και ενδιαφέρουσες εφαρμογές τόσο στην ακαδημαϊκή όσο και την καθημερινή ζωή. Υπό αυτήν την έννοια δεν χρειάζεται να έχει κάποιος πτυχίο Ανθρωπογεωγραφίας για να χρησιμοποιεί έννοιες του χώρου, να μιλήσει ή ακόμη να αισθανθεί ότι υφίσταται (σ)το χώρο (αν κάτι τέτοιο έχει νόημα ˙ όσο ενδεχόμενα έχει νόημα να πει κάποιος ότι αισθάνεται τη βαρύτητα κτλ), να αξιολογήσει αποστάσεις, κατευθύνσεις, προσανατολισμούς, να θυμάται και να γνωρίζει ονόματα πόλεων, χωρών, βουνών, ποταμών, πρωτευουσών κτλ.

Ασφαλώς η Ανθρωπογεωγραφία δεν ασχολείται μόνο με τα παραπάνω, τουλάχιστον στην ακαδημαϊκή της μορφή. Εν τούτοις και αυτά αποτελούν τμήμα του ενδιαφέροντος της.

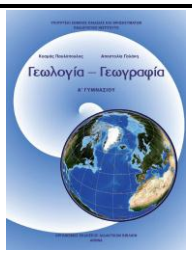
Σε επίπεδο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η Γεωγραφία διδάσκεται στην Πέμπτη και Έκτη Δημοτικού και στην Πρώτη και Δευτέρα Γυμνασίου. Αντλεί στοιχεία από τη Γεωλογία, την Αστική Γεωγραφία και τη Φυσική Γεωγραφία.

Ο Ανθρωπογεωγράφος Ιωάννης Ρέντζος (1984, 2004, 2010) έχει επισταμένως αναδείξει τα προβλήματα και τις προόδους που συντελέστηκαν κατά την διδακτική και εκπαιδευτική δραστηριότητα της Γεωγραφίας στην Α'-βάθμια και Β'-βάθμια εκπαίδευση.

-Ρέντζος, Ι. (1984) *Γεωγραφική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Επικαιρότητα.
-Ρέντζος, Ι. (2010) *Αναπαραστάσεις της Πόλης*. Βόλος: Παν. Εκδ. Θεσσαλίας

Η Ανθρωπογεωγραφία στην Ελλάδα ως επιστημονικός κλάδος και ακαδημαϊκό τμήμα υπάρχει από το 1994 όταν ιδρύθηκε στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου το πρώτο Τμήμα Γεωγραφίας (Λεοντίδου 2000).

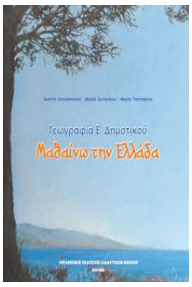
Το 1999 στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο συστήνεται ένα ακόμη Τμήμα Γεωγραφίας.

Το βιβλίο Γεωλογίας- Γεωγραφίας Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

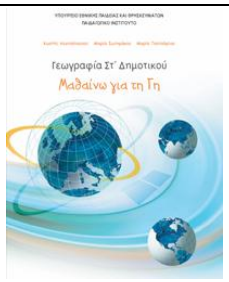
Η Γεωγραφία διδάσκεται ακόμη στα Τμήματα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών στο Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

Το βιβλίο Γεωλογίας- Γεωγραφίας Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Το Βιβλίο Γεωγραφίας Ε΄ Δημοτικού

Το Βιβλίο Γεωγραφίας ΣΤ΄ Δημοτικού

Ενίοτε αποτελεί κατεύθυνση στα προγράμματα σπουδών Τμημάτων όπως η Γεωλογία, το Τμήμα Τοπογράφων Μηχανικών στο ΕΜΠ και το Τμήμα Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης στην Παντειο, με τη μορφή μαθημάτων όπως η Χωροταξία, η Πολεοδομία, ο Αστικός Σχεδιασμός, η Οικονομική του Χώρου, κτλ.

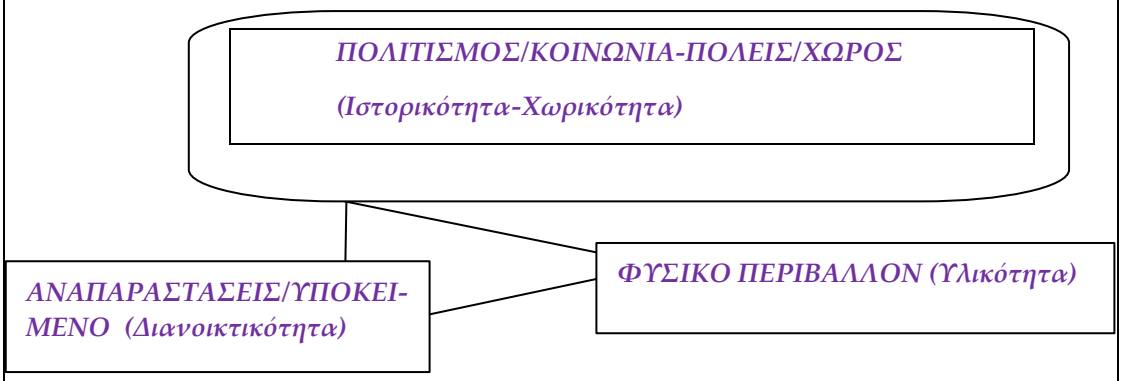
Κατά συνέπεια τα περισσότερα Τμήματα των Ελληνικών Πανεπιστημίων προφέρουν μαθήματα σχετικά με το αντικείμενο της Ανθρωπογεωγραφίας. Ακόμη και Τμήματα όπως το Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο ή το Τμήμα Διοίκησης Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και Οργανώσεων του ΤΕΙ Μεσολογγίου, τα οποία δεν έχουν εμφανή γεωγραφικό προσανατολισμό, περιέχουν στα προγράμματα σπουδών τους το μάθημα της Ανθρωπογεωγραφίας, είτε ως υποχρεωτικό είτε ως μάθημα επιλογής.

Το ενδιαφέρον για το χώρο δεν αφορά λοιπόν αποκλειστικά τους Γεωγράφους. Η Βρετανή Ανθρωπογεωγράφος Doreen Massey (2004) δικαιολογημένα το είχε θέσει ως εξής: *η γεωγραφία έχει σημασία!* [Geography Matters]-εννοώντας ότι έχει σημασία για όλους μας ανεξαρτήτως αν είμαστε γεωγράφοι ή όχι!

Μπορεί να ειπωθεί ότι η *Γεωγραφία* αποτελεί, την επιστήμη που ενδιαφέρεται και μελετά την αλληλεπίδραση, ανθρώπου, κοινωνίας και φυσικού περιβάλλοντος. Ειδικότερα όμως, αν επιμείνουμε σε ένα πιο ακριβή ορισμό του αντικειμένου της, θα πούμε ότι αφορά τη σχέση μεταξύ των ακόλουθων πεδίων (τα οποία θα προσπαθήσουμε να ξεκαθαρίσουμε στην πορεία της εργασίας μας) –παρόλο που δεν θα σταθούμε μόνο σε αυτά και παρόλο που οι τυπικοί ορισμοί που οφείλει να έχει η Γεωγραφία δεν φαίνεται κάθε φορά να καλύπτουν το εύρος των δυνατοτήτων της και δραστηριοτήτων της.

Σχήμα 1ο

Πεδία ενδιαφέροντος της Ανθρωπογεωγραφίας

Πηγή: Επεξεργασία από Lefebvre (1991), Heidegger (1976) και Soja (1996)

-Lefebvre, H (1991) *The Production of Space*. London: Routledge

-Heidegger, M (1976) *Είναι και Χρόνος*. Αθήνα: Δωδώνη (I, II τομ.) (μτφρ. Γ. Τζαβάρας)

-Soja E. (1996) *Thirdspace*. London: Routledge

Ανθρωπογεωγραφία

Φυσική Γεωγραφία και Χαρτογραφία: Αποτέλεσαν χρήσιμα εργαλεία μελέτης κοινωνιών που οικονομικά, γεωμορφολογικά, φυσικογεωγραφικά και περιβαλλοντικά, διέφεραν από τις κοινωνίες της Δυτικής Ευρώπης. Η γεωπολιτική και γεω-οικονομική διάσταση της χαρτογραφίας, όμως είναι εμφανής εφόσον δεν είναι ουδέτερη ή αξιακά αντικειμενική.

Πηγή:
-Πανταζής Β (1989) *Χάρτες και Ιδεολογίες*. Αθήνα: Κάλβος

Ιστορική Γεωγραφία: Θεμελιώθηκε στην βάση του ενδιαφέροντος και συμφέροντος που οι κυρίαρχες και ισχυρά οικονομικές κοινωνίες ανέπτυξαν και διαμόρφωσαν έναντι κοινωνιών που βρίσκονταν σε λιγότερο ισχυρή θέση, συνήθως στην περιφέρεια της Ευρώπης και αλλού στον κόσμο, τις οποίες μελετούσαν στη διαχρονική τους εξέλιξη. Ιστορικά εν τούτοις, δεν υπάρχει μια και μοναδική αφήγηση, αλλά πληθώρα 'γλωσσικών παιγνίων' για αυτό είναι καλυτέρα να μιλάμε για *κριτικές ιστορικές* γεωγραφίες.

Πηγή:
- Ψυρούκης Ν. (1973) *Ιστορικός Χώρος και Ελλάδα*. Αθήνα: Επικαιρότητα
-Λιακός, Αντ. (1998) *Πως το Παρελθόν*

Πολιτική Γεωγραφία: Συνδέθηκε με το ιμπεριαλιστικό στάδιο του καπιταλισμού και την ανάγκη κυριαρχίας και επέκτασης της Δύσης σε γεωγραφικές περιοχές που συνήθως στερούνταν οικονομικής και γεωπολιτικής ισχύος ή υπολείπονταν αυτής.

Πηγή:
-Ratzel F. (2001*) Ο Ζωτικός Χώρος*.
Αθήνα: Προσκήνιο

Πολιτισμική Γεωγραφία: Αναδεικνύει την επιβολή και επικράτηση του Δυτικού τρόπου ζωής ως μοναδικού τρόπου σκέψης, αλλά και στάση ζωής απέναντι στην προβληματική και αντιτιθέμενη εμπειρία της νεωτερικότητας.

Πηγή:
-Ν, Δουκέλλης (2005) (επιμ.,) *Το Ελληνικό Τοπίο*. Αθήνα: Εστία
-Τερκενλή Θ (1996) *Το Πολιτισμικό Τοπίο*. Αθήνα: Παπαζήσης

Οικονομική Γεωγραφία: Εξηγεί την άνιση γεωγραφική ανάπτυξη δια της επιβολής, εκμετάλλευσης και καταπίεσης μιας τάξης επί μιας άλλης· ουσιαστικά δια των σχέσεων και της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής και την απομύζηση της υπεραξίας που προέρχεται από την πώληση της εργασίας.

Πηγή:
-Harvey D (1982) *The Limits to Capital*. London: Routledge

Τα παραπάνω δεν εννοούν με κανένα τρόπο να εξαντλήσουν ή να αποτυπώσουν όλες τις πιθανές σχέσεις που υφίστανται μεταξύ των σχετικά αυτόνομων πεδίων έρευνας της ανθρωπογεωγραφίας. Ούτε οι ορισμοί που δόθηκαν πιο πάνω έχουν την πρόθεση να ορίσουν μια και καλή το γνωστικό αντικείμενο, τον ερευνητικό στόχο και την ιστορία κάθε ορισμένου κλάδου. Επιπλέον δεν υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος για τον οποίο απουσιάζουν ορισμοί της *Κοινωνικής* ή της *Αστικής Γεωγραφίας*, ούτε μπορεί να δικαιολογηθεί γιατί η *Χαρτογραφία* δεν διασταυρώνεται ή δε συναντάται με την *Οικονομική Γεωγραφία*, όπως τις εκθέσαμε παραπάνω ή γιατί ο χωροταξικός σχεδιασμός (social and spatial planning) απουσιάζει εντελώς από τα κεφάλαια του βιβλίου.

Υφίστανται επιπρόσθετα και άλλες περιοχές γνώσης που γειτνιάζουν με τη γεωγραφία που δεν αναφέρονται πιο πάνω · τις σχέσεις των οποίων με τη γεωγραφία σίγουρα ο αναγνώστης θα εντοπίσει και θα αναγνωρίσει (Ιστορία, Οικονομία, Κοινωνική Ανθρωπολογία, κτλ). Πρόθεση του βιβλίου παρόλα αυτά δεν είναι να αναδείξει ένα κλάδο της Ανθρωπογεωγραφίας (Αστική, Οικονομική κτλ.,) ή τη σχέση ενός κλάδου με άλλους κλάδους κτλ., ή να αναδείξει την Ιστορία και εξέλιξη της Γεωγραφικής Σκέψης. Αυτή η εργασία έχει αναληφθεί από άλλους με επάρκεια.

Περισσότερο το βιβλίο στοχεύει να διακόψει την ροή της ανθρωπογεωγραφίας μέσα από έννοιες που θεωρούνται βασικές/κύριες (key concepts) και διεπιστημονικές και οι οποίες διασχίζουν *διαγώνια* πολλές από τις υπο-περιοχές και τους κλάδους όχι μόνο της

ανθρωπογεωγραφίας, αλλά και άλλων κοινωνικών επιστημών. Η οικολογική σχολή του Σικάγου, για παράδειγμα, μπορεί να είναι τμήμα της Αστικής ή της Κοινωνικής Γεωγραφίας, εμάς όμως μας ενδιαφέρει να αποκαλύψουμε τι έκανε μια τέτοια αναζήτηση δυνατή, τις προϋποθέσεις εγκαθίδρυσης της και την ανάγκη ύπαρξης της ως Λόγος · εν προκειμένω ως επιστημονικός λόγος που αναφέρεται στην οικολογία (ζώνες και καταλήψεις χώρων) αλλά και την ποιοτική μεθοδολογία (επιτόπια ποιοτική έρευνα, συνεντεύξεις κτλ.), με συγκεκριμένη επιστημολογία και φιλοσοφία, ανιχνεύσιμες επιρροές από το παρελθόν, ανάδυση εντός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου κτλ.

Αυτού του είδους η φιλοσοφία της γεωγραφίας, είναι απαραίτητη, κυρίως γιατί η ανάπτυξη της γεωγραφίας συνδέεται με την εξουσία, την κυριαρχία και την χαρτογράφηση διαφορετικών, άγνωστων, απόμακρων και εν τέλει ανοίκειων πληθυσμών, κοινωνιών, ιστοριών και περιοχών. Αν υπάρχουν λόγοι να την ακολουθήσουμε ή να την σπουδάσουμε λοιπόν, οφείλουν να αφορούν όχι μόνο την καταγραφή και ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης, αλλά και μια προσπάθεια άρσης των αδικιών, των ανισοτήτων και των σχέσεων εξουσίας που ήδη έχουν υφανθεί, μια επιχείρηση λύσης προβλημάτων, προτάσεων αλλά σημαντικότερα και διατύπωσης πιο εύστοχων ερωτημάτων.

Αν μπορούσαμε να συνοψίσουμε το αντικείμενο της ανθρωπογεωγραφίας, σε δύο γραμμές, θα λέγαμε τελικά ότι αφορά, αφενός τη μελέτη του ‘άλλου’, του διαφορετικού, του ‘εξωτικού’ κτλ. σε όλη τη γεωγραφική τους διαφοροποίηση, αφετέρου την παραδοχή ότι

αυτή η μελέτη δεν μπορεί να ιδωθεί έξω από τη σχετική κοινωνική, γεωπολιτική και οικονομική ιεραρχία και συγκυρία που την παρήγαγε. Υπό αυτήν την έννοια οι γεωγράφοι βαδίζουν κυριολεκτικά σε κινούμενη άμμο, αφού μελετούν προβλήματά με όρους που γεννώνται και δημιουργούνται, τις περισσότερες φορές και από αυτά τα προβλήματα. Αυτός είναι ο λόγος που οφείλουμε να μιλούμε περί ***Κριτικής Ανθρωπογεωγραφίας***, ως τη διαδικασία αποκάλυψης και διαπίστωσης του στέρεου εδάφους που υφίσταται κάτω από αυτήν τη ρευστή πραγματικότητα · κίνδυνο τον οποίο δεν αποφεύγουν ούτε οι υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες · ούτε καν η φιλοσοφία. Αυτή η αμφισημία αποτελεί, από την άλλη πλευρά και μια πρόσκληση και ταυτόχρονα ένα στόχο, ένα *raison de e tre*, ένα λόγο για να σπουδάσει κανείς μια επιστήμη.

Κοινωνική Κατασκευή

Η Ανθρωπογεωγραφία αποτελεί, ιδωμένη υπό μια ευρεία έννοια, μια *κοινωνική κατασκευή*. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι ψεύτικη, ιδεολογική ή ασαφής. Να εξετάσουμε τον τρόπο σχηματισμού, διαμόρφωσης και αλλαγής αυτών των ορίων κ είναι ένας από τους στόχους του παρόντος βιβλίου.

Κοινωνική Κατασκευή

Εννοείται εδώ, ότι οι *μέθοδοι*, οι *τεχνικές* και οι *θεωρίες* που την στηρίζουν και οι πρακτικές εφαρμογές της έχουν όρια, συνάφεια και σχέση με ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και οικονομικές διεργασίες εντός των οποίων υποθάλπονται και υλοποιούνται.

Ηθική

Εκ των πραγμάτων, τα ζητήματα που θέτει και τα προβλήματα με τα οποία ασχολείται η ανθρωπογεωγραφία δεν εξελίσσονται σε κάποιο άυλο ή κοινωνικό κενό, ούτε μπορούν να εξεταστούν χωρίς να συνυπολογιστούν τα ενδιαφέροντα των κοινωνικών ομάδων που εμπλέκονται. Είναι λοιπόν βαθύτατα ηθική και κοινωνική επιστήμη και πάνω από όλα ανθρωπιστική. Παραδοσιακά, τρεις ερωτήσεις επιχειρεί αν όχι να απαντήσει, τουλάχιστον να θέσει η γεωγραφία.

Ήθη: Κανόνες κοινωνικής διαβίωσης · αξιολογήσεις και αξίες, κρίσεις, επικρίσεις και αποκρίσεις. Υπό την Αριστοτελική έννοια, η ηθική οδεύει προς το *αριστεύειν* ως τρόπος να ζει κανείς χρήσιμα στην πολιτεία · υπό την Πλατωνική έννοια η ηθική οδεύει προς τον ενάρετο βίο · όπως το έθεσε ο Καντ, ηθική είναι ο πρακτικός τρόπος να είναι κανείς ηθικός.

Διανοίγοντας το ερώτημα περί χώρου:

Τι είναι;

Γιατί είναι;

Που είναι;

Δεν θα σταθούμε μόνο σε αυτές. Πρέπει να γνωρίζουμε όμως ότι,

ΟΡΙΣΜΟΣ

Η Γεωγραφία είναι πάνω από όλα *ένας τρόπος σκέψης* και κατά συνέπεια ένας από τους πολλούς τρόπους να ζει κάποιος. Μια *κοινωνική πρακτική*, με άλλα λόγια, που το μόνο που διεκδικεί και προτείνει είναι λιγότερο ιμπεριαλιστικούς τρόπους για να ζήσει κάποιος.

Οι απαντήσεις που θα δοθούν στις παραπάνω ερωτήσεις, επηρεάζονται κάθε φορά από συσχετισμούς δυνάμεων που υλοποιούνται, επανασχηματίζονται και επαναδημιουργούνται στην κοινωνία και τον ακαδημαϊκό χώρο, δεδομένου ότι και ο τελευταίος αποτελεί τμήμα του κοινωνικού-υλικού πεδίου της καθημερινότητας. Χωρίς να ιχνηλατηθούν και αξιολογηθούν τα αποτελέσματα που παράγουν αυτές οι εξελίξεις, οι απαντήσεις θα είναι προβληματικές. Η *ηθική*, με την ευρεία έννοια του όρου, δεν μπορεί να μην απασχολεί, συνεπώς, την Ανθρωπογεωγραφία.

Το παρόν βιβλίο από την άλλη πλευρά, δεν επιχειρεί να εξηγήσει, ούτε να επιβάλλει μια συγκεκριμένη οπτική που πριμοδοτεί ή δικαιολογεί γιατί η μια ή άλλη προσέγγιση της γεωγραφίας είναι

πληρέστερη ή πιο χρήσιμη ώστε να ικανοποιήσει ή να υλοποιήσει αυτό το στόχο. Δεν εμπλέκεται σε κάποιο 'πόλεμο' μεταξύ 'σχολών' ή 'ρευμάτων σκέψης', δηλαδή. Αυτό το καθήκον το ανέλαβα σε δύο άλλες περιπτώσεις, όχι με την έννοια ασφαλώς μιας στείρας πολεμικής ή κριτικής - [Γκαραγκούνης, Θ. (2011) *Ο Λόγος της Μετανεωτερικότητας. Μια Ανθρωπογεωγραφική Προσέγγιση της Μεσογειακής Πόλης* Πάτρα: Αμφιλύκη, και Γκαραγκούνης Θ. (2012) *Η Καταναλωτική Κοινωνία. Σημείο, Πόλη, Εμπόρευμα: Έξι Διατυπώσεις στον Ορίζοντα της Κοινωνικής Γεωγραφίας.* Πάτρα: Αμφιλύκη)].

Το ανά χείρας βιβλίο, αποτελεί καταρχήν, ένα εισαγωγικό πόνημα στην επιστήμη της ανθρωπογεωγραφίας, όπως σχηματίστηκε και καθιερώθηκε στην δυτική ακαδημαϊκή σκέψη τα τελευταία 150 χρόνια.

Υπό αυτήν την έννοια δεν προσφέρει ούτε μονοπωλεί την εξειδικευμένη γνώση που δεν υπάρχει αλλού ή δεν είναι ήδη γνωστή. Απευθύνεται σε φοιτητές, ακαδημαϊκούς, ερευνητές και όλους τους κοινωνικούς επιστήμονες. Ομολογουμένως, όμως δεν είναι μια αποκλειστική ιστορία της ανθρωπογεωγραφίας. Άλλωστε ούτε η ανθρωπογεωγραφία μπορεί να εγκλωβιστεί μόνο σε ότι επιτάσσει, μελετά και ενδιαφέρει την ακαδημαϊκή σκέψη, ούτε αποτελεί μονοπωλιακό ενδιαφέρον γνώσης των γεωγράφων, ούτε αφορά αποκλειστικά μια περιοδολόγηση των διαφορετικών μορφών, συγκρούσεων και τάσεων των διαφόρων ρευμάτων σκέψης που έφεραν εις πέρας αυτήν την αποστολή. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν στέκεται κριτικά απέναντι στα διάφορα ρεύματα, ούτε σημαίνει λιγότερη προσπάθεια από την πλευρά του συγγραφέα ή μικρότερη ευθύνη.

Επιπλέον, δεν επιχειρεί να είναι εξαντλητικό από βιβλιογραφική άποψη, αφού η προτεινόμενη ανάγνωση περιορίζεται σε βιβλία που σταδιοδρόμησαν τη δεκαετία του 1990 και του 2000, χωρίς να είναι φυσικά λιγότερο χρήσιμα για αυτό. Το βιβλίο συνεπώς, θα ικανοποιούσε το στόχο του αν ο εξειδικευμένος αναγνώστης αναφωνούσε στο τέλος: 'Αυτά είναι ήδη γνωστά'.

Πολιτική/Ιδεολογία

Παραμένει εν τούτοις, ένα εισαγωγικό πόνημα που βασικά θέλει να εξοικειώσει τον αναγνώστη με την επιστήμη της ανθρωπογεωγραφίας, αλλά διατηρείται σε σχετικά ασφαλή απόσταση από μια υποχρεωτική στράτευση με την μία ή την άλλη πλευρά, χωρίς εν τούτοις, να χάνει τον μαχητικό ή αγωνιστικό του χαρακτήρα. Καθώς απευθύνεται σε φοιτητές, καθηγητές και όσους θέλουν ή ενδιαφέρονται όχι απαραίτητα να εντρυφήσουν με ένα πιο εξειδικευμένο τρόπο στις επιστήμες του χώρου, αλλά τουλάχιστον να κατανοήσουν με ποιον τρόπο κάποιοι που το έχουν κάνει ήδη οδηγήθηκαν σε αυτές τις κατευθύνσεις, παραμένει βαθύτατα και συνειδητά, κριτικό και αυτοκριτικό.

Η Πολιτική με την έννοια του Αριστοτέλη και του Μαρξ, η **πολεακώς οργανωμένη κοινωνία**, η **ταξική κοινωνία**, αντίστοιχα, απαιτεί να 'διαλέξει κανείς στρατόπεδο'. Υπό αυτήν την έννοια η πολιτική είναι και ηθική.

Διεπιστημονική Περιοχή Γνώσης

Η Ανθρωπογεωγραφία δίνει απαντήσεις σε ερωτήματα και προβλήματα. Επίσης θέτει τα κατάλληλα ερωτήματα. Αντλεί στοιχεία, μεθόδους, θεωρίες και τεχνικές από πολλές επιστήμες και ξεπερνά τα αυστηρά και στεγανά όρια μεταξύ των διαφόρων ακαδημαϊκών κλάδων.

Έχει γίνει *κλισέ* ήδη, αλλά δεν ενοχλεί να το επαναλάβουμε. Η Ανθρωπογεωγραφία, αποτελεί μια **διεπιστημονική** περιοχή γνώσης. Διεπιστημονική είναι η περιοχή γνώσης που σε αντίθεση με το πεδίο σκέψης που χαρακτηρίζει την *πολυεπιστημονικότητα*, χρησιμοποιεί έννοιες, μεθόδους και εργαλεία από πολλές επιστήμες για να καταφέρει να επιλύσει προβλήματα, να δώσει απαντήσεις, αλλά κυριότερα να θέσει *ερωτήματα*.

Παρακάτω αυτή η διεπιστημονικότητα, βρίσκει μια τυπική, πιο τεχνική, έκφραση, στη διαίρεση του βιβλίου σε δύο μέρη.

Ανθρωπογεωγραφία και Κοινωνική Θεωρία

Θεωρία και *Πρακτική* δεν τίθενται αντιμέτωπες η μία απέναντι στην άλλη. Ομιλούμε περί ***θεωρητικής πρακτικής*** λοιπόν για να ξεπεράσουμε τους δυισμούς και τις κλασσικές ιεραρχίες μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου .

Στο πρώτο μέρος εξηγείται το ενδιαφέρον της ανθρωπογεωγραφίας για την κοινωνική θεωρία.

Υπάρχουν περιορισμοί ασφαλώς εδώ και χρειάζονται να ληφθουν κάποιες προφυλάξεις. Καταρχήν όταν λέμε κοινωνική θεωρία εννοούμε πολλά και διαφορετικά πράγματα. Το βιβλίο, από την άλλη πλευρά, ασχολείται με συγκεκριμένους θεωρητικούς. Δεν καλύπτει, δηλαδή, όλη

τη δυτική σκέψη, αλλά προσφέρει μια ευκαιρία οικείωσης με μερικούς από τους πιο σημαντικούς κοινωνικούς θεωρητικούς. Η επιλογή είναι φυσικά ιδιοσυγκρασιακή και άρα ιδιοτελής. Ευελπιστώ παρόλα αυτά, να ενδιαφέρει τον αναγνώστη. Στην ερώτηση γιατί εκείνος ο θεωρητικός και όχι ο άλλος δεν υπάρχει απάντηση. Παρόλα αυτά τολμάω να εξηγήσω στο τέλος του βιβλίου, τα ίχνη και τη λογική επιλογής των θεωρητικών που εκτίθενται στο πρώτο μέρος του βιβλίου. Θα όφειλα φυσικά να έχω κάνει κατανοητά τα κριτήρια επιλογής, αρκετά νωρίς και πράγματι προσπαθώ να το κάνω κατά τη διάρκεια του βιβλίου. Στο τέλος απλά το θέτω πιο καθαρά. Αν ο αναγνώστης συμφωνεί μπορεί να δει την περιπέτεια της ανάγνωσης και ξεφυλλίσματος, σαν ένα κυνήγι θησαυρού. Με τη διαφορά ότι αν είναι επιτυχής, δεν θα χρειαστεί να φτάσει ως τον επίλογο όπου επεξηγείται ο γρίφος. Θησαυρός χωρίς θησαυρό λοιπόν. Φυσικά κάποιος μπορεί να ξεκινήσει ανάποδα και να διαβάσει πρώτα το τελευταίο μέρος.

Στο δεύτερο μέρος αναλύεται ο τρόπος που η κοινωνική θεωρία επηρέασε και συνεχίζει να ελκύει την ανθρωπογεωγραφική σκέψη. Κανένα από τα δύο ενδιαφέροντα δεν είναι αυτονόητο, ούτε φυσικά η μεταξύ τους σχέση. Θα πρέπει να εξηγηθούν λοιπόν. Είπαμε ότι η κοινωνική θεωρία σημαίνει για πολλούς, πολλά και διαφορετικά πράγματα. Δύσκολα λοιπόν μπαίνει σε καλούπια και ακόμη πιο δύσκολα μπορεί κάποιος να αρνηθεί σε κάποιον άλλον το δικαίωμα να ‘έχει κάποια θεωρία’. Το αντίθετο ισχύει μάλλον. Μπορεί να ειπωθεί μάλιστα, ότι η θεωρία δεν είναι αποκλειστικά ένας κλάδος

'επιστημονικού ενδιαφέροντος' με την στενή έννοια του όρου. Υπό την έννοια αυτή, είναι αρκετά ασαφές να ισχυριστούμε ότι κάποιος είναι 'περισσότερο θεωρητικός' ή 'πρακτικός' από κάποιον άλλο. Είναι επίσης αδόκιμο να επιμείνουμε σε μια θεωρητική προσέγγιση της ανθρωπογεωγραφίας την οποία θα αντιδιαστείλουμε σε μια πρακτική της διάσταση που υποτίθεται ότι αποκλείει την πρώτη.

Τα ερωτήματα είναι πιεστικά και οι απαντήσεις δεν μοιάζουν εύκολες σε ότι αφορά τις σχέσεις μεταξύ θεωρίας και ανθρωπογεωγραφίας. Θα λειτουργήσουμε πιο συμβατικά. Θα διακρίνουμε την κοινωνική θεωρία από την ανθρωπογεωγραφία, ισχυριζόμενοι ότι η πρώτη είναι ένα πεδίο σκέψης γενικότερο, ευρύ και πιο 'ελαστικό', εν αντιθέσει, με την ανθρωπογεωγραφία που θα την θεωρήσουμε ως ένα πιο συμβατικό, ακαδημαϊκό επαγγελματικό και 'τεχνικό' κομμάτι γνώσης του ευρύτερου κοινωνικού καταμερισμού εργασίας με ιδιαίτερο σκοπό, οπτική και προοπτική .

Κοινωνική Θεωρία και Διαφορά

Στόχος του βιβλίου, αν και μετριοπαθής, παραμένει εν τούτοις, η ανάγκη να εξακριβωθούν οι σχέσεις μεταξύ των δύο αυτών περιοχών γνώσης, όχι για να απαλειφθούν ή εξομοιωθούν οι διαφορές τους, αλλά για να διατηρηθούν ενδεχόμενα μέσα από την προκύπτουσα αλλά

Η Ανθρωπογεωγραφία υιοθετόντας μια θεωρητική άποψη που σέβεται την διαφορά, γίνεται η επιστήμη που όχι μόνο μελετά την γεωγραφική διαφοροποίηση στις πόλεις, αλλά που επινοεί και ενίοτε την επιβάλλει.

παλλόμενη και επισφαλή ενότητα τους.

Η έννοια της ***διαφοράς*** είναι σημαντική τόσο στις δυτικές κοινωνίες όσο και στις μορφές και τους τρόπους σκέψης, τα λογικά σχήματα της φιλοσοφίας και της κοινωνικής θεωρίας κτλ. Η κοινωνική θεωρία που υπερθεματίζει και αναλύει τη διαφορά, την ετερότητα και την διαφορετικότητα, συνδέεται από την άλλη πλευρά, με την υλική πραγματικότητα που διαμορφώνεται σήμερα στις πόλεις αλλά και την ανάγκη σεβασμού του Άλλου.

Τα 24 κεφάλαια που απαρτίζουν το βιβλίο (12 του πρώτου μέρους περί κοινωνικής θεωρίας και 12 του δευτέρου περί ανθρωπογεωγραφίας) δεν αντιστοιχούν απαραίτητα, ούτε αριθμητικά το ένα στο άλλο, με κάποιο αδιάβλητο, αναγκαστικό, μηχανικό ή αντικειμενικό τρόπο. Εν τούτοις οι μεταξύ τους σχέσεις υφίστανται. Αυτά τα 24 κεφάλαια αντιμετωπίζουν προβλήματα και ενδιαφέροντα της ανθρωπογεωγραφικής θεωρίας με τρόπο, που δεν είναι αντικειμενικός, αδιάψευστος ή αψεγάδιαστος, αλλά χρήσιμος, γόνιμος και ανοιχτός.

Κεφάλαια και Περιεχόμενα

Το **Πρώτο Κεφάλαιο** ασχολείται με τη σημασία και το νόημα της Θεωρίας. Τη διακρίνει από τις καθημερινές θεωρίες και τη θεωρία που συνήθως χαρακτηρίζει το επιστημολογικό υπόβαθρο κάποιας γνωστικής περιοχής. Τη διακρίνει επίσης από τις απλές γνώμες που έχουν εν τούτοις τη δική τους αξία. Η Θεωρία, εν τούτοις, δεν φιλοδοξεί να

αποτελέσει ένα συμβάν διήγησης 'μεγάλου αφηγηματικού χαρακτήρα'. Επιχειρούμε με αυτόν τον τρόπο και τη διάκριση μεταξύ των δύο, [*θεωρία*/*Θεωρία*], να ανιχνεύσουμε το νόημα της κοινωνικής θεωρίας για την ανθρωπογεωγραφία και να εξιχνιάσουμε τις εκατέρωθεν και αμοιβαίες οφειλές και επιρροές, χωρίς να υποστηρίζουμε, από τη μία πλευρά, ένα άκρατο *θεωρητικισμό*, ούτε από την άλλη πλευρά, έναν χονδροκομμένο *εμπειρισμό*.

Το **Δεύτερο Κεφάλαιο**, ασχολείται με μια σημαντική πηγή έμπνευσης όχι μόνο της ανθρωπογεωγραφίας, αλλά και των κοινωνικών επιστημών γενικότερα. Αφορά την Πολιτική Οικονομία όπως αποδόθηκε στην κλασσική της μορφή αλλά κυριότερα, όπως συνελήφθει στην ριζοσπαστική της εκδοχή από τον Γερμανό οικονομολόγο, φιλόσοφο, κοινωνιολόγο, κοινωνικό και πολιτικό στοχαστή, Karl Marx. Το κεφάλαιο αναδεικνύει τα σημαντικότερα μεγέθη και τις μεταβλητές της Μαρξιστικής Πολιτικής Οικονομίας, με τρόπο όχι έντονα εξειδικευμένο, αλλά εν τούτοις μεστό, προσιτό και ευελπιστώ, εντός των προβλεπόμενων ορίων, ώστε να του αναγνωρίζεται η στοιχειώδης 'επιστημονικότητα'.

Στο **Τρίτο Κεφάλαιο** συναντούμε μια γνωστική περιοχή που άφησε ανεξίτηλο το στίγμα της στον κοινωνικό προβληματισμό. Ειδικότερα, αναδεικνύουμε κάποιες από τις θεματικές της ψυχανάλυσης και τις κατηγορίες ανάλυσης που μας κληροδότησε η διεισδυτική ματιά του Sigmund Freud, κυρίως γιατί μια θεωρία του υποκειμένου και μια θεωρία της γεωγραφίας είναι δύσκολο να αποχωριστεί η μία την άλλη.

Άνθρωπος και περιβάλλον βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση(;) άλλωστε και άρα η ανάπτυξη της προσωπικότητας, ο χαρακτήρας, οι σχέσεις και οι στάσεις του απέναντι στη ζωή και τους συνανθρώπους τους, εξαρτώνται με δυναμικό και αμφίδρομο τρόπο από το περιβάλλον στο οποίο ζει και δραστηριοποιείται.

Το **Τέταρτο Κεφάλαιο**, εξετάζει τη σημασία της γλώσσας, της επικοινωνίας και της ομιλίας όχι μόνο για την ταυτότητα του σύγχρονου υποκειμένου, αλλά και για τις κοινωνικές επιστήμες, εξηγώντας κάποια από τα σημεία που ανέδειξε στον τομέα της γλωσσολογίας ο διάσημος Ελβετός σημειολόγος και γλωσσολόγος Ferdinand de Saussure. Ο τρόπος που η γλωσσολογία προσεγγίζεται, εν προκειμένω και η σημασία που απέδωσε στον χαρακτήρα της γλώσσας ο Saussure, αντιπαραβάλλει στην υποκειμενική και ατομική ικανότητα του ατόμου το συλλογικό και κοινωνικο χαρακτήρα της γλώσσας.

Το **Πέμπτο Κεφάλαιο** εξετάζει τον τρόπο που η Πολιτική Οικονομία και ειδικότερα το ***Κεφάλαιο*** του Καρλ Μαρξ ενέπνευσαν μια φιλοσοφία που δια του Louis Althusser στράφηκε περισσότερο σε ζητήματα γνωσιολογίας, επιστημολογίας και οντολογίας, παρά σε ζητήματα αμιγώς οικονομικά. Η εργασία του Althusser είναι αμφιλεγόμενη και έχει κατηγορηθεί πολλές φορές για θεωρητικισμό. Αρκετές από τις αιτιάσεις δεν απέχουν από την πραγματικότητα. Εν τούτοις η Μαρξιστική φιλοσοφία του Althusser κληροδότησε πολλές προκλήσεις στον κοινωνικό στοχασμό. Οι όποιες δυσανεξίες και τα προβλήματα της αποτελούν μικρό εμπόδιο στην προσπάθεια

κατανόησης του ρόλου της στην θεωρητική και κοινωνική πρακτική της γνώσης. Το παρόν κεφάλαιο εστιάζει λιγότερο στα προβλήματα που δημιούργησε η φιλοσοφική σκέψη του Althusser και περισσότερο στα ερωτήματα που έθεσε τα οποία είναι υπό προϋποθέσεις γόνιμα και επίκαιρα.

Το **Έκτο Κεφάλαιο** διαλέγεται με την επανάσταση που έφερε στην ψυχανάλυση η γλωσσολογική στροφή του Jacques Lacan. Ο Λακάν διανοίγει μια νέα οπτική όχι μόνο για την ψυχανάλυση, αλλά και για τη φιλοσοφία, αφού η εργασία του ξεφεύγει από τα στενά πλαίσια ενός επιστημονικού κλάδου ή ενός κλινικού λόγου, ζωογονώντας τη σημαντική παρακαταθήκη του Φρόιντ μέσα από αναλύσεις που είναι ασφαλώς επίπονες και δύσκολες. Αξίζει εν τούτοις τον κόπο να επιχειρηθεί μια πρώτη εξοικείωση με την Λακανική ψυχανάλυση, εφόσον πολλά από τα Λακανικά σχήματα χρησιμοποιούν ευρύτατα γεωγραφικές και τοπογραφικές μεταφορές για να εξηγήσουν τη δόμηση και συγκρότηση του υποκειμένου και τη σχέση του με τη γλώσσα και την κοινωνία.

Το **Έβδομο Κεφάλαιο**, δεν εγκαταλείπει τη διακριτική ενασχόληση με τη γλωσσολογία. Επικεντρώνει τούτη τη φορά το ενδιαφέρον του στη σημειολογία και την ανθρωπολογική στροφή του δομισμού, όπως τον εκπροσωπεί και τον αποκαλύπτει καλύτερα η εμβληματική μορφή του Γάλλου ανθρωπολόγου Claude Levi-Strauss.

Το **Όγδοο Κεφάλαιο**, στρέφεται προς την πολυπρισματική οπτική που πρότεινε εν σχέσει με την καταναλωτική κοινωνία ο Jean

Baudrillard, ο κατεξοχήν θεωρητικός της 'μεταμοντέρνας' θεωρίας. Θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τα στοιχεία εκείνα από τη θεωρία του, που με αναφορά στην καταναλωτική κοινωνία μπορούν να φανούν χρήσιμα για τις αναλύσεις του ύστερου καπιταλισμού και των σύγχρονων πόλεων, ώστε να μην εγκλωβιστούμε σε μια αδιέξοδη κουβέντα περί μοντέρνου, μεταμοντέρνου κτλ., που περισσότερο θερμαίνει παρά διαφωτίζει τη σχέση κατανάλωσης και πόλης.

Το **Ένατο Κεφάλαιο**, εστιάζει το ενδιαφέρον του, στην εργασία του διάσημου Γάλλου φιλοσόφου Jacques Derrida που έχει συνδεθεί με την φιλοσοφική πρακτική της ***αποδόμησης***. Παρόλο που πολλά έχουν ειπωθεί για την αποδόμηση και τη σχέση της με το μεταμοντέρνο και την κοινωνική θεωρία, υποστηρίζουμε ότι η ματιά του Derrida είναι χρήσιμη, σύνθετη και σοβαρή. Με τρόπο που αξίζει να της δοθεί η δέουσα προσοχή, το κεφάλαιο προχωρεί πέραν από τις καταδίκες που έχει υποστεί και οι οποίες ελαφρά τη καρδία την αποκλείουν από το φιλοσοφικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον και στοχασμό ως υπερφίαλη, νεοφιλελεύθερη και σκοτεινή σκέψη. Η εξοικείωση που προτείνεται σε αυτό το κεφάλαιο, θα γίνει στα όρια της απλούστευσης, αλλά παρόλα αυτά επιδιώκει να είναι λειτουργική και χρήσιμη για τον γεωγράφο, μακριά τόσο από αναιτιολόγητους και πρόχειρους αφορισμούς όσο και από άκριτες αποδοχές που υποκύπτουν στην διανοητική εξουσία κάποιου θεωρητικού που υποτίθεται ότι 'ξέρει καλύτερα'.

Το **Δέκατο Κεφάλαιο**, ασχολείται με μια αναθεωρημένη έκδοση και κριτική ματιά όχι μόνο του Μαρξισμού και του Φροϋδισμού, αλλά και της φιλοσοφίας συνολικότερα, όπως αντιπροσωπεύεται από την εργασία των Γάλλων φιλοσόφων Gilles Deleuze και Felix Guattari. Οι Deleuze και Guattari, συνδυάζουν την φιλοσοφία της πολιτικής οικονομίας με μια αναθεωρημένη ψυχαναλυτική αντίληψη, προσφέροντας πολλές προκλήσεις και γόνιμες συζητήσεις στον ανθρωπογεωγραφικό ορίζοντα, με αναφορά όχι μόνο στο υποκείμενο, αλλά και την οικονομία, την εθνολογία και την φιλοσοφία της γνώσης μέσα από ότι ονομάζουν ***γεωφιλοσοφία.***

Το **Ενδέκατο Κεφάλαιο**, ρίχνει το βάρος του, σε κάποια από την ενδιαφέρουσα προοπτική που άνοιξε για την κοινωνική θεωρία και τις ανθρωπιστικές επιστήμες ο Michel Foucault. Δεν λησμονούμε, ότι το όνομα του τελευταίου συνδέθηκε με τις επιστήμες του χώρου, ιδιαίτερα εξαιτίας του ενδιαφέροντος που έδειξε ο Foucault για τους χώρους εγκλεισμού και πειθαρχίας που σφυρηλάτησαν την κοινωνία της νεωτερικότητας. Όπως προφητικά είχε δηλώσει άλλωστε ο Φουκώ 'ο 20ος αιώνας θα είναι η εποχή του χώρου' (Foucault, 1984, ***Of other Spaces***).

Το **Δωδέκατο Κεφάλαιο**, ολοκληρώνει το πρώτο μέρος της κοινωνικής θεωρίας, ρίχνοντας μια πιο αναλυτική ματιά σε αυτό που ονομάζεται ***καταναλωτική κοινωνία***, όπως το διεκπεραίωσε η κοφτερή ματιά του Πολωνού κοινωνιολόγου Zygmunt Bauman.

Ασφαλώς δεν εξαντλείται σύσσωμη η δυτική σκέψη στους παραπάνω θεωρητικούς. Άλλωστε ο τρόπος παρουσίασης τους εδώ είναι

αν όχι απλοϊκός, πιστεύω τουλάχιστον, απλός, προσιτός και γόνιμος · και ευελπιστώ, εν τέλει κατανοητός και χρήσιμος.

Το δεύτερο μέρος αναλαμβάνει να διατυπώσει κάποιες αδρές κατευθύνσεις δια των οποίων ευοδώθηκε η ανθρωπογεωγραφική σκέψη, έχοντας στο πίσω μέρος του μυαλού μας, τις ιδέες που προέκυψαν από τις παρουσιάσεις των δώδεκα πρώτων κεφαλαίων. Ούτε εδώ θα ισχυριστούμε ότι καταγράψαμε όλες τις διαφορές, αναπτύξεις και εξελίξεις που έλαβε η Ανθρωπογεωγραφική σκέψη τα τελευταία χρόνια.

Όμως στεκόμαστε σε κάποια σημεία-σταθμούς που είναι απαραίτητες σε κάθε εισαγωγικό βιβλίο ανθρωπογεωγραφίας.

Ειδικότερα, το **Δέκατο Τρίτο Κεφάλαιο** αφορά το *τοπίο*, έννοια πολυσύνθετη, που συναντούμε όχι μόνο στη γεωγραφική επιστήμη αλλά και σε άλλους επιστημονικούς κλάδους όπως η Αρχιτεκτονική, η Κοινωνιολογία και οι Πολιτισμικές Σπουδές. Χρησιμοποιείται και συναντάται επίσης σε καθημερινούς διαλόγους, τις περισσότερες φορές με διαφορετικό τρόπο. Θα μας απασχολήσει εδώ ιδιαιτέρα ως πρακτική που αποτελεί ανθρωπογεωγραφική ενασχόληση, παρόλο που τελικά θα περιοριστούμε σε μια αδρή σκιαγράφηση των βασικών χαρακτηριστικών, που συνοδεύουν και υποστηρίζουν αυτή την έννοια. Το ενδιαφέρον μας, αναβλύζει κυριότερα από τον εμφανή γεωγραφικό προσανατολισμό του τοπίου, τις σχέσεις εξουσίας που εμπλέκονται στην ανάγνωση του και τον τρόπο που οι ερμηνείες παράγουν διαφορετικά τοπία εξυπηρετώντας διαφορετικά συμφέροντα (όλοι μιλάνε περί οικονομικού, εθνικού, περιβαλλοντικού τοπίου κτλ.). Αντλείται όμως και

πέρα από την ακαδημαϊκή του χρήση, όπως πηγάζει από την πιο μεστή καθημερινή του ιδιοποίηση.

Το **Δέκατο Τέταρτο Κεφάλαιο** αναλύει το πεδίο γνώσης της αστικής κοινωνιολογίας, που θεμελιώθηκε με αναφορά στις Αμερικάνικες πόλεις. Το ***Οικολογικό Μοντέλο*** όπως είναι γνωστό, εστιάζει, στα όρια της απλούστευσης, στην εθνογραφία και τη μελέτη της *νέας* εθνοτικά ανομοιογενούς πόλης, που άρχισε δειλά-δειλά να αναδύεται στις Μεσοδυτικές κοινωνίες των ΗΠΑ κατά τον μεσοπόλεμο, ιδιαίτερα στο Chicago (αρκετές φορές συναντάται και ως ***σχολή του Chicago***). Παρόλο που το αντικείμενο μελέτης των κοινωνιολόγων και εθνολόγων του Chicago (Park, Burgess, McKenzie) ήταν η πόλη, από την άλλη πλευρά, οι μέθοδοι που επέλεξαν για να την μελετήσουν, δεν ήταν οι παραδοσιακοί τρόποι μελέτης των νομοθετικών επιστημών, αλλά η εθνογραφία, η συμμετοχική παρατήρηση, τα ερωτηματολόγια, η ζωή και συνύπαρξη με τους υπό μελέτη πληθυσμούς κτλ., που ερέθισαν το ενδιαφέρον των ανθρωπογεωγράφων για την επιτόπια έρευνα και τις έρευνες πεδίου.

Το **Δέκατο Πέμπτο Κεφάλαιο** και το **Δέκατο Έκτο Κεφάλαιο** δίνουν την ευκαιρία να αναλογιστούμε τη χρησιμότητα του Μαρξισμού για τη μελέτη των πόλεων. Υπό τους φακούς της Ριζοσπαστικής Πολιτικής Οικονομίας του Μαρξ, ο David Harvey, παρόλο που δεν είναι ο μοναδικός που ανέδειξε τη χρησιμότητα της Μαρξιστικής θεωρίας για τις πόλεις, άφησε ανεξίτηλα την επιρροή του στη γεωγραφική ανάλυση.

Το **Δέκατο Έβδομο Κεφάλαιο** εξετάζει τις επιπλοκές που προκάλεσε η επιχείρηση να μετατραπεί η Ανθρωπογεωγραφία σε ***νομοθετική επιστήμη***. Μέσα σε αυτό το κλίμα, οι Ανθρωπογεωγράφοι, στράφηκαν στους νόμους που διέπουν τα Μαθηματικά και τις Φυσικές Επιστήμες, ώστε να τους χρησιμοποιήσουν στην μελέτη και ερμηνεία της χωρικής διαφοροποίησης, τον αστικό σχεδιασμό και το χωροταξικό προγραμματισμό. Η στροφή σκέψης στον ανθρωπογεωγραφικό ορίζοντα, που ονομάζεται αρκετές φορές ***Ποσοτική Επανάσταση*** *ή* ***Ποσοτική Γεωγραφία***, σημειώθηκε τη δεκαετία του 1960 και ενέπνευσε γενιές Γεωγράφων. Απότοκο αυτής της άνθισης ήταν και τα GIS [τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών] τα οποία καθιερώθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1990, περισσότερο ως μέθοδος γεωγραφικής ανάλυσης και έρευνας, παρά με την εργαλειακή τους ιδιότητα (ένα εργαλείο, μια τεχνική, ένα απεικονιστικό μέσο) με την οποία είχαν πρωτοεμφανιστεί.

Το **Δέκατο Όγδοο Κεφάλαιο** επιχειρεί να αναδείξει τη θεμελιώδη εργασία του Γερμανού Ανθρωπογεωγράφου **F. Ratzel**, περί 'ζωτικού χώρου' [Lebensraum] ˙ έννοια και πρακτική που είναι αμιγώς και στενά συνυφασμένη με την ανθρωπογεωγραφία και ιδιαίτερα την ***Πολιτική Γεωγραφία***. Ο Ratzel έθεσε τις βάσεις για μια πρώιμη αλλά ενδιαφέρουσα τροπή της ***πολιτικής γεωγραφίας*** και μια θεωρία του κράτους εμφανιζόμενη στα ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια και συμφραζόμενα εντός των οποίων ο βιολογικός εξελικτισμός και η θεωρία του Darwin είχαν ήδη κάνει αίσθηση. Θα εξεταστεί η δυνατότητα

που προσφέρει μια τέτοια θεωρία, καθώς και οι δρόμοι που ανοίγονται, και μερικοί που παραμένουν κλειστοί για την ανθρωπογεωγραφική πολιτική σκέψη.

Το **Δέκατο Ένατο Κεφάλαιο** εξετάζει τα τοπικά γνωρίσματα και τις ιδιαιτερότητες μιας γεωγραφικής περιοχής καθώς και τον τρόπο που η ***ιδεογραφική*** προσέγγιση της ανθρωπογεωγραφίας για το χώρο διαφοροποιείται από την ποσοτική και νομοθετική στροφή. Σε επίπεδο θεωρίας αρκεί να πούμε, ότι άνθρωπος και περιβάλλον, εναρμονίζονται σε αυτήν την εκδοχή της γεωγραφίας δια μιας σχέσης που δεν είναι υποχρεωτική ή ***ντετερμινιστική.*** Οι ίδιοι τόποι και τα φυσικά περιβάλλοντα παράγουν ενίοτε και σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους διαφορετικά ανθρωπογενή περιβάλλοντα και διαφορετικούς ανθρώπους και οικονομίες, όπως και το αντίστροφο. Μπορούμε να την ονομάσουμε ***ποσσιμπιλιστική ανθρωπογεωγραφία*** από το λατινογενές ***possible*** που σημαίνει την πιθανότητα, ένα περιβάλλον να μπορεί να επηρεάζει την ανθρώπινη συμπεριφορά, όχι απαραίτητα με αναγκαστικό, αποκλειστικό ή αδιάψευστο τρόπο, αλλά με μια ενδεχομενικότητα και αμφιρρέπεια που επιτρέπει ενδιαφέρουσες αποκλίσεις.

Το **Εικοστό Κεφάλαιο** εστιάζει στην ελληνική ανθρωπογεωγραφία και την εμπειρία που προέρχεται από τη μελέτη της Ελλάδας. Επιχειρεί να αποδώσει σε πιο απτούς όρους τον τρόπο που ο προβληματισμός των γεωγράφων συμπεριέλαβε την ελληνική περίπτωση μέσα από έννοιες όπως αυτές της ***άτυπης εργασίας***, της ***ευέλικτης συσσώρευσης*** και της ***άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης*** του

περιφερειακού καπιταλισμού, εστιάζοντας στους αστικούς και χωρικούς σχηματισμούς της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.

Το **Εικοστό Πρώτο Κεφάλαιο** ρίχνει μια ματιά στην ***'νέα πολιτισμική γεωγραφία'*** όπως αποκρυσταλλώνεται στις αγγλοσαξονικές ανθρωπογεωγραφίες της κατανάλωσης και επιχειρεί να αναδείξει τους λόγους για τους οποίους η ανθρωπογεωγραφία μελετά και ενδιαφέρεται για την μετατροπή της κοινωνίας και της πόλης από το βιομηχανικό και πειθαρχικό καθεστώς της νεωτερικότητας, σε ένα χωρικό σχηματισμό που δονείται στους ρυθμούς της κατανάλωσης της μετανεωτερικότητας.

Το **Εικοστό Δεύτερο Κεφάλαιο** και το **Εικοστό Τρίτο Κεφάλαιο** εντρυφούν σε μια θεωρία της καταναλωτικής κοινωνίας και μια θεωρία της κατανάλωσης και της πόλης, που είναι πολύ διαφορετικές από την περιγραφική και εμπειρική αντίληψη που μια καθημερινή σκέψη υιοθετεί για αυτές. Το πρόβλημα είναι, ότι ανάλογες δυσκολίες προκύπτουν τόσο από την παραδοσιακή πολιτική οικονομία της πόλης, όσο και από την ριζοσπαστικότερη Μαρξιστική της εκδοχή. Αναδεικνύοντας τη συστηματική και συλλογική φύση της κατανάλωσης, το κεφαλαίο επιτρέπει να εξεταστεί ο τρόπος που το ***σύστημα των αναγκών*** επηρεάζει και παράγει την καταναλωτική πόλη, αλλά δοκιμάζεται να παρουσιαστεί και η διαχρονική και ιστορική σημασία της κατανάλωσης για τις πόλεις και τους ανθρώπους μέσα από κείμενα της Ανθρωπολογίας, της Οικονομικής και της Φιλοσοφίας.

Τέλος το **Εικοστό Τέταρτο Κεφάλαιο** αναγιγνώσκει τον τρόπο που η χαρτογραφία χρησιμοποιήθηκε από γεωγράφους αλλά και τις εκάστοτε πολιτικές δυνάμεις και κοινωνικές εξουσίες, αναδεικνύοντας τη στενή ιδεολογική της υφή και σύλληψη, ξεπερνώντας την θέση ότι οι χάρτες αφορούν αποκλειστικά την ακριβή ''αναπαράσταση'' του κόσμου. Επικεντρώνεται το κεφάλαιο στη σημασία που έχει πλέον το πλέγμα εξουσιών που παράγει και κατασκευάζει τους *χάρτες* και τις *ιδεολογίες τους*.

Κάθε κεφάλαιο συνοδεύεται από βιβλιογραφία, ερωτήσεις, ασκήσεις και προτεινόμενα θέματα για επανάληψη και εξέταση. Η επιθυμία του παρόντος συγγράμματος παραμείνει βαθύτατα διδακτική.

Εν τούτοις θα ήταν παραπλανητικό να μην αναφερθεί ότι η στάση, η επιθυμία και οι προτιμήσεις του συγγραφέα παραμονεύουν σε κάθε βήμα. Αυτό δεν είναι απόπειρα μεταμέλειας ή ομολογίας, αλλά ειλικρίνειας.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η Σημασία της Θεωρίας

1.1 Εισαγωγή

Ο Γάλλος φιλόσοφος Michel Foucault είχε τονίσει για την ***εξουσία*** ότι διαρκώς δημιουργεί γνώση και ότι αντίστροφα η γνώση δημιουργεί αποτελέσματα εξουσίας (Foucault, 1980: 52). Υπό αυτό το πρίσμα, η γνώση δεν οφείλεται στην αδιαφιλονίκητη διάνοια ενός ''μάγου-διανοούμενου'' (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλοι είμαστε εξίσου έξυπνοι να γράψουμε μια ιστορία της ψυχανάλυσης ή να κάνουμε μια εθνογραφία για παράδειγμα, ούτε ότι έχουμε όλοι τις ίδιες πιθανότητες να γίνουμε εφάμιλλοι ή αντάξιοι του Bourdieu, του Heidegger ή του Habermas). Σε μια σειρά εξαιρετικά διεισδυτικών μελετών όμως, ο Foucault κυρίως τη δεκαετία του 1970, συνέδεσε τις δομές εξουσίας, τις πρακτικές και τις εφαρμογές και υλικότητες της (τη φυλακή, το βασανιστήριο, το νοσοκομείο κτλ.), με πεδία γνώσης (κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες), υποκειμενικότητες (τρέλα, άνθρωπος) και ιστορικές περιόδους (η *φροντίδα του εαυτού* στην Αρχαία Ελλάδα και Ρώμη), αναδεικνύοντας τις διεργασίες που υλοποιούνται και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ουσιαστικά αυτό που ετεθη από τον Φουκώ ήταν η σημασία του ιστορικού πλαισίου εντος του οποίου μια δύναμη θέτει τα όρια νομιμοποίησης της, τα οποία δεν μπορούν ποτέ να κρυφτούν από μια

'αρχαιολογία' ή 'γενεαλογία' του Λόγου (το νόημα και η διαφορά των δύο θα εξηγηθεί παρακάτω).

Από εδώ και η σημασία της ***κοινωνικής κατασκευής*** για τις επιστήμες του Ανθρώπου. Η θεωρία του Φουκώ δεν ήταν όμως μια οποιαδήποτε θεωρία. Όχι μόνο υπο την έννοια της σπουδαιότητας της (εφόσον άλλαξε τον τρόπο που σκεπτόμαστε για το υποκείμενο, τις επιστήμες, την κοινωνία, την πειθαρχία, τη δικαιοσύνη και το ποινικό σύστημα κτλ.), αλλά πρώτιστα επειδή ως θεωρία σκόπευε να εξηγήσει το νόημα και τη σημασία άλλων θεωριών. Ίσως λοιπόν πρέπει να τη γράφουμε με Θ (κεφαλαίο) Θεωρία. Αυτό δεν σημαίνει ότι επιχείρησε να αποτελέσει ένα μεγάλο επιστημονικό συμβάν ή ρεύμα (αν και το τελευταίο έγινε), μια μεγάλη θεωρία με την έννοια της *μετα-θεωρίας* ή του *μετα-παραδείγματος*. Τουναντίον ο Φουκώ ήταν προσεκτικός σε γενικεύσεις και ιδιαίτερα στη διατύπωση τρόπων ή νόμων αντίστασης, καθοδήγησης, επανάστασης και απελευθέρωσης.

1.2 Θεωρία

Ο Φουκώ ισχυρίζεται, ότι η γνώση είναι αξεχώριστη από την κοινωνία και τις σχέσεις εξουσίας που διανύουν το κοινωνικό πεδίο και οι οποίες παράγουν την γνώση σε πρώτη φάση. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος (ή το 'υποκείμενο' στη γλώσσα των κοινωνικών επιστημών) υφίσταται και δραστηριοποιείται εντός ενός θεσπισμένου συστήματος κατανόησης και ότι οι δυνατότητες πρωτοτυπίας του είναι δεδομένες (όχι

όμως περιορισμένες). Οι επιστήμες του χώρου γενικά και η ανθρωπογεωγραφία ειδικότερα, δεν μπορούν να ιδωθούν έξω από μια ανάλογη προβληματική. Τόσο η χωροταξία, όσο και η γεωγραφία, η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία παίρνουν την τελική τους μορφή τα τελευταία 100-150 χρόνια, περίοδος που συμπίπτει χρονικά, ιστορικά και οικονομικά με το καθεστώς οικονομικής και κοινωνικής κυριαρχίας που καλούμε ***καπιταλισμό***. Εκ των πραγμάτων, θα ήταν αφελές να θεωρήσουμε την επιστημονικότητα και τη γνώση (και άρα τη Θεωρία όπως την αποκαλούμε και τη διακρίνουμε εδώ), ιδεατά αφηγήματα ή φαύλα μορφώματα που ουδόλως αφορούν πραγματικούς συσχετισμούς εξουσίας και δυνάμεων 'εκεί έξω'.

Η Θεωρία όταν εξετάζεται σε αυτή την βάση απαιτεί ένα προβληματισμό επιμελή, συστηματικό και δυναμικό. Από εδώ και ο ρόλος αλλά και η σημασία της Θεωρίας όταν δεν λαμβάνεται ως ένα αποκύημα της φαντασίας που έρχεται αντιμέτωπο με τη στεγνή αλλά αναπόφευκτη σημασία και μορφή της πραγματικότητας, αλλά προκύπτει ως συμμετέχων, δημιουργός και ιδρυτικό μέλος της πραγματικότητας.

Ορισμός 1ος :

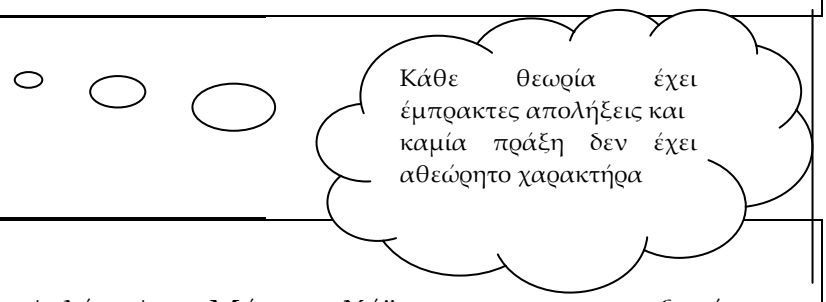
Η Θεωρία ενεργοποιεί μια συστηματική κατανόηση του κόσμου και δυνητικά παράγει τα εχέγγυα για μια πρωτότυπη, αδέσμευτη και ριζοσπαστικά γνήσια πράξη.

Οι λογικές σχηματισμού των επιστημονικών αντικειμένων και οι ιστορικές γενεαλογίες και αρχαιολογίες των πεδίων γνώσεων όπως οι ανθρωπιστικές επιστήμες, θα πει τελικά ο Φουκώ, αλλά και οι επιστήμες του χώρου κτλ., μπορούν να ρίξουν φως στο τρόπο που η σχέση μεταξύ γνώσης και εξουσίας αρθρώνεται –και εξαρθρώνεται. Υπό αυτήν την έννοια, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι η ηθική είναι ήδη παρούσα σε κάθε γνωστικό αντικείμενο και ιδιαίτερα στην ανθρωπογεωγραφία και ότι ο χώρος δεν είναι μόνο μια αντικειμενικότητα, ένα υλικό αναφερόμενο, αλλά πάνω από όλα ένας λογικός σχηματισμός, ένας τρόπος σκέψης, μια κατηγορία του νου. Υπό αυτήν την έννοια όταν οι Ντελέζ και Γκαταρί τονίζουν ότι ***σκεφτόμαστε πάντα ως γεωγράφοι***, αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε ότι η γεωγραφία δεν είναι απαραίτητα η απομνημόνευση ποταμών, πρωτευουσών κρατών και πληθυσμών αλλά ένα ***καθεστώς του νου***.

1.3 Τρόποι Προσέγγισης της Θεωρίας

Έχοντας απλά ανοίξει το θέμα για το ρόλο της Θεωρίας και τη σαφή διάκριση που μπορεί να έχει από το λεγόμενο και πρακτικό ή σχεδιαστικό κομμάτι των επιστημών του χώρου, οφείλουμε να πούμε ακόμη ότι η διάκριση Θεωρίας και πράξης δεν έχει ιεραρχικό χαρακτήρα. Μπορεί να διατυπωθεί συνεπώς με ένα συνοπτικό όσο και περιεκτικό αλλά εξίσου πυκνό ορισμό.

Σχόλιο 1ο :

Ο Γερμανός φιλόσοφος Μάρτιν Χάϊντεγγερ, ο σπουδαιότερος φιλόσοφος του 20ου αιώνα που θεμελίωσε την σημασία της έννοιας του ***Dasein***, (***Εδώ-να είναι***: ο τρόπος θεώρησης του Είναι του ανθρώπου από *υπαρκτο-αναλυτική* άποψη, που μέσα από τον προβληματισμό για το Είναι του σκέφτεται γενικότερα και για το Είναι) θυμίζει ακόμη ότι το 'θεωρώ' και ο 'θεωρός' ήταν αυτός που στην αρχαιότητα φρόντιζε και φύλαγε τα ιερά σκεύη σε διάφορες εορτές.

Χρήσιμα λοιπόν, ο Χαϊντεγγερ συνεχίζει, το 'θεωρώ' μπορεί να έχει μόνο μια έννοια ή και σημασία, αυτό της *μέριμνας* ή διαφορετικά της *φροντίδας* (Η εργασία του Χάϊντεγγερ στο ***Είναι και Χρόνος*** απέδωσε στο ***Da-sein*** το χαρακτηριστικό της *μέριμνας* ως το δομικότερο και σημαντικότερο χαρακτηριστικό του ανθρώπου που αναρωτιέται γενικά για το Είναι · αν και Dasein και άνθρωπος στο Χαϊντεγγεριανό κείμενο δεν ταυτίζονται απαραίτητα).

Κατόπιν όλων αυτών και έχοντας ξεκινήσει μια κουβέντα για το ρόλο της Θεωρίας και της κοινωνικής σκέψης στην ανθρωπογεωγραφία, μπορούμε να αρχίσουμε να χαρτογραφούμε τις βασικές έννοιες γύρω από τις οποίες σπονδυλώνονται τα κεφάλαια του βιβλίου. Το ζήτημα πάντως δεν είναι να βρεθεί υποχρεωτικά ένας ρόλος για τη σκέψη ή τον

κόσμο των ιδεών · αυτός υπάρχει ήδη. Το ζήτημα είναι να συνειδητοποιηθεί σε πιο βαθμό εξαρτόμαστε από τη Θεωρία και γιατί είναι άλλο πράγμα η θεωρία (θ μικρό) και άλλο η Θεωρία (Θ κεφαλαίο) – παρόλο που αμφότερες δεν αντιτίθενται *άμεσα* σε ότι συνήθως καλούμε *πράξη*, *πρακτική* κτλ., και παρόλο που η σχέση μεταξύ των δύο δεν είναι μια σχέση ακλόνητης ιεραρχίας, αλλά μια σχέση συνεχούς διαπραγμάτευσης, ανατροφοδότησης και αλληλεξάρτησης.

Από την πλευρά της Θεωρίας, τα πεδία που θα διανοιχτούν ανάμεσα σε πολλά άλλα, στα επόμενα κεφάλαια του βιβλίου, αφορούν έννοιες όπως της κοινωνικής τάξης, κυρίως τις προσεγγίσεις της πολιτικής οικονομίας του Karl Marx · το ρόλο που διαδραματίζει ο χώρος και η πόλη στην αναπαραγωγή τον ταξικών ανισοτήτων · τη Φροϋδική ψυχανάλυση και τη σχέση της επιθυμίας και του ασυνειδήτου με τις τοπολογίες του υποκειμένου, και τις διαστάσεις και εκδηλώσεις ψυχικών φαινόμενων στο χώρο · τη σημειωτική επανάσταση του Ferdinand de Saussure στον τομέα της γλωσσολογίας · την ανθρωπολογική σκέψη του Claude Lei-Strauss και τη δομική ανθρωπολογία του 1960 · τη Λακανική ψυχανάλυση· την κείμενη υφή του χώρου και τη χωρική υφή του κειμένου όπως τη στοχάστηκε ο Derrida · τη σχιζοανάλυση των Deleuze και Guattari κτλ.

Από την πλευρά της Ανθρωπογεωγραφίας αναδεικνύουμε τη Σχολή του Σικάγου και την Ανθρώπινη Οικολογία, την Ανάλυση του Τοπίου, την Μαρξιστική Γεωγραφία, την Ανθρωπολογία του Χώρου, την

Ποσοτική Επανάσταση, την Καταναλωτική και Μεταμοντέρνα Πόλη κτλ.

1.4 Θεωρία και Ανθρωπογεωγραφία

Η ανθρωπογεωγραφία οφείλει να έχει όμως όχι μόνο διαφορετικές θεωρίες και προσεγγίσεις για το χώρο αλλά πρώτιστα μια Θεωρία, η οποία θα την κάνει ικανή να ανταπεξέλθει και να σταθεί υπεύθυνα απέναντι και μπροστά σε μια τέτοια απαίτηση, αλλά και στις προκλήσεις όχι μόνο τις επιστημονικές αλλά και τις καθημερινές, τις πρακτικές κτλ. ˙ με μια λέξη τις *ηθικές*. Αναγνωρίζουμε, από την άλλη πλευρά, ότι ανακύπτει ένα σημαντικό πρόβλημα με μια τέτοια ομολογία. Υπάρχει δηλαδή, μια συνολικότερη και γενικότερη διαφωνία ως προς το είδος, την ποιότητα, τον τρόπο και την έκφραση που κάθε φορά μια τέτοια Θεωρία λαμβάνει, τους στόχους που ικανοποιεί και τις μεθόδους που χρησιμοποιεί.

Κατά συνέπεια, θα πρέπει να φωτίσουμε, όσο αυτό είναι δυνατόν, το είδος της Θεωρίας που 'ταιριάζει' στην ανθρωπογεωγραφία και επιπλέον το ρόλο που έχει η Θεωρία στο σχηματισμό μιας επιστημονικής περιοχής. Θα πρέπει, με άλλα λόγια, να ξεκαθαρίσουμε τι Θεωρία έχουμε, τι Θεωρία θέλουμε και ακόμη πιο σημαντικά αν, γιατί και με ποιον τρόπο, η Θεωρία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του γνωστικού αντικειμένου της ανθρωπογεωγραφίας.

Αυτή μας η επιδίωξη (όπως καθετί στον κόσμο) δεν είναι χωρίς αγκάθια ή εμπόδια. Γίνεται ακόμη πιο δύσκολη, από το γεγονός ότι η Θεωρία δεν είναι μια λέξη κενή νοήματος ή άνευ περιεχομένου ή ακόμη περισσότερο, αδιάφορη, σε καθημερινές κατανοήσεις, αιτιάσεις και προσλήψεις που βρίσκονται στο περιβάλλον και τον κοινωνικό μας περίγυρο μας· άλλωστε προτού συλλάβουμε ή εξηγήσουμε την βαθύτερη 'επιστημονική' ουσία της Θεωρίας, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τις καθημερινές θεωρίες, τις δικές μας ή των άλλων. Επιπλέον διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις της ανθρωπογεωγραφίας έχουν διαφορετικές απόψεις για το είδος της θεωρίας που χρειάζεται η τελευταία. Σαν να μην έφταναν οι 'επιστημονικές κόντρες', γνωρίζουμε ακόμη ότι στη ζωή, στο περιβάλλον μας, υπάρχει ήδη μια προ-κατανόηση, μια προ-επιστημονική αντίληψη και προ-εννοιακή πρόσληψη της θεωρίας η οποία είτε είναι αυθόρμητη, είτε αναδύεται μέσα από τις πράξεις και τις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους.

Φίλοι και γνωστοί, συγγενείς και συνάδελφοι, γείτονες και συμπολίτες, έχουν μια θεωρία και μια φιλοσοφία. Αυτό ισχύει είτε αυτοί είναι επιστήμονες, είτε όχι· είτε είναι ιστορικοί, είτε είναι ανθρωπογεωγράφοι ή ανθρωπολόγοι. Πόσες φορές, άλλωστε, δεν έχουμε ακούσει γνωστούς μας να αναφέρουν αδιακρίτως και με αρκετή ευκολία φράσεις όπως οι ακόλουθες: "η θεωρία μου είναι" · ή ακόμη "θα σου πω τη φιλοσοφία μου". Κατά συνέπεια, ερχόμαστε να διαλευκάνουμε μια έννοια, όπως αυτή της ''θεωρίας'', που έχει ήδη προ-

κατανοηθεί, δηλαδή, μια έννοια η οποία εμφορείται και εκπέμπει ήδη πολλές και διαφορετικές σημασίες και νοήματα σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, τα οποία έχουν επενδύσει και επινοήσει άτομα και ομάδες με διαφορετικά, ενίοτε συγκρουόμενα συμφέροντα, ενδιαφέροντα, νοοτροπίες και αρετές –το ενδιαφέρον αλλά και το πολύπλοκο των κοινωνικών επιστημών που κατά τον Βρετανό κοινωνιολόγο Anthony Giddens συνίσταται σε ότι ονομάζει 'διπλή ερμηνευτική' ***'double hermeneutics',*** υπό την έννοια ότι οι κοινωνικές επιστήμες έρχονται να ερμηνεύσουν ένα κόσμο που έχει ήδη υποστεί τη βάσανο της ερμηνείας από έλλογα και δρώντα υποκείμενα (που ευτυχώς δεν είναι απαραίτητα κοινωνικοί επιστήμονες!).

Παράδειγμα 1ο

Είναι απαραίτητο, να αποφύγουμε γουμε δύο τουλάχιστον, ακραίες στάσεις απέναντι σε αυτό που ονομάζουμε Θεωρία. Η πρώτη είναι μια *σχετικιστική* αντίληψη που θέλει και επιτρέπει όλους να έχουν μια θεωρία. Αυτό δεν είναι απαγορευτικό, καθόσον όλοι μας, στην πραγματικότητα και

Για παράδειγμα, είναι βέβαιο ότι είναι άλλη η θεωρία της κυβέρνησης, άλλη των πολιτών, άλλη των επιχειρηματιών και άλλη των εργατών · άλλη των μεταναστών και άλλη των ντόπιων · άλλη των χριστιανών και άλλη των μουσουλμάνων και ούτω τω καθεξής. Υπό αυτήν την έννοια, αντιλαμβανόμαστε ότι η Θεωρία υποκρύπτει κάτι σημαντικό και κάτι βαθύτερο: άνισες σχέσεις εξουσίας και μια 'γεωμετρία' εξουσίας · τη διαφορά ισχύος μεταξύ κοινωνικών ομάδων · οικονομική κυριαρχία · πολιτισμική ηγεμονία κτλ.

καθημερινότητα μας, έχουμε διάφορες θεωρίες και απόψεις για διάφορα πράγματα (για τις μετακινήσεις με το αυτοκίνητο, τα βιολογικά προϊόντα, τον καιρό, τα καλλιστεία, και ότι πιθανό και απίθανο βάζει ο νους του καθένα και της καθεμίας).

Δεν αφορά λοιπόν απλές διαπιστώσεις ή επιφανειακές και απροβλημάτιστες προτάσεις επί παντός επί στητού (τον καιρό, τον ήλιο, τις ειδήσεις κτλ.). Έχουμε να κάνουμε δηλαδή με κάτι σημαντικό, που η διαλεύκανση του απαιτεί κόπο και προσπάθεια. Αποτελεί τέλος μια διαδικασία που αφορά την ερμηνεία, το συνεχές διάβασμα κειμένων και λόγων, την εξήγηση και επεξεργασία τους και τελικά την κριτική τους.

Ήδη έχουμε υπονοήσει όμως ότι όταν αναφέρουμε τη λέξη Θεωρία, αυτό το επίπεδο των στάσεων και συσχετισμών δεν είναι αυτό που αναζητούμε. Θα ήταν προτιμότερο, δηλαδή, να ονομάσουμε ή να θεωρήσουμε αυτές τις στάσεις ως *γνώμες* που δεν στερούνται ενδιαφέροντος, αλλά αναπόφευκτα δεν ανταποκρίνονται στον ορισμό που αναμένουμε.

Η δεύτερη τάση που επίσης πρέπει να αποφύγουμε, είναι μια *απόλυτη* πρόσληψη της Θεωρίας που λαμβάνει τέτοιες καθημερινές διατυπώσεις ως αντι-επιστημονικές, απλοϊκές, λαϊκές, ενδεχόμενα πρόχειρες, ρηχές και αστήριχτες, προτείνοντας ουσιαστικά ότι δεν θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Και οι δύο αυτές αντιλήψεις περί Θεωρίας είναι περιοριστικές και δεν αφήνουν περιθώρια επινόησης, δημιουργίας και πρωτοτυπίας. Η πρώτη επειδή αποδέχεται τα πάντα ˙ η δεύτερη διότι θεωρεί ότι υφίσταται μόνο μια μοναδική και ακριβοδίκαιη Θεωρία που αξίζει αυτό το όνομα.

Καθώς θα προχωράμε με τα κεφάλαια του βιβλίου, θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε ένα πιο παραγωγικό δρόμο και δεσμό

μεταξύ Θεωρίας και πράξης, ώστε να κατανοήσουμε τι είδους σύστημα ή τι είδους Λόγος είναι μια Θεωρία · ποιο ρόλο διαδραματίζει στη διαμόρφωση μιας επιστήμης · και τι είδους Θεωρία τελικά αρμόζει να έχει μια επιστημονική περιοχή όπως αυτή της ανθρωπογεωγραφίας. [όταν γράφουμε ανθρωπογεωγραφία με α (μικρό) εννοούμε ένα πεδίο γνώσης έρευνας με ελαστικά όρια · όταν γράφουμε Ανθρωπογεωγραφία με Α (κεφαλαίο) εννοούμε το τυπικό αντικείμενο της επιστήμης, ένα πρόγραμμα σπουδών κτλ.].

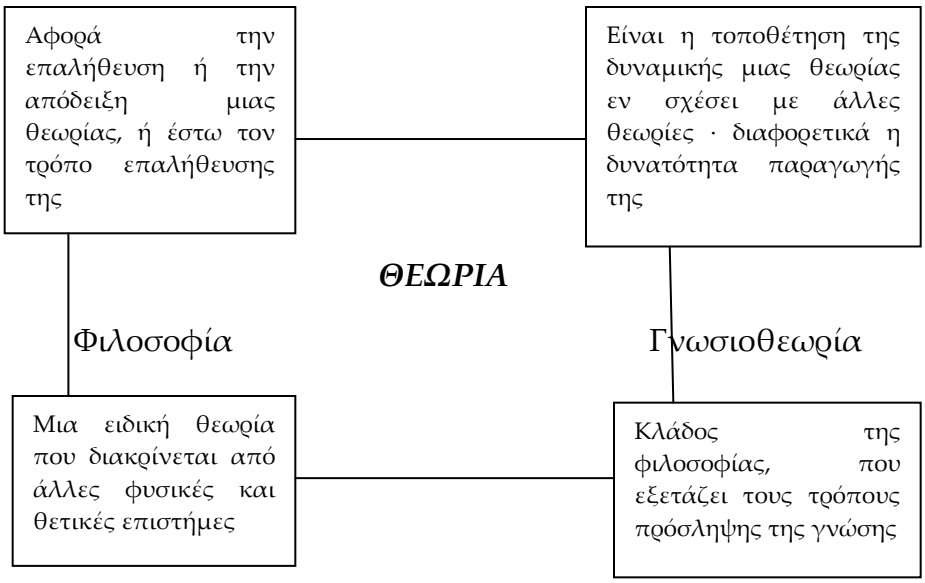
Συγχρόνως με την Θεωρία, υπάρχουν και άλλες έννοιες εντός του πεδίου των κοινωνικών επιστημών, συγγενικές περιοχές ή όμορα επιστημολογικά πεδία, που απαιτούν βαθύτερη και ουσιαστικότερη ερμηνεία,. Ανάμεσα σε πολλές άλλες, τέτοιες είναι η *μεθοδολογία*, η *επιστημολογία*, η *φιλοσοφία* και η *γνωσιοθεωρία*. Σε αυτό το σημείο δεν θα επεκταθούμε ειδικότερα επί του νοήματος που κάθε μια από αυτές τις περιοχές έχουν.

Θα πούμε στα όρια της απλούστευσης, ότι αυτές αποτελούν ***τμήματα*** που περιλαμβάνει τελικά μια Θεωρία. Δεν τα περιλαμβάνει όμως σαν μια περιοχή που είναι ανώτερη ή που μπορεί και συμπυκνώνει τις σκέψεις και τις αναζητήσεις του, αλλά τα διέρχεται διαγώνια και τα επηρεάζει.

Παρακάτω θα δούμε πως.

Πιο ειδικά, μπορεί να σημειωθεί ό,τι η

Σχήμα :

1.5 Ο Ρόλος της Θεωρίας

Θα πρέπει τώρα να συμπυκνώσουμε και να αναδείξουμε πιο μεστά το ρόλο της Θεωρίας.

Μπορεί να περιληφθεί στα παρακάτω τέσσερα σημεία.

Θεωρία

1.5.1 Ένας από τους σημαντικότερους ρόλους της Θεωρίας είναι να υπονομεύει τους κανόνες και την έκφραση της κοινής ή καθημερινής λογικής ασκώντας κριτική στο κοινότυπο και το προφανές.

1.5.2 Επιπλέον, η Θεωρία δεν στοχεύει απαραίτητα στην κριτική μιας επιμέρους πρότασης ή μιας πιο εξειδικευμένης διαπίστωσης, αλλά επιθυμεί να αλλάξει και να διαμορφώσει ριζικά ένα ευρύτερο πλαίσιο ανάλυσης μιας κοσμοθεωρίας εντός του οποίου αναδεικνύεται η επιμέρους αυτή πρόταση.

1.5.3 Η Θεωρία δεν καταρρίπτεται εύκολα, ούτε ασφαλώς επαληθεύεται. Απαιτεί εν τούτοις μια ερμηνευτική, δηλαδή μια διαδικασία εξηγήσεων, συνθέσεων, προτάσεων, καθώς και μια συλλογιστική πειθούς και ρητορικής ώστε δια της συζήτησης και του διαλόγου να ανοίξει νέους δρόμους στη διανόηση.

1.5.4 Τέλος η θεωρία δεν περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο κλάδο, γνωστικό αντικείμενο ή περιοχή. Χρησιμοποιεί πλήθος πηγών, αναλύσεων, περιοχών, κειμένων και διατυπώσεων. Υπό αυτήν την έννοια είναι δύσκολο, να διαχωρίσουμε την Θεωρία από την πράξη, κύρια διότι βλέπουμε ότι η Θεωρία από μόνη της συνιστά πράξη.

1.6 Αρνητικά και Θετικά της Θεωρίας

Μπορούμε να πούμε, τελικά, ότι η Θεωρία δικαιολογημένα προκαλεί φόβο και ανησυχία. Αρκετές φορές το ¨¨αμάρτημα¨¨ της θεωρίας προσάπτεται και ως κατηγορία σε κάποιους ανθρώπους. Λένε

για κάποιον, "είναι πολύ θεωρητικός" · ή ακόμη υποστηρίζουν, "από θεωρία έχουμε αρκετή". Υπονοείται εδώ ότι αυτός που υποπίπτει στα κελεύσματα της Θεωρίας είναι ανειλικρινής, φλύαρος, επιφανειακός και μη-ουσιαστικός. Συνολικά, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι και μόνον η εκφορά της λέξης *θ˙ε˙ω˙ρ˙ί˙α* είναι προβληματική · προβληματική υπό την έννοια ότι γεννά προβληματισμό, ανησυχία και αναστοχασμό. Αυτό δεν είναι απαραίτητα κακό ή αρνητικό. Είπαμε όμως ότι στην καθημερινή συζήτηση είναι συνήθως συνώνυμο του ψευδούς, της εξαπάτησης και της χειραγώγησης. Υπάρχει τέτοιο ενδεχόμενο; Φυσικά. Αλλά υπάρχουν και άλλα σενάρια που είναι πιο παραγωγικά, δημιουργικά και ενδιαφέροντα που κατανικούν τις όποιες 'κακές' εφαρμογές μιας 'θεωρίας'. Σε κάθε κλάδο, άλλωστε, δεν υπάρχουν 'καλοί' και 'κακοί' επαγγελματίες;

Θα πρότεινα να περιοριστούμε στα θετικά σημεία που η κατασκευή μιας Θεωρίας επιτρέπει, όταν τουλάχιστον τη συλλαμβάνουμε σοβαρά, υπεύθυνα και με επίμονη και επίπονη προετοιμασία.

Ειδικότερα αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν:

1.6.1 Τον προβληματισμό που δημιουργεί η θεωρία η οποία καταργεί την έννοια του απόλυτου ελέγχου επί της γνώσης και της ζωής γενικότερα. Κανένας δεν μπορεί να εφησυχάσει (πρακτικώς ή θεωρητικώς), πιστεύοντας ότι βρήκε το 'κλειδί του παραδείσου'. Μια τέτοια στάση, από την πλευρά της Θεωρίας, είναι βαθύτατη ***ειρωνική,*** *υπό την έννοια ότι αμφισβητεί ακόμη και τα ίδια τα δικά της θεμέλια, τα οποία*

λαμβάνει περισσότερο ως τυχαιότητα και σύμπτωση, παρά ως ¨σιδερένιους¨ και απαραβίαστους νόμους.

1.6.2 Η Θεωρία επιδιώκει να είναι διαρκώς ανοιχτή σε αυτό που έρχεται, σε ένα νεωτερισμό, μια καινοτομία, μια αλλαγή. Είναι λοιπόν ***προοδευτική****, και επιδεκτική μάθησης · αδυνατεί να βρει ησυχία ή να αποδεχτεί την διαπαντός και αδιαπραγμάτευτη επίλυση ενός προβλήματος.*

1.6.3 Είναι επιπλέον ***ανα-στοχαστική*** *και βαθύτατα* ***αυτό-κριτική****, υπό την έννοια ότι στοχάζεται επί του είδους του στοχασμού που η ίδια εκφέρει, χωρίς να πιστεύει ότι εισφέρει εσαεί και οικουμενικές λύσεις σε προβλήματα που άλλοι δεν μπορούν να διορθώσουν.*

1.6.4 Τέλος είναι ***απρόβλεπτη,*** *και δεν αποκλείει κανένα που θέλει να είναι μέρος της ευρύτερης οικογένειας της, αρκεί να επιμένει να γίνει ένα καλός θεωρητικός!*

1.7 Συμπεράσματα

Κατόπιν και των παραπάνω, μπορούμε νομίζω να πούμε ότι η Θεωρία είναι κάτι το ξεχωριστό. Ειδικότερα αυτό γίνεται για τους εξής λόγους:

1.7.1 Είναι κριτική και αυτό-κριτική μαζί.
1.7.2 Είναι *ειρωνική*.
1.7.3 Είναι υπεύθυνη.
1.7.4. Είναι ανοιχτή σε βελτιώσεις και δεν επιδέχεται αυθεντίες.
1.7.5 Είναι συνολική.
1.7.6 Είναι απρόβλεπτη.

1.8 Ερωτήσεις

-Να ορίσετε την επιστήμη της ανθρωπογεωγραφίας

-Να εξηγήσετε την έννοια της Διεπιστημονικότητας

-Να αναφέρετε τη σχέση μεταξύ θεωρίας και ανθρωπογεωγραφίας

-Να διατυπώσετε τη σημασία της έννοιας της Θεωρίας που απασχολεί και χρησιμοποιεί η ανθρωπογεωγραφία.

1.9 Βιβλιογραφία

-Αλτουσσέρ, Λ. (1999) *Θέσεις*. Αθήνα: Σύγχρονη Σκέψη

-Φουκώ, Μ. (1987) *Εξουσία, Γνώση, Ηθική*. Αθήνα: Ύψιλον

-Culler, J. (2000) *Λογοτεχνική Θεωρία*. Ηράκλειο: Παν. Εκδ. Κρήτης

-Derruau, M (1987) *Ανθρωπογεωγραφία*. Αθήνα: ΜΙΕΤ

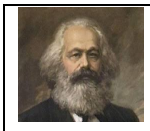
-Kayser, B. (1968) *Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

-Κουζέλης, Γ και Ψυχοπαίδης, Κ (1996) (επιμ.) *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήνα: Νήσος

-Πετμεζίδου Μ. (1996) (επιμ.) *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία*. (τομ. 1) Ηράκλειο Παν. Εκδ. Κρήτης

-Τσαούσης, Δ., Γ. (1999) *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*. Αθήνα:Gutenberg

-Timasheff, N., S., και Theodorson, G., A. (1997) *Ιστορία Κοινωνιολογικών Θεωριών*. Αθήνα: Gutenberg (μτφρ. Δ.Μ. Τσαούσης)

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Karl Marx

2.1 Εισαγωγή

Η Πολιτική Οικονομία διατηρεί σημαντική θέση στο δυτικό πολιτισμό και τη δυτική σκέψη, ιδίως τα τελευταία 150 χρόνια με τις πολλές και σημαντικές παρακαταθήκες της Κλασσικής Οικονομικής της Αγγλικής Σχολής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι προηγούμενα δεν υπήρχαν οικονομικές σχολές ή θεωρίες. Ακόμη και ο Αριστοτέλης έχει οικονομική θεωρία την οποία ο Μαρξ δεν φαίνεται να αγνοεί, ούτε να υποτιμά. Χρωστά όμως περισσότερα στην κληρονομιά που κληροδότησε η σχολή που αδρά ονομάζεται Μαρξιστική. Ιδωμένη υπό αυτό το πρίσμα, η πολιτική οικονομία γίνεται πολιτική με όλη την σημασία της λέξης, όπως γίνεται φιλοσοφία και ιστορία. Στις λίγες γραμμές παρακάτω θα επιζητηθεί να εκτεθούν τα βασικά μεγέθη και η πρωτοτυπία που επέφερε ο Μαρξ σε ένα σώμα εργασίας που έβριθε *ιδεολογικών* εντυπώσεων.

2.2 Η Αξία

Στόχος του Μαρξ στο τρίτομο έργο του ***Το Κεφάλαιο*** (τον πρώτο τόμο του οποίου επέβλεψε ο ίδιος με τους άλλους δύο τόμους να εκδίδονται υπό την επιμέλεια του Engels) είναι η μελέτη και κατανόηση

του **Κ**εφαλαιοκρατικού **Τ**ρόπου **Π**αραγωγής. Μέσα σε τουλάχιστον 5,000 σελίδες που περιλαμβάνουν τους τρεις τόμους του ***Κεφαλαίου*** και άλλα τόσα τεύχη για τις ***Θεωρίες Υπεραξίας***, ο Μαρξ συνέγραψε ένα δυσθεώρητο έργο, κατά τη διάρκεια της περιόδου του που αποκαλείται ***ώριμη ηλικία***, και στο οποίο αναθεώρησε και προέκτεινε τη σημασία πολλών εννοιών της Οικονομικής επιστήμης σε πεδία ενδιαφέροντος που αφορούσαν την Πολιτική, την Ηθική, την Φιλοσοφία και την Κοινωνιολογία.

Η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Μαρξ για τη μελέτη του Κεφαλαιοκρατικού Τρόπου Παραγωγής, είναι η *διαλεκτική* η οποία έγινε περισσότερο γνωστή από τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα στον Αρχαιοελληνικό κόσμο, ενώ στην νεότερη φιλοσοφία, έγινε διάσημη με τον *Γερμανό φιλόσοφο* ***Georg*** *Wilhelm Friedrich* ***Hegel****, (1770-1831)* και τη δίτομη μελέτη του ***Φαινομενολογία του Πνεύματος***. Για την διαλεκτική πολλά έχουν ειπωθεί. Διεξοδικά θα αναφερθούμε σε άλλο σημείο.

Αρκεί για την ώρα να τονίσουμε ότι η διαλεκτική προσανατολίζεται όταν μελετά ένα φαινόμενο, εν προκειμένω τον Καπιταλιστικό Τρόπο Παραγωγής, προς αυτό που ονομάζει κίνηση ή εξέλιξη του φαινομένου σε όλη του τη διάσταση, το οποίο ερευνά στις λεπτομέρειες αλλά εκθέτει και παρουσιάζει στη γενική κανονιστική του μορφή. Η ***θέση-αντίθεση-άρνηση***, αν και σχηματικός και ίσως απλουστευτικός τρόπος παρουσίασης της μεθόδου, τονίζει αυτήν ακριβώς τη σημασία της κίνησης του υπό μελέτη φαινομένου για τη διαλεκτική μέθοδο.

Ορισμός 1ος:
Αξία: «Το μέγεθος της αξίας μιας ορισμένης αξίας χρήσης καθορίζεται μόνο από την ποσότητα της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας ή από το χρόνο εργασίας που είναι κοινωνικά αναγκαίος για την παραγωγή της»

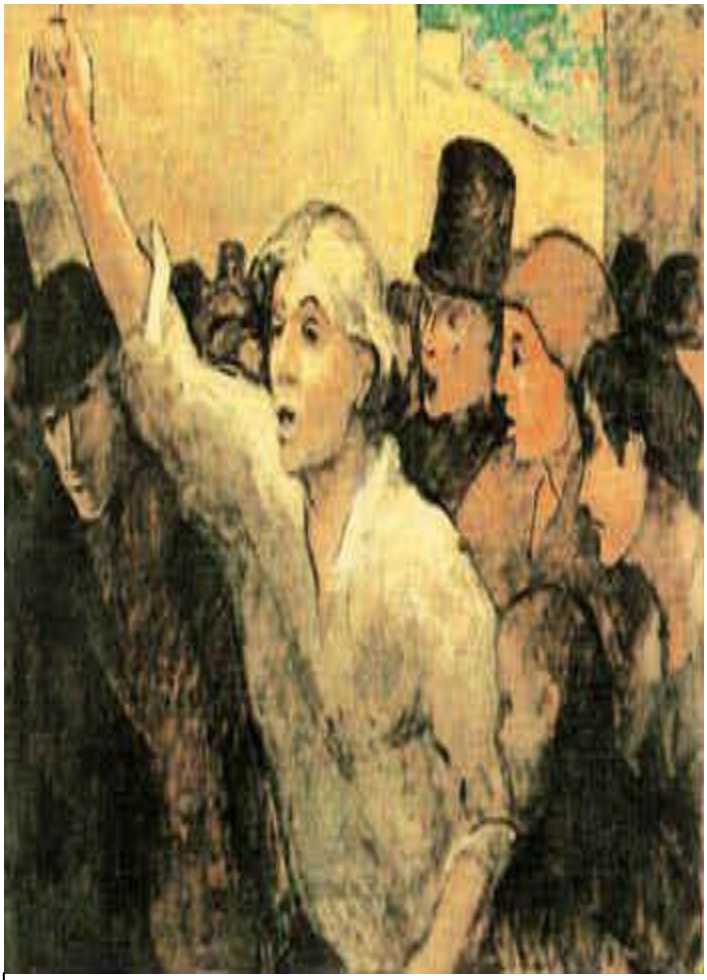
Σχόλιο 1ο :
Εμπόρευμα: «Ένα εμπόρευμα φαίνεται από την πρώτη ματιά σαν ένα αυτονόητο συνηθισμένο πράγμα. Η ανάλυση του δείχνει ότι είναι ένα πολύ στρυφνό πράγμα, γεμάτο από μεταφυσική σοφιστεία και θεολογικές παραξενιές»

Ορισμός 2ος:
Φετιχισμός: <<Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εργασίας εμφανίζονται ως χαρακτηριστικά των προϊόντων και άρα έξω από τους παραγωγούς, σαν αντικειμενική πραγματικότητα, ενώ είναι στην ουσία κοινωνικές σχέσεις παραγωγής μεταξύ αυτών που κατέχουν τα μέσα παραγωγής και αυτών που πουλούν την εργασία τους στην αγορά>>.

Πηγή:
Μαρξ, Κ (1996) *Το Κεφάλαιο*. Πρώτος Τόμος. Αθήνα: Εστία

Η έννοια της ***αξίας*** είναι θεμελιώδους σημασίας στο Μαρξιστικό οικοδόμημα. Η υπόσταση της είναι διττή. *Αφενός* υπάρχει η ***αξία χρήσης*** που καθορίζεται από την ωφελιμότητα ενός πράγματος που υλοποιείται με την κατανάλωση του πράγματος. *Αφετέρου* υπάρχει η ***ανταλλακτική αξία*** που βρίσκεται στην καρδιά του καπιταλιστικού συστήματος και η οποία αφορά την αναλογία βάσει της οποίας οι αξίες χρήσης των εμπορευμάτων ανταλλάσσονται μεταξύ τους. Η αξία ανταλλαγής εκπροσωπεί μια καθαρά ποσοτική σχέση. ***Ο τρόπος μέτρησης της αξίας*** και από εδώ και στο εξής με τον όρο αυτό θα εννοούμε την αξία ανταλλαγής, είναι δυνατός εφόσον υπολογιστεί **η ποσότητα εργασίας που εμπεριέχεται σε ένα προϊόν.**

«Η εξέγερση» του Ντωμιέ

Εμπρός της γης οι κολασμένοι

της πείνας σκλάβοι εμπρός - εμπρός

Το δίκιο από τον κρατήρα βγαίνει

σα βροντή σαν κεραυνός.

Φτάνουν πια της σκλαβιάς τα χρόνια

όλοι εμείς οι ταπεινοί της γης

που ζούσαμε στην καταφρόνια

θα γίνουμε το παν εμείς.

* * *

Στον αγώνα ενωμένοι

κι ας μη λείψει κανείς

Ω! Νάτη, μας προσμένει

στον κόσμο η Διεθνής.

* * *

Θεοί, αρχόντοι, βασιλιάδες

με πλάνα λόγια μας γελούν

της γης οι δούλοι κι οι ραγιάδες

μοναχοί τους, θα σωθούν...

Για να λείψουν τα δεσμά μας

για να πάψει πια η σκλαβιά να νιώσουν πρέπει τη γροθιά μας και της ψυχής μας τη φωτιά.

**** Γράφτηκε από τον κομμουνάρο εργάτη Ευγένιο Ποτιέ, τις πρώτες μέρες της «Ματωμένης εβδομάδας», και μελοποιήθηκε επίσης από τον εργάτη Πιερ Ντεζεντιέρ.***

Οι φωτογραφίες του αφιερώματος είναι από τα βιβλία:

- «Καρλ Μαρξ», Βιογραφία εικονογραφημένη, εκδόσεις «Θεμέλιο».
- «Οι Μεγάλοι όλων των εποχών», «Βίκτωρ Ουγκώ», εκδόσεις «Οργανισμός Ευρωπαϊκών Εκδόσεων».

Τα σκίτσα είναι από τη διεύθυνση του Ιντερνέτ:
«http://www.library.nwu.edu/spec/siege/images»

Πηγή: www.politikokafeneio.com/~anatolik/parisini

Ορισμός 3ος:

Κίνηση Κεφαλαίου

Ε-Χ-Ε: Εμπόρευμα-Χρήμα-Εμπόρευμα

Χ-Ε-Χ: Χρήμα-Εμπόρευμα-Χρήμα

Χ-Ε-Χ': Χρήμα-Εμπόρευμα-Χρήμα', όπου Χ' = Χ+ΔΧ

Το Χ' στην παραπάνω σχηματική παρουσίαση ονομάζεται υπεραξία. Η αρχική ποσότητα χρήματος, δηλαδή, εμπλουτίζεται με μια νέα ποσότητα χρήματος διαφορετικά, η κίνηση δεν θα είχε κανένα νόημα –για τον καπιταλιστή τουλάχιστον! Έτσι ο τύπος ***Χ-Ε-Χ'*** είναι στην πραγματικότητα ο γενικός τύπος του κεφαλαίου, όπως εμφανίζεται άμεσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας. Αυτή είναι και η πεμπτουσία του κεφαλαίου, ως κίνηση και μοναδικός λόγος ύπαρξης του κεφαλαιοκρατικού κόσμου.

«Για να μετατραπεί λοιπόν το χρήμα σε κεφάλαιο πρέπει ο κάτοχος του χρήματος να βρει στην αγορά εμπορευμάτων τον ελεύθερο εργάτη, ελεύθερο με διπλή έννοια, από τη μια με την έννοια ότι σαν ελεύθερο πρόσωπο διαθέτει την εργατική του δύναμη σαν εμπόρευμα του, και από την άλλη με την έννοια ότι δεν έχει άλλα εμπορεύματα να πουλήσει, ότι σαν το ελεύθερο πουλί είναι ελεύθερος από όλα τα πράγματα που χρειάζονται για να πραγματοποιήσει την εργατική του δύναμη.»

(Μαρξ, 1996: 181, *Το Κεφάλαιο, Τμ 1ος)*

Εργασία:

Η αξία της εργασίας, όπως και κάθε εμπορεύματος στον Κεφαλαιοκρατικό Τρόπο Παραγωγής, συνεπώς, οφείλει να καθορίζεται όπως φαίνεται παραπάνω, από τη διττή φύση της αξίας. Ενέχει όμως μια ιδιομορφία. Καθόσον καταναλώνεται, χρησιμοποιείται και υλοποιείται, παράγει περισσότερη αξία από αυτή για την οποία αγοράστηκε. Έτσι είναι σαν ο εργάτης να δανείζει στον κεφαλαιοκράτη αξία για την οποία πληρώνεται κατόπιν. Εξαιτίας αυτής της ιδιομορφίας της εργασίας, δηλαδή της ιδιότητας της να μεταβάλλει την τελική αξία και να γεννά ουσιαστικά αξία εκ του μηδενός, η εργασία ονομάζεται και ***Μεταβλητό Κεφάλαιο. Σταθερό*** από την άλλη πλευρά ονομάζεται το ***Κεφάλαιο*** που δεν δημιουργεί αξίες, όπως τα κτίρια, οι πρώτες ύλες και τα μηχανήματα.

Ο τύπος ***Χ-Ε-Χ'*** είναι τελικά ο γενικός τύπος του κεφαλαίου, όπως εμφανίζεται στη σφαίρα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Αυτή είναι και η πεμπτουσία του **κεφαλαίου** δηλαδή να οικειοποιείται περισσότερη αξία από αυτήν που αρχικά αγόρασε.

2.3 Συμπεράσματα

Είδαμε στις παραπάνω σελίδες με ποιον τρόπο η πολιτική οικονομία μπορεί να αποτελεί μια ξεχωριστή Θεωρία και έμπνευση που δύναται να επιτρέψει την κατανόηση πολλών περιοχών και επιστημονικών πεδίων που μέχρι πρότινος, απροβλημάτιστα, διέγραφαν την δική τους ανεξάρτητη πορεία (Ιστορία, Εθνολογία, Γεωγραφία κτλ.).

Θα δούμε αναλυτικότερα κάποια επιπλέον σημεία του Μαρξισμού με αναφορά και στην πόλη σε επόμενα κεφάλαια. Δεν ήταν φυσικά μόνο ο Μαρξ που κινήθηκε εντός του πεδίου της Πολιτικής Οικονομίας. Ήταν όμως αυτός που ριζοσπαστικοποίησε με τον πιο σαφή τρόπο αυτό που μια ανάλυση της οικονομίας απαιτεί ώστε να αξίζει το όνομα της Πολιτικής. Αυτή η ριζοσπαστικότητα δεν είναι άλλη από την κατανόηση ότι ***είναι η εργασία που δημιουργεί επιπλέον αξία σε κάθε καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής,*** *και μάλιστα με τρόπο που είναι απαραίτητος σε κάθε* κεφαλαιοκρατική οικονομία, κάτι που παραβλέπονταν από άλλες αστικές αναλύσεις της οικονομίας.

Η όποια επαναστατικότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, τελικά, αφορά και μπορεί να επιτευχθεί με αφορμή αλλά και στόχο την ανατροπή αυτής της συνθήκης της ‘απλήρωτης εργασίας’.

2.4 Βιβλιογραφία

-Μαρξ, Κ. (1996) *Το Κεφάλαιο*. Τμ. 1ος, 2ος, 3ος. Αθήνα: Εστία

-Κουρλιούρος, Η. (2001) *Διαδρομές στις Θεωρίες Του Χώρου*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα

-Σουήζυ, Π. (1996) *Θεωρία Καπιταλιστικής Ανάπτυξης*. Αθήνα: Gutenberg

-Bowles and Edwards (1997) *Κατανοώντας τον Καπιταλισμό*. Αθήνα: GUTENBERG (α'+β' τόμοι)

-Stiglitz, J., E. (2012) *Το Τίμημα της Ανισότητας*. Αθήνα: Εκ. Παπαδόπουλος (μτφρ. Ν. Ρούσσος)

2.5 Ερωτήσεις

--Να αναφέρετε και να ορίσετε το νόημα της αξίας

--Να διακρίνετε την ανταλλακτική αξία από την αξία χρήσης

--Να εξηγήσετε το νόημα της υπεραξίας

--Να κατανοήσετε τι είναι ο φετιχισμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : Sigmund Freud

3ο

3.1 Εισαγωγή

Η ψυχανάλυση ιδίως με τη μορφή που μας κληροδότησε ο Φρόιντ, κατέχει κεντρική θέση στη Δυτική σκέψη. Καταρχήν διότι διάνοιξε ένα πεδίο θεωρητικό και πρακτικό που μέχρι τότε δεν είχε τη δομή και συνεκτικότητα που μια επιστημονική περιοχή συνήθως απαιτεί. Και κατόπιν, εξαιτίας του γεγονότος ότι η ψυχανάλυση ανοίγει τον τρόπο σκέψης και δράσης του ανθρώπου σε ένα ευρύτερο φιλοσοφικό στοχασμό που ξεπερνά τα στενά όρια και τον περιορισμένο κλοιό του κλινικού λόγου.

Υπό αυτό το πρίσμα η ψυχανάλυση δεν περιορίζεται στη θεραπεία του ανθρώπου (κλινική ψυχανάλυση), ο οποίος πιθανόν αρκετές φορές παρεκκλίνει από τα καθορισμένα δεδομένα και τις έλλογες συμπεριφορές που η εκάστοτε κοινωνική νόρμα επιτρέπει ή επιτάσσει, αλλά διεμβολίζει και διαφωτίζει τόπους και τομές που τις περισσότερες φορές υπάγονται και θεραπεύονται από άλλα σώματα γνώσης όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία και η φιλοσοφία. Δικαιολογημένα λοιπόν επηρέασε τη γνώση και γνώμη που είχε η Δυτική κοινωνία για τους άλλους και τον εαυτό της.

3.2 Ψυχανάλυση --με απλά λόγια

Παρόλο που έννοιες όπως το Οιδιπόδειο, η νεύρωση, η υστερία κτλ., είναι πλέον αν όχι οικείες και πλήρως κατανοητές, τουλάχιστον συνηθισμένες, και τις οποίες ακούμε ή ακόμη χρησιμοποιούμε και στον καθημερινό μας λόγο, πριν 120 χρόνια θεωρούνταν πρωτοφανείς, ύποπτες και προβληματικές. Ο Φρόυντ γεννήθηκε το 1856 στην πόλη Φράιμπουργκ της Γερμανίας και πέθανε το 1939. Η ψυχανάλυση, στα χρόνια του δεν ήταν ακόμη επιστήμη, με την αυστηρή έννοια του όρου.

Το 1900 εκδίδεται το βιβλίο του *Η Ερμηνεία των Ονείρων*, ενώ το 1905 εκδίδεται το βιβλίο του *Τρεις Μελέτες για τη σεξουαλικότητα*. Θα ακολουθήσουν και άλλες μελέτες που ξεπερνάν τα στενά ή συμβατικά πλαίσια ή όρια μιας επιστημονικής περιοχής, κάποια από τα οποία θα δούμε περιληπτικά παρακάτω.

Αν μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε σε δύο γραμμές την ουσία της ψυχανάλυσης και τη σημασία και σπουδαιότητα της για τις κοινωνικές επιστήμες, θα λέγαμε ότι έφερε σε πρώτο πλάνο τη ***σεξουαλικότητα*** του ανθρώπου την οποία θεωρεί ότι καταπιέζεται από την καπιταλιστική οικονομία και την εργασιακή ηθική του καπιταλιστικού πολιτισμού.

Μάλιστα, για την ψυχανάλυση, η σεξουαλική ενόρμηση είναι πιθανόν ανεξάρτητη από το αντικείμενο της. Υπό αυτήν την έννοια κάθε υποκείμενο είναι δυνάμει σεξουαλικό και καταπιεζόμενο και άρα 'διεστραμμένο', 'ανικανοποίητο' και 'προβληματικό'. Αυτές οι έννοιες

ασφαλώς έχουν ιδιαίτερη ή τουλάχιστον διαφορετική σημασία στην ψυχαναλυτική εμπειρία από ότι στην καθημερινή ζωή.

Καταρχήν το νόημα της ***σεξουαλικής ικανοποίησης*** στο Φρόυντ έχει πιο μεστό νόημα από ότι εννοεί ή επιτρέπει να καταλάβουμε μια θεωρία των ενστίκτων που πιθανόν θεωρεί ή λαμβάνει τη σεξουαλικότητα ως ένστικτο. Δεν είναι απλά δηλαδή, μια βιολογική λειτουργία ανάμεσα σε όλες τις άλλες, αλλά η κύρια λειτουργία που δομεί την ανθρώπινη ζωή και καθορίζει την ανθρώπινη ύπαρξη. Η σεξουαλικότητα του ανθρώπου δεν περιορίζεται στη γενετήσια αναπαραγωγή, αλλά περιλαμβάνει έννοιες όπως η επιθυμία, η προσωπικότητα, η συμπεριφορά, η άρνηση, η βουλιμία, η ανορεξία, κτλ. Για να κάνουμε ένα παραλληλισμό, αν θέλαμε να δούμε προς ποιες κατευθύνσεις μας καλεί να στρέψουμε την προσοχή μας η ψυχανάλυση, θα αναδεικνύαμε το νόημα του 'πιπιλίσματος' που παρατηρείται κατά τη διαδικασία του θηλασμού. Όπως παρατηρεί ο Φρόυντ, η ευχαρίστηση δεν προκύπτει από την τροφή που προσλαμβάνει το βρέφος, αλλά από τη διαδικασία του πιπιλίσματος που αφορά εν προκειμένω, τις πρακτικές της ηδονής και της επιθυμίας.

Μια άλλη έννοια μείζονος σημασία για την ψυχανάλυση, ίσως η σημαντικότερη, είναι η έννοια του ***ασυνειδήτου***, που στα όρια της απλούστευσης μπορεί να ειπωθεί ότι αφορά 'εκείνο το τμήμα του εαυτού επί του οποίου φαίνεται ο άνθρωπος να έχει ελάχιστο ή καθόλου έλεγχο'.

Στην *Ερμηνεία των Ονείρων* (1901) δίδεται μια πρώτη τοπογραφία και γεωγραφία αυτού που ο Φρόυντ ονομάζει 'ψυχικό σύστημα' ή τη διάκριση μεταξύ *συνειδητού*, *προσυνειδητού* και *ασυνείδητου*, ορολογία που περίπου 20 χρόνια αργότερα θα αντικαταστήσει με το *Υπερεγώ*, *Εγώ* και *Εκείνο*.

Στο βιβλίο του *Τρεις Μελέτες για την Σεξουαλικότητα*, διακρίνει επιπλέον τέσσερα στάδια τα οποία διανύει το άτομο όταν εκδηλώνεται η σεξουαλική του δραστηριότητα στην προσπάθεια εισαγωγής του σε γενετήσιες σχέσεις. Το στοματικό, το πρωκτικό, το φαλλικό και το γενετήσιο στάδιο, δεν ενέχουν τη θέση βιολογικών κατωφλιών ανάπτυξης από τα οποία διέρχεται το άτομο κατά την ενηλικίωση, αλλά αφορούν ζώνες ή περιοχές του σώματος επί των οποίων ή γύρω από τα οποία, συγκεντρώνεται η ερωτικότητα, η σεξουαλική δραστηριότητα και η ευχαρίστηση.

Στη *Γενική Θεωρία των Νευρώσεων* ο Φρόυντ θα συνοψίσει τη σημασία και το νόημα της ψυχανάλυσης λέγοντας,

> 'Πιστεύουμε ότι ο πολιτισμός αναπτύχθηκε κάτω από την πίεση του αγώνα για την ύπαρξη με θυσίες σε βάρος της ικανοποίησης των πρωτόγονων παρορμήσεων, κι ότι ο πολιτισμός ξαναδημιουργείται συνεχώς κατά μεγάλο μέρος γιατί κάθε άτομο που προστίθεται διαδοχικά στην κοινότητα επαναλαμβάνει τη θυσία των ενστικτωδών του ικανοποιήσεων για το κοινό καλό'
>
> (Φρόυντ, χχ. 17)

3.3 Δύο Ψυχαναλυτικές Έννοιες

3.3.1 Στο κείμενο του Φρόιντ *Τρεις Μελέτες για τη Σεξουαλικότητας*, αναδεικνύεται ειδικότερα η θέση, όπως αναφέραμε ήδη στην εισαγωγή, ότι η ***σεξουαλικότητα*** αποτελεί ίσως τη μόνη πραγματική ενορμηση με τη στενή έννοια του όρου.

Η ιδιαιτερότητα της έγκειται στο εξής. Η σεξουαλικότητα δεν αφορά ένα σεξουαλικό αντικείμενο που αταλάντευτα και εσαεί εκπροσωπεί την επιθυμία του υποκειμένου. Το αντικείμενο της επιθυμίας, απλούστατα, εγκλωβίζει προσωρινά την ακόρεστη επιθυμία του υποκειμένου σε ένα πρόσωπο. Το όποιο αντικείμενο λοιπόν της επιθυμίας, περιστασιακά και μάλλον συμπτωματικά μπορεί είναι εκείνο ή το άλλο πρόσωπο. Όχι όμως απαραίτητα και όχι δια παντός. Πιθανόν, για παράδειγμα, κάποια στιγμή, το αντικείμενο να είναι ένα άψυχο πράγμα. (Το κάπνισμα, η βουλιμία, το αλκοόλ, η κατανάλωση, τα φετιχικά αντικείμενα και άλλα πράγματα, μπορεί κατά καιρούς να εγκλωβίζουν την επιθυμία του υποκειμένου).

Έτσι εξηγείται και ο λόγος που διάφοροι τηλε-ψυχολόγοι, ομιλούν περί ψυχολογικών κινήτρων της ανορεξίας, του υπερβολικού φαγητού, της μόδας κτλ. Για αυτόν τον λόγο, επίσης, μια βόλτα στα μαγαζιά ονομάζεται στον καθημερινό λόγο ***shopping-therapy***, ενώ στα ΜΜΕ και σε δημοφιλείς σειρές, ο χωρισμός ενός ζευγαριού συνδέεται από την πλευρά της γυναίκας, με την κατανάλωση γλυκών, περιστοιχισμένη από φίλες μπροστά σε παλιές ταινίες και από την πλευρά του άνδρα, σε

υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ και εξόδους σε κακόφημα bar όπου ξανασυναντά τα νομαδικά και αγελαία ένστικτα που εγκατέλειψε για χάρη της αποτυχημένης σχέσης.

Όλοι αυτοί οι λαϊκοί τρόποι εξήγησης των ανθρωπίνων σχέσεων επιβιώνουν χάριν και εξαιτίας της επιστημονικής ανάλυσης του Φρόιντ, ο οποίος τόνισε ότι το υποκείμενο χρησιμοποίει το αντικείμενο ως μέσο μιας ερωτικής η σεξουαλικής πράξης που έχει αξία αλλά όχι οικουμενική ισχύ (υπο την έννοια, όπως είπαμε, ότι η σεξουαλική επιθυμία δεν εγκλωβίζεται απαραίτητα σε ένα αντικείμενο εφ' όρου ζωής). Από εδώ και οι δοξασίες περί του 'άπιστου χαρακτήρα' του 'αρσενικού' ή του 'θηλυκού' ανάλογα με την εκάστοτε συγκυρία. (Οι άνδρες είναι επιβήτορες · οι γυναίκες άπιστες, και άλλοι σχολιασμοί που είναι πλέον του συρμού).

Η σεξουαλικότητα στο Φρόιντ είναι λοιπόν το κατεξοχήν απωθημένο και καταπιεσμένο, παρόλο που ο Φρόιντ αρκετές φορές κατηγορήθηκε για 'πανσεξουαλισμό' (ότι δηλαδή εξηγεί και ανάγει όλες τις ανθρώπινες συμπεριφορές με βάση την υποτιθέμενη καταπίεση της σεξουαλικής δραστηριότητας). Έννοιες όπως ***ενορμηση***, ***ένστικτο*** και ***επιθυμία, Εγώ, ζωή, θάνατος, ασυνείδητο και έρωτας*** συμπληρώνουν τον Φροϋδικό εννοιολογικό ορίζοντα.

Προσπαθούμε να εξοικειώσουμε τον αναγνώστη με κάποιες από τις φροϋδικές έννοιες, χωρίς να προσφέρουμε ούτε ότι ένα λεξιλόγιο-πίνακα ψυχαναλυτικών εννοιών, ούτε μια πιο εμπεριστατωμένη ψυχαναλυτική μελέτη. Στο βαθμό όμως που οι γεωγράφοι και άλλοι

κοινωνικοί επιστήμονες ασχολούνται με τον τρόπο δια του οποίου το υποκείμενο βιώνει την αλλαγή του χώρου και του χρόνου, η έκθεση κάποιων θεμελιωδών Φροϋδικών σημασιών είναι χρήσιμη.

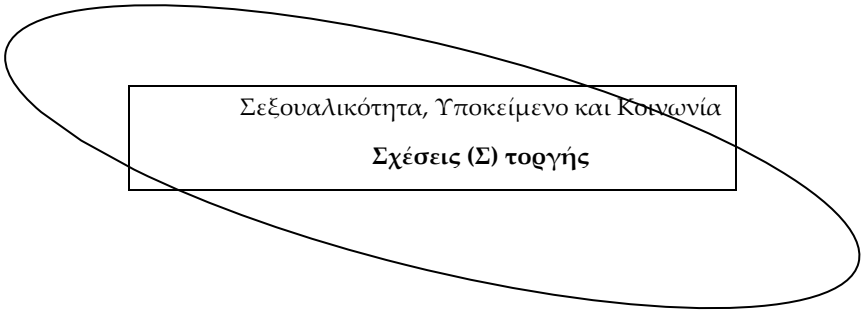
3.3.2 Το **ασυνείδητο** αποτελεί το πιο σημαντικό μόρφωμα. Διεκδικεί ως έννοια και πρακτική επαναστατική πρωτοτυπία. Στη γενική του διάσταση το ασυνείδητο αντιστοιχεί στην αλήθεια που υποτεθίσθω κρύβει το υποκείμενο ή που κρύβεται από αυτό.

Ο τόπος του ασυνείδητου είναι μια περιοχή που οδηγεί, ωθεί και καταλαμβάνει το υποκείμενο καθ' ολοκληρία, για την οποία το υποκείμενο ελάχιστα ξέρει ή μπορεί να κάνει ή ακόμη να ελέγξει. Το ζήτημα που ετέθη από τον Φρόιντ και αυτό που προσπάθησε να μελετήσει είναι να χαρτογραφήσει το δρόμο που καταλήγει προς το ασυνείδητο, καθότι η άλωση του περνά από δρόμους κακοτράχαλους, δύσβατους και περίπλοκους. Επιπλέον οι εκδηλώσεις των ασυνειδήτων λανθανουσών δυναμικών, αν και οι μοναδικές πηγές ανίχνευσης της ζητούμενης αλήθειας του υποκειμένου, είναι καλυμμένες και δυσνόητες και σίγουρα απέχουν από το να είναι ξεκάθαρες στη χρήση και αιτία τους αλλά πολύ περισσότερο στην εκδήλωση τους.

Η ψυχανάλυση εξειδικεύεται συνεπώς, στην εύρεση τρόπων που θα φέρουν στο προσκήνιο αυτές τις δυνάμεις που φωλιάζουν στην καρδιά μιας συμπεριφοράς που εν πρώτοις φαίνεται παράλογη και ακατανόητη. Αυτό είναι το νόημα αυτού που μπορεί να ονομαστεί ***σύμπτωμα***, ήτοι η αιτία που γεννά μια νεύρωση, μια ψύχωση ή μια υστερική ανταπόκριση.

Ένας από τους πλέον γόνιμους τρόπους βάσει του οποίου η ανάλυση του ασυνειδήτου μπορεί να πραγματοποιηθεί, είναι να ξεκινήσει από τα 'παράλογα' συμπτώματα και να οδηγηθεί στην αλήθεια του υποκειμένου μέσα από τα όνειρα. *Η Ερμηνεία των Ονείρων,* μια εργασία του Φρόιντ που στηρίζεται πάνω στη σημασία και εξήγηση που τα όνειρα μπορούν να προσφέρουν για συγκεκριμένες στάσεις των υποκειμένων, επιχειρεί να αποκωδικοποιήσει τον γρίφο του ονείρου και των συνειρμών που προκαλούν, μέσα από την προσεκτική ερμηνεία της λανθάνουσας δυναμικής τους. Τα όνειρα, τα λάθη στην προφορά ονομάτων και λέξεων, η λήθη και το ανακάτεμα αναμνήσεων από προηγούμενες εμπειρίες συνηγορούν όλα και αποτελούν αυτό που νωρίτερα ονομάσαμε συμπτώματα · κάποια από τα οποία εξετάζονται στη μελέτη του Φρόιντ *Η Ψυχοπαθολογία της Καθημερινότητας*.

Κοινό στα περισσότερα συμπτώματα που εντοπίζονται στριμωγμένα στη σκιά του ασυνειδήτου, δεν είναι άλλο από την απώθηση της ικανοποίησης των σεξουαλικών ενστίκτων .

Η μορφή με την οποία αυτό που ονομάζεται ***σεξ*** καθορίζει το είναι του υποκειμένου, αποτελεί την καρδιά του ψυχαναλυτικού λογισμού και προβλήματος διότι τείνει να καθορίζεται και να ελέγχεται από μια κοινωνική λογική η οποία στη βάση της και ιδίως στον τρόπο με τον οποίο κυριάρχησε στη Δυτική Ευρώπη είναι κατεξοχήν *καταπιεστική*.

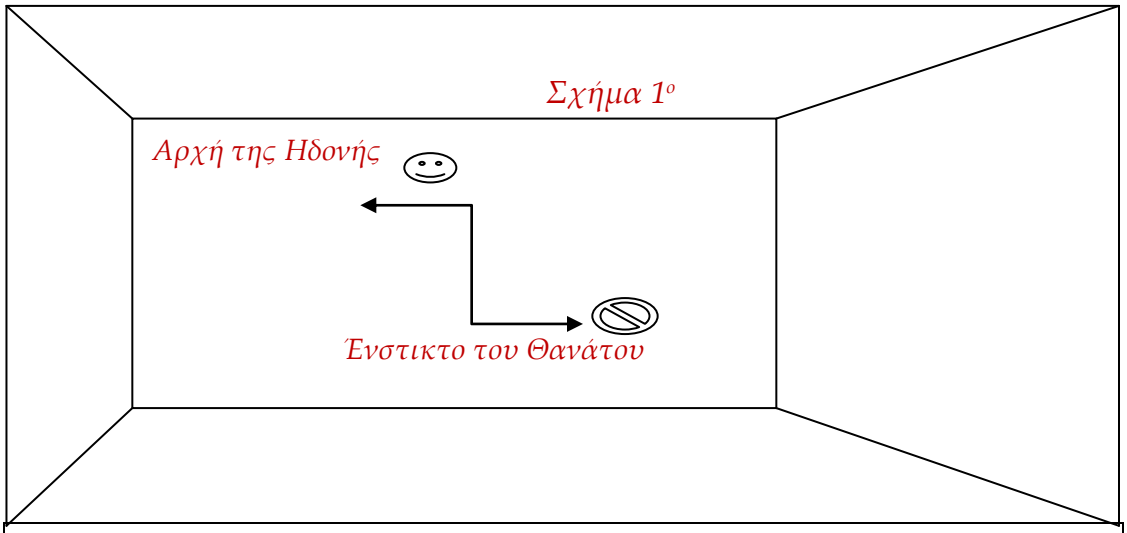
Η σεξουαλικότητα συνάδει τελικά, με αυτό που ο Φρόιντ καλεί ***Αρχή της Ηδονής*** η οποία καταπιέζεται από τον Πολιτισμό · από εδώ και το πόνημα του Φρόιντ *Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας*. Εκεί ο Φρόυντ ισχυρίζεται, ότι το ψυχικό σύστημα υφίσταται αιωνίως έστω και με λανθάνον τρόπο, κάνοντας ένα παραλληλισμό με τις πόλεις και τον τρόπο που νέα τμήματα των πόλεων συνυπάρχουν με παλαιότερα που μπορεί να μην φαίνονται, αλλά εν τούτοις καθορίζουν το χαρακτήρα και τη μορφή της νέας δόμησης καθώς και την ταυτότητα της πόλης.

Παρόμοιες αναφορές που τονίζουν τη σημασία και τις αναλογίες μεταξύ πόλης και γλώσσας, επισημαίνονται από τον Ludwig Wittgenstein στο ***Tractatus LogicoPhilosophicus*** αλλά και την πρόσφατη ταινία του Woody Allen ***Midnight Paris***.

Δεν είναι παράλογο, τελικά, όπως ισχυρίζεται ο Φρόιντ, ότι αυτού του είδους η καταπιεστική συνιστώσα του πολιτισμού πάνω στο σεξ (υπόθεση που το ώριμο έργο του Michel Foucault στην *Ιστορία της*

Σεξουαλικότητας αρνήθηκε) και κατά συνέπεια στο υποκείμενο, εφόσον αποτελεί την κύρια αιτία μια σειράς νοσηρών εκδηλώσεων που διαθλώνται από το υποκείμενο με τη μορφή ενστίκτων, συνορεύει ή συγγενεύει με το θάνατο. Αυτό είναι και το νόημα του ***Ενστίκτου του Θανάτου*** που κατά τον Φρόιντ συγκλονίζει τις Δυτικές κοινωνίες. Όθεν και η ***Αρχή της Ηδονής*** και το ***Ένστικτο του Θανάτου*** μάχονται μέχρι τελικής πτώσεως στις σύγχρονες κοινωνίες, αλληλοδιαπλέκονται και σε μεγάλο βαθμό αλληλοαναιρούνται. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που αναρωτιέται ο Φρόυντ στο πόνημα *Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας* είναι βαθύτατα φιλοσοφικό, πολιτικό και ηθικό. Ξεπερνά μια κλινική ή ας πούμε πρακτική ψυχαναλυτική εφαρμογή, παρόλο που ο ίδιος δεν θεωρούσε την ψυχανάλυση υποχρεωμένη να αποκριθεί σε μια τέτοια διλημματική ερώτηση, υπό την έννοια ότι οι δύο (θεωρία και πράξη) είναι αδιαχώριστες και αδιαίρετες.

Συνοπτικά, στην ερώτηση, ποιο είναι το νόημα της ανθρώπινης ύπαρξης, δηλαδή τι επιδιώκουν οι άνθρωποι και τι σκέφτονται ή πως λειτουργούν και ποιος είναι ο στόχος της ζωής τους, ο Φρόιντ θα απαντήσει, ότι αυτό που επιζητούν είναι η **ευτυχία,** η οποία με τη σειρά της συνδέεται κατά την ψυχαναλυτική εμπειρία, με την ηδονή, τον ερωτισμό και την ικανοποίηση των σεξουαλικών αναγκών με τρόπο που μάλλον δεν εγκρίνει ούτε επικροτεί ο πολιτισμός των στερήσεων, της εγκράτειας και του περιορισμού της ευτυχίας.

Συμπερασματικά, αν ο Φροϋδικός ψυχαναλυτικός προβληματισμός παρουσιάζει μειονεκτήματα, αυτό δεν αναιρεί τη γενικότερη ουσία του, ότι έθεσε δηλαδή και έφερε στο προσκήνιο την έννοια της *σεξουαλικότητας* ως το καθοριστικό και υπ' αριθμό ένα σύγχρονο πρόβλημα του υποκειμένου και της νεωτερικότητας. Είναι αλήθεια ότι μια βιταλιστική και μηχανιστική αντίληψη διατρέχει από άκρη σε άκρη το φροϋδικό κείμενο. Είναι επιπλέον αλήθεια ότι την καταπιεζόμενη σεξουαλικότητα τη διέγνωσε ο Φρόιντ μέσα από ένα πατριαρχικό και οικογενειακό περιβάλλον από όπου και προήλθε το ***Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα*** ως δομή του ασυνειδήτου που προτρέπει και καλλιεργεί την αγάπη για την μητέρα και το θάνατο του πατέρα. Είναι απαράβλεπτο όμως ότι τέτοιες συνεισφορές τόσο στον κλινικό τομέα των νευρωτικών αποφύσεων όσο και στο φιλοσοφικό διανοητικό κόσμο που καλείται νεωτερικός, η Φροϋδική ανάλυση διοχετεύει πολλές προκλήσεις.

3.4 Έρωτας και Πολιτισμός

Στο έργο του *Τοτέμ και Ταμπού* ο Φρόυντ επιχειρεί να εξηγήσει τον τρόπο που η μελέτη των λεγόμενων πρωτόγονων κοινωνιών μπορεί να είναι χρήσιμη για την κατανόηση των διαφόρων μορφών ψυχαναλυτικού ενδιαφέροντος που απασχολούν και την σύγχρονη κοινωνία. Ο ***τοτεμισμός*** είναι ένα από τα συστήματα που διατηρούν οι 'πρωτόγονοι' και το οποίο επιτρέπει στη συγγένεια και τα γαμικά ήθη να υλοποιούνται. Ο Φρόυντ συνδέει το ***ταμπού*** των πρωτόγονων, ήτοι μια απαγόρευση, με τις 'ιδεοκαταναγκαστικές απαγορεύσεις των σύγχρονων ασθενών' ταυτίζοντας ουσιαστικά το ταμπού με την 'παραίτηση από την ικανοποίηση μιας επιθυμίας'.

Γενικά, υποστηρίζει ο Φρόιντ 'όπου υπάρχει μια απαγόρευση, εν σχέσει με το ταμπού, υπάρχει και μια επιθυμία'. Οι ψυχαναλυτικές κατηγορίες των νευρώσεων –νευρωτικούς τους οποίους ταυτίζει με την πρωτόγονη μορφή δράσης –για τον Φρόυντ, παρουσιάζουν ομοιότητες με την τέχνη, την θρησκεία και τη φιλοσοφία, αλλά με παραμορφωμένο τρόπο. Η υστερία, για παράδειγμα, είναι μια παραμορφωμένη καλλιτεχνική δημιουργία, η νεύρωση μια θρησκευτική εκδήλωση και η παράνοια μοιάζει με ένα φιλοσοφικό σύστημα.

3.5 Ερωτισμός

Η ψυχανάλυση, η σεξουαλικότητα και το υποκείμενο συνεπώς συνδέονται. Μπορεί όχι με τρόπο μηχανικό, ντετερμινιστικό, και αδιάβλητο, αλλά παρόλα αυτά με σημαίνοντα και ενδιαφέροντα τρόπο. Όλα υποτίθεται ότι είναι αντίθετα, διαφορετικά και ξένα προς την συνολικότερη νεωτερική πορεία του *κοινωνικού πράττειν* και του *φιλοσοφικού στοχασμού* της Δύσης, δηλαδή του ορθολογισμού, του προτεσταντισμού και του πουριτανισμού, όπως τα αφηγήθηκε στη μελέτη του ο Max Weber ***Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού***.

Αξίζει στη βάση αυτή να παρατηρήσουμε ότι αν η ψυχανάλυση πριονίζει τη σημασία του ορθολογισμού, η σπατάλη και η υπερβολή ως έννοιες και πρακτικές μπορούν να επιφέρουν νέα χτυπήματα. Εμπνεόμενος από το πνεύμα της ψυχανάλυσης όχι απαραίτητα με τη μορφή στράτευσης, ο Γάλλος ανθρωπολόγος Bataille, ανέδειξε τη σημασία της σπατάλης για τον άνθρωπο και την κοινωνία με ενδιαφέροντα τρόπο.

Στον ***Ερωτισμό*** (1991) ο Μπατάιγ συνοψίζει εύγλωττα κάποιες από τις αρχές που έθεσαν τις βάσεις για τις περαιτέρω έρευνες του. "Μπορούμε να πούμε για τον ερωτισμό ότι είναι η μέχρι θανάτου επιδοκιμασία της ζωής" (Μπατάιγ, 199:15), λέει ο Μπατάιγ. Έτσι ενώ τα όντα από μόνα τους και δια της αρχής της αυτοσυντήρησης επιδιώκουν την προσωπική τους συνέχεια, ως ασυνεχή όντα, η γενικότερη

αλληλουχία του Είναι επιτάσσει και επιβάλλει την προσωπική τους ασυνέχεια, δηλαδή τη θανάτωση τους, ως συνθήκη μιας γενικότερης και ευρύτερης αλληλουχίας του Είναι. "Ο θάνατος" υπό αυτή την έννοια "έχει το νόημα της αλληλουχίας του είναι'" (Μπατάϊγ, 1991: 17). Ο ερωτισμός αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας αυτού του είδους την επιχείρηση διαιώνισης της ασυνέχειας του Είναι, εμφανιζόμενος με τρεις επαμφοτερίζουσες μορφές, τον "ερωτισμό του σώματος [...] της καρδιάς και τέλος [...] τον ιερό ερωτισμό" (Μπατάϊγ, 1991:21). Θεωρητικώς λοιπόν "εφόσον η αλληλουχία του είναι αποτελεί την καταγωγή των όντων ο θάνατος δεν τη θίγει, η αλληλουχία του είναι παραμένει ανεξάρτητη από τον θάνατο, αντίθετα *ο θάνατος είναι αυτός που την εκδηλώνει*" (Μπατάϊγ, 1991: 33).

Ο ερωτισμός έρχεται να οργανώσει τα ένστικτα κυρίως δια της απαγόρευσης γιατί "χωρίς την απαγόρευση, χωρίς το πρωτείο της απαγόρευσης, ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να επιτύχει τη διαυγή και εναργή συνείδηση, πάνω στην οποία θεμελιώνεται η επιστήμη" (Μπατάϊγ, 1991: 54).

Συμπερασματικά, ο Μπατάϊγ όπως και Φρόιντ, αναδεικνύουν την αντίθεση της απαγόρευσης προς τον θάνατο και γενικότερα τη βία, ως το σημείο καμπής ή μετάβασης κατά την οποία ο έλλογος κόσμος της επιστήμης και της εργασίας συστημικά οργανώνει το κοινωνικό πεδίο. Και παρά τις βιολογικές και φυσικές απολήξεις που υπολανθάνουν στην θεώρηση του Μπατάϊγ, η αέναη δαπάνη και άνευ όρων καταστροφή και παράδοση είναι χρήσιμες παρακαταθήκες για την κατανόηση της

συστηματικότητας της κατανάλωσης που υπαινίχτηκε και ο Μπωντριγιάρ, όπως θα δούμε παρακάτω.

3.6 Συμπεράσματα

Η ψυχανάλυση δεν είναι κάτι ενιαίο, ούτε απροβλημάτιστο –ως θεωρητική πρακτική · πόσο μάλλον κάτι δεδομένο. Απαιτεί μεγάλο βαθμό αυτογνωσίας, αυτό-ανάλυσης και αυτοκριτικής καθώς και σύγκρουση με καθιερωμένους τρόπους σκέψης. Η ανακάλυψη της σεξουαλικότητας του παιδιού που εισήγαγε ο Φρόυντ, συγκρίνεται με την ανακάλυψη του Δαρβίνου, του Κοπέρνικου και του Γαλιλαίου.

Ο ορισμός του πολιτισμού που έδωσε ο Φρόυντ, δηλαδή η καταπίεση της ελεύθερης άσκησης της σεξουαλικότητας, αποτέλεσε ένα διαφορετικό μέσο προσέγγισης της δυτικής κοινωνίας που κόμπαζε περί της προοδευτικότητας και δημοκρατικότητας της. Οι παραδρομές και τα ολισθήματα της γλώσσας, της γραφής κτλ., όπως και η περίπτωση των ονείρων και της σημασία τους για την κατανόηση των νευρώσεων, αποτελούν όλα συμπτώματα του ψυχικού συστήματος που συνθλίβεται κάτω από την πίεση του πολιτισμού. Η ερμηνεία των ονείρων, δεδομένου ότι τα όνειρα δεν είναι φυσιολογικά ή αδιάφορα, έχει σημασία και νόημα λοιπόν, εφόσον τα όνειρα μεταφέρουν μηνύματα. Ακόμη και ο ύπνος είναι μια κίνηση κατά την οποία ο κοιμώμενος αποτραβιέται από τον κόσμο και τα ερεθίσματα του και προστατεύεται από την καταπίεση του πολιτισμού. Το όνειρο είναι λοιπόν ένα ψυχικό φαινόμενο, εφόσον

αποτελεί το παραμορφωμένο υποκατάστατο για κάτι άλλο, ασυνείδητο ενδεχομένως, έχοντας ταυτόχρονα έκδηλο και λανθάνων περιεχόμενο. Αυτό ονομάζεται εργασία του ονείρου. Υπό αυτήν την έννοια η ψυχανάλυση εφαρμόζεται περισσότερο ως μέθοδος ανάλυσης, παρά ως μια στεγανή και στεγνή επιστήμη. Μπορούμε να μιλάμε συνεπώς για μια ψυχανάλυση του πολιτισμού, των θρησκειών κτλ. που θα στοχεύει στην συνειδητοποίηση του ασυνειδήτου, την άρση των απωθήσεων κτλ.

3.7 Ερωτήσεις

1. Να εξηγήσετε γιατί ο Πολιτισμός είναι πηγή δυστυχίας;

2. Να αναφέρετε το νόημα της σεξουαλικότητας κάθε σταδίου ανάπτυξης

3. Να αναπτύξετε ποια η σημασία της τέχνης στην ψυχανάλυση

4. Να διατυπώσετε τη σχέση φιλοσοφίας, γεωγραφίας και ψυχανάλυσης

3.8 Βιβλιογραφία

-Jean Laplanche (1988) *Ζωή και Θάνατος στην Ψυχανάλυση*. Αθήνα: Νεφέλη (μτφρ. Ν. Παπαγιαννοπουλου)

-Θ. Τζαβάρας (1984) (επιμ.) *Ψυχανάλυση και Ελλάδα*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελλ. Πολ. Και Γεν. Παιδείας

-Φρόυντ, Σ. (χχ) *Γενική Θεωρία των Νευρώσεων*. Αθήνα: Δαμιανού

-Φρόυντ, Σ. (χχ) *Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας*. Αθήνα: Δαμιανού

-Φρόυντ, Σ. (1978) *Τοτέμ και Ταμπού*. Αθήνα: Επίκουρος

-Φρόυντ, Σ. (1996) *Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση*. Αθήνα: Επίκουρος

-Haynes, N. (1998) *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελλ. Γράμματα (α'+β' τόμοι)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ : Ferdinand de Saussure

4ο

4.1 Εισαγωγή

Η μελέτη των σημείων ή πιο απλά η σημειωτική είναι μια επιστημονική περιοχή που με κυριότερες φυσιογνωμίες τους **Saussure** και **Pierce,** μελετά εν γένει τα φαινόμενα του πολιτισμού δια της μεσολάβησης της γλώσσας. Εκτός από αυτούς, υπάρχει μια πλειάδα διανοητών όπως οι Greimas, Troubeckoj, Hjelmslev, Jakobson, Barthes με πολλές διαφορές μεταξύ τους, που θεμελίωσαν και ανέπτυξαν τις διάφορες εκδοχές της φωνολογίας, σημειολογίας και σημασιολογίας με πολυσύνθετο και διαφορετικό τρόπο.

Καίτοι εδώ θα περιοριστούμε στο σχεδίασμα ενός εισαγωγικού σημειώματος, η σημειολογική προσέγγιση του χώρου δεν είναι αμελητέα, ούτε άφησε αδιάφορους μελετητές που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ασχολήθηκαν με τη σπουδή των πόλεων, του χώρου και της χωρικής σημείωσης (Knox, 1985 · Lagopoulos, 1992). Η σημειωτική είναι σημαντική λοιπόν για την ανάλυση του χώρου εφόσον ο χώρος δεν είναι μόνο μια υλικότητα, ένα φυσικό υποστήριγμα, αλλά και μια συμβολική σχέση, ένα κείμενο με νόημα που επικοινωνεί νοήματα και σημασία, μια πολιτισμική και κοινωνική κατασκευή που ακτινοβολεί σχέσεις εξουσίας και κοινωνεί μηνύματα.

Οι σημειολόγοι υποστηρίζουν, για να το θέσουμε σε δύο γραμμές, ότι το σύνολο των φαινόμενων του πολιτισμού δύναται να μελετηθούν ή αποτελούν σημεία τα οποία μελετώνται υπό τη λογική κάποιων στοιχειωδών αρχών ανάλυσης, που θα εξετάσουμε παρακάτω.

Ασφαλώς δεν είναι όλοι οι χώροι σύμβολα. Ή τουλάχιστον δεν είναι μόνο σύμβολα. Δεν έχουν δηλαδή μόνο και αποκλειστικά επικοινωνιακό χαρακτήρα. Εν τούτοις η λειτουργικότητα κάθε χωρικής μονάδας, έχει σχέση με μια συμβολική κατανόηση και σύλληψη, την ερμηνεία της οποίας η σημειωτική επιχειρεί να αποκωδικοποιήσει. Θα εξετάσουμε κάποιες από τις βασικές αρχές της σημειωτικής όπως τις αφηγείται ο Umberto Eco στο βιβλίο του ***Θεωρία της Σημειωτικής***, όχι γιατί είναι ο πλέον αντικειμενικός ή σημαντικός στοχαστής, αλλά γιατί εκεί συνοψίζονται τα βασικότερα σημεία της θεωρίας της σημειωτικής.

4.2 Σημείο

Σύμφωνα με τον Έκο:

''Σημείο είναι οτιδήποτε μπορεί να εκληφθεί ως
σημασιακό υποκατάστατο κάποιου άλλου πράγματος''

(Eco, 1988: 26)

Για τον Σωσσύρ, ειδικότερα, ''η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημείων που εκφράζει ιδέες και έτσι μπορεί να συγκριθεί με την γραφή,

με το αλφάβητο των κωφαλάλων, με τις συμβολικές τελετές, με τις εθιμοτυπικές εκδηλώσεις, με τα στρατιωτικά σήματα, κλπ. κλπ. Απλώς είναι το πιο σημαντικό απ' αυτά τα συστήματα. Μπορούμε λοιπόν να φανταστούμε μια επιστήμη που θα μελετά την ζωή των σημείων μέσα στην κοινωνική ζωή. Θα αποτελούσε τμήμα της κοινωνικής ψυχολογίας και συνεπώς της γενικής ψυχολογίας. Θα την ονομάσουμε σημειωτική (από το ελληνικό 'σημείο'). Θα μας διδάξει σε τι συνίσταται τα σημεία και ποιοι νόμοι τα διέπουν. Επειδή δεν υπάρχει ακόμη, δεν μπορούμε να πούμε τι ακριβώς θα είναι. Όμως έχει δικαίωμα να υπάρξει, ο χώρος της είναι εξ αρχής καθορισμένο'' (όπως παρατίθεται στον Eco, 1988: 36-37).

Για τον Έκο πάντως, το έργο του Σωσσύρ κυριαρχείται από μια διχοτομική αντίληψη για το σημείο. Η διάκριση μεταξύ ***σημαίνοντος*** και ***σημαινόμενου*** με το πρώτο τινί τρόπω να είναι 'τεχνητό' και 'επικοινωνίσιμο' και το δεύτερο 'φυσικό' και 'σιωπηλό' είναι κυρίαρχη στο Σωσσυριανό ορίζοντα. Η σημειωτική του Pierce, αντιθέτως, προωθεί μια δεδηλωμένη τριχοτόμηση της διαδικασίας της σημείωσης στη βάση τριών συνιστωσών: του ***σημείου***, του ***αντικειμένου*** και ενός ***διερμηνεύοντος***. Για όλα αυτά πιθανόν δεν θα υπάρξει χρόνος και άλλες περιστάσεις όπου θα αναφερθούμε διεξοδικότερα, τουλάχιστον στην παρούσα μελέτη. Αρκεί για την ώρα όμως, να επιμείνουμε στη διαφορά μεταξύ μιας δυαδικής αντίληψης της σημείωσης και μιας τριαδικής.

Η σημειωτική παρέχει ένα συνεκτικό κορμό και μια μέθοδο μελέτης πολιτισμικών φαινόμενων που ξεπερνούν τη γλωσσολογία. Υπό το ραβδί ενός κανόνα ή κώδικα που σε γενικές γραμμές μπορεί να

ονομαστεί στρουκτουραλιστικός, η σημειωτική, θα πει ο Έκο, είναι 'η επιστήμη του ψεύδους'.

Η σημειωτική επηρέασε αρκετούς κλάδους και τομείς της επιστημονικής έρευνας ιδίως όπως τους ενατένισαν διανοητές, στα διάφορα αντικείμενα ειδίκευσης τους, όπως ο **Levi-Strauss** στην ανθρωπολογία της συγγένειας και τον ρόλο των γυναικών στην οικονομία των λεγομένων πρωτόγονων κοινωνιών, ο **Lacan** στην επεξεργασμένη μεταφορά του για την ψυχανάλυση και ο **Αλτουσσέρ** στην μαρξιστική προβληματική ανάγνωσης του Μαρξ.

Εξίσου ενδιαφέρουσες είναι και οι προσεγγίσεις που γίνονται από την πλευρά της πολιτισμικής θεωρίας, στο πεδίο της οποίας ξεχωρίζει η εμβληματική μορφή του **Roland Barthes** με τα βιβλία του ***Mythologies*** και ***Elements of Semiology*** όπου πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο η σημειολογία μπορεί να ερμηνεύσει μια πληθώρα δραστηριοτήτων που ανήκουν στη σφαίρα της κουλτούρας και που εν τούτοις μπορεί και υποκρύπτουν βαθύτατα ιδεολογικές, φυλετικές, κοινωνικές, σεξιστικές και ταξικές σχέσεις (από την κατανάλωση κρασιού, κόκκινου κρέατος, την παρακολούθηση συγκεκριμένων προγραμμάτων στην τηλεόραση και την αναπαραγωγή ταινιών ιστορικού περιεχομένου).

4.3 Η Σημειωτική ως Θεωρία του Πολιτισμού

Για τον Eco, τελικά, η σημειωτική μελετά οτιδήποτε μπορεί να εκληφθεί ως σημείο. Σημείο, από την άλλη πλευρά είναι το σημασιακό υποκατάστατο κάποιου άλλου πράγματος. Συνεπώς επειδή η σημειωτική μελετά την αντικατάσταση και άρα την απουσία και όχι το πράγμα αυτό καθ' εαυτό, το οποίο δεν είναι μαζί μας, μπορεί να ειπωθεί, με κάποιο δόση υπερβολής, ότι μελετά *οτιδήποτε αφορά το ψεύδος* (Eco, 1994).

Οι πατέρες της σημειωτικής, Pierce και Saussure, είχαν ορίσει το σημείο με σχετικά διαφορετικό τρόπο.

Saussure: Για τον Saussure το σημείο διακρίνεται σε *σημαίνον* και *σημαινόμενο*, με το σημαίνον να είναι ο σημειακός φορέας (η γλώσσα, ο λόγος) και το σημαινόμενο να αποτελεί το νόημα ή το περιεχόμενο ή και την ψυχολογική ιδέα που γεννά στο μυαλό του υποκειμένου ο σημειακός φορέας σε μια επικοινωνιακή ανταλλαγή.

Pierce: Για τον Pierce, η διχοτομική αυτή διάκριση του σημείου δίνει τη θέση της σε τρία υποκείμενα που συνιστούν τη διαδικασία της σημείωσης. Αυτά είναι το *σημείο*, το *αντικείμενο* και ένα *διερμηνεύον*, με το τελευταίο να θυμίζει σε πολλά το σημαινόμενο του Saussure.

Το πλεονέκτημα στην τριχοτομική σύλληψη του σημείου του Pierce, είναι ότι στην τριάδα των υποκειμένων που συμμετέχουν στη σημείωση μπορούν να υπάρξουν και φορείς που δεν είναι απαραίτητο να είναι τα ανθρώπινα υποκείμενα.

Η σημειωτική ως θεωρία του πολιτισμού μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μελέτη της α) παραγωγής αντικειμένων που αποσκοπούν στη μεταβολή της σχέσης μεταξύ φύσης και ανθρώπου, β) των σχέσεων συγγένειας και γ) των οικονομικών ανταλλαγών, υπό την προϋπόθεση ότι το σύνολο του πολιτισμού μπορεί να μελετηθεί ως σημειωτικό φαινόμενο καθόσον, κάθε άποψη του πολιτισμού είναι αποτέλεσμα σημειωτικής δραστηριότητας (Eco, 1994: 48).

Τίποτα δεν ξεφεύγει λοιπόν από την σημειωτική δραστηριότητα ή τη διαδικασία της σημείωσης, ακόμη και η πραγματική, υλική οικονομική ανταλλαγή αγαθών, από τη στιγμή που προηγούμενα, πριν την οικονομική ανταλλαγή δηλαδή, τα αγαθά αποτελούν ήδη ένα ***σύστημα αξιών χρήσεως*** που σχετίζονται μεταξύ τους. Γενικά, για τον Έκο και τον Ντεριντά, όπως θα δούμε σε πιο κάτω κεφάλαιο, η διαδικασία συμβολισμού και σημασιοδότησης προηγείται της οικονομικής ανταλλαγής. Η οικονομία λοιπόν είναι ένα σύστημα που μπορεί να μελετηθεί σημειωτικά ή και κοινωνιολογικά όπως το έθεσε ο φιλόσοφος Γιανναράς. Θα δούμε στη συνέχεια πως ο Baudrillard θα επιμείνει στην αρχή ***της συστηματικότητας των αξιών χρήσης*** ως την αναγκαία συνθήκη μετατροπής της βιομηχανικής κοινωνίας σε καταναλωτική.

Όλα τα παραπάνω επιτρέπουν να πούμε ότι το σημείο, τελικά, δεν είναι ούτε διχοτομικό ούτε τριχοτομημένο, αλλά το αποτέλεσμα που αποκρύβεται ή διαλύεται 'σε ένα ιδιαίτερα σύνθετο δίκτυο μεταβαλλόμενων σχέσεων'(Eco, 1994: 85). Υπό αυτήν την έννοια,

υπάρχει μια προτεραιότητα του σημειακού συστήματος, της διαδικασίας σημείωσης και του λογικού σχήματος, της σκέψης με άλλα λόγια, έναντι των αντικειμένων, του αναφερόμενου ή του περιεχομένου που υποτίθεται ότι βρίσκεται ανεπηρέαστο εκεί έξω, στον αληθινό κόσμο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει αληθινός κόσμος ούτε ότι η σημειωτική θεωρία είναι μια καθαρά ιδεολογική ή θεωρητική εργασία που ουδόλως ασχολείται με καθημερινά προβλήματα. Το αντίθετο μάλιστα. Απλούστατα αναδεικνύει τη σημασία της ανάλυσης και το νόημα της ''θεωρίας των κωδίκων'' αφού όπως λέει ο Eco (1994: 113) από εδώ και στο εξής αρχίζει μια ''απεριόριστη διαδικασία σημείωσης''. Κάθε πολιτισμική μονάδα ή αναφερόμενο ή διερμηνεύον ή ακόμη κάθε αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται η σημείωση, είναι το αποτέλεσμα μιας προηγούμενης διαδικασίας σημείωσης που και αυτήν με τη σειρά της είναι το παράγωγο μιας αντίστοιχης διαδικασίας. Η ρήση του Derrida ότι '***δεν υπάρχει κάτι εκτός κειμένου***' μπορεί να συνδεθεί με αυτήν την λογική προτεραιότητα που τονίζει και ο Έκο και την οποία αποδίδει στη λογική σκέψη και τον νου. Αυτό είναι το νόημα της απεριόριστης κίνησης του σημαινόμενου και της θεωρίας των κωδίκων, έναντι για παράδειγμα, της προσπάθειας επαλήθευσης μιας θεωρίας που υποτίθεται ότι ψάχνει να βρει αντιστοιχίες μεταξύ των εννοιών και των αληθινών αντικειμένων εκεί έξω τα οποία υποτίθεται ότι εκπροσωπούν οι έννοιες.

Ο Eco (1994: 117) το θέτει ως εξής, ''Η σημείωση εξηγεί τον εαυτό της μέσω του εαυτού της''. Σε κάθε περίπτωση αυτή η προσέγγιση δεν

μας βάζει στον αέναο κύκλο μιας ιδεολογικής και αυτόαναφερόμενης επιχειρηματολογίας υπέρ της σημειωτικής ή του ιδεαλισμού, αλλά επισημαίνει ότι και η θεωρία είναι μια ***κοινωνική πρακτική*** που τίθεται κάτω ή τουλάχιστον δίπλα σε άλλες κοινωνικές πρακτικές, όπως η εργασία, η πολιτική, κτλ.

4.4 Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η σημειωτική αφορά περισσότερο την παραγωγή μιας θεωρίας του πολιτισμού, μια κοινωνική και πολιτισμική θεωρία μελέτης του συνόλου των κοινωνικών φαινομένων, παρά μια ειδικότητα, ή μια επιστήμη με την αυστηρή έννοια του όρου.

Αυτό δεν σημαίνει ότι στερείται μιας, τρόπω τινά, πλήρους ή επεξεργασμένης ιδέας περί του αντικειμένου της, των μεθόδων της και της θεωρίας που την υποστηρίζει, όπως κάθε άλλη επιστήμη ή ακαδημαϊκή εργασία, αλλά μάλλον ότι φιλοδοξεί να αποτελέσει μια επιστήμη μελέτης των επιστημών ως σημειολογικού κώδικες που στοχεύουν στην ανταλλαγή και την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων.

4.5 Ερωτήσεις

-Να ορίσετε το νόημα του σημείου

-Να διακρίνετε τη διαφορά μεταξύ μιας διχοτομικής σύλληψης του σημείου (Saussure) και μιας τριχοτομικής (Pierce)

-Να αναδείξετε τη σχέση μιας φράσης όπως του Derrida ότι ''δεν υπάρχει κάτι εκτός κειμένου'' με την πρόταση του Eco περί του ''απείρου της διαδικασίας της σημείωσης''

4.6 Βιβλιογραφία

- Έκο, Ουμ. (1994) *Θεωρία της Σημειωτικής*. Αθήνα: Γνώση (μτφρ. Εφ. Καλαφατίδη)

-Σωσσύρ, Φ. (1917) *Μάθημα Γενικής Γλωσσολογίας*. Αθήνα: Παπαζήση

- Barthes, R. (1983) *Ο Βαθμός Μηδέν της Γραφής*. Αθήνα: Ράππα

-Καζάζη Γ. (επιμ) (2009) *Ο Κωνστ. Δοξιάδης και το Έργο του.* Αθήνα: ΤΕΕ

-Λαγόπουλος Α-Φ (1973) *Δομική πολεοδομία: Ο οικισμός ως σύστημα.* Αθήνα: ΤΕΕ

-Φουκώ, Μ. (2008) *Οι Λέξεις και τα Πράγματα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Louis Althusser

5ο

5.1 Εισαγωγή

Η εργασία του Λουί Αλτουσσέρ (Louis Althusser) εντάσσεται στον ευρύτερο Μαρξιστικό προβληματισμό. Είναι αλήθεια όμως ότι σε αρκετές περιπτώσεις τον ξεπερνά, ιδίως αφής στιγμής η αφοσίωση του Αλτουσσέρ, συνυφαίνεται όχι μόνο μ' αυτά καθαυτά τα προβλήματα της πολιτικής οικονομίας με τη στενή έννοια του όρου, αλλά εν γένει με προβλήματα γνωσιακά, επιστημολογικής φύσης και επιστήμης. Υπάρχουν αρκετές αιτιάσεις εναντίον του Αλτουσσέρ. Αρκετοί αδιακρίτως του προσάπτουν ένα άκρατο θεωριτικισμό ενδεχομένως σκόπιμο και μια δυσνόητη γραφή. Αυτές τις παρεξηγήσεις θα προσπαθήσει να άρει το παρόν σχεδίασμα όχι από τη σκοπιά ενός ακριβούς ή ενδελεχούς ελέγχου, αλλά σε μια προσπάθεια να δικαιολογηθεί η αφετηρία και η σκοπιμότητα τους καθώς και η χρησιμότητα τους για τους ανθρωπογεωγράφους.

5.2 Διαβάζοντας το Κεφάλαιο

Η πιο γνωστή μελέτη του Althusser το ***Διαβάζοντας το Κεφάλαιο***, [*Reading Capital* (1970)] που συνέγραψε με τον Etienne Balibar αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές παρακαταθήκες του 20ου αιώνα. Στόχος της προσπάθειας αυτής ήταν να προάγει ένα συγκεκριμένο τρόπο προσέγγισης, μελέτης, μεθόδου κτλ. ενός αντικειμένου ή ενός φαινομένου, της καπιταλιστικής ιστορίας και οικονομίας εν προκειμένω, βάσει του οποίου μια επιστήμη όχι μόνο γίνεται κατανοητή αλλά και διεκδικεί ή ακόμη καλύτερα αξίζει το όνομα της επιστήμης. Από εδώ και μια ολόκληρη ***προβληματική*** όπως την ονομάζει ο Αλτουσσέρ, που θα συνδράμει ουσιαστικά και θα κανοναρχεί ένα σετ κανόνων στην πλάτη των οποίων αυτή η μελέτη θα μπορεί να καταστεί δυνατή.

Η κατανόηση του ***Κεφαλαίου*** του Μαρξ, εξαρτάται και προσκρούει, θα πει ο Αλτουσσέρ, σε δύο θεμελιώδεις δυσκολίες. Η μια, όπως την εκθέτει στις ***Θέσεις*** ο Αλτουσσέρ, είναι πολιτική και υπό αυτή την έννοια-ομπρέλα εννοεί την βιωματική κατάσταση του εργάτη που γίνεται θύμα της εκμετάλλευσης του καπιταλιστή, ας μας επιτραπεί να πούμε, από πρώτο χέρι και η οποία δύναται να παράσχει ένα πρώτο, προ-εννοιακό, βιωματικό είδος κατανόησης του τρόπου λειτουργίας του Καπιταλιστικού Τρόπου Παραγωγής –που δύσκολα ένας διανοούμενος μπορεί να έχει. Η δεύτερη δυσκολία είναι θεωρητική υπό την έννοια ότι το ***Κεφάλαιο*** αφορά μια διανοητική παραγωγή καθόσον το αντικείμενο

του δεν μπορεί με κανένα, που να μην είναι χυδαίος βέβαια, τρόπο να ψηλαφιστεί ανάγλυφα. Απαιτεί λοιπόν μια διανοητική ικανότητα –που δύσκολα ένα εργάτης μπορεί να έχει.

Ο Μαρξισμός σύμφωνα με τον Αλτουσσέρ διακρίνεται σε ***ιστορικό υλισμό***, δηλαδή την επιστήμη που μελετά την ιστορία της κίνησης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και σε ***διαλεκτικό υλισμό*** που ουσιαστικά μελετά την κίνηση και τους νόμους στους οποίους θα στηριχτούμε για την μελέτη της κίνησης της ιστορίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Ένας από του τρόπους βάσει των οποίων μπορούμε να διαβάσουμε το ***Κεφάλαιο*** είναι να το δούμε όχι σαν μια περιοδολογική εξήγηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αλλά ως την διανόηση της οποίας τα μέρη συναρθρώνονται, αλληλοπλέκονται και ετεροκαθορίζονται γύρω από ένα αληθινό γεγονός που λαμβάνει χώρα εκεί έξω και καθορίζει την ταυτότητα μιας κοινωνίας: η ***πάλη των τάξεων***.

Κεντρικό στοιχείο στην θεωρία του Αλτουσσέρ είναι οι σχέσεις εξουσίας που υποθάλπει η κοινωνική αναπαραγωγή δια των οποίων διαιωνίζονται οι κυρίαρχες σχέσεις παραγωγής και ουσιαστικά οι δύο τάξεις, ήγουν οι κοινωνικοί πόλοι του 'εργάτη' και του 'καπιταλιστή'. Η σύγκρουση εργατών και καπιταλιστών βρίσκεται στην καρδιά του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η αδυναμία να δει κανείς αυτή τη θεμελιώδη διαίρεση που συντονίζει την δυτική κοινωνία έχει ένα όνομα το οποίο επιφυλάσσει ο Αλτουσσέρ για αυτές τις αναγνώσεις που

παραβλέπουν τη μείζονος σημασίας καθυπόταξη που υποστηρίζει τα θεμέλια του σημερινού καπιταλισμού: ***ιδεολογία.*** Υλοποιείται η τελευταία, δια των μηχανισμών του κράτους που εκ-παιδεύουν και καθυποτάσσουν νοητικά, προπαγανδιστικά και επικοινωνιακά τις μάζες (σχολεία, αστικά δικαστήρια, εκκλησία, στρατός κτλ.).

Οι **Ι**δεολογικοί **Μ**ηχανισμοί του **Κ**ράτους (ΙΜΚ), λέει ο Αλτουσσέρ:

"Λειτουργούν με κυρίαρχο στοιχείο την ιδεολογία [και] αυτό που ενοποιεί την ποικιλομορφία τους, είναι η ίδια τους η λειτουργία, στο μέτρο που η ιδεολογία, με την οποία λειτουργούν κατά κύριο λόγο, είναι, παρά της αντιφάσεις της σχετικά ενιαία κάτω από την κυριαρχική ιδεολογία, που είναι η ιδεολογία των κυρίαρχων τάξεων"

(Αλτουσσέρ, 1970: 86)

Οι Ιδεολογικοί Μηχανισμοί του Κράτους λειτουργούν όμως, όχι μόνο κατασταλτικά αλλά πρώτιστα, διαπαιδαγωγικά, επικοινωνιακά και προληπτικά. Βρίσκουν δε, μια μη-βίαιη έκφραση επιτρέποντας την κοινωνία να διατηρείται συνεκτική και να προχωρά, θεωρητικά τουλάχιστον, απρόσκοπτα και με υψηλό βαθμό συνοχής σε ολοένα και μεγαλύτερες διαιρέσεις.

Οι κατασταλτικοί μηχανισμοί από την άλλη πλευρά, έχουν και μια χυδαία, εμφανή μορφή, παρόλο που επιχειρούν κρυφά, ανεπαίσθητα και με μεγάλη συστηματικότητα και συνέπεια να διαιωνίσουν ένα σύστημα εκμετάλλευσης και υποταγής.

Η κατασκευή πειθήνιων ατόμων είναι στην καρδιά αυτού του συστήματος. Ότι ο Αλτουσσέρ ονομάζει 'υποκείμενο' κατέχει μια οπτική του κόσμου εμποτισμένη με αυτήν την ιδεολογία –Οι Αγγλοσάξονες διατηρούν τον όρο **interpellation** για αυτού του είδους την υποκειμενικότητα. Σε ότι αφορά την διάκριση μεταξύ ***υποδομής*** και ***υπερδομής,*** οικονομίας και πολιτισμού και ούτω καθεξής ο Αλτουσσέρ τη θέτει σε νέες βάσεις. Αρκεί να παραθέσουμε μια παράθεση του Ένγκελς για την οποία ο ίδιος ο Αλτουσσέρ γνέφει επιβεβαιωτικά:

> "Η οικονομική κατάσταση είναι η βάση αλλά τα διάφορα στοιχεία της υπερδομής, οι πολιτικές μορφές της πάλης των τάξεων, και τα αποτελέσματα της, τα Συντάγματα που διαμορφώνονται όταν κερδηθεί η μάχη από τη νικηφόρα κοινωνική τάξη, τα νομικά μορφώματα, ακόμη και οι αντανακλάσεις όλον αυτών των πραμάτων αγώνων στα μυαλά εκείνον που συμμετέχουν, πολιτικές, νομικές, φιλοσοφικές θεωρίες, και θρησκευτικές αντιλήψεις και η κατοπινή ανάπτυξη σε δογματικά σχήματα ασκούν επίσης την επίδραση τους κατά τη διάρκεια των ιστορικών αγώνων και σε πολλές περιπτώσεις καθορίζουν κατά κύριο λόγο τη μορφή τους"

(Engels, σε Αλτουσσέρ, 1970: 135)

Ο Αλτουσσέρ συμπυκνώνει τη μέθοδο ανάγνωσης του ***Κεφαλαίου*** με τον ακόλουθο τρόπο στις ***Θέσεις*** (Αλτουσσέρ, 1970: 149):

> "Ενάντια στον εμπειρισμό, ο Μαρξ υποστήριζε ότι η γνώση δεν πηγαίνει από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο αλλά από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο και ότι όλο αυτό εκτυλίσσεται 'μέσα στη σκέψη' ενώ το πραγματικό αντικείμενο που δίνει λαβή σε όλη αυτή τη διαδικασία υπάρχει έξω από τη σκέψη. Ενάντια στο Χέγκελ, Μαρξ υποστήριξε πώς η διαδικασία αυτή από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο δεν αποτελεί παραγωγή του πραγματικού αλλά μόνο παραγωγή της γνώσης του πραγματικού. *Αυτό που με τραβούσε ιδιαίτερα σε αυτό το κείμενο ήταν πώς όλα άρχιζαν από το αφηρημένο*".

Και συνεχίζει ο Αλτουσσέρ (1970: 150-151):

> "Από εδώ προκύπτει και η δική μου θέση: αν η γνωστική διαδικασία δεν αλλάζει το πραγματικό αντικείμενο αλλά μόνο μεταβάλλει τη διαίσθηση του σε έννοιες, κι ύστερα σε συγκεκριμένο- της – σκέψης και αν όλη αυτή η διαδικασία διαδραματίζεται όπως το λέει και το ξαναλέει ο Μαρξ «μέσα στη σκέψη» και όχι μέσα στο πραγματικό αντικείμενο […] για μια ακόμη φορά βρίσκεται μπροστά μας ο Σπινόζα, του οποίου τα λόγια μαστιγώνουν τη μνήμη: η ιδέα του κύκλου δεν είναι κύκλος, η έννοια του σκύλου δε γαυγίζει, κοντολογίς δεν πρέπει να συγχέουμε το πραγματικό με την εννοιολογική του διατύπωση".

5.3 Συμπεράσματα

Η ανάγνωση του ***Κεφαλαίου*** και ο τρόπος που ο Αλτουσσέρ επιθυμεί να διαβαστεί και κατανοηθεί ο Καπιταλιστικός Τρόπος Παραγωγής, είναι 'επιστημονικός' υπό την έννοια ότι απαιτεί συστηματική και επίπονη φιλοσοφική εργασία, αλλά και συγκεκριμένες επιστημολογικές και φιλοσοφικές παραδοχές (πάλη τάξεων κτλ.), που ξεπερνούν πολλές αναγνώσεις, ακόμη και υποτιθέμενες σοσιαλιστικές ή αριστερές διακηρύξεις. Ο Αλτουσσέρ διακρίνει, όπως πιθανόν και ο Καντ, και μάλλον αντίθετα από ότι ο Χέγκελ, ότι άλλο πράγμα είναι το αντικείμενο της γνώσης και άλλο η διαδικασία της εννοιακής παραγωγής της γνώσης που σκέφτεται ή προσπαθεί να προσεταιριστεί το αντικείμενο (ενδεχόμενα μια διαδικασία χωρίς τέλος).

Όπως ο Σπινόζα, έτσι και ο Αλτουσσέρ θα δηλώσει σκωπτικά, ότι η έννοια του κύκλου δεν είναι ο κύκλος, όπως και ότι η έννοια του σκύλου δεν γαβγίζει. Η παραγωγή, έτσι γίνεται μια έννοια ευρύτερη, που ξεπερνά την προοπτική της οικονομικής παραγωγής και μετατρέπεται σε παραγωγή γνώσης [*productio*]. Η αλληλεπίδραση των δύο όμως, θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Η διαδικασία της σκέψης, η παραγωγή της γνώσης, κοντολογίς, έρχεται να αλλάξει κάτι στο πραγματικό, στο αντικείμενο της γνώσης με το να [του] προσθέτει, τρόπον τινά, τη γνώση, η οποία ενσωματώνεται στο πραγματικό και το

οποίο σε νέες αναγνώσεις του, ακτινοβολεί ως δική του ως πραγματική δηλαδή, αυτή την ενσωματωθείσα γνώση.

5.4 Ερωτήσεις

--Να αναφέρετε τη διαφορά ιστορικού υλισμού και διαλεκτικού υλισμού

--Να εξηγήσετε τον τρόπο λειτουργίας των Ιδεολογικών Μηχανισμών του Κράτους

--Να διακρίνετε το αντικείμενο της γνώσης από τη διαδικασία της σκέψης και την παραγωγή της γνώσης σύμφωνα με τον Αλτουσσέρ

5.5 Βιβλιογραφία

-Αλτουσσέρ, Λ (1970) *Θέσεις*. Αθήνα: Θεμέλιο

-Αλτουσσέρ, Λ (1972) *Για τον Μαρξ*. Αθήνα: Θεμέλιο

-Althusser, L Balibar, E. (1970) *Reading Capital*. London: Routledge

-Elliot, Gregory (ed.), 1994. *Althusser: A critical Reader*, Oxford: Blackwell.

-Internet

Louis Althusser Archive, at Marxists.org

6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ : JACQUES LACAN

6.1 Εισαγωγή

Η λακανική ψυχανάλυση είναι ένα δύσκολο στη σύνθεση του όσο και πολύπλοκο στην ερμηνεία του έργο. Για αυτό το λόγο χρήζει διεξοδικής μελέτης. Εδώ δεν φιλοδοξούμε να προχωρήσουμε τόσο βαθιά στην ανάλυση του Λακάν. Αφενός γιατί το έργο του είναι δύσκολο, αφετέρου διότι η χρησιμότητα του για την ανθρωπογεωγραφία δεν είναι πάντα αντιληπτή με την πρώτη ματιά. Επιθυμούμε όμως μια πρώτη εξοικείωση με μια επαναστατική γραφή που έθεσε μια πληθώρα ερωτημάτων και πολύ λιγότερες απαντήσεις στην βάσει των οποίων πολλές γόνιμες συζητήσεις υφάνθηκαν.

6.2 Το Ασυνείδητο δομημένο σαν γλώσσα

Η παραπάνω φράση αποτελεί ενδεχομένως τη δημοφιλέστερη φράση που διασώζεται από ένα πρώτο διάβασμα του Λακάν. Ο Λακάν υποστηρίζει, ανάμεσα στα άλλα, μια 'επιστροφή στον Φρόιντ' προκρίνοντας τη διάκριση μεταξύ ***φαντασιακού, πραγματικού*** και ***συμβολικού.*** Πεποίθηση του Λακάν είναι ότι το ***υποκείμενο υποτάσσεται στην αρχή του σημαίνοντος***, μια παρακαταθήκη που οφείλει στη γλωσσολογία του Σωσσύρ.

Το ***φαντασιακό***, στη θεωρία του Λακάν, προηγείται στην προσπάθεια ταύτισης του υποκειμένου με ένα σχήμα που θα του προσδώσει ή θα καλύψει την ελλειμματική του σύσταση και συγκρότηση. Για τον Λακάν το υποκείμενο (ο άνθρωπος, ενδεχομένως σε μια ορολογία που ο Λακάν δεν θα αναγνώριζε) είναι κατά βάσει *ελλειμματικό, ανικανοποίητο* και *στερημένο* (κάτι που και ο Φρόιντ είχε υποστηρίξει) –όροι που στην ψυχαναλυτική γλώσσα δεν έχουν την καθημερινή σημασία. Το φαντασιακό, εν πάσει περιπτώσει, εντοπίζεται σε αυτό το στάδιο που ο Λακάν καλεί ***στάδιο του καθρέπτη,*** το οποίο λαμβάνει χώρα στην μικρή ηλικία των 6 μηνών και κατά την οποία το βρέφος ξεχωρίζει τον εαυτό του στον καθρέπτη από άλλα σχήματα-μορφές [gestalt] που αντανακλώνται εκεί, όπως η μητέρα. Αυτό το στάδιο μπορεί να θεωρηθεί προ-εννοιακό, ήγουν προ-γλωσσικό καθότι προηγείται του συμβολικού.

Τα τρία πεδία του ψυχικού συστήματος, δηλαδή το ***Φαντασιακό***, το ***Συμβολικό*** και το ***Πραγματικό*** διαπλέκονται στην ψυχανάλυση του Λακάν και αποκτούν διαφορετική σημασία σε κάθε στάδιο ανάπτυξης της θεωρίας του. Αντιστοιχούν ενδεχόμενα στην Φροϋδική τριχοτομία του ***id***, ***ego*** και ***superego***. Το φαντασιακό και το στάδιο του καθρέπτη αποτέλεσαν από τα πρώτα ενδιαφέροντα του Λακάν σε μια προσπάθεια εξήγησης του υποκειμένου και των νόμων που διέπουν τη σύσταση του, τις αγωνίες του και τη μάχη για ***αναγνώριση*** (έννοια που ταυτίζεται με την Εγελιανή φιλοσοφία και την οποία ο Σλοβένος φιλόσοφος Σλαβόι Ζίζεκ, χρόνια αργότερα, προσπάθησε να παντρέψει με τον Λακανισμό) .

Το υποκείμενο, εν πάσει περιπτώσει, στην προσπάθεια ανάκτησης μιας ταυτότητας, φαντάζεται μια πιθανή ένωση με τη μητέρα, που μοιάζει εξίσου 'ελλειμματική' στη σύσταση της, εξαιτίας του γεγονότος ότι στερείται φαλλού. Αναζητά για το λόγο αυτό να καλύψει αυτή την έλλειψη στη φαλλική σύσταση του πατέρα δια του ενδιαφέροντος που του προσδίδει. Το υποκείμενο-βρέφος διαπιστώνει, συνεπώς, ότι δεν αποτελεί το αντικείμενο του πόθου στο τρίγωνο μητέρα-βρέφος-φαλλός που είναι άλλωστε ένα τρίγωνο που στηρίζεται σε μια έλλειψη.

6.3 Σκέφτομαι άρα (δεν) υπάρχω

Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι η προβληματική που αναπτύσσει ο Λακάν σε σχέση με το υποκείμενο και το Καρτεσιανό '***σκέπτομαι άρα υπάρχω***' ('cogito ergo sum' · το διάσημο ρητό που διατύπωσε ο Descartes στο βιβλίο του ***Λόγος περί Μεθόδου***) το οποίο για τον Λακάν αποτελεί ένα λογικό αδιέξοδο. Υποστηρίζει ο Λακάν, ότι μια τέτοια περίπτωση --κάποιος δια της βεβαιότητας της σκέψης επιβεβαιώνει την ύπαρξη του, όπως κάνει ο Descartes --δεν μπορεί να παράσχει, ούτε να αναπαράγει τις συνθήκες της λογικής. Μάλλον εντάσσεται στη σφαίρα εκείνη, που ένα άλλο παράδοξο εμπίπτει, αυτό που έμεινε γνωστό και ως 'παράδοξο του Επιμενίδη', ο οποίος αποφάνθηκε ότι «Όλοι οι Κρήτες είναι ψεύτες».

Όντας όμως ο ίδιος Κρητικός, στο σχόλιο του υφίσταται μια επαμφοτερίζουσα αξία και ένα νόημα που δύσκολα λογίζεται ως στέρεο και πέραν αμφισβητήσεως. Πράγματι, εάν όλοι οι Κρήτες είναι ψεύτες, τότε τι σημαίνει η εκφορά ή η παραδοχή ενός τέτοιου συμβάντος από κάποιον που είναι από την Κρήτη; Διαφορετικά ειπωμένο, αν ένας ψεύτης παραδέχεται ότι λέει ψέματα, τελικά λέει ψέματα ή αλήθεια; Το 'παράδοξο του Επιμενίδη', προβλημάτισε ακόμη και τον Αριστοτέλη στα ***Ηθικά Νικομάχεια***. Για τον Λακάν η αλήθεια του υποκειμένου υφίσταται, εν τούτοις, ή οφείλει να ανευρεθεί στο ίδιο λογικό επίπεδο που ανήκει και το ρητό του Επιμενίδη. Το 'σκεπτόμενο' υποκείμενο κάλλιστα θα μπορούσε, δηλαδή, να έχει το ίδιο καθεστώς με το παράδοξο του Επιμενίδη.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει η αλήθεια, μια αλήθεια εν πάσει περιπτώσει του υποκείμενου, αλλά ότι είναι προς την μελέτη του ασυνειδήτου που η έρευνα μας για την ανακάλυψη της πρέπει να κατευθυνθεί, παρά μέσα από προβληματικές φράσεις, όπως του Καρτέσιου περί του ατράνταχτου της ύπαρξης, που υποτεθίσθω διασφαλίζεται από την σκέψη του και μόνο.

Το υποκείμενο, συνεπώς, δεν είναι αυτό που σκέφτεται.

"Από αυτό το σκέπτομαι που υποθέτοντας ως ταυτόσημο θεμελιώνουμε την ύπαρξη, κάναμε ένα βήμα πιο πέρα, που είναι αυτό του ασυνειδήτου. Μιας και τώρα πορεύομαι στην τροχιά του ασυνειδήτου δομημένου σαν γλώσσα, να το ξέρουμε –η διατύπωση αυτή αλλάζει εντελώς τη λειτουργία του υποκειμένου ως υπάρχοντος. Το υποκείμενο δεν είναι εκείνος που σκέπτεται. Το υποκείμενο είναι ακριβώς αυτός που δεσμεύουμε, όχι όπως του λέμε για να το σαγηνεύσουμε να πει τα πάντα –δεν βρίσκουμε τα πάντα- αλλά να πει ανοησίες, όλη η ουσία βρίσκεται εδώ. Με τις ανοησίες αυτές είναι που κάνουμε την ανάλυση, μπαίνοντας στο νέο υποκείμενο που είναι εκείνο του ασυνειδήτου. Είναι ακριβώς όταν ο ανθρωπάκος θέλει να μη σκέπτεται πια, που κάτι μαθαίνουμε παραπάνω για αυτόν"

(Λακάν, 1972: 72, στο Ντόρ, 2004: 88)

Από εδώ και ο αφορισμός του Λακάν:

"Σκέπτομαι όπου δεν είμαι, άρα είμαι εκεί που δεν σκέπτομαι"

6.4 Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας κάποιες από τις παρατηρήσεις του Λακάν, μπορούμε κατόπιν και των παραπάνω να πούμε τα ακόλουθα. Το εγώ του υποκειμένου είναι κάτι που πρέπει να εξηγηθεί παρά να ληφθεί ως δεδομένο. Η κυριαρχία του σημαινόμενου είναι μια κατοπινή φάση στην οποία εισέρχεται το υποκείμενο (συμβολικό πεδίο) σε μια προσπάθεια δημιουργίας μιας ταυτότητας που εξ ορισμού αφορά μια προαναγγελθείσα αποτυχία. Ταυτίζομαι με κάποιον που δεν είμαι και συνεπώς παραγνωρίζω (ταυτίζω τον εαυτό μου) μια μορφή που δεν μου ανήκει και *δεν είμαι εγώ*.

Κατά την είσοδο στο συμβολικό στάδιο, ή στο στάδιο της γλώσσας (υπό την έννοια ότι η γλώσσα αφορά το κοινωνικό και διυποκειμενικό πεδίο) το υποκείμενο καθορίζεται από την επικοινωνιακή ανταλλαγή, αλλά συντηρείται στη βάση μιας παρόμοιας έλλειψης. Στη γλώσσα χάνω τον εαυτό μου, αλλά μπορώ και συνειδητοποιώ τον εαυτό μου εξαιτίας αυτής της έλλειψης. Το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Συγκροτούμαι ως έλλειψη και μόνο ως ελλειπτικό όν επιβιώνω. Στο ασυνείδητο η επιθυμία βρίσκει πρόσφορο έδαφος για να προσπαθήσει μάταια βέβαια να ικανοποιηθεί (εφόσον η επιθυμία ταυτίζεται πάντοτε με την γλώσσα και άρα το κοινωνικό πεδίο και συνεπώς τον Άλλον). Υπό αυτήν την έννοια είναι μια μη-ικανοποιηθείσα επιθυμία . Η γλώσσα, δηλαδή, κάνει δυνατό το υποκείμενο, αλλά μόνο δια της έλλειψης και είναι μόνο ως 'ελλειπτικό ον' που το υποκείμενο εκφράζεται.

6.5 Ερωτήσεις

-Να εξηγήσετε τι σημαίνει μια φράση όπως του Λακάν ότι το 'υποκείμενο υπάγεται στη λογική του σημαινόμενου';

-Να διακρίνετε τη σημασία που έχουν τα τρία στάδια (Φαντασιακό, Συμβολικό και Πραγματικό) για το υποκείμενο

-Να διατυπώσετε τη σημασία της 'έλλειψης' για το υποκείμενο

6.6 Βιβλιογραφία

-Λακάν, Ζ. (1977) *Το Σεμινάριο ΙΧ: Οι Τέσσερις Θεμελιακές Έννοιες της Ψυχανάλυσης*. Αθήνα: Ράππα

-Lacan, J (1977) *Ecrits*. London: Routledge

-Haynes, N. (1998) *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Α' και Β' τόμοι. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

-Χάϊντεγγερ. Μ. (1973) *Εισαγωγή στη Μεταφυσική*. Αθήνα: Δωδώνη

7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Claude Levi-Strauss

71. Εισαγωγή

Η περίπτωση του Claude Levi-Strauss είναι ενδιαφέρουσα όχι μόνο για την κοινωνική ανθρωπολογία αλλά και για τις κοινωνικές επιστήμες. Εμπνευσμένη από τη δομική γλωσσολογία του Σωσσύρ, κατόρθωσε να επηρεάσει ένα μεγάλο φάσμα αναλύσεων εντός του πεδίου της κοινωνιολογίας, της πολιτισμικής κριτικής και της φιλοσοφίας. Από τη πλευρά που μας ενδιαφέρει εδώ, θα περιοριστούμε σε μια αδρή σκιαγράφηση του έργου του Levi-Strauss και των βασικών του συνιστωσών μέσα από τα έργα του ***The Elementary Structures of Kinship, Άγρια Σκέψη, Θλιμμένοι Τροπικοί, Δομική Ανθρωπολογία***.

Δεν πρόκειται να αναδείξουμε πλευρές που υποτίθεται ότι είναι 'γεωγραφικές' στο έργο του Λέβι-Στρως, και τις οποίες οι άλλοι κοινωνικές επιστήμονες δεν έχουν ανακαλύψει. Θα σταθούμε σε μερικές έννοιες-κλειδιά που σφυρηλάτησαν το έργο του και οι οποίες μπορούν να φανούν χρήσιμες και στην ανθρωπογεωγραφική αναζήτηση.

7.2 Δομική Ανθρωπολογία

Η σκέψη του Λέβι-Στρως όπως και της κοινωνικής ανθρωπολογίας, αν το θέταμε σε λίγες γραμμές και μάλλον απλοϊκά, αφορά ένα σύνθετο σκοπό. Εξαρχής τίθεται ενάντια στη δυτικότροπη ιεραρχία που επιθυμεί την αξιολόγηση πολιτισμών που διέφεραν από τον δυτικό. Η κυρίαρχη δυτική σκέψη, ενόχλησε την ανθρωπολογική έρευνα στις αρχές του 20ου αιώνα, που είδε στην τελευταία τις βάσεις του βιολογικού εξελικτισμού και ρατσισμού όπως είχε διατυπωθεί από τις φυσικές επιστήμες και τον Δαρβίνο που με τη θεωρία του περί *Προέλευσης των Ειδών* το πρώτο μισό του 19ου αιώνα είχε κυριαρχήσει στο Δυτικό φαντασιακό – η υποτιθέμενη επιβίωση του κυρίαρχου είδους, πολιτισμού, κτλ.

Η ανθρωπολογία είχε εξ ορισμού λοιπόν όχι μόνο ένα δύσκολο, επιστημονικά, έργο αλλά και ένα ηθικό και πρακτικό πρόταγμα που αναστοχαστικά θα λειτουργούσε διττά: αφενός ως μελέτη των πολιτισμών στον κόσμο, αφετέρου ως αυτοκριτική του Δυτικού τρόπου θεώρησης των πραγμάτων. Εφεξής η ανθρωπολογική και κοινωνιολογική έρευνα θα κατευθυνόταν λοιπόν ενδοσκοπικά και θα απαιτούσε λιγότερο απόλυτους τρόπους εξέτασης και κατηγοριοποίησης του Άλλου. Αμφισβητώντας τη γραμμική έννοια της προόδου και της εξέλιξης που τοποθετεί τους πολιτισμούς σε μια ευθεία αναμένοντας τους τελευταίους στη σειρά αργά ή γρήγορα να ακολουθήσουν ή να φτάσουν απροβλημάτιστα τους πολιτισμούς που βρίσκονται ‘πρώτοι’

στη σειρά, η κοινωνική ανθρωπολογία αναπτύσσει μια έντονη κριτική στάση έναντι της Δύσης και του πολιτισμού της - παρόλο που η ίδια ως επιστημονική και κοινωνική πρακτική ήταν βαθύτατα συνδεδεμένη με τον ιμπεριαλισμό των 'ανακαλύψεων' του 17ου αιώνα και της θέασης του κόσμου ως πεδίου ή σκηνής, όπου η Δύση μπορούσε να ανακαλύψει προηγούμενες εικόνες ή στάδια ανάπτυξης της, ένα είδος παιδικής ηλικίας που λαμβάνει τώρα σάρκα και οστά μπροστά στα μάτια των Δυτικών χάριν στην ανακάλυψη των πρωτόγονων.

Ο Λέβι-Στρως εν τούτοις, δεν προτίθεται να αμφισβητήσει ανενδοίαστα την έννοια της προόδου. Θέτει όμως, σε νέο πλαίσιο τη μελέτη των πολιτισμών που δεν συμπλέουν με το κυρίαρχο πνεύμα ανάπτυξης. Αυτές οι σκέψεις αντανακλώνται από τις περιηγήσεις του Λέβι-Στρως στη Βραζιλία, σε μια προσπάθεια ανάδειξης της ευστροφίας των 'πρωτόγονων' αλλά και σε άλλες μελέτες του.

7.3 Συγγένεια και Ανθρωπολογία

Ειδικότερα, αυτό που αμφισβητείται δεν είναι η πρόοδος αυτή κάθε αυτή, αλλά ο τρόπος που πολιτισμικά αυτή η έννοια διαφοροποιείται από τον ένα πολιτισμό στον άλλο και ο τρόπος που χρησιμοποιείται για τους σκοπούς που κάθε κοινωνία θεωρεί σημαντικούς. Η επιβαλλόμενη ιεραρχία που τοποθετεί άλλους πολιτισμούς στην κορυφή της σκάλας και άλλους στη βάση της, σύμφωνα με τον Λέβι-Στρως, δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη λοιπόν,

ιδιαίτερα, όταν δούμε τον κόσμο όχι απαραίτητα από μια σχετικιστική σκοπιά, αλλά κυρίως ως ένα συνδυασμό πολιτισμών που σε βάθος χρόνου δια της αλληλεπίδρασης πετυχαίνουν διαφορετικά πράγματα με διαφορετική ένταση για να εξυπηρετήσουν την εσωτερική τους συνοχή και να διασφαλίσουν την επιβίωση και διάρκεια τους.

Στο βιβλίο του ***Στοιχειώδεις Δομές της Συγγένειας*** επιχειρείται να στοιχειοθετηθεί μια περίπτωση κατανόησης των φαινόμενων των οικογενειακών ανταλλαγών της συγγένειας βάσει αλγεβρικών δομών που εξηγούν ότι φαίνεται τυχαίο ή απλοϊκό στο μάτι του Δυτικού ανθρώπου. Η δομική γλωσσολογία είναι μια πηγή έμπνευσης. Ο Λέβι-Στρως επιχειρεί να ενσταλάξει τους κανόνες της και στο ανθρωπολογικό πεδίο αρχίζοντας με την οικογενειακή δομή και τις ανταλλαγές των γυναικών ο ρόλος των οποίων μπορεί να μελετηθεί όταν ιδωθεί αυτή τους η κυκλοφορία ως ένα άλλο είδος επικοινωνίας, όπως η γλώσσα. Έτσι καταλήγει στην κατανόηση και αποκρυπτογράφηση του στοιχειωδέστερου επιπέδου συγγένειας με την παρουσία του ***'εκ μητρός θείου'*** να σηματοδοτεί την υποχρεωτική απαγόρευση της αιμομιξίας, καθότι ο αδελφός υποχρεωτικά δίδει την αδελφή ή ο πατέρας την κόρη σε κάποιο άλλο μέλος της κοινότητας που δεν συνδέεται αιματολογικά με κανένα από τους παραπάνω δύο.

Η κοινωνία συνεπώς δομείται ασυνείδητα και το μόνο που εμφανίζεται είναι η εκδήλωση αυτού του ασυνειδήτου τρόπου λειτουργίας της, υπό τη μορφή διαφόρων εκφράσεων όπως η συγγένεια, το τοτέμ, η οικονομία, η θρησκεία κτλ. Υπό αυτή την έννοια ο Λέβι-

Στρως αναζητά στα μαθηματικά και την γλωσσολογία τη διανοητική βοήθεια που θα του επιτρέψει να έχει πρόσβαση στις μορφές που ασυνείδητα διαμορφώνουν την υλικότητα ενός πολιτισμού.

Στην *Άγρια Σκέψη,* άλλο διάσημο βιβλίο του Λέβι-Στρως, αμφισβητείται το γραμμικό μοντέλο εξέλιξης όχι μόνο της κοινωνίας και της οικονομίας, αλλά και της επιστήμης. Σύμφωνα με τον Λέβι-Στρως η ***μαγεία*** ως πρακτική των πρωτόγονων πολιτισμών και η ***επιστήμη*** ως πρακτική των προηγμένων πολιτισμών δεν αποτελούν στάδια μιας εξελικτικής σχέσης του πνεύματος που από μια απλοϊκή κατάσταση νηφάλιας στασιμότητας και μακάριας λήθης, αυτή της μαγείας, οδεύει προς το δρόμο της καταξίωσης, της αλήθειας και της επιστημονικότητας εν ευθέτω χρόνο, αλλά τρόποι γνώσης και στάσεις ζωής.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης ο Λέβι-Στρως άθελα του, όπως ο Ντεριντά θα το διαπιστώσει σε αναφορά που θα κάνουμε αργότερα, όσο ρηξικέλευθα και αν διαπραγματεύτηκε το ζήτημα της πρωτόγονης κοινωνίας δεν παύει να είναι παιδί ενός πολιτισμού που ενδόμυχα και αδιατάραχτα πιστεύει στο ιδανικό της αταλάντευτης Δυτικής γνώσης και του πολιτισμού, με αποτέλεσμα οι προσεγγίσεις του να αποτυγχάνουν να σπάσουν το φαύλο κλοιό της λογοκεντρικής δυτικής παράδοσης.

Αρκεί για την ώρα να αναφέρουμε ότι ένα από τα προβλήματα που εντοπίζει ο Ντεριντά αφορά τον τρόπο που η γραφή προσεγγίζεται από τον Λέβι-Στρως.

7.4 Συμπεράσματα

Ο Λέβι-Στρως δεν ήταν ο μόνος που άσκησε κριτική στον Δυτικό ορθολογισμό. Ο ανθρωπολόγος Marshall Sahlins [Sahlins, M. (1997) ***Χρήσεις και Καταχρήσεις της Βιολογίας***. Αθήνα: Αλεξάνδρεια] αμφέβαλλε εξίσου για τη δυνατότητα να εξηγηθούν κάποιες από τις αρχές και δομές του πολιτισμού των ανθρώπων με βάση τη θεωρία του Δαρβίνου, τη 'ζωική φύση' του ανθρώπου κτλ., ιδιαίτερα σε σχέση με κάποια 'βιολογική' του, ενστικτώδη τάση, επιβίωσης, κυριαρχίας.

Τα προβλήματα όταν μια τέτοια αντιμετώπιση έρχεται στο προσκήνιο είναι πολλά. Καταρχάς δεν είναι όλες οι σχέσεις ανταγωνιστικές.

Επιπλέον, έννοιες όπως ο *ανταγωνισμός*, η *επιβίωση*, η *φυσική επιλογή* και η *επικρατούσα ομάδα*, δεν είναι απαραίτητα 'φυσικής' καταγωγής, ούτε είναι αξιακά ουδέτερες, ούτε επιστημονικά αναμφισβήτητες και ιστορικά ακλόνητες. Επιπρόσθετα δεν υφίστανται απροβλημάτιστα στη φύση ή στο νου και δεν αρκεί η απλή ταξινομητική τους μετατόπιση σε κάποιο φιλοσοφικό ή λογικό επίπεδο στοχασμού για να καθιερωθούν ως κυρίαρχα εξηγητικά και αφηγηματικά σχήματα της φιλοσοφικής ή ιστορικής διήγησης. Ο ίδιος ο φιλοσοφικός λόγος, ενίοτε τοποθετεί με όλη τη 'φυσικότητα' τις αρχές αυτές σε κάποιο 'βιολογικό' επίπεδο ανάλυσης τις οποίες αργότερα υποτίθεται ότι ανακαλύπτει ανεξάρτητα από το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς εντός του οποίου σφυρηλατήθηκαν εξαρχής.

Η επιβίωση, για παράδειγμα, δεν είναι ένας όρος με 'ζωική' καταγωγή ή αναφορά –αν κάτι τέτοιο έχει οποιοδήποτε νόημα– κυρίως επειδή έχει ηθικές προεκτάσεις όταν μεταφέρεται σε ένα κοινωνιολογικό σχήμα ή ακόμη χειρότερα σε μια πολιτική ή κοινωνική πρακτική (μπορεί να σημαίνει ότι επιτρέπεται να κάνουμε τα πάντα χάριν αυτής, είναι ο σκοπός που 'αγιάζει τα μέσα', κτλ.). Η φυσική επιλογή, επίσης, προϋποθέτει ότι κάποια από τα 'αδύναμα' χαρακτηριστικά του ατόμου ή της ομάδας θα ατονήσουν και ότι τελικά θα επικρατήσουν τα κυρίαρχα.

Η μεταφορά όλων αυτών στη θεώρηση του πολιτισμού ή στη φιλοσοφία είναι αν όχι κατακριτέα, τουλάχιστον προβληματική.

7.5 Ερωτήσεις

-Να εξηγήσετε ποιο είναι το νόημα της κριτικής εννοιών όπως η 'πρόοδος' και η 'ανάπτυξη' από την πλευρά του Λέβι-Στρως

-Να αναφέρετε τη σημασία της μελέτης των 'πρωτόγονων' κοινωνιών για τις σημερινές κοινωνίες

-Να διατυπώσετε με ποιο τρόπο η ανθρωπολογία συνέλαβε και μελέτησε την πρακτική του 'πολιτισμού'

-Να αναδείξετε τη σημασία της συγγένειας των πρωτόγονων για την κατανόηση της σύγχρονης κοινωνίας

7.6 Βιβλιογραφία

- Levi-Strauss, C. (1963) *Structural Anthropology*. London: Basic

- Marshall Sahlins (1997) *Χρήσεις και Καταχρήσεις της Βιολογίας.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια (μτφρ.)

- Mumford, L. (2005) *Ο Μύθος της Μηχανής*. Τομ. 1. Θεσσαλονίκη: Νησίδες (μτφρ. Β. Τομανάς)

-Διβάνη, Λ. (1995) *Ελλάδα και Μειονότητες*. Αθήνα: Νεφέλη

-Λιδάκη, Α. (1997) *Οι Τσιγγάνοι στην Πόλη*. Αθήνα: Καστανιώτη

-Φραγκουδάκη, Α., Δραγώνα, Θ. (1997) *Τι είναι η πατρίδα μας;* Αθήνα: Αλεξάνδρεια

8ο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ: Jean Baudrillard

8.1 Εισαγωγή

Η περίπτωση του Jean Baudrillard είναι ενδιαφέρουσα και χρήσιμη σε ότι αφορά τη συζήτηση για τη στροφή και μετατροπή του καπιταλισμού σε ***'πλήρη καταναλωτική κοινωνία'***. Λυπηρώς για κάποιους αναγορεύτηκε σε εκπρόσωπο του μεταμοντέρνου, παρόλο που ο ίδιος ουδέποτε χρησιμοποίησε τον όρο. Μια τέτοια ορολογία άλλωστε περισσότερο θερμαίνει παρά διαφωτίζει τις διάφορες πλευρές ενός πολυδιάστατου φαινομένου όπως η κατανάλωση και η πολιτισμική και οικονομική εξέλιξη του ύστερου καπιταλισμού, που δύσπιστα και με επιφύλαξη συνελήφθει από πολέμιους αλλά και υπερασπιστές του.

Το γεγονός ότι η δουλειά του Μπωντριγιάρ τείνει πλέον να θεωρείται υπερβολική, εξεζητημένη, θεωρητικίζουσα ή απλά φιλελεύθερη και παραληρηματική, επιβάλλει μια προσεκτικότερη ανάγνωση του έργου του.

8.2 Όσα θέλατε να μάθετε για την κατανάλωση (αλλά φοβόσασταν να ρωτήσετε τον Baudrillard)

Ο Μπωντριγιάρ συνυπήρξε στο κολλέγιο της Nanterre στη Γαλλία με τον Henri Lefebvre και τον Ronald Barthes. Κατά καιρούς ασχολήθηκε με γερμανικές μεταφράσεις. Η αλήθεια είναι ότι τη δεκαετία του 1970 οι εργασίες του δεν είχαν ιδιαίτερα μεγάλο αντίκτυπο, όπως για παράδειγμα του Φουκώ που μεσουρανούσε πάνω-κάτω την ίδια περίοδο στη Γαλλία ή του Σαρτρ που συνέβαλλε σε μια πιο ανθρωπιστική στροφή του μαρξισμού διαφορετική από τον τροπισμό που ο Αλτουσσέρ κληρονόμησε στη φιλοσοφία της πολιτικής οικονομίας. Ο Μπωντριγιάρ σε μια από τις τελευταίες συνεντεύξεις ομολογεί, ότι προέρχονταν από ένα αγροτικό περιβάλλον. Μάλιστα απαντά στην ερώτηση για την πιθανή προέλευση του ή έστω διανοητική του καταγωγή: *"No background"*.

Το Σύστημα των Αντικειμένων (1968) [*The System of Objects*] ήταν από τα πρώτα του βιβλία · μια, ακόμη τουλάχιστον, Μαρξιστική παρακαταθήκη. Εκεί επιχειρείται μια ανάλυση των επιπτώσεων της πραγμοποίησης και ***βιομηχανοποίησης της κουλτούρας***, με ανάλογο τρόπο που το ανέλυσαν οι Λούκατς, Αντόρνο και Χορκχάϊμερ.

Αποτιμάται για πρώτη φορά η σημασία της καταναλωτικής κοινωνίας ως συστήματος πλέον, που λειτουργεί περισσότερο αυτόνομα και με αναφορά σε ένα πλήθος αντικειμένων που περιβάλλουν την

καθημερινότητα μας, παρά ως μια πρακτική που αφορά φυσικές ή ανθρώπινες ανάγκες.

Στο κείμενο του Baudrillard ***Η Καταναλωτική Κοινωνία*** [*The Consumer Society*] που είναι μεταγενέστερο, αλλά εντός της ίδιας μαρξιστικής περιόδου, η προβληματική της πολιτικής οικονομίας είναι ακόμη ζωντανή, εν τούτοις αρχίζει να αυτονομείται εκείνο το πεδίο ανάλυσης που περιστρέφεται γύρο από το νόημα και τη λειτουργία της καταναλωτικής κοινωνίας, ως στάδιο πλέον του καπιταλισμού που απαιτεί ένα δικό του ολοκληρωμένο μόρφωμα κανονιστικών προτάσεων και αρχών μελέτης και διερεύνησης. Έμφαση δίδεται στη σημασία και το νόημα της αξίας χρήσης και τον τρόπο που ο φετιχισμός των αξιών χρήσης έρχεται να αντικαταστήσει το φετιχισμό των ανταλλακτικών αξιών.

Οι εργασίες του Baudrillard στο τέλος της δεκαετίας του 1970 αποκτούν ένα τελείως διαφορετικό νόημα, ιδίως στον ***Καθρέπτη της Παραγωγής*** [*The Mirror of Production*] και στο ***Για μια Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας του Σημείου*** [*For a Critique of the Political Economy of the Sign*] που κυκλοφόρησαν κοντά η μία με την άλλη και οι οποίες έσπασαν κάθε δεσμό με τη μαρξιστική παράδοση και διάνοιξαν μια πορεία που δύσκολα μπορεί να ονομαστεί ορθόδοξη. Ακολούθησαν και άλλα κείμενα όπως τα ημερολόγια του ***America, Cool Memories, The Transparency of Evil, Simulation***, ενώ είχε προηγηθεί το σπουδαιότατο ***Symbolic Exchange and Death***.

Είναι αλήθεια ότι το προφίλ του διανοούμενου-'γκουρού' το επιδίωξε και ο Μπωντριγιάρ με τις εμφανίσεις του στη γαλλική τηλεόραση, την μάλλον αντιφεμινιστική του στάση, τα σχόλια του περί ενός 'πολέμου που δεν έγινε ποτέ', το βιβλίο του το 1976 ***Ξεχάστε τον Φουκώ*** κτλ. στο οποίο πρότεινε, μεταξύ των άλλων μια συνολική υπερκέραση του προβλήματος της εξουσίας, θεωρώντας πλέον την πειθαρχία και την καταπίεση κατάλοιπα οργάνωσης προηγούμενων κοινωνιών. Υποστήριξε ειδικότερα ότι η εξουσία λειτουργεί δια της ***σαγήνης*** και της παρεκτροπής παρά δια καταναγκασμών, πειθαρχιών και πιέσεων.

Άλλωστε το αγγλικό ***seduce*** ετυμολογικά σημαίνει ή συμβαδίζει με αυτήν ακριβώς την παρέκβαση και παρεκτροπή, το να βγάλει δηλαδή κανείς κάποιον από το λελογισμένο δρόμο που στόχευε αρχικά να βαδίσει.

8.3 Το Σύστημα των Αντικειμένων

Ας τα δούμε αναλυτικότερα. Σύμφωνα με τον Μπωντριγιάρ, "σήμερα τα αντικείμενα δεν αντιστοιχούν το ένα στο άλλο, αλλά επικοινωνούν - δεν έχουν μια μοναδιαία παρουσία αλλά απλώς στη καλύτερη μια γενική συνάφεια που επιτυγχάνεται από την ικανότητα της απλοποίησης τους ως συστατικά ενός κώδικα και του τρόπου που οι σχέσεις τους υπολογίζοντα" (Baudrillard, 1996: 25).

Η σχέση του ανθρώπου με τον περιβάλλοντα χώρο, συνεπώς, και κυρίως με τα αντικείμενα που τον συναποτελούν είναι πολύπλοκη, κωδικοποιημένη και εν πολλοίς συμβολική. Μπορεί να ειδωθεί όπως η σχέση του με την εργασία, δηλαδή ως ένα παραγωγικό μέλημα που κοπιωδώς φέρει εις πέρας.

Το σύστημα των αντικειμένων αφορά ένα αντικειμενοποιημένο σύστημα που ορίζεται λειτουργικά και ορθολογικά. Μετράται και υπολογίζεται, ως λογική, όπως και η βιομηχανική εργασία. Κοντολογίς "η σχέση του ανθρώπου με τα αντικείμενα του υπόκειται σε μια κοινωνική διαλεκτική που είναι βασικά αυτή των σχέσεων παραγωγής. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ο αντίκτυπος αυτής της μεταφοράς στη σφαίρα της καθημερινότητας" (Baudrillard, 1996: 48).

Ποια είναι η σχέση των αντικειμένων με το υποκείμενο της σύγχρονης νεωτερικότητας; Εν πρώτοις υιοθετείται μια προσέγγιση που παραπέμπει στην μαρξιστική αλλοτρίωση. Σύμφωνα με τον Baudrillard, "τα αντικείμενα μας επιτρέπουν να εφαρμόσουμε την εργασία του πένθους στους εαυτούς μας εδώ και τώρα στην καθημερινή μας ζωή και αυτό από την άλλη μας επιτρέπει να ζούμε-να ζούμε αναδρομικά χωρίς αμφιβολία αλλά να ζούμε τουλάχιστον" (Baudrillard, 1996: 97). Διακρίνει κανείς εδώ, τη σχέση του καταναλωτικού κόσμου και των αντικειμένων του με το Φροϋδικό ένστικτο του θανάτου (***death instinct***) που αναπτύσσεται ως καταπιεζόμενη σεξουαλική επιθυμία (ο ***έρως*** για τον Μαρκούζε), την οποία οι δυσαρέσκειες του πολιτισμού επιβάλλουν.

Αυτή η πεσιμιστική αντίληψη του Μπωντριγιάρ για ένα πολιτισμό που όπως λέει "έχει ολοένα και περισσότερα αντικείμενα και ολοένα και λιγότερα ονόματα για αυτά" (Baudrillard, 1996: 115), δεν πρέπει να αξιολογηθεί αδιάκριτα από την μέχρι τότε μαρξιστική προσήλωση του Μπωντριγιάρ.

Παρόλο που επιμένει ότι "Σήμερα τα αντικείμενα είναι μαζί μας πριν παραχθούν […] η κατανάλωση τους προηγείται της παραγωγής" (Baudrillard, 1996: 159), εισάγοντας τη βασικότερη θεώρηση της καταναλωτικής κοινωνίας δηλαδή τη ***συστηματικότητα*** της, ο Μπωντριγιάρ υπογραμμίζει, πιστός στον μαρξιστικό μοντέλο σκέψης για την ώρα, ότι "είναι η κοινωνική τάξη της παραγωγής με τη εξολοκλήρου συνενοχή της που στοιχειώνει τον εσώτερο κόσμο του καταναλωτή και της συνείδησης του" (Baudrillard, 1996: 163).

Μολαταύτα όσο και αν το εγχείρημα του δεν γνέφει ακόμη ακράδαντα προς τη μεταμοντέρνα κοινωνιολογία της προσομοίωσης **(*simulation*)** που διαπραγματεύεται σε επόμενες εργασίες του, η οριοθέτηση του συστήματος των αντικειμένων ως ένα σύστημα κατανάλωσης προαναγγέλλει αυτή την διανοητική απόσχιση από την κληρονομιά του μαρξισμού. Για να γίνει πιο σαφής αυτή η στροφή του Μπωντριγιάρ είναι προτιμότερο να στραφούμε σε ένα κείμενο του που αποπνέει περισσότερο ευδιάκριτα την απόρριψη της πολιτικής οικονομίας.

8.4 Ο Καθρέφτης της Παραγωγής

Στον ***Καθρέφτη της Παραγωγής*** (*Mirror of Production,* 1975) επιχειρείται με πιο ξεκάθαρο τρόπο ο απογαλακτισμός από την μαρξιστική παράδοση. Οι επιρροές που διακρίνονται σε τούτη την εργασία είναι κυρίως ανθρωπολογικές και απορρέουν από το έργο του Μως και του Bataille για τη συμβολή του ***Δώρου*** στη πρωτόγονη οργάνωση των κοινωνιών. Έτσι εξηγείται η επιμονή του Μπωντριγιάρ ότι η καταναλωτική κοινωνία μοιάζει ή αποτελεί κατάλοιπο του επιδεικτικού και δαπανηρού τρόπου ζωής που χαρακτήριζε τη ζωή των πρωτόγονων κοινωνιών, παρά μια αυτοτελή και εξολοκλήρου νέα συνθήκη της καπιταλιστικής κοινωνίας. Πρόκειται φυσικά για μια στρεβλή εικόνα ή αναπαραγωγή της κοινωνικής οργάνωσης του ***Δώρου*** (τη σημασία του οποίου για την κατανάλωση θα δούμε σε άλλο κεφάλαιο μέσα από τα διάσημα ανθρωπολογικά κείμενα του Μάρσελ Μως και άλλων). Σε κάθε περίπτωση το τελευταίο στάδιο του καπιταλισμού ως 'κώδικα της πολιτικής οικονομίας του σημείου' μπορεί να διασωθεί μόνο ως μια στρεβλή επιβίωση των κυριοτέρων αρχών της δωρεάς. Η πολιτική οικονομία, συνεπώς, έχει να προσφέρει λίγα πράγματα στην κατανόηση ενός άλλου συστήματος κοινωνικής οργάνωσης όπως αυτό της δωρεάς, δεδομένου ότι η οικονομική θεωρία μελετά την ανάπτυξη, την παραγωγή και τις αξίες ανταλλαγής, ενώ το νόημα του δώρου αφορά σπατάλη, την καταστροφή και τις αξίες χρήσης.

Για αυτό και υποστηρίζει, για παράδειγμα, ο Μπωντριγιάρ ότι "αποτυγχάνοντας να συλλάβουμε ένα τρόπο κοινωνικού πλούτου άλλου από αυτού που βασίζεται στην εργασία και την παραγωγή, ο Μαρξισμός δεν μπορεί πλέον να καλύπτει μακροπρόθεσμα μια αληθινή εναλλακτική απέναντι στον καπιταλισμό (Baudrillard, 1975: 29). Αυτού του είδους η αντιμετώπιση της πολιτικής οικονομίας, ως κώδικα που εκπορεύτηκε από το σύστημα του καπιταλισμού και δεν μπορεί να σταθεί εκτός των κοινωνικών συμφραζομένων της βιομηχανικής κοινωνίας και της ιστορικής πραγματικότητας που τον υπέθαλψε, αναγκάζει τον Μπωντριγιάρ να επεξεργαστεί ένα άλλο σύστημα ***'μη-ανταλλαγής'***, όπως θα το ονομάσει, που θεωρητικά αποτελεί μια απάντηση στην αναλυτική αξία της 'ανταλλαγής'. Αυτό το σύστημα το ονομάζει ***συμβολική ανταλλαγή*** (*symbolic exchange*) (Baudrillard, 1993).

Συμπυκνώνονται στον ευριστικό όρο του συμβολικού, θεωρήσεις τόσο από την έννοια του συμβολικού στη λακανική ψυχανάλυση, τη δωρεά του Μως όσο και από την έννοια του ενστίκτου του θανάτου που επεξεργάστηκε ο Φρόιντ. Χαρακτηριστικά, όπως υποστηρίζει ο Μπωντριγιάρ, "Δεν υπάρχει ούτε τρόπος παραγωγής ούτε παραγωγή στις πρωτόγονες κοινωνίες. Δεν υπάρχει διαλεκτική ούτε ασυνείδητο στις πρωτόγονες κοινωνίες. Αυτές οι έννοιες αναλύουν μόνο την κοινωνία μας που κυβερνάται από την πολιτική οικονομία" (Baudrillard, 1975, 49). Το συμβολικό λοιπόν, δεν έχει κυριολεκτικά αξία. Είναι απλούστατα έξω από τη λογική της πολιτικής οικονομίας, της εργασίας, της παραγωγής, της προόδου κτλ.

Αναμφίβολα, παραδέχεται ο Μπωντριγιάρ όλες οι κοινωνίες παράγουν ένα απόθεμα, αλλά είναι αυτό το απόθεμα, το εμπορικοποιημένο προϊόν της αλλοτρίωσης που ανέλυσε ο Μαρξ ή μήπως υφίστανται άλλες διεργασίες που όπως υπογράμμισαν ο Μπατάιγ, ο Μως και ενδεχομένως ο Μαλινόφσκι, εμβολίζουν την ανταλλαγή μετατρέποντας την σε ένα επαμφοτερίζων κύκλο ασταμάτητων καταστροφών και επιδεικτικών αλληλοπροσφορών γενναιοδωρίας; Σε περίπτωση που η απάντηση είναι καταφατική τότε δεν θα πρέπει να απορεί κανείς για την "ανεπάρκεια των όρων της εργασίας, παραγωγής, παραγωγικών δυνάμεων στην προσπάθεια να υπολογίσουμε, ας μας επιτραπεί η έκφραση, τις προβιομηχανικές και αγροτικές κοινωνίες" (Baudrillard, 1975: 101). Όπως το τοποθετεί ο Μπωντριγιάρ άλλωστε, η ανικανότητα του καπιταλισμού δεν αφορά κατά κύριο λόγο την αδυναμία του "να αναπαραχθεί οικονομικά και πολιτικά, αλλά την αδυναμία του να αναπαραχθεί συμβολικά" (Baudrillard, 1975: 143).

7.5 Συμβολική Ανταλλαγή και Θάνατος

Στο ***Συμβολική Ανταλλαγή και Θάνατος*** (*Symbolic Exchange and Death*, 1993), ο Μπωντριγιάρ επεξεργάζεται ένα σχέδιο που θα αποτελεί μια απάντηση στη λογική του κώδικα της πολιτικής οικονομίας. Η συμβολική ανταλλαγή αποτελεί αυτή την εναλλακτική. Είναι μια έννοια

όμως παρεξηγημένη και εξαιρετικά αμφίσημη. Είναι δύσκολο να οριστεί, τουλάχιστον με την τρέχουσα κοινωνιολογική ορολογία.

Η ανάδυση της καταναλωτικής κοινωνίας, όπως την ορίζει ο Μπωντριγιάρ, σηματοδοτεί το τέλος της παραγωγής. Όχι υπό μια έννοια κυριολεκτικού τέλους, αλλά ουσιωδώς ως μια ιδεολογική παρακαταθήκη του Διαφωτισμού και της *μεταφυσικής των αξιών*. Εξυπακούεται ότι το τέλος της παραγωγής αφορά και ένα ανάλογο *τέλος* της έννοιας και της αναλυτικής της *αξίας* όπως συντίθεται στις δύο συνιστώσες της, δηλαδή ως αξία ανταλλακτική και ως αξία χρήσης.

Η αξία στο αστερισμό της παραγωγής, λέει ο Μπωντριγιάρ, προϋποθέτει ότι το ένα σκέλος, δηλαδή η ανταλλακτική αξία λειτουργεί ως το ενεργό μέρος ενός διπόλου που το ενεργητικό μέρος υποτάσσει το παθητικό σκέλος και το οποίο εκπροσωπεί η αξία χρήσης. Σύμφωνα με τον Μπωντριγιάρ, σε αυτή την εξίσωση το πρόβλημα είναι ότι οι αξίες χρήσεις ουδέποτε μπορούν να θεωρηθούν ούτε να αφεθούν αποστασιοποιημένες από το ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο που της παρήγαγε. Οι αξίες χρήσεις, συνεπώς, δεν είναι ένα φυσικό αναφερόμενο στον κόσμο εκεί έξω επί των οποίων ένα αλλότριο κακό έρχεται να προστεθεί, εν προκειμένης η ανταλλακτική αξία. Δεν θα πρέπει να υποπέσουμε, δηλαδή, στον ιδεαλισμό του Μαρξ που δέχεται ότι η καπιταλιστική ανταλλαγή επιβάλλεται πάνω σε ένα δοσμένο από τη φύση πανανθρώπινο χαρακτηριστικό, δηλαδή τη χρήση, την ωφελιμότητα και την ανάγκη.

Η έξω από κάθε πλαίσιο αναδρομική ισχύ της εργατικής καθυπόταξης συμπληρώνει την παραπάνω μεταφυσική όπως και η διπρόσωπη τύπου Ιανού μορφή της αξίας. Εάν οι ανισότητες όμως αναπαράγονται δομικά και η κοινωνική ιεραρχία δεν αίρεται ούτε σχετίζεται με την αύξηση της παραγωγής (η κοινωνική ιεραρχία υφίσταται είτε σε υψηλότερο είτε σε χαμηλότερο στάδιο καπιταλιστικής παραγωγής και ανάπτυξης), είναι δύσκολο να υιοθετηθεί ένα επαναστατικό πρόταγμα στη βάση, για παράδειγμα, των σχέσεων παραγωγής ή στη λογική της αλλαγής τους.

Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για τη μετάβαση σε ένα νέο καθεστώς διανομής του κοινωνικού πλούτου, εφόσον τα όποια μέτρα αναδιανομής δεν θα έπληταν τη δομική λειτουργία του συστήματος και του μεταφυσικού κώδικα της αξίας, ούτε θα απέτρεπαν την παραγωγή της υπεραξίας και την εκ νέου άνιση ουσιαστικοποίησης της. Η υπεραξία άλλωστε δεν μπορεί παρά να καρπώνεται άνισα, διαφορετικά δεν είναι υπεραξία. Ούτε βοηθά να αντιστρέψουμε απλοϊκά τους όρους της εξίσωσης, δηλαδή, την θέση των καπιταλιστών να πάρουν συνδικάτα εργατών ή άλλες μορφές συλλογικής οργάνωσης (ουτοπικός σοσιαλισμός). Αυτό απλά θα μετακινούσε το εκκρεμές της καπιταλιστικής κίνησης στην αντιδιαμετρική θέση αλλά δεν θα άλλαζε κατά ελάχιστο την τροχιά του και αναντίρρητα την υπόσταση του.

Ο Μπωντριγιάρ ισχυρίζεται, με άλλα λόγια, ότι μόνο ένα χτύπημα εναντίον της ***αναλυτικής αξίας*** της αξίας και της εξάπλωσης του κώδικα της πολιτικής οικονομίας, μπορεί να κλονίσει και να βραχυκυκλώσει τη

λειτουργία του συστήματος. Δεδομένου ότι η παραγωγή έχει αποψιλωθεί από κάθε τελικότητα και αυτοτέλεια και από τη στιγμή που εν πολλοίς αφορά μόνο μια ικανή, αλλά όχι και αναγκαία συνθήκη αναπαραγωγής του κοινωνικού συστήματος, είναι καιρός να θεωρητικοποιήσουμε, προτείνει ο Μπωντριγιάρ, μια νέα μορφή ανταλλαγής όχι όμως, στα στενά οικονομικά όρια της πολιτικής οικονομίας. Αυτή η λογική ως μια μέθοδος αντίστασης έναντι στην παντοδυναμία του κώδικα, δεν είναι άλλη από τη ***συμβολική λογική***. Πράγματι όπως το διατυπώνει "ποτέ δεν θα νικήσουμε το σύστημα ακολουθώντας τη λογική του, της ενέργειας, του υπολογισμού, του λόγου και της επανάστασης, της ιστορίας και δύναμης ή κάποιας τελικότητας ή αντι-τελικότητας" (Baudrillard, 1993: 36).

Βασική συνισταμένη του συμβολικού, όπως το αντιλαμβάνεται ο Μπωντριγιάρ, μετασχηματίζοντας τις θεωρίες του Φρόιντ, του Σωσσύρ και του Μως, είναι το ***αντί-δώρο*** ή διαφορετικά η αρχή της αντιστροφής (*principle of reversibility*). Αυτή η αρχή βάζει ένα τέλος στη γραμμικότητα του χρόνου, τη γλώσσα, την οικονομική ανταλλαγή, τη συσσώρευση και την εξουσία. Το συμβολικό είναι πράγματι αναπόφευκτο και είναι μόνο η συμβολική ***αταξία*** που μπορεί να διακόψει και να διασπάσει τον καπιταλιστικό κώδικα.

Πάντως δεν θα πρέπει να συγχέεται το συμβολικό με τη δωρεά του Μως. Η συμβολική ανταλλαγή στέκεται απέναντι στη λογική του δώρου. Είναι μόνο το αντίδωρο και η αντιστρεψιμότητα που

αποσυνθέτουν και κατανικούν την εξουσία και υποχρέωση που θεσπίζει ακόμη και το δώρο.

7.6 *Για μια Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας του Σημείου*

Στο ***Για μια Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας του Σημείου*** (*For a Critique of the Political Economy of the Sign*, 1981) η λύση του συμβολικού που αντιτίθεται στον κώδικα της πολιτικής οικονομίας παίρνει πιο ευκρινή μορφή, παρόλο που χρονολογικά η έκδοση του προηγείται της συμβολικής ανταλλαγής. Όπως το τοποθετεί ο Μπωντριγιάρ "τα αντικείμενα δεν είναι το μέρος της ικανοποίησης των αναγκών, αλλά μια συμβολική εργασία, μια 'παραγωγή' και με τις δύο έννοιες του όρου: *pro-ducers* - κατασκευάζονται αλλά παράγονται και ως *proof*" (Baudrillard, 1981: 33). Τα αντικείμενα και συνεπώς η κατανάλωση αφορούν πρώτιστα μια συμβολική, κοινωνική, επιδεικτική, ανταγωνιστική λειτουργία άμιλλας και δευτερευόντως μια χρησιμοθηρική, οργανικιστική και βιολογική ανάγκη.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι τα αντικείμενα σηματοδοτούν ή υποδαυλίζουν το κοινωνικό πρεστίζ ενός ατόμου ή μιας τάξης. Αυτό που εννοείται εδώ είναι κάτι πιο ριζοσπαστικό σε ότι αφορά τις ***ανάγκες*** και τα ***αντικείμενα***. Ο Μπωντριγιάρ ουσιαστικά αμφισβητεί την ύπαρξη τους, όχι ως προς το βαθμό ρεαλιστικότητας τους, αλλά ως προς το βαθμό της κοινωνικής τους σημασίας. Λέει δηλαδή ότι πρωτίστως οι ανάγκες υποβάλλονται στη δομική επανάστασης της αξίας, της

διαφοροποίησης, ταξινόμησης και ιεράρχησης οι οποίες κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους και κατόπιν ότι οι ανάγκες υπάρχουν και ότι οι άνθρωποι επιχειρούν να ικανοποιήσουν κάποιες από αυτές.

Αυτό είναι κάτι διαφορετικό από τις *'ψευδείς'* ανάγκες του ***μονοδιάστατου ανθρώπου*** του Μαρκούζε, για παράδειγμα, που η διαλεκτική του διαφωτισμού και οι σκοτεινές πλευρές του κληροδότησαν στην αστική επανάσταση του ορθολογισμού. Για να το θέσουμε πιο άμεσα, είναι το σύστημα αξιολόγησης και κοινωνικής ιεράρχησης που ενίοτε χρησιμοποιεί το ***βιομηχανικό καπιταλισμό*** και άλλοτε τον ***καταναλωτικό καπιταλισμό*** δια των αναγκών και των αντικειμένων, που αλληλοσυμπληρώνονται αναπαράγοντας την πειθαρχική εξουσία και ανισότητα (φυλετική, εθνικιστική, ταξική κτλ) και όχι το ανάποδο που ελέγχουν την εκάστοτε κοινωνική συγκυρία.

7.7 Συμπεράσματα

Για τον Baudrillard εάν η πολιτική οικονομία δεν είναι παρά άλλη μια θεωρητική πρακτική που το ίδιο το σύστημα εξαπέλυσε προς όφελος της αναπαραγωγής του, τότε μόνο μια νέα θεωρητική πρακτική θα λύσει και θα ακυρώσει την κυριαρχία του *'κώδικα της πολιτικής οικονομίας'*. Αυτό είναι και το νόημα της *'πολιτικής οικονομίας του σημείου'* ισχυρίζεται ο Μπωντριγιάρ, που θα επιτρέψει τη μελέτη της ιδεολογικής γέννησης των αναγκών και την ανάδειξη της σημασίας της ***συμβολικής ανταλλαγής***.

Για αυτό και ο ίδιος δηλώνει ότι μια θεωρία των αναγκών είναι μάλλον περιττή αφού "Μόνο μια θεωρία της ιδεολογικής έννοιας της ανάγκης θα είχε νόημα" (Baudrillard, 1981: 79).

Υπενθυμίζουμε ότι το συμβολικό κυριολεκτικά δεν έχει αξία, ούτε χρήσης ούτε ανταλλαγής. "Αυτό που κάνει το αντικείμενο στην συμβολική ανταλλαγή είναι ότι κάποιος ξεχωρίζει τον εαυτό του από αυτό για να το δώσει, να το πετάξει στα πόδια του άλλου, στη πόρτα του άλλου" (Baudrillard, 1981, 65). Το αντικείμενο της ***αντι-δωρεάς*** [*counter-gift*] αναφέρεται σε μια υπαρκτή σχέση μεταξύ δύο μερών, κατά την οποία το μέρος του **όλου** αποκτά αξία μέσα από το **όλον**, εφόσον αδυνατεί να υποστασιοποιήσει οποιαδήποτε δυναμική ανεξάρτητα από το **όλον,** δηλαδή την κοινωνική σχέση που το εξέθρεψε αρχικά. Αντίθετα η αξία του σημείου αφορά μια μη-σχέση εφόσον στην οικονομική ανταλλαγή τα μέρη του όλου προηγούνται της ανταλλαγής όπως δηλαδή και το ίδιο το αντικείμενο.

Εν κατακλείδι, ο Μπωντριγιάρ διακρίνει τέσσερα είδη, δηλαδή τέσσερις λογικές αξίας και ανταλλαγής, με την επιφύλαξη ότι το συμβολικό συνεπάγεται *μια ανταλλαγή μη ανταλλαγής*. Αυτές είναι "1. Μια λειτουργική λογική της αξίας χρήσης, 2. Μια ανταλλακτική λογική της ανταλλακτικής αξίας, 3. Μια λογική συμβολικής ανταλλαγής, 4. Μια λογική της αξίας του σημείου" (Baudrillard, 1981: 66).

Η συμβολική ανταλλαγή εν τούτοις δεν έχει αξία απλούστατα διότι η αξία ως έννοια παίρνει σάρκα και οστά μόνο μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα που γεννά τη 'φυσικότητα και τον

πανανθρώπινο χαρακτήρα των αναγκών'. Δεν ωφελεί λοιπόν να μιλάμε για συμβολική αξία αν θέλουμε να ξεφύγουμε από τον ολοκληρωτισμό και την ιδεολογική γέννηση των αναγκών. Μόνο μια ***γενική πολιτική οικονομία της συμβολικής ανταλλαγής*** πέρα από την Μαρξιστική ανάλυση, μπορεί κριτικά να σταθεί απέναντι στο αντικείμενο-σημείο (*sign object*) και την αξία-σημείο (*sign value*), δηλαδή μια ***πολιτική οικονομία του σημείου***.

Αυτή τελικά, θα περιλαμβάνει "1. Την επέκταση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας σε μια ριζοσπαστική κριτική της αξίας χρήσης, ώστε να υποβαθμίσει τη ιδεαλιστική ανθρωπολογία και των υπο-κλάδων της ακόμη και στο Μαρξ (είτε στο επίπεδο των 'αναγκών' των ατόμων είτε στο επίπεδο της 'της αξίας χρήσης' της εργασίας). Μια κριτική του φετιχισμού των αξιών χρήσης είναι απαραίτητη-μια ανάλυση της μορφής του αντικειμένου στη σχέση του με το αντικείμενο εμπόρευμα. 2. Η επέκταση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας επί του σημείου ή επί συστημάτων σημείων απαιτείται ώστε να δειχθεί πως η λογική, το ελεύθερο παιχνίδι και η ανακύκλωση των σημαινόντων οργανώνεται όπως το σύστημα της ανταλλακτικής αξίας· και πως η λογική των σημαινόντων υποτάσσεται κρυφίως σε αυτό, όπως οι αξίες χρήσης υποτάσσονται στις ανταλλακτικές αξίες [...] 3. Μια θεωρία συμβολικής ανταλλαγής" (Baudrillard, 1981: 129).

Αυτό που κυριολεκτικά αποσιωπάται από την πολιτική οικονομία, υπογραμμίζει ο Μπωντριγιάρ, είναι ο ***φετιχισμός των αξιών χρήσης*** ο οποίος είναι εξίσου σημαντικός και έντονος όσο και αυτός που

παρατηρείται στον εμπορευματικό χαρακτήρα των οικονομικών ανταλλαγών. Από την άλλη πλευρά, με την ***ιδεολογική γέννηση των αναγκών***, ο Μπωντριγιάρ δεν εννοεί ότι η ανάγκη για αυτοκίνητο, ψυγείο ή σπίτι είναι ψεύτικη, αλλά ότι είναι παράγωγα ενός συστήματος κατηγοριοποίησης, ταξινόμησης και ιεράρχησης που προηγείται των της 'φυσιολογικής' θέσπισης των αναγκών. Ακόμη και αν δεν υπήρχαν δηλαδή τα αντικείμενα αυτά, το σύστημα θα στρέφονταν σε άλλα ενδιάμεσα, που ούτως ή άλλως θα στόχευαν να μετακινήσουν απλώς το τραπεζομάντιλο μη μετακινώντας τη διάταξη των πιάτων, δηλαδή την υφιστάμενη ιεραρχία. "Η αξία χρήσης υπό αυτή την έννοια είναι μέρος μια ολόκληρης μεταφυσικής: αυτή της χρησιμότητας" θα δηλώσει τελικά ο Baudrillard (1981: 133).

7.8 Ερωτήσεις

-Να εξηγήσετε το νόημα μιας φράσης όπως αυτή του Baudrillard περί της 'συστηματικής φύσης' της καταναλωτικής κοινωνίας

-Να αναφέρετε τη σημασία της έννοιας της 'ιδεολογικής γέννησης' των αναγκών

-Να αναπτύξετε την έννοια της 'συμβολικής ανταλλαγής'

7.8 Βιβλιογραφία

-Baudrillard, J. 1975) *The Mirror of Production.* St Louis: Telos Press

-Baudrillard, J. (1981) *For a Critique of the Political Economy of the Sign.* St Louis: Telos Press

-Baudrillard, J. (1993) *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage

-Baudrillard, J. (1993a) *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage

-Baudrillard, J. (1993b) *The Transparency of Evil*. London: Verso

-Baudrillard, J. (1993c) *Baudrillard Live: Selected Interviews*. London: Routledge

-Baudrillard, J. (1996) *The System of Objects.* London: Verso

-Baudrillard, J. (1998) *The Consumer Society.* London: Sage

-Baudrillard, J. (2001) *Impossible Exchange*. London: Verso

-Baudrillard, J. (2002) *Screened Out*. London: Verso

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Jacques Derrida

9ο

9.1 Εισαγωγή

Ο Jacques Derrida γεννήθηκε στην Αλγερία το 1930. Δίδασκε φιλοσοφία μέχρι το θάνατο του το 2005 στο Παρίσι. Έγινε αρχικά γνωστός με τη μελέτη του για τον Χούσσερλ που μεταφράστηκε στα αγγλικά ως ***Speech and Phenomena***, ενώ ακολούθησε το ***Γραφή και Διαφορά*** που στα αγγλικά κυκλοφόρησε ως ***Writing and Difference*** το 1976 αποτελώντας μια συλλογή κειμένων φιλοσοφίας, καθώς και το ***Περί Γραμματολογίας, Of Grammatology***, (στα γαλλικά και τα δύο το 1967), που αποτελούν τις διασημότερες μελέτες του Ντεριντά. Ο Ντεριντά ασκεί κριτική στο λόγο του Διαφωτισμού, σε μια προσπάθεια να εκτεθούν τα δομικά του γνωρίσματα και προβλήματα ήτοι, ο ***λογοκεντρισμός*** και η ***μεταφυσική της παρουσίας***.

Το νόημα αυτών των εννοιών θα επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε παρακάτω.

9.2 Μεταφυσική της Παρουσίας

Ο Ντεριντά, ανάμεσα σε πολλούς άλλους, ακολουθεί τον Χάϊντεγγερ και τον Νίτσε υφαίνοντας μια στιβαρή κριτική εναντίον της φιλοσοφίας του μοντέρνου κόσμου.

Η Δυτική σκέψη για τον Ντεριντά βασίστηκε στην αντιπαράθεση διχοτομιών που η μια όψη τους, χρειαζόταν την άλλη για να επιβιώσει: για παράδειγμα 'καλό' εναντίον 'κακού', 'είναι' εναντίον 'μηδενός', 'σημαινόμενο' εναντίον 'σημαίνοντος', 'ανταλλαγή' εναντίον 'χρήσης' κτλ. Οι όροι αυτών των διχοτομιών εν τούτοις, θα ισχυριστεί, δεν είναι ισότιμοι ούτε ουδέτεροι, αλλά τουναντίον όταν εξεταστούν προσεκτικότερα θα αποκαλυφθεί ότι ο πρώτος προϋποθέτει την υποταγή του δευτέρου που προσλαμβάνεται στην σύνθεση της δυάδας ως ακίνητος, φυσικός και δοσμένος.

Σημαντικό κομμάτι της ***δυτικής μεταφυσικής*** είναι κατά τον Ντεριντά και η προτεραιότητα που δίνει στη ζώσα φωνή έναντι του γραπτού λόγου που θεωρείται, κενός, ορφανός, επικίνδυνος και μικρότερης σημασίας. Το πρόβλημα του Ντεριντά όταν τα παραπάνω έχουν τεθεί δεν είναι να καταδείξει ότι ο γραπτός λόγος είναι για κάποιο λόγο ανώτερος, καλύτερος ή ουσιωδέστερος, αλλά ότι η αντίθεση μεταξύ φωνής και γραπτού λόγου δεν είναι αντικείμενο κάποιας προγενέστερης ποιότητας, αλλά αποτέλεσμα της διαφοράς που ενυπάρχει εξαρχής ριζωμένη στην καρδιά αυτού που με τη γενικότερη έννοια της γλώσσας μπορεί να κληθεί ***διαφωρά (differance)***. Κοντολογίς, από τη στιγμή που

υπάρχει νόημα υπάρχει και διαφορά. Ή καλύτερα, από τη στιγμή που υπάρχει νόημα η αφετηρία του και ο λόγος ύπαρξης του είναι ήδη μια διαφορά.

Το πλησιέστερο κομμάτι ή προσχέδιο ή έστω σύμβολο αυτού που στη γλώσσα του Ντεριντά ονομάζεται ***διαφωρά***, είναι στη δυτική φιλοσοφία ότι η ίδια αποκαλεί ***γραφή***. Η γραφή κατά τον Ντεριντά έχει αποκλειστεί και τεθεί από την Δυτική φιλοσοφία στο περιθώριο, φιλοσοφικώς μιλώντας, εξαιτίας του γεγονότος ότι η γλώσσα θεωρούνταν ακριβώς το αντίθετο της, δηλαδή το ζωντανό, το παρόν, το πλησίον και εν τέλει το αληθέστερο. Αυτή την ανατροπή θα επικαλεστεί τελικά ο Ντεριντά για να θέσει σε κρίση τη ***μεταφυσική της παρουσίας*** όπως δομήθηκε και αρθρώθηκε τα τελευταία χρόνια. Να σημειωθεί ότι τα κείμενα που ο Ντεριντά υποβάλλει στην κριτική του είναι πολλά και διαφορετικά, αλλά μείζονος σημασίας για τη δυτική φιλοσοφία · από τον Χούσσερλ, τον Φουκώ, μέχρι τον Λεβινάς και τον Σαντ. Εξίσου μεγάλη έκταση καταλαμβάνει και η κριτική στην οποία υποτάσσει την ***δομική ανθρωπολογία*** του Λέβι-Στρως, εφόσον είναι κατεξοχήν στις ανθρωπολογικές μελέτες που οι διακρίσεις και ο εθνοφυλετισμός της Δύσης γίνεται φανερός, όταν δηλαδή η Δύση υποτίθεται εμφανίζεται στις πιο εκλεπτυσμένες και ευαίσθητες της μορφές, μια εργασία που ο Λέβι-Στρως φέρνει εις πέρας με τις αμφίσημες τοποθετήσεις του για την γραφή.

Συμπερασματικά, η αφετηρία κάθε νοήματος για τον Ντεριντά δεν είναι ένα συγκεκριμένο σημείο αυτοπαρουσίας και αυταπόδεικτης

σημασίας που αντιστοιχεί σε κάποιο σημείο αναφοράς στον αληθινό κόσμο εκεί έξω, αλλά μια διαφορά, κάτι που δεν υπάρχει, η αμφισημία, το αμφιλεγόμενο της σημασίας, το κενό του χώρου κτλ.

9.3 Αποδόμηση

Η έννοια της αποδόμησης συναρτάται με μια διάσημη φράση του Ντεριντά σύμφωνα με την οποία ***"δεν υπάρχει κάτι εκτός του κειμένου"***, ***"there is nothing outside the text"***. Για κάποιους μελετητές, η παραπάνω φράση συνεπάγεται ένα ακράδαντο θεωρητικισμό ή ατελέσφορο ιδεαλισμό. Υποθέτουν δηλαδή, ότι για τον Ντεριντά, τα κείμενα είναι ιδέες, ή στη χειρότερη ακίνδυνες διαπιστώσεις που απέχουν παρασάγγας από τον αληθινό κόσμο και την πραγματικότητα. Η αποδόμηση εν τούτοις, για τον Ντεριντά, δεν συνεπάγεται καταστροφή, ξερίζωμα ή άρνηση, αλλά δαπάνη, χαλάρωση, ξεχείλωμα και εν τέλει τη διαδικασία βάσει της οποίας μπορούμε να διαχωρίσουμε εκείνα τα στοιχεία τα οποία σε τελική ανάλυση κάνουν μπορετά την διατύπωση της πρότασης που αναδεικνύεται ηθελημένα ή αθέλητα από τον συγγραφέα.

Η ***κριτική***, υπό αυτή την έννοια, αποκτά μια νέα προοπτική εφόσον δεν στριμώχνεται στο στείρο χώρο από όπου υποτίθεται ότι θα εκστομίσει μια νέα επίθεση ενάντια σε μια ήδη εμπεδωμένη μορφή σκέψης, και της οποίας τα λάθη έχει ανακαλύψει. Αντίθετα η κριτική μετατρέπεται σε αυτό που καθιστά και αποκαλύπτει την δυνατότητα

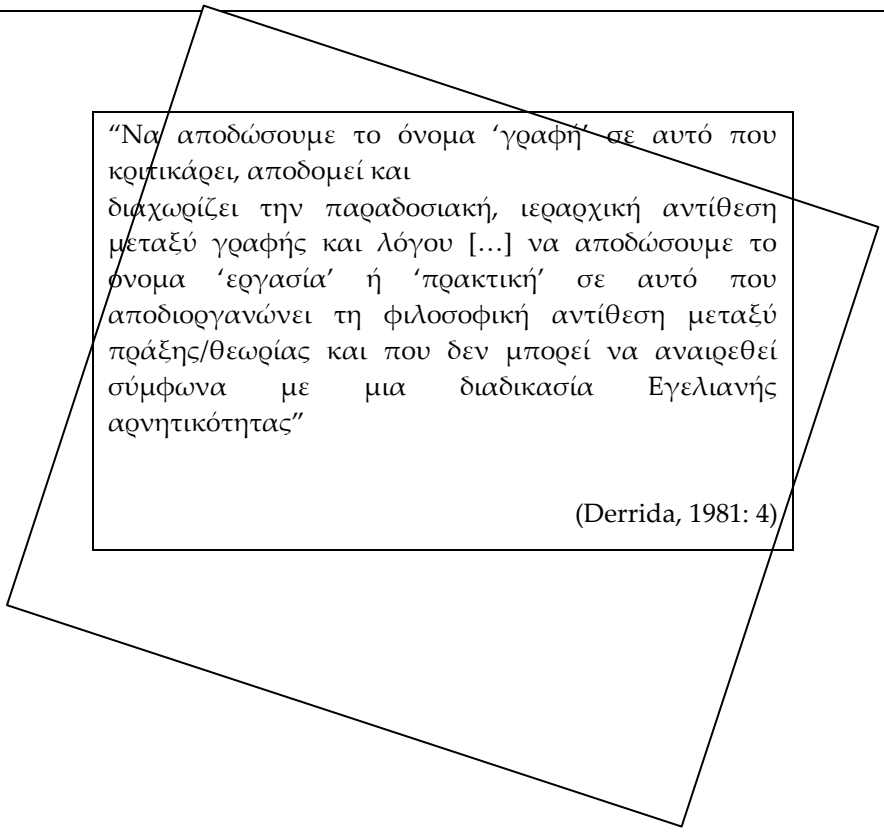
μιας διανόησης, μιας σκέψης ή μιας ανάλυσης, να ξεφύγει από την απλή αντιπαράθεση μεταξύ φιλοσοφικών θέσεων.

Η αλήθεια είναι ότι τα βιβλία του Ντεριντά, παραμένουν σε κάποιο βαθμό παρεξηγημένα ακόμη και σήμερα. Αρκετές φορές οι απόψεις του μοιάζουν να αποτελούν απλά ασκήσεις επί χάρτου κάποιου γρίφου. Μια πιο ψύχραιμη ματιά θα αποδείκνυε εν τούτοις ότι ακόμη και μια τόσο αινιγματική πρόταση του Ντεριντά, όπως το ότι η 'αποδόμηση δεν χάνει τίποτα ακόμη και αν παραδεχτεί την αδυνατότητα της', δεν είναι απλά καλαμπούρι, άλλα μια στάση βαθύτατα φιλοσοφική.

9.4 Το οικείο και η πλατωνική χώρα

Το ενδιαφέρον του Ντεριντά για την αρχαιοελληνική γραμματεία υπήρξε ανέκαθεν μεγάλο. Ο Πλάτωνας και τα κείμενα του έχουν καίρια θέση στο φιλοσοφικό του στοχασμό. Με το να θέτει την Πλατωνική γραφή σε κίνηση, από την άλλη πλευρά, πρόθεση του Ντεριντά δεν είναι να απορρίψει μια τόσο πληθωρική γραφή όπως του Πλάτωνα, αλλά να εντοπίσει τις λανθάνουσες δυναμικές της. Αυτό το πετυχαίνει δια της εξέτασης της έννοιας του φαρμάκου.

Όπως θα πει, χαρακτηριστικά,

> "Να αποδώσουμε το όνομα 'γραφή' σε αυτό που κριτικάρει, αποδομεί και
> διαχωρίζει την παραδοσιακή, ιεραρχική αντίθεση μεταξύ γραφής και λόγου […] να αποδώσουμε το όνομα 'εργασία' ή 'πρακτική' σε αυτό που αποδιοργανώνει τη φιλοσοφική αντίθεση μεταξύ πράξης/θεωρίας και που δεν μπορεί να αναιρεθεί σύμφωνα με μια διαδικασία Εγελιανής αρνητικότητας"
>
> (Derrida, 1981: 4)

Το φάρμακο αποδομεί, αναθέτει, και αποσυνδέει τα όρια του 'οικείου' και τις δομές ενός συγκεκριμένου ιδρυτικού τ(ρ)όπου προέλευσης ή καταγωγής και άρα θέτει σε αμφισβήτηση μια αρχή ή μια εξουσία. Με τα λόγια του Ντεριντά, "Αυτό το 'φάρμακο', αυτή η 'ιατρική', αυτό το φίλτρο, που δρα ταυτόχρονα ως θεραπεία και δηλητήριο, ήδη εισάγει εαυτόν μέσα στο σώμα ενός λόγου με όλη την ενδεχομενικότητα του" (Derrida, 1981: 70). Η αμφιρρέπεια που λανθάνει στο φάρμακο, σπρώχνει, στα λογικά τους όρια τις έννοιες του 'οίκου' και του 'οικείου', του 'πλησίον' αλλά και του 'απόμακρου', χαλαρώνοντας τους ρεζέδες που συγκρατούν το χώρο, χωρίς να τους καταστρέφει. Το ***φάρμακο***, επιπλέον, σπρώχνει στα όρια του την έννοια του οικείου για

ένα ακόμη λόγο, καθόσον δηλαδή αυτού του είδους η γραφή επαναθέτει, ανα-διατέμνει και αναδιοργανώνει την οικονομική ανταλλαγή οδηγώντας την προς μια άλλου είδους ηθική, πέρα από το δώρο, την ανταλλαγή, την οικονομία, το χρόνο, το χρέος και την παρουσία.

Επιβάλλει ένα άλλο τρόπο θεώρησης της γλώσσας και της σκέψης, που διακόπτει τον απαράμιλλο και απαρέγκλιτο νόμο του οίκου (την εγγύτητα, την οικείωση, τη ραθυμία, τη φιλεστιότητα) –σύμφωνα με την Ντεριντιανή τροχιά– παραμένοντας, ταυτόχρονα ανοιχτή στον ***Άλλο***.

Όπως το θέτει ο Ντεριντά σε ό,τι αφορά τη μη-οικονομική και μη-αμοιβαία ανταλλαγή αλλά και οφειλή του δώρου, την οποία η αποδόμηση θέτει προ της ευθύνης της, πρέπει να είναι ασύμμετρη, αν-οικονομική και μη προβλέψιμη –πράγμα που δεν φαίνεται να απασχολεί τον Μως στη μνημειώδη μελέτη του. Υπενθυμίζουμε ότι η ανθρωπολογική μελέτη του Μως περί ***Δώρου***, (την οποία θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο) ανέδειξε τη σημασία μιας οικονομίας όπως αυτής των πρωτόγονων, που δεν ήταν υπανάπτυκτη, παράλογη, κτλ., αλλά απλά διαφορετική από την δυτική οικονομία της καπιταλιστικής ανταλλαγής.

Ο Ντεριντά τονίζει για παράδειγμα, ότι πράγματι, "κάποιος θα μπορούσε να πάει τόσο μακριά, ώστε να πει ότι μια τόσο [σημαντική] δουλειά, όσο ***Το Δώρο*** του Μως μπορεί να μιλά για όλα πλην του δώρου: ασχολείται με την οικονομία, ανταλλαγή, συμβόλαιο, μιλά για αύξηση

των μερισμάτων, θυσία, δώρο και αντίδωρο – με λίγα λόγια για όλα που μέσα σε αυτό παρακινούν και καταστρέφουν το δώρο" (Derrida, 1992: 24).

Η γραφή του Ντεριντά διαρρηγνύει την τρισυπόστατη συνθήκη, υποχρέωση και προϋπόθεση της πρακτικής του δώρου, που είναι σχετιζόμενο με την παρουσία, το χρόνο και την υποχρεωτική δωρεά, καθότι αν το δώρο θέλει να παραμείνει δώρο, πρέπει να σπάσει τα δεσμά του με τη χρονικότητα: "αν παραμένει αγνό και χωρίς πιθανή επανιδιοποίηση, η έκπληξη ονομάζει αυτή τη στιγμή της τρέλας που διαρρηγνύει το χρόνο και διακόπτει κάθε υπολογισμό" (Derrida, 1992: 147).

Αυτού του είδους η μη-ανταλλαγή δεν ανάγεται, κοινώς, σε μια μέθοδο, ούτε σε μια ανάλυση, ούτε σε κανενός είδους θεωρητικής/διαλεκτικής αρνητικότητας –όπως συνήθως προσλαμβάνεται, εναντίον της ξεκάθαρης προειδοποίησης του Ντεριντά απέναντι σε τέτοιες συλλήψεις της αποδόμησης– αλλά συνηγορεί σε μια κατάφαση και αποδοχή ενός συμβάντος που αναμένεται, και που εν τέλει έχει αξία για κάθε γραφή, όταν ακριβώς παραμένει ανοιχτό, αν-οίκειο και άναρχο. Μικρή απορία προκαλεί λοιπόν το γεγονός ότι η ***αρχι-γραφή***, το ***αρχι-ίχνος*** και η ***χωροποίηση*** υποδαυλίζουν την αποσταθεροποίηση του νόμου του *οίκου*, αποδυναμώνουν την οντολογία του μέσα και του έξω, της παρουσίας και της απουσίας, της ζωής και του θανάτου, και εν τέλει του κοντινού και του απόμακρου.

7.5 Συμπεράσματα

Η γραφή του Ντεριντά αναδεικνύει τα κενά, τους χώρους και τα 'διαζώματα' επί των οποίων ο ελληνικός στοχασμός (οποιοσδήποτε στοχασμός είναι αλήθεια) δύναται να καταστεί ισχυρός, όπως η Πλατωνική σκέψη επί παραδείγματι, και από τα οποία θεωρητικά, αλλά αναπόφευκτα, κινδυνεύει.

Στο ***Φαίδρο*** για παράδειγμα, η γραφή, η ηθική και το φάρμακο είναι αμείλικτα συνδεδεμένα, αλλά ταυτοχρόνως διακριτά και αδιαπέραστα. Η γραφή υπό την ευρεία έννοια που της αποδίδει ο Ντεριντά, διανοίγει την ηθική στο γράμμα, το άγνωστο και εν τέλει το θάνατο. Ο Πλατωνισμός, από την άλλη πλευρά,, αν υπάρχει ως ολότητα που αξίζει αυτό το όνομα, ιδιαιτέρως όπως εκφράζεται στο ***Φαίδρο***, αντιλαμβάνεται το φάρμακο ως τη νεκρή επανάληψη που σημαίνει, και κυρίως που σαγηνεύει: ήτοι που "κάνει κάποιον να λοξοδρομεί από τη γενική, φυσική, εθιμική τροπή και νόμους" (Derrida, 1981: 70). Εναντίον αυτού του επικίνδυνου συμπληρώματος, εναντίον του φαρμάκου και της γραφής "ο ζων λόγος είναι ζωντανός, εφόσον έχει πατέρα (ενώ το ορφανό είναι ήδη μισοπεθαμένο) ένας πατέρας που είναι παρών, στέκεται κοντά του, πίσω του, μέσα του, διατηρώντας το με την ευθύτητά του, παρακολουθώντας το προσωπικά στο όνομα του" (Derrida, 1981: 77).

Η γραφή και το φάρμακο συνεπώς, απωθούν όχι μόνο την ταυτότητα, την πληρότητα, την παρουσία, την οικονομία, την

υποχρέωση επιστροφής ενός δώρου κτλ., αλλά και τις αντιθέσεις πάνω στις οποίες βασίζεται κάθε ζεύγος ταυτότητας, όταν λογίζεται σε πλήρη ακινησία, και σταθερότητα. Το φάρμακο και η γραφή επιτρέπουν, με άλλα λόγια, και αποκαλύπτουν αυτό που ένα κείμενο ή μια Αρχή θέλει επιμελώς να κρύψει ή και να λησμονήσει.

Για να επιστρέψουμε στο ***Φαίδρο*** ακόμη μια φορά, ο Ντεριντά παρατηρεί ότι το φάρμακο δεν είναι *ούτε* 'αυτό' *ούτε* 'εκείνο', αλλά *μαζί* 'αυτό' *και* 'εκείνο', πράγμα που εκ-θέτει ταυτόχρονα ένα σημάδι και μια διαγραφή, που διαφέρει και αναβάλλει στο χώρο και το χρόνο, ενόσω παρεμβαίνει και επαναπροσεγγίζει την αόρατη επανάληψη και εμμένεια ενός απρόβλεπτου συμβάντος. Διασπορά, αποδόμηση και γραφή εμφυτεύουν (ως εγγενή χαρακτηριστικά του χώρου, ως ***χωροποιήσεις***), εκτίθενται και ανα-διοργανώνουν αυτό που έχει ήδη ειπωθεί και εγγραφεί στο οικείο, το 'εδώ', το πλησίον, το ζωντανό και το γνωστό.

Στο ***Φαίδρο***, που για το Ντεριντά κατέχει κεντρική θέση στο στερέωμα που καλείται ***λογοκεντρισμός***, η γραφή είναι πάντα το νεκρό, το νόθο, και το ορφανό και συνεπώς δεν προκαλεί απορία, ότι για τον Πλάτωνα "οι άνδρες που είναι οι πιο ελεύθεροι, ντρέπονται τη 'γραφή' και το να αφήσουν *συγγράμματα* πίσω τους" (Derrida, 1976: 68).

Είναι ο Πλατωνισμός, συνεπώς, ή καλύτερα τίθεται στ *αλήθεια* (με ότι μπορεί να συνεπάγεται αυτή η λέξη, ήγουν τη μη-λήθη) ο Πλατωνισμός εναντίον της γραφής; Μάλλον η ερώτηση πρέπει να τεθεί με τον ακόλουθο και νομίζω πιο διαφωτιστικό τρόπο: πώς είναι δυνατόν

για τον Πλάτωνα –το σύμπτωμά του, τη γραφή του ή το μύθο του– που φαίνεται να κατηγορεί και να αποκληρώνει τη γραφή, να δανείζεται την ίδια ώρα τις ατασθαλίες της και τις *μικρό-απολαύσεις* της ή να εκτίθεται στους κινδύνους που ανεπαίσθητα απορρέουν από τη γραφή; (π.χ. ότι γράφει τόσο πολύ και έχει αφήσει τόσα γραπτά κείμενα πίσω του). Η γραφή, και υπό αυτή την οπτική μας επιτρέπεται να πούμε πλέον, ο ***χώρος*** και η ***γεωγραφία***, είναι ίχνη που ποτέ δεν μπορεί να τεθούν αδιακρίτως στη διάθεση μιας πανταχού παρούσης (η επανάληψη και ο πλεονασμός εδώ είναι αναπόφευκτα) και διαυγούς παρ-ουσίας (Derrida, 1981: 160).

Η γραφή, ο θάνατος, το φάρμακο, η οικονομία και ο χώρος εν γένει, αφορούν τη "διαφωρά, την εξαφάνιση μιας καταγωγικής παρουσίας [που] είναι ταυτόχρονα η συνθήκη δυνατότητας *και* η συνθήκη αδυνατότητας της αλήθειας" (Derrida, 1981: 168). Είναι προς αυτήν την αδυνατότητα που μας οδηγεί απαρέγκλιτα μια ***γεωγραφία της αποδόμησης***, δηλαδή, προς το δώρο που δεν αναγνωρίζεται, δεν προσφέρεται, ούτε επιστρέφεται ή ανταλλάσσεται, με άλλα λόγια προς το ανείπωτο, το αναποφάσιστο και εν τέλει το *άτοπο*.

7.6 Βιβλιογραφία

-Derrida, J. (1976) *Of Grammatology.* Baltimore: John Hopkins University Press

-Derrida, J. (1981) *Dissemination.* London: Athlone Press

-Derrida, J. (1982) *Margins of Philosophy.* Brighton: Harvester

-Derrida, J. (1992) *Given Time: I. Counterfeit Money*. Chicago: Chicago University Press

-Derrida, J. (1993) *Aporias*. Stanford: Stanford University Press

-Derrida, J. (1995a) *Points. Interviews 1974-1994.* Stanford: Stanford University Pres

-Derrida, J. (1995b) *The Gift of Death*. Chicago: Chicago University Press

-Derrida, J. (1995c) *On the Name*. Stanford: Stanford University Press

-Derrida, J. (1997) *Politics of Friendship.* London: Verso

-Derrida, J. (2002) *Positions.* London and New York: Continuum

7.7 Ερωτήσεις

-Να εξηγήσετε την έννοια της 'μεταφυσικής της παρουσίας' και την έννοια του 'λογοκεντρισμού'

-Να αναπτύξετε την σημασία της 'αποδόμησης'

-Να αναφέρετε πως συνδέεται η έννοια του χώρου με τα παραπάνω

10ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: Gilles Deleuze-Felix Guattari

10.1 Εισαγωγή

Η περίπτωση των Ζιλ Ντελέζ (Gilles Deleuze) και Φήλιξ Γκαταρί (Felix Guattari) είναι κομβικής σημασίας για τη φιλοσοφία όπως αναδείχτηκε μέσα από τις ζυμώσεις και ανακατατάξεις που συνόδευσαν το συμβάν που αδρά καλείται ***Μάης του '68***. Από τη σκοπιά που μας ενδιαφέρει εδώ, η εργασία τους ακτινοβολεί μια πληθώρα λεπτών συλλήψεων και κριτικών διανοητικών συνεπαγωγών σε ότι αφορά σχήματα σκέψης όπως ο Φροϋδισμός και ο Μαρξισμός. Ο Ντελέζ συνδέθηκε με τον Γκαταρί ενόσω είχε αρχίσει ήδη να δημοσιεύει μελέτες στον τομέα της φιλοσοφίας. Το έργο του Γκαταρί, από την άλλη πλευρά, είχε περισσότερο ταυτιστεί με τον κλινικό τομέα της ψυχανάλυσης και κατά ένα μέρος, τη διδασκαλία του Λακάν.

Και οι δύο όμως άφησαν μια λαμπρή παρακαταθήκη για μια νέα ***φιλοσοφία του γίγνεσθαι και της ροής***, με επιρροές από τον Σπινόζα, τον Καντ, τον Φουκώ και τον Λάιμπνιτς.

10.2 Φιλοσοφία ή καλύτερα Γεω-φιλοσοφία

Ο Ντελέζ στο κυρίως φιλοσοφικό του έργο διερευνά αρκετές περιοχὲς προβληματισμού της φιλοσοφίας μελετώντας, ανάμεσα σε άλλες, τους Σπινόζα, Λάιμπνιτς, Νίτσε, Μπεργκσόν, Καντ, Προυστ και Φουκώ. Έγινε περισσότερο γνωστός για τη συνεργασία του με τον Γκαταρί και το υλικό που παρήγαγε αυτή η συμβίωση [***Ο Αντι-Οιδίποδας*** και το ***A Thousand Plateaus***, ενώ ακολούθησε επίσης με τον Γκαταρί, το βιβλίο ***What is Philosophy***?].

Γενικά, μπορεί να ειπωθεί, ότι η προσπάθεια του Ντελέζ, ανάμεσα στην πληθωρικότητα στόχων, διαλογισμών και αντικειμένων που πασχίζει να τιθασεύσει, ξεπερνά την έννοια της ***αναπαράστασης***. Επιχειρεί να ρίξει φως στη λογική των ***αξιών*** που επιτρέπουν στην ελεύθερη βούληση και δύναμη να λειτουργούν εξοστρακίζοντας τον μηδενισμό της ***άρνησης***, της ***διαλεκτικής*** και της ***κακής συνείδησης***. (Έννοιες που είχαν βρει φιλοσοφικό καταφύγιο στον Χέγκελ και κατόπιν στον Νίτσε –μολονότι ο τελευταίος ήταν αρνητικός απέναντι τους). Υπό αυτή την έννοια στόχος του Ντελέζ, είναι να πλαισιωθεί και διατυπωθεί ένας τρόπος ύπαρξης που δεν θα είναι υπόλογος ή υποζύγιο αξιών που αναπαράγουν το είδωλο του δούλου, που διατρανώνουν και υπηρετούν το μηδενισμό, την παθητικότητα και την υποταγή (εργασία που ο Νίτσε πρώτος είχε φέρει εις πέρας), αλλά θα ακτινοβολεί την ισχύ, τη θέληση για δύναμη και την αιώνια επιστροφή του πολλαπλού.

Για τον Ντελέζ όπως και για τον Νίτσε, ένα φαινόμενο μπορεί να νοηματοδοτείται με πολλαπλό τρόπο αρκεί κάθε φορά μια άλλη δύναμη να επιχειρεί να το οικειοποιηθεί. Είναι επακόλουθο ότι οι εκφράσεις και συνδηλώσεις του ίδιου φαινομένου διαφέρουν και σημασιοδοτούνται ανάλογα με την επικρατούσα δύναμη και την προϊούσα συσχέτιση δυνάμεων κάθε φορά –ή αυτό που ο Μπουρντιέ θα αποκαλέσει με τη εκλεπτυσμένη του ακρίβεια στην δική του *Κριτική*, ***interpretation struggle.***

Υπό αυτή την έννοια απορρίπτεται τόσο από τον Ντελέζ όσο και από τον Νίτσε, η ***διαλεκτική*** μορφή σκέψης που σφετερίζεται με καθολικό τρόπο ένα φαινόμενο (άποψη που ο Χέγκελ υποστήριξε στην ***Επιστήμη της Λογικής***). Αντίθετα προκρίνεται ένας πλουραλιστικός τρόπος κατανόησης της ύπαρξης που δεν αρνείται αυτό που συμβαίνει, αλλά επιβεβαιώνει τη δική της ***διαφορά***, όντας η ίδια αντικείμενο κατάφασης με τρόπο που ξεπερνά τη δημιουργημένη από τον δούλο εικόνα μιας κοινωνίας που υποτάσσεται σε κατώτερα ένστικτα εσωτερικεύοντας την ίδια της κατωτερότητα και τη μνησικακία, οδηγώντας την σάρκα και το πνεύμα στον ασκητικό μηδενισμό.

Για τον Ντελέζ όπως διαβάζει τον Νίτσε, αυτό που μετρά είναι ότι η ζωή είναι ριζικά ***αθώα*** και ***δίκαιη***, αλλά πάνω από όλα ***πολλαπλή*** [multiple-multiplicity] και συνυφαίνεται με αυτό που καλείται ***γίγνεσθαι***, το οποίο αντιπαρατίθεται στο ***είναι***, ομοίως όπως το ***πολλαπλό*** αντιπαρατίθεται στο ***ένα.*** Η επιβεβαίωση, η κατάφαση και το θετικό του

πολλαπλού έρχονται, με άλλα λόγια, να συνδυαστούν με αυτό που ο Νίτσε καλεί '***αιωνία επιστροφή***' και '***χαρά του πολλαπλού***'.

Ανάλογα συμπεράσματα εξάγονται και από τη μελέτη του Ντελέζ για τον Σπινόζα όπου τονίζεται η αντίληψη του Σπινόζα ότι το 'σώμα ξεπερνά τη γνώση που έχουμε για αυτό' όπως και η 'σκέψη ξεπερνά τη συνείδηση που έχουμε για αυτή'.

Ένα μεγαλύτερο εμβέλειας εγχείρημα και περισσότερο φιλόδοξο, για να είμαστε ειλικρινείς, αναλαμβάνεται από κοινού με τον Γκαταρί στο βιβλίο τους ο ***Αντι-Οιδίποδας***, που αποτελεί ανάμεσα στα άλλα μια κριτική όχι μόνο της ψυχανάλυσης (εξού και το ***αντί*** του τίτλου) αλλά και της οικονομίας και της εθνολογίας.

10.3 Φιλοσοφία του γίγνεσθαι

Καίρια θέση στη σκέψη του Ντελέζ έχει η φιλοσοφία της δύναμης όπως ξεδιπλώνεται υπό το αφοριστικό, ορισμένες φορές, αλλά ποτέ πληκτικό, ύφος του Νίτσε. Κεντρικό ζήτημα στο Νίτσε όπως τον διαβάζει ο Ντελέζ, είναι η καταγωγή της ***αξίας.*** Σ' αυτή λογική κινείται η γενεαλογία του, που ορίζεται ακριβώς ως ''αξία της καταγωγής και καταγωγή των αξιών'' (Ντελέζ, 2002: 13). Η κριτική όπως την αντιλαμβάνεται η ανάγνωση του Νίτσε, δεν είναι αντίδραση αλλά ''ενεργός τρόπος έκφρασης'' (ο.π. 13). Από εδώ και η άρρηκτη σχέση του νοήματος με τη δύναμη εφόσον πίσω από κάθε ερμηνεία υπάρχει κάποια δύναμη που ιδιοποιείται ένα φαινόμενο και συνεπώς η

φιλοσοφία δεν μπορεί να είναι παρά μια ***συμπτωματολογία*** και μια σημειολογία των αλληλο-διαπλεκόμενων δυνάμεων που πασχίζουν να σφετεριστούν ένα νόημα ή ένα πράγμα.

Ο πλουραλισμός των νοημάτων εξηγείται, συνεπώς, από την ύπαρξη διαφορετικών δυνάμεων ιδιοποίησης και δεν είναι μια απλή ή τυχαία επιλογή. Υπό αυτό το πρίσμα η κινητήρια δύναμη που επιτρέπει τις δυνάμεις να κινηθούν είναι η ***βούληση*** (*θέλω να, επιθυμώ*). Εκφράζεται εν τούτοις, με ιδιαίτερους και συγκριμένους τρόπους. Επιζητά για παράδειγμα, μόνο τη διαφορά, δηλαδή είναι μια ***βούληση για δύναμη*** που επιδρά επί μιας άλλης βούλησης λιγότερο ισχυρής.

Η σχέση των δυνάμεων δεν έχει διαλεκτική όψη συνεπώς, υπό την έννοια ότι δεν επιζητά να τεθεί ως ***αντίθεση*** απέναντι σε μια υπάρχουσα νοηματοδότηση με σκοπό να την απορροφήσει, αλλά απλούστατα ζητά να επιβεβαιώσει τη μεταξύ τους διαφορά. Η ***μη-διαλεκτική*** σχέση θα πουν τελικά Νίτσε και Ντελέζ, είναι ταυτόχρονα ''απόλαυση και κατάφαση'' (Ντελέζ, 2002: 21). Στόχος της ***μη-διαλεκτικής*** διαφοράς, είναι μια ταυτότητα χωρίς ενότητα, δηλαδή μια διαφορά που επιτυγχάνεται δια της *επανάληψης* –αυτό που σε ένα από τα πρώτα έργα του, ο Ντελέζ ονομάζει ***διαφορά-παραγόμενη δια της επανάληψης*** (Deleuze, 1994), έννοια την οποία είχε εξετάσει και ο Δανός φιλόσοφος και συγγραφέας της ψυχολογικής μελέτης ***Η Έννοια της Αγωνίας***, Soeren Kierkegaard.

Υπό το παραπάνω φως, η φιλοσοφία του ***γίγνεσθαι*** δεν είναι μια άλλου είδους αντίθεση πιο παραγωγική ή πιο εύστοχη, αλλά μια κατ'

εξοχήν αντίθεση στη διαλεκτική αντίθεση. ''Χαρά του πολλαπλού. Πληθυντική χαρά. Καθαρή Κατάφαση'' θα πει ο Ντελέζ (2002: 33). Αυτό είναι το βαθύτερο νόημα της φιλοσοφίας του γίγνεσθαι, δηλαδή η επιστροφή, η αιώνια επιστροφή είναι το είναι του γίγνεσθαι (Ντελέζ, 2002: 42).

Τι είναι αυτό που επιστρέφει όμως; Σίγουρα όχι ένα πρόσωπο, μια τιμωρία, μια δίκη ή μια εξιλέωση. Ούτε ένα τέλος, μια λύτρωση ή μια δικαιοσύνη. Αυτό που επιστρέφει είναι το ***γίγνεσθαι*** καθ' αυτό, η τυχαιότητα, η δυνατότητα και το πείραμα. Απλώς και μόνο η κατάφαση μιας μη συλλαμβανόμενης και αναμένουσας δυνατότητας. Από εδώ και η σθεναρή αντίσταση του Νίτσε σε αυτό που αποκαλεί μηδενισμό, δηλαδή ''τη μνησικακία, την κακή συνείδηση [και] το ασκητικό ιδεώδες'' (Ντελέζ, 2002: 56). Που οφείλονται λοιπόν οι διαφορές των δυνάμεων; Κατά κύριο λόγω στη διαφορά ***ποσότητας*** μεταξύ τους. Και είναι αυτό το μοναδικό κριτήριο αξιολόγησης των δυνάμεων; Ναι, χωρίς όμως να παραβλέπουμε ότι αυτή είναι η διαφορά που καθορίζει και την ποιότητα των δυνάμεων. Καθότι ''οι ποιότητες δεν είναι τίποτε πέραν της διαφοράς ποσότητας'' (Ντελέζ, 2002: 69).

Η διαφορά που εκφράζεται από τον αλληλοσυσχετισμό δύο ή περισσοτέρων δυνάμεων είναι αυτό ακριβώς που ονομάζει ο Νίτσε ''βούληση για δύναμη'' (Ντελέζ, 2002: 82). Έτσι ο μηδενισμός, πρώτα δια της τραγικής μορφής (που ο Νίτσε στο έργο του ***Γέννηση της Τραγωδίας*** δεν κατάφερε ούτε ο ίδιος να αποβάλλει) και κατόπιν μέσα από τη αρνητική μορφή της χριστιανικής ενοχής, τίθενται σε άμεση

αντιπαράθεση με τη ***δύναμη, απόλαυση και θετική πολλαπλότητα της κατάφασης.*** Οι αντενεργές δυνάμεις εκ τούτου είναι αυτές που ''*Χωρίζουν την ενεργό δύναμη από αυτό που μπορεί*'' (Ντελέζ, 2002: 87). Αυτός είναι και ο σκοπός του Νίτσε, όχι απλώς να τονίσει την αξία του πολλαπλού και της κατάφασης αλλά και να στηλιτεύσει την επικράτηση εννοιών που είναι ''*παθητικές, αντενεργές, αρνητικές*'' (Ντελέζ, 2002: 107).

10.4 Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια

Η ψυχανάλυση, η ανθρωπολογία ακόμη και ο Μαρξισμός αντιμετωπίζονται με κριτικό πνεύμα από τους Ντελέζ και Γκαταρί, διότι περιθωριοποίησαν την ***μηχανική αντίληψη της επιθυμίας*** και αντί αυτού προσωποποίησαν την αντίσταση και ελευθερία στη μορφή του εργάτη, του ψυχιατρικού καναπέ και του ευγενούς αγρίου, μέσα από μια εξωτική νοσταλγία που υποστασιοποιεί το έτερο της 'περιφέρειας', αλλά που παραμένει παρόλα αυτά το εν λόγω άχθος, κομμένο και ραμμένο στα μέτρα του αποικιακού 'κέντρου'. Το ζητούμενο συνεπώς στην κριτική ψυχανάλυση (***σχιζοανάλυση*** στο λεξιλόγιο του Ντελέζ), είναι καταρχήν η αποδόμηση και ο εξοβελισμός του ***Οιδιπόδειου*** που στέκει ως κυρίαρχος λόγος και τιμητής της επιθυμίας την οποία όμως μονοδιάστατα περιορίζει στο τρίγωνο ***μπαμπάς-μαμά-παιδί***. Με άλλα λόγια το ασυνείδητο μπορεί να αποτέλεσε τη μεγαλύτερη ανακάλυψη της ψυχανάλυσης, αλλά εκφυλίστηκε ως πράξη και έννοια όταν

εγκλώβισε την επιθυμία μέσα στην οικογένεια, η οποία όμως στην καλύτερη περίπτωση δεν μπορεί παρά να είναι το είδωλο μιας πραγματικότητας που τα θεμέλια της είναι ταυτόσημα με τον καπιταλισμό.

Η ίδια κριτική πάνω-κάτω προσάπτεται και στην ανθρωπολογία που παρά την τιτάνια προσπάθεια των ανθρωπολόγων, δεν επιτυγχάνει να αποβάλλει το δικό της οιδιπόδειο σύμπλεγμα, ήτοι την ειδωλοποίηση ενός κυρίαρχου λόγου που μηχανεύεται το πορτρέτου του άλλου ως 'εξωτικού', ή 'ευγενούς' αγρίου. Η διάκριση για παράδειγμα μεταξύ κοινωνιών που έχουν ανακαλύψει την γραφή και κοινωνιών που δεν το κάνουν, παραμένει κεντρική ακόμη και στο Λεβι-Στρως. Οι Ντελέζ και Γκαταρί, μετά τον Ντεριντά, τοποθετούν ρητά τη θέση τους όμως για αυτό το θέμα ως εξής:

> "Οι άγριοι σχηματισμοί είναι προφορικοί, φωνητικοί, αλλά όχι επειδή τους λείπει ένα σύστημα γραφής: ένας χορός πάνω στη γη, ένα σχεδίασμα πάνω σε ένα τοίχο, ένα σημάδι πάνω στο σώμα, αποτελούν ένα σύστημα γραφής, ένα γεωγραφικό, μια γεωγραφία"
>
> (Ντελέζ και Γκαταρί, 1987: 218)

10.5 Συμπεράσματα

Δύο λόγια εν κατακλείδι συμπυκνωμένα σε τρία σημεία: α) το σπινοζικό έργο, μια ακόμη επιρροή επί των Ντελέζ και Γκαταρί, επιβεβαιώνει τη δυνατότητα της φιλοσοφίας του γίγνεσθαι να προξενεί παθήματα ή να υφίσταται παθήματα, γνωρίζοντας ότι δεν υπάρχουν υποκείμενα αλλά ***τρόποι ύπαρξης***, ενεργοί ή ανενεργοί, καταφατικοί ή μηδενιστικοί που η λογική της σχιζοανάλυσης έρχεται να χαρτογραφήσει μέσα από τις ταχύτητες και βραδύτητες που ένα επίπεδο εμμένειας και συνεκτικότητας επιτρέπει, β) το υποκείμενο, αν κάτι τέτοιο υπάρχει δεν μπορεί να διαχωριστεί από τις ***σχέσεις*** του με τον κόσμο (Ντελέζ, 1996: 184) και γ) το υποκείμενο αν κάτι τέτοιο υπάρχει, ενδιαφέρει τους γεωγράφους, ως επιταγή ή απαίτηση χαλάρωσης των αντιστάσεων μας απέναντι στη φιλοσοφία του γίγνεσθαι και στην τέχνη της ***χωρικής επιστήμης***, διότι το μόρφωμα/σχηματισμός που ονομάζεται υποκείμενο δεν μπορεί παρά να οριστεί μέσω του μήκους του ή του πλάτους του, δηλαδή με όρους ***γεωγραφίας*** (Ντελέζ, 1996: 186).

10.6 Ερωτήσεις

-Να εξηγήσετε το νόημα της σχιζοανάλυσης

-Να αναφέρετε τα προβλήματα που εμφανίζουν ο Μαρξισμός και ο Φροϋδισμός σύμφωνα με τους Deleuze και Guattari

-Να αναπτύξετε το νόημα της ***γεωφιλοσοφίας***

-Να αναδείξετε τη σημασία του υποκειμένου για τη σχιζοανάλυση

10.7 Βιβλιογραφία

-Ντελέζ, Ζ. και Γκαταρί, Φ. (1977) *Αντι-Οιδίποδας: Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια* Ι. Αθήνα, Ράππα

-Ντελέζ, Ζ. (2002) *Ο Νίτσε και η Φιλοσοφία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

-Ντελέζ, Ζ. (1996) *Σπινόζα: Πρακτική Φιλοσοφία*. Αθήνα: Νήσος

-Deleuze, G. (1983) *Nietzsche and Philosophy*. Cambridge: CUP

-Deleuze, G. and Guattari, F. (1983) *AntiOedipus*: *Capitalism and Schizophrenia*. Minnesota: MUP

-Deleuze, G. and Guattari, F. (1983) *On the Line*. NY: Semiotext(e)

-Deleuze, G. and Guattari, F. (1986) *Nomadology*. NY: Semiotext(e)

-Deleuze, G. and Guattari, F. (1988) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London: Athlone Press

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: Michel Foucault

11ο

11.1 Εισαγωγή

Αυτό που ο ανέδειξε με πιο εύγλωττο τρόπο ο Φουκώ, ανάμεσα σε πολλούς στόχους και αντικείμενα, είναι η έννοια της ***κοινωνικής κατασκευής***, κυρίως με την περίφημη ανάγνωση του για τον Ντεκάρτ στο διάσημο βιβλίο του ***Ιστορία της Τρέλλας*** αλλά και με τις άλλες μελέτες του περί κλινικής, πειθαρχίας, σεξουαλικότητας. Δεν είναι η μοναδική ανάγνωση του ***ορθολογισμού*** και της κρίσης του, όμως η βαθιά πίστη του Φουκώ στη δυνατότητα και εμπλοκή του χώρου στην παραγωγή της πειθαρχικής κοινωνίας συνηγορεί στην επιλογή αυτή, καθώς και το ίδιο το διανοητικό βάρος του Φουκώ, που από μόνο του είναι αρκετό για να προκαλέσει το ενδιαφέρον των γεωγράφων.

Παρακάτω θα εξετάσουμε την έννοια της κοινωνικής κατασκευής, τη σημασία της για τις κοινωνικές επιστήμες και τη γεωγραφία καθώς και το νόημα και την εμπλοκή του χώρου στην παραγωγή και οργάνωση της πειθαρχικής κοινωνίας.

Όλα αυτά θα ακολουθήσουν ένας σχηματικό τρόπο και δεν θα είναι σε καμία περίπτωση εξαντλητικά. Ευελπιστώ ότι θα περιέχουν όμως τα ερεθίσματα για επιπλέον μελέτη.

11.2 Λόγος Περί Μεθόδου

Ο Ντεκάρτ (1978:5: 32) παρόλο που στο μνημειώδες ***Λόγος Περί Μεθόδου***, απαίτησε ότι η 'ποικιλία των γνώσεων μας δεν προέρχεται από το ότι άλλοι είναι περισσότερο κι άλλοι λιγότερο λογικοί, παρά μονάχα από ότι οδηγούμε τις σκέψεις από δρόμους διαφορετικούς και δεν προσέχουμε όλοι τα ίδια πράματα', κατέληξε να ισχυριστεί ότι η μοναδική γερή αλήθεια δεν είναι άλλη από το '***σκέπτομαι άρα υπάρχω***', και σύμφωνα με τον Φουκώ απέκλεισε την τρέλα από τη δυνατότητα της σκέψης.

Αν και οι αντιρρήσεις του Ντεριντά (2005) στο ***Γραφή και Διαφορά*** [κεφ. 1] είναι αξιοσημείωτες, αφού το 'σκέφτομαι άρα υπάρχω', ενδεχόμενα να μην αποκλείει το πεδίο της τρέλας από τη δυνατότητα της σκέψης, η οπτική του Φουκώ δεν είναι αδόκιμη, έστω και αν η τρέλα είναι μόνο μια από τις εξαιρέσεις ή τις δυνατότητες που αρνούνται την σκέψη –όχι η μοναδική ασφαλώς (ο ύπνος, το παραλήρημα κτλ., μπορούν εξίσου να αποκλειστούν από τη σκέψη). Σε κάθε περίπτωση, ο ορθολογικός άνθρωπος έχει κριθεί με επάρκεια όχι μόνο στη φιλοσοφία, αλλά και την ***οικονομική του χώρου*** (Barnes, 1996 · Gregory, 1978 · Harvey, 1974 · Massey, 1984). Οι δικές μας ενστάσεις θα έχουν μιαν άλλη αφετηρία, αλλά όχι απαραίτητα μια διαφορετική κατάληξη από τις ήδη γνωστές κριτικές. Θα επιχειρηθεί να συνδεθεί η δυνατότητα του 'ανορθολογικού' με την κατανάλωση και από εκεί να προεκταθούν

αυτές οι αιτιάσεις στην μελέτη και ανάλυση της πόλης, με αφορμή τη μελέτη του Φουκώ.

Απλουστεύοντας υπερβολικά, θα μπορούσε κανείς να πει ότι αν ο ορθολογισμός προσιδιάζει σε ότι έχει σχέση με την εγκράτεια, την εργασία, τον ωφελιμισμό, την αποχή από ηδονές και απολαύσεις, την δυνατότητα λήψης αντικειμενικών αποφάσεων σταθμίζοντας μέσα και σκοπούς κτλ., ο ***ανορθολογικός άνθρωπος*** είναι, αν όχι το αντίθετο του, τουλάχιστον αυτός που υπέδειξε ο Foucault στην τρέλα, ο Freud στο ασυνείδητο, ο Marx στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής, ο Saussure στη γλώσσα, ο Nietzsche στον υπεράνθρωπο και οι Beckett, Kundera και Proust, ανάμεσα σε άλλους, στη λογοτεχνία.

Ας το δούμε αναλυτικότερα.

11.3 Αναπαράσταση και Χώρος

Ένας από τους τρόπους να ασκηθεί κριτική στην ορθολογική παράδοση (παρόλο που ο ορθολογισμός σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους), είναι δια της αμφισβήτησης της σχέσης μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου ή καλύτερα μεταξύ αναπαράστασης και κόσμου/πραγματικότητας. Το τελευταίο αποκτά μεγαλύτερη σημασία, δεδομένου ότι αφενός η ανθρωπογεωγραφία θεωρήθηκε εξ' ορισμού η επιστήμη που έχει αναλάβει το καθήκον της ακριβούς και ενδελεχούς αναπαράστασης της αλήθειας ή της πιστότερης απόδοσης του κόσμου, αφετέρου ότι η κατανάλωση συνήθως

λαμβάνεται ως το αντίθετο του ορθολογισμού, συνδεόμενη δηλαδή, με την υπερβολή, το άλογο, την σπατάλη, την καταστροφή, την δωρεά και την επίδειξη.

Η Doreen Massey (2005) στο βιβλίο της ***for Space*** μέσα από αυτό που ονόμασε 'multiplicity of trajectories' ενστερνίζεται τις ανησυχίες του Marcus Doel (1999) που αρκετά νωρίς στο βιβλίο του ***Poststructuralist Geographies*** είχε προτείνει ότι η γεωγραφία δεν έχει σχέση με την 'αναπαράσταση', 'την αποτύπωση', την 'καταγραφή' ή ακόμη χειρότερα την 'πρόβλεψη' και την 'αποτροπή' ή τον 'σχεδιασμό', αλλά πρωταρχικά με τη 'διαφοροποίηση', τον 'κατακερματισμό' και την 'διαχώριση', κλονίζοντας τη σχέση αναπαράστασης και χώρου, ζήτημα που και ο Nigel Thrift (1996) στο ***Spatial Formations*** είχε θίξει ως ανάγκη εμπέδωσης μιας '***μη-αναπαραστατικής***' εκδοχής της γεωγραφίας [non-representational geography]. Σε κάθε περίπτωση, στον ορίζοντα της καταναλωτικής πόλης, η σχέση κόσμου και αναπαράστασης και η κριτική της, θίγει τη σημασία της κατανάλωσης για τους σύγχρονους αστικούς σχηματισμούς, όταν ο βιομηχανικός καπιταλισμός και η αντίστοιχη χωρική οργάνωση, που κυριάρχησαν την περίοδο της νεωτερικότητας, υποχωρούν αισθητά.

Η σχέση χώρου, αναπαράστασης και νεωτερικότητας αναλύεται ως εξής από τν Φουκώ.

11.4 Ιστορία της Τρέλλας

Στο ερώτημα αν η σχέση μεταξύ αναπαράστασης και χώρου είναι ουδέτερη, φυσιολογική ή απροβλημάτιστη, ο Φουκώ έχει απαντήσει αρνητικά (Φουκώ, 1987: 11, 31). Στο ***Η Αρχαιολογία της Γνώσης***. Αθήνα Εξάντας, (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης)] [Φουκώ, Μ. (1987), ειδικότερα, ο Φουκώ θα προτείνει ακόμη, ότι η ιστορία των ιδεών προχωρά δια 'ασυνεχειών', διαπερνώντας 'κατώφλια', προκαλώντας 'ρήξεις' και ξεπερνώντας συμβατικά και γνωστικά όρια και περιορισμούς κτλ., παρά ακολουθώντας συνέχειες ή αλήθειες που συνδέουν αναμφισβήτητα, γραμμικά και άμεσα ***λέξεις*** και ***πράγματα***. Από τον Φουκώ ακόμη, μάθαμε ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες είναι στενά συνδεδεμένες με την 'θετική' παραγωγή του τρόπου δια του οποίου λειτουργεί η εξουσία, όπως μάθαμε επίσης και για τις τεχνολογίες και ***βιοεξουσίες*** των πειθαρχικών συστημάτων του 18ου αιώνα που ήρθαν να αντικαταστήσουν τη φανερή, αλλά επιλεκτική και εκ του μακρόθεν ασκούμενη επιβολή του αιματηρού, αποκρουστικού και σε κοινή θέα, βασανιστηρίου.

Ο τρόπος που, σημείωση και χώρος, υποκείμενο και αντικείμενο, αναπαράσταση και κόσμος, πνεύμα και ύλη κτλ., συνδέονται στις παραπάνω αιτιάσεις είναι εξαιρετικά σύνθετος και πολύπλοκος · κυψελοειδής ή καλειδοσκοπικός παρά γραμμικός και συνεχής · εσωστρεφής παρά επεκτατικός · χαοτικός παρά συντεταγμένος · ανομοιογενής παρά ομοιογενής.

Στο βιβλίο του ***Ιστορία της Τρέλλας*** ο Φουκώ επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία μιας ανάλογης συνθετότητας, εντοπίζοντας το σημείο-τομή που χωρίζει τη λογική από την τρέλα στα τέλη του 16ου αιώνα. Προηγουμένως, υποτίθεται υπήρξε μια στιγμή όπου τρέλα και λογική συναντήθηκαν στο 'βαθμό μηδέν της ιστορίας της τρέλας' (Φουκώ, χχ. 5). Ο αποκλεισμός και διαχωρισμός της τρέλας από τη λογική, δεν ήταν παρά αποτέλεσμα της τοποθέτησης της τρέλας στον ίδιο αξιακό και γεωγραφικό χώρο, που μια άλλη 'πάθηση' καταλάμβανε κατά τον Μεσαίωνα: η λέπρα (Φουκώ, χχ. 11). Σε κάθε περίπτωση, υφίσταται στην προ-κλασική περίοδο μια 'δύναμη γοητείας που ασκείται αυτήν την εποχή μέσα από τις εικόνες της τρέλας[;] που θεωρείται 'σαν απόκρυφη ροπή και μυστικό της φύσης του [ανθρώπου]' (Φουκώ, χχ. 25). Αυτή τη γοητεία, η κλασική περίοδος θα αρχίσει σταδιακά αλλά ανεπαίσθητα να ηθικοποιεί και εν τέλει να αποβάλλει, ώστε από το 'Πλοίο των τρελλών' να φτάσουμε στην ηθική προσέγγιση και καταδίκη της τρέλας: 'Όχι πια βάρκα, αλλά νοσοκομείο', θα παρατηρήσει μελαγχολικά ο Φουκώ (χχ. 37).

Ο Descartes, λέει ο Φουκώ, διανοούμενος και 'ηθικός αυτουργός' του οστρακισμού της τρέλας, επιβεβαιώνοντας την μεταγενέστερη διαπίστωση του Antonio Gramsci για τους ***οργανικούς διανοούμενους*** και τη σχέση τους με την εξουσία και διαψεύδοντας, ουσιαστικά, την προσδοκία του Πλάτωνα στην ***Πολιτεία*** που ήθελε τους *φιλόσοφους* να γίνονται *φύλακες* της ευνομούμενης πολιτείας, θα αναγορεύσει τελικά, την τρέλα σε εχθρό της σκέψης.

Η σκωπτική παρατήρηση του Kedourie δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας:

'Με τον σχεδόν φυσιολογικό αυτό τρόπο όμως, δεν είναι οι φιλόσοφοι εκείνοι που γίνονται βασιλιάδες, αλλά οι βασιλιάδες που ζεύουν τη φιλοσοφία στο άρμα της δική τους εξουσίας. Και βεβαίως, αυτή η πολιτική νέου τύπου απαιτεί και ένα καινούριο φιλολογικό ύφος έκφρασης: ένα Λένιν που ενδιατρίβει στον εμπειριοκριτικισμό, έναν Στάλιν που ασχολείται με τις αρχές που πρέπει να διέπουν τη φιλολογία, έναν Χίτλερ που πρέπει να εγκαινιάσει την πολιτική σταδιοδρομία του με τον Αγώνα του, κι έναν Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ που επιστέφει το επιτυχημένο πραξικόπημα του με τη Φιλοσοφία της επανάστασης''

(Kedourie, 1999: 86)

Ο Φουκώ θα το θέσει διαφορετικά: 'η αμφιβολία του Descartes λύνει τη μαγεία των αισθήσεων, προσπερνά τα τοπία του ονείρου […] όμως συνάμα εξορίζει την τρέλα για λογαριασμό του στοχαστή που αμφιβάλλει και που, εφόσον σκέφτεται, άρα υπάρχει, είναι αδύνατον να παραλογίζεται' (Φουκώ, χχ. 43).

Η κλασική εμπειρία της τρέλας, ανάγεται κατά τον Φουκώ, στη έναρξη και λειτουργία του Γενικού Νοσοκομείου στο Παρίσι το 1656. Κρισιμότερα, όπως θα παραδεχτεί, όμως, η τρέλα δεν έχει 'καμία σχέση με την ιατρική' (Φουκώ, χχ. 46). Η λειτουργία του νοσοκομείου

συναρτάται, δηλαδή, περισσότερο και απορρέει από την ευρύτερη εμπειρία της 'εγκάθειρξης' που σάρωσε την Δυτική Ευρώπη 'ως η απάντηση που έδωσε ο 17ος αιώνας στην οικονομική κρίση' (Φουκώ, χχ. 53) και λιγότερο αφορά μια αδιάψευστη εμπειρία ***παραλογισμού*** που επρόκειτο να τιθασεύει την παρεκκλίνουσα κοινωνική συμπεριφορά και τις αιθεροβάμονες ονειροπολήσεις όσων ήταν αρκούντως ανθεκτικοί, απροσάρμοστοι, έδειχναν ανοσία ή ήταν απλά αδιάφοροι στην βιομηχανική και πειθαρχική κοινωνικοποίηση. Δεν είναι παράξενο που νοσοκομεία, ιδρύματα, οίκοι εργασίας, αναμορφωτήρια, φτωχοκομεία και άλλα άσυλα διαφόρων μορφών ξεφυτρώνουν σα μανιτάρια ή αυξάνονται σε αριθμό σχεδόν ταυτόχρονα παντού στην Δυτική Ευρώπη.

11.5 Συμπεράσματα

Η αναγκαιότητα της εγκάθειρξης, δε μπορεί λοιπόν παρά να είναι 'ηθική και οικονομική', θα παραδεχτεί ο Φουκώ (χχ. 57) και ασφαλώς, δε μπορεί να κατανοηθεί χωρίς να υπολογίζεται η ταυτόχρονη 'ηθικοποίηση' και ποινικοποίηση της αεργίας, της απειθαρχίας, της μη-κανονικότητας, της ανικανότητας για εργασία και της παρασιτικότητας όσων ανθίστανται στη βιομηχανική πειθαρχία. Φυσιολογικά, στο τέλος της ημέρας, η τρέλα, 'σε λιγότερο από μισό αιώνα βρέθηκε αποκλεισμένη κι αλυσοδεμένη μες στο φρούριο της εγκάθειρξης, κομμάτι αναπόσπαστο της Λογικής και των κανόνων της ηθικής, χαμένη στα μονότονα σκοτάδια της' (Φουκώ, χχ. 63).

Αν λοιπόν η τρέλα, δεν ήταν παρά αποτέλεσμα και παράγωγο μιας συνδυασμένης, συνειδητής και ενορχηστρωμένης λειτουργίας μηχανισμών που ανάγονται στον τρόπο με τον οποίο μια οικονομική και δημογραφική εξέλιξη και μια ηθική διάσταση διασταυρώνονται, τότε η ιστορική γενεαλογία του εγκλεισμού αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αφ' ης στιγμής ο βιομηχανισμός και ο βιομηχανικός καπιταλισμός του 18ου αιώνα είναι υπεύθυνοι ως πειθαρχικό-οικονομικό σύστημα για την ***'κατασκευή'*** και τελικά παραγωγή της.

11.6 Ερωτήσεις

-Να αναφέρετε το νόημα της αναπαράστασης και τον τρόπο που σχετίζεται με το χώρο

-Να εξηγήσετε γιατί ο χώρος είναι μια κοινωνική κατασκευή

-Να διατυπώσετε τους λόγους που το μοντέλο σκέψης του ορθολογισμού είναι προβληματικό

11.7 Βιβλιογραφία

-Foucault, M. (1970) *The Order of Things*. London: Tavistock

-Foucault, M. (1971) *Madness and Civilisation.* London: Tavistock

-Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of Prison*. London: Allen Lane

-Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge.* Brighton: Harvester

-Foucault, M. (1989) *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge

-Foucault, M. (1990) *History of Sexuality. Vol. I.* An Introduction: London: Penguin

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: Zygmunt Bauman

12Ο

Εισαγωγή 12.1

Όπως εξηγήθηκε και στην περίπτωση του Μπωντριγιάρ η παρούσα συζήτηση δεν μπορεί με τίποτα να εξαντλήσει ούτε τη συνθετότητα, ούτε το σύνολο της θεώρησης του Μπάουμαν αφενός για τη συνθήκη του ***μεταμοντερνισμού*** αφετέρου για το ζήτημα που μας απασχολεί, δηλαδή την σημασία της ***κατανάλωσης*** για την ***πόλη*** και το μεταμοντέρνο, κατανόηση που περνά μέσα από την ιστορική εξέλιξη και εμφάνιση των τάξεων. Ο Μπάουμαν διαπραγματεύεται κυρίως σε δύο εργασίες του την ***κοινωνική σύγκρουση*** και επιχειρεί να αναιρέσει την αδιαπραγμάτευτη οικονομική προέλευση της κοινωνικής τάξης.

12.2. Αναμνήσεις της Τάξης

Στο ***Αναμνήσεις της Τάξης*** (*Memories of Class,* 1982) ο Μπάουμαν ισχυρίζεται ότι αυτό που γέννησε το ***ταξικό ανήκειν*** ή έστω μια υποτυπώδη μορφή ταύτισης, ιδανικών και θεώρησης του κόσμου μέσα από τον στενό κλοιό της τάξης, ήταν πρωταρχικά η αλλαγή του συστήματος εξουσίας που προκλήθηκε από τη διάσπαση και χρεοκοπία των παραδοσιακών κοινοτήτων, παρά η οποιαδήποτε ανάπτυξη μιας

καπιταλιστικής τεχνικής ή ενός πνεύματος ορθολογισμού. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο καπιταλισμός δεν συνιστά, υπό προϋποθέσεις, πρόοδο και ανάπτυξη. Η χρεοκοπία και αδυναμία των μικρών κοινοτήτων να αναπαράγουν τη συνοχή, συνάφεια και ομοιογένεια τους οδήγησε σε ένα πρωτοφανή μετασχηματισμό της συνάρθρωσης των ***κοινωνικών*** και ***φυσικών χώρων*** (Bauman, 1993: 140). Εκ των πραγμάτων έπρεπε η νέα κοινωνική ιεραρχία να διαρθρώσει διαφορετικά τους φυσικούς και κοινωνικούς χώρους ή να ελέγξει τη συνάρθρωση τους, δεδομένου ότι η φυσική απόσταση στο χώρο δεν αναλογούσε πλέον σε μια αντίστοιχη μετατόπιση στον κοινωνικό χώρο όπως ίσχυε μέχρι τότε (Οι κοντινοί στο φυσικό χώρο να είναι φίλοι και το αντίστροφο).

Από εδώ και η δήλωση ότι "Η τάξη των βιομηχανικών εργατών προήλθε ως απόρροια της αντίστασης των παραγωγών στο νέο σύστημα εξουσίας" (Bauman, 1982: 18).

Γνωρίζουμε από τον Φουκώ ότι "Τα σπίτια εργασίας και τα εργοστάσια ήταν εργαλεία διατήρησης της κοινωνικής τάξης πολύ πριν πάρουν το ρόλο των μέσων της οικονομικής προόδου και των εγγυητών του εθνικού πλούτου" (Bauman, 1982: 54). Δεν ωφελεί λοιπόν αναδρομικά να συνδέουμε την βιομηχανική επανάσταση μονοδιάστατα με ένα οικονομικό ορθολογισμό έξω από την ιστορική και θρησκευτική συγκυρία που τον στήριξε. Ούτε πρέπει με τις τρέχουσες εξελίξεις να ιστορικοποιούμε σχήματα ερμηνευτικά που υποτίθεται ότι έχουν μια διακοινωνική και διαχρονική ισχύ. Πρωταρχικά λοιπόν "η βιομηχανική εργασία ειδώθηκε ως ένα βολικός και δίκαιος τρόπος να καταπιαστεί

κανείς με το θέμα των 'επικίνδυνων τάξεων'" (Bauman, 1982: 68), παρά μια ορθολογική οδός παραγωγής κοινωνικού πλούτου και ανάπτυξης, άσχετα αν στην πορεία η εντατικοποίηση και παραγωγικότητα της εξουσίας θα απαιτούσε ολοένα και συνθετότερη, μαζικότερη και για αυτό ορθολογικότερη βιομηχανική παραγωγή. Από τη σκοπιά του Φουκώ, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ακόμη, ότι η εξουσία δεν είναι αποκλειστικά αρνητική και καταπιεστική, αλλά συνάμα θετική και παραγωγική.

Υπό αυτή τη φουκωική αντίληψη ο Μπάουμαν ερμηνεύει την οικονομική απαίτηση για αυξημένα ημερομίσθια και την ανάγκη για κατανάλωση ως το αντίτιμο που πληρώνεται ο βιομηχανικός εργάτης για την υπαγωγή του στο εργοστασιακό σύστημα πειθαρχίας. Αν δηλαδή στο Μαρξιστικό στερέωμα, η ταξική συγκρότηση μιας ομάδας υποδεικνύεται από τη σχέση της ομάδας με τα μέσα παραγωγής και αν οι σχέσεις παραγωγής καθορίζουν τις κοινωνικές σχέσεις (εμπράγματες σχέσεις ανθρώπων, κοινωνικές σχέσεις πραγμάτων), για τον Μπάουμαν είναι η υποδούλωση και αποδοχή της εργοστασιακής τυραννίας που παίρνει την ταξική μορφή και συνοχή της οικονομικής διεκδίκησης και όχι το ανάποδο.

12.3 Κοινότητα, Κοινωνία και Εξουσία

Για να το θέσουμε πιο σύντομα, δεν είναι η οικονομική ικανοποίηση που παρέχει ο μισθός αυτό που συγκροτεί και οργανώνει τις τάξεις. Η αναγκαία συνθήκη ταύτισης μιας θέσης στην παραγωγική αλυσίδα με μια πολιτική αντίληψη οικονομικής διεκδίκησης δεν μπορεί, ισχυρίζεται ο Μπάουμαν σε κάτι που παραπέμπει στην 'αυτονομία' του Καστοριάδη, παρά να είναι η ανταλλαγή της εξάρτησης και πρόσδεσης στο εργοστασιακό σύστημα με ένα οικονομικό αντίδωρο.

Δηλαδή ο μετασχηματισμός των κοινοτήτων που χρησιμοποιούσαν για την αναπαραγωγή τους, στοιχειώδεις μηχανισμούς συνάρθρωσης κοινωνικών και φυσικών χώρων (οι κοντινοί στο φυσικό χώρο να είναι περιπτωσιακά στον κοινωνικό χώρο είτε φίλοι είτε εχθροί), διαταράσσονται από την παρουσία των ξένων, των επικίνδυνων τάξεων, των ανένταχτων, των ακατηγοριοποίητων και άλλων αμφιρρεπών, αμφίβολων και περιέργων κοινωνικών υπάρξεων. Το νέο σύστημα εξουσίας, που πασχίζει να περιορίσει και να ελέγξει αυτές τις αρρυθμίες και τις ταχύτατες, πολιτικές, δημογραφικές και οικονομικές αλλαγές που εύστοχα συνόψισε ο Hobsbawm με τον όρο ***'διττή επανάσταση'***, αναγκαστικά ξεφεύγει πλέον από την παραγωγική δυνατότητα, δυναμικότητα και αυτονομία της κοινότητας και απαιτεί την ύπαρξη ενός κεντρικού διοικητικού μηχανισμού εξουσίας που ορθολογικά και προοδευτικά θα εκ-παιδεύει τις μάζες.

Και αν οι βρισκόμενοι στον πάτο της κοινωνικής ιεραρχίας και των σχέσεων εξουσίας στις μικρές κοινότητες δεν είχαν τίποτα να ζητήσουν ως αντάλλαγμα για τον ενστερνισμό του νέου πειθαρχικού συστήματος του εργοστασίου, εφόσον δεν είχαν κάτι να προσφέρουν ούτε φυσικά να χάσουν, υπήρχαν περιπτώσεις κοινωνικών ομάδων που εντός των κοινοτήτων απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια αυτονομίας και δύσκολα θα αποδέχονταν χωρίς αγώνα και αντίσταση το νέο καθεστώς καταναγκασμού.

Οι τεχνίτες είναι, υπογραμμίζει ο Μπάουμαν, μια κλασσική περίπτωση αυτού του τύπου ***κοινωνικών υπάρξεων*** που αντιστάθηκαν και δεν θα άφηναν το προηγούμενο καθεστώς για ένα στο οποίο θα είχαν λιγότερη αυτονομία, χωρίς τουλάχιστον τα απαραίτητα ανταλλάγματα. Αυτή τη διαπραγμάτευση που έχει αφετηρία την ανταλλαγή της ανεξαρτησίας και αυτονομίας που οι τεχνίτες απολάμβαναν στην ***κοινότητα*** του Tonnies, ή της ***μηχανικής αλληλεγγύης*** του Durkheim, απαιτώντας ένα οικονομικό αντίτιμο για την παράδοση της αυτονομίας τους, είναι που ο Μπάουμαν εύγλωττα ονομάζει '***οικονομοποίηση της κοινωνικής σύγκρουσης***'.

Όπως το θέτει ο Μπάουμαν,

> "Πάνω από όλα το 'Σε βλέπω, με βλέπεις' σύστημα κοινοτικού ελέγχου που λειτουργούσε προηγουμένως τόσο απαλά (και συνεπώς απαρατήρητα) κατέρρευσε, μόλις η αμοιβαιότητα που στηριζόταν σε κοινή συμμετοχή υποβαθμιζόταν . Η προκαλούμενη κρίση απαίτησε την ανάπτυξη της κοινωνικής εξουσίας"
>
> (Bauman, 1987: 42)

Η χρεοκοπία των παραδοσιακών μηχανισμών αναπαραγωγής των κοινοτήτων αφενός έχρισε αναγκαίο τον επανασχεδιασμό και την εφαρμογή της εξουσίας, αφετέρου δημιούργησε την ανάγκη ταξικών σχηματισμών των παραγωγών που είχαν στα χέρια τους μέχρι πρότινος περισσότερο μια αυτονομία επί της τεχνικής που απαιτούσε η εργασία τους και λιγότερο μια ποσότητα κοινωνικού προϊόντος από αυτό που οι ευγενείς και ιδιοκτήτες γης υφάρπαζαν ούτως ή άλλως.

Στην καρδιά της κοινωνικής αυτής σύγκρουσης δεν ήταν μόνο ο πλούτος, το χρήμα ή το συνολικό παραγόμενο κοινωνικό προϊόν, όσο ήταν η αυτονομία και η κυριαρχία πάνω στις τεχνικές παραγωγής και κατόπιν πάνω στη ίδια τη ζωή των παραγωγών. Η μετάβαση συνεπώς σε ένα κεντρικό διοικητικό μηχανισμό εξουσίας που το τέλος της κοινότητας σηματόδοτησε, όπως το έδειξε ο Φουκώ, των τεχνιτών,

εργατών και των φτωχών μαζών γενικότερα και της καθημερινής τους ζωής, είναι στην καρδιά του μετασχηματισμού της ***κοινωνικής σύγκρουσης*** από ένα μηχανισμό που μάχεται την ετερονομία σε ένα σχηματισμό που διεκδικεί μόνο οικονομικά ανταλλάγματα και μερίδιο από τον παραγόμενο κοινωνικό πλούτο.

Η παραπάνω τροπή δεν είναι άσχετη με τη δημιουργία και συστηματικότητα της ***καταναλωτικής κοινωνίας*** που φυσικά δεν αφορά ούτε την βιολογική ανάγκη για κατανάλωση ούτε απλοϊκώς αναπαριστά τη σημασία ή το prestige μιας κάστας ή μιας τάξης. Αντιθέτως έχει να κάνει με αυτό που ο Καστοριάδης ονόμασε *κοινωνικό πράττειν*, δηλαδή μια παραγωγική, φετιχοποιημένη εργασία κατανάλωσης σημείων και κωδίκων κενή όμως, περιεχομένου καλυμμένη υπό τα σημαίνοντα της ηδονής, της ικανοποίησης και της ευχαρίστησης.

Η κατανάλωση είναι ένα νέο σύστημα εξουσίας, που ήρθε να υποκαταστήσει το βιομηχανικό καθεστώς του εργοστασίου που και αυτό με τη σειρά του αποσκοπούσε στην τιθάσευση των μαζών που προήρθαν από την χρεωκοπία των μικρών κοινοτήτων.

12.4 Η Καταναλωτική Κοινωνία

Η ***καταναλωτική κοινωνία*** κοντολογίς, ορθολογικοποιεί και αναπτύσσει η αλήθεια είναι χωρίς προηγούμενο αυτό τον τομέα για τον οποίο η πρώτη οικονομική μάχη δόθηκε, δηλαδή την αυτονομία της κοινότητας, με βιτρίνα τη διανομή του κοινωνικού πλούτου. Το

παράδοξο της λήθης της ***πρωταρχικής κοινωνικής σύγκρουσης*** είναι ότι αφορούσε καταρχήν την αυτονομία πάνω στις τεχνικές εργασίας και τους πειθαναγκασμούς της καθημερινότητας και λιγότερο τη διανομή του προϊόντος και του κοινωνικού πλούτου. Αυτή η μετατόπιση του κοινωνικού αγώνα για αυτονομία από την κοινότητα στην οικονομία ίσως εξηγεί και την πύρρεια ταξική νίκη (αν υπήρξε ποτέ: υπαρκτός σοσιαλισμός κτλ.).

Η καταστροφή των παραδοσιακών κοινοτήτων "ήταν ο κύριος λόγος για την απαίτηση ύπαρξης ειδικών, διοικητικών υπαλλήλων, δασκάλων και κάποιων επιστημόνων που ειδικεύονται στη μετατροπή και καλλιέργεια των ανθρωπίνων ψυχών και σωμάτων" (Bauman, 1987: 67). Υπό το φως αυτό, δεν προκύπτει μόνο μια οικονομική ερμηνεία των κοινωνικών συγκρούσεων στη βάση των διεκδικήσεων των παραγωγών που πήρε στην Μαρξιστική ερμηνεία την πληρέστερη μορφή της. Υπάρχει και η κοινωνιολογική ερμηνεία των συγκρούσεων περί αυτονομίας που έχουν ξεχωριστή θέση στην ιστορία και γεωγραφία της νεωτερικότητας.

Συμπερασματικά ο Μπάουμαν ισχυρίζεται ότι ο ***οικονομισμός*** της ***κοινωνικής σύγκρουσης*** οδήγησε "στην αντικατάσταση, από τις διεκδικήσεις για το μισθό και τις ώρες εργασίας, του αρχικού πολέμου για τον έλεγχο της διαδικασίας της παραγωγής και του σώματος και ψυχής των παραγωγών" (Bauman, 1982: 100). Μικρή απορία προκαλεί λοιπόν το γεγονός ότι "Τα πρώτα εργοστάσια μπορούν να ξαναδιαβαστούν ως ένα κεφάλαιο ή ένα θέμα μιας ευρύτερης ιστορίας

εγκλεισμού των νέων φτωχών, ανεξέλεγκτων και έτσι επαναπροσδιοριζόμενων ως επικίνδυνων τάξεων" (Bauman, 1983: 37).

12.5 Συμπεράσματα

Ο Μπάουμαν προσπάθησε να εξηγήσει την ταξική προέλευση και το ταξικό ανήκειν με βάση την χρεοκοπία των παραδοσιακών μηχανισμών αναπαραγωγής των μικρών κοινοτήτων και την ανάγκη επιβολής ενός ***νέου συστήματος εξουσίας*** που θα μπορούσε πλέον να ανταποκριθεί στις μεταβολές συνάρθρωσης των κοινωνικών και φυσικών χώρων και την παρουσία των επικίνδυνων τάξεων οι οποίες ξεγλιστρούσαν από το απαρατήρητο σύστημα συνέχειας και συγκρότησης της παραδοσιακής κοινότητας. Ο ***βιομηχανισμός*** και ο ***καταναλωτισμός*** δεν είναι παρά μέσα επίτευξης ή στάδια σε μια πορεία ή προσπάθεια τελικής καθυπόταξης του κοινωνικού σώματος, αρχικά δια της κυριαρχίας της ιδεολογίας της ***μεταφυσικής της εργασίας*** και κατόπιν δια της ***μεταφυσικής των αναγκών***.

12.6 Ερωτήσεις

-Να αναφέρετε το νόημα της 'οικονομοποίησης της κοινωνικής σύγκρουσης'

-Να εξηγήσετε πως συνδέεται η κοινότητα, με την κοινωνία και

την κατανάλωση

-Να διατυπώσετε τη σχέση της εξουσίας με την κατανάλωση

12.7 Βιβλιογραφία

-Bauman, Z. (1982) *Memories of Class*. Routledge, London.

-Bauman, Z. (1991) *Modernity and Ambivalence*. Polity Press, Cambridge.

-Bauman, Z. (1992) *Intimations of Postmodernity*. Routledge, London.

-Bauman, Z. (1993) *Postmodern Ethics*. Blackwell, Oxford.

-Bauman, Z. (1997) *Postmodernity and its Discontents*. Polity Press, Cambridge.

-Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge

-Bauman, Z. (2001) *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press, Cambridge.

-Bauman, Z. (2003) *Liquid Love*. Polity Press, Cambridge.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΧΩΡΟΣ

13ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ:

Ανάλυση και Αντίληψη Τοπίου

13.1 Εισαγωγή

Το τοπίο είναι μια έννοια πολυσήμαντη. Χρησιμεύει και χρησιμοποιείται όχι μόνο στην ακαδημαϊκή σκέψη και ζωή, αλλά και στην καθημερινότητα.

Ιδιότητες του Τοπίου
I) Το τοπίο δεν εμφανίζεται μόνον <u>υλικά</u>
II) Υφίσταται και <u>συμβολικά</u> ενσωματώνοντας πολλά νοήματα και αρκετές φορές αντικρουόμενες ερμηνείες.

Το τοπίο συνδέθηκε με την φυσιογνωμία του ***Carl Sauer***, ένα Αμερικάνο γεωγράφο, που μελέτησε τον περίγυρο του ανθρώπου, πολιτισμικό και φυσικό, στον ορίζοντα της Αμερικάνικης υπαίθρου. Το τοπίο χρησιμοποιείται με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους.

Ακόμη όμως κι αν όλοι μιλάμε για οικονομικό τοπίο, αισθητικό τοπίο, περιβαλλοντικό τοπίο κτλ. ή ακόμη και πολεμικό τοπίο, σπάνια εννοούμε το ίδιο πράγμα.

Παραδεκτά, όταν μιλάμε για τοπίο έχουμε ή έρχεται στο μυαλό μας μια όμορφη εικόνα, κάτι που υποτίθεται ότι είναι *όμορφο, αισθητικά ελκυστικό και ευγενές.*

Ο Γερμανός φιλόσοφος Ιμμάνουελ Καντ στην *Τρίτη Κριτική* όπως είθισται να αποκαλείται το βιβλίο του ***Κριτική της Κριτικής Δύναμης***

(είχαν προηγηθεί οι άλλες δύο κριτικές ***Η Κριτική του Καθαρού Λόγου*** και ***Η Κριτική του Πρακτικού Λόγου***) προσπάθησε να συμβιβάσει το νόημα και τη σημασία μιας υποκειμενικής με μια αντικειμενική κριτική της αισθητικής, του ωραίου και του υψηλού. Το τοπίο υπό αυτήν την έννοια, θα μπορούσε να αποτελέσει μια φιλοσοφική απασχόληση. Παρόλο που θα μας απασχολήσει σε αυτό το κεφάλαιο με πολλούς τρόπους, τελικά θα περιοριστούμε σε μια αδρή σκιαγράφηση των βασικών διαστάσεων που την συνοδεύουν και την υποστηρίζουν. Το ενδιαφέρον μας αναβλύζει κυριότερα από τον εμφανή ***γεωγραφικό του προσανατολισμό*** (τόπος-τοπίο · όλοι μιλάνε περί οικονομικού, εθνικού, περιβαλλοντικού τοπίου κτλ.), αλλά και από την καθημερινή του χρήση**.**

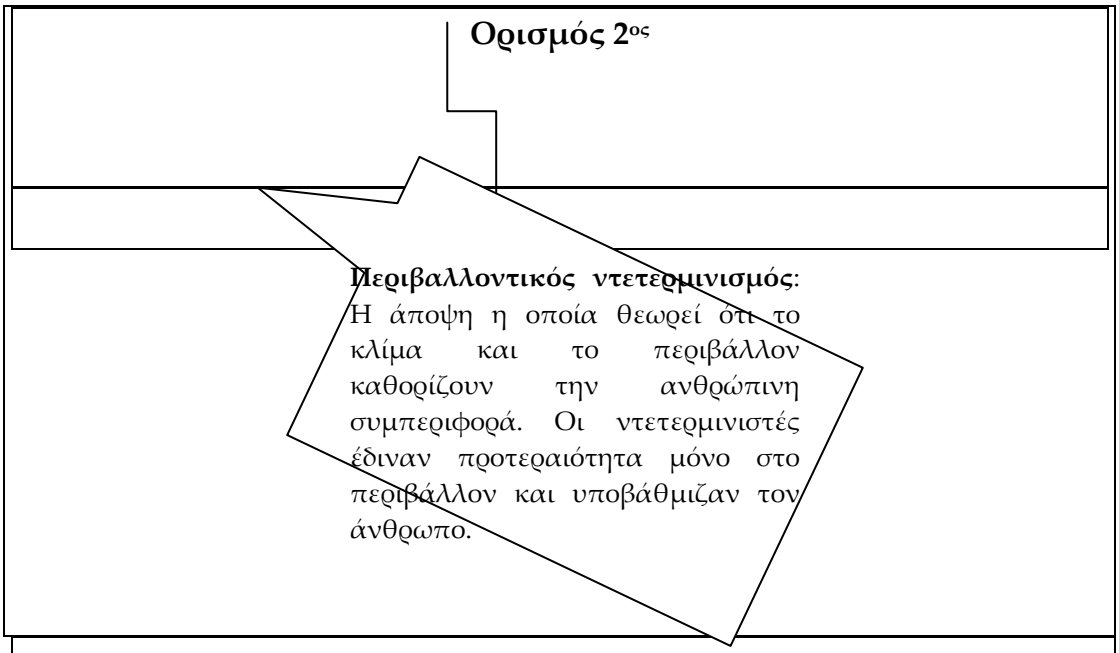
Χρησιμοποιούμε συχνά τη λέξη τοπίο, αλλά με τρόπο που δεν είναι ξεκάθαρος κάθε φορά, ούτε μονοσήμαντος. Αυτό δεν σημαίνει ότι το κάνουμε πρόχειρα, ούτε ότι υπάρχει μια και μοναδική εξήγηση του τοπίου η οποία είναι η μόνη ορθή, επιστημονική και έγκυρη ερμηνεία. Θα επιχειρήσουμε να δούμε τα διαφορετικά (λεξο)λογικά (και από εδώ και πολιτισμικά) πλαίσια, εντός των οποίων χρησιμοποιείται η έννοια του ***τοπίου,*** τις διαφορετικές σημασίες που αποκτά, και από ανθρωπογεωγραφική άποψη (που μας ενδιαφέρει εδώ), θα επιχειρήσουμε να δούμε ποιες δυνάμεις, εξουσίες και προοπτικές κρύβονται από πίσω του, καθώς και με ποιον τρόπο προσπαθούν να το ιδιοποιηθούν και να το εκμεταλλευτούν. Σημείο αναφοράς θα είναι ***η πόλη και το αστικό τοπίο.***

Εκτός από την ανθρωπογεωγραφία, το τοπίο μελετά και η ***πολιτισμική γεωγραφία***, ένα διακριτό σε αρκετά σημεία, πεδίο έρευνας αλλά και αντικείμενο της ανθρωπογεωγραφίας. Η πολιτισμική γεωγραφία έχει επενδύσει αρκετά στην έννοια του τοπίου, και μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις, όπως η Αμερικάνικη έκδοση της, το 1960 και 1709, έχει ταυτιστεί μαζί του.

ΓΕΝΙΚΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ

Το τοπίο είναι ένα πολιτισμικό (υλικό και συμβολικό) και λεξολογικό (σημαινόμενο)-αναφερόμενο (αντικείμενο), επενδυμένο με αντικρουόμενα νοήματα.

Άλλα από αυτά τα νοήματα είναι υπάρχοντα (έχοντας επινοηθεί στο παρελθόν), και άλλα εφευρίσκονται και επιμένουν να επιβληθούν ή μεθεχθούν με τα πρώτα. Διάσημος σε ότι αφορά τις αντίστοιχες μελέτες στην Αμερική, ο ***Carl Sauer,*** που θεωρείται θεμελιωτής της έρευνας για το τοπίο και της αντίστοιχης ***σχολής του Berkeley***, επιχείρησε να αναλύσει το τοπίο περισσότερο δια της επί τόπου παρατήρησης, μια ιδεογραφική μέθοδος μελέτης που εστιάζει στην ιδιαιτερότητα ενός τόπου, παρά δια μιας νομοθετικής ή επιστημονικής μεθόδου. (Τη διαφορά μεταξύ ***ιδεογραφικής*** και ***νομοθετικής*** ανθρωπογεωγραφίας θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο). Ένας από τους στόχους του ήταν να διαβάλλει και να αμφισβητήσει τον περιβόητο ***περιβαλλοντικό ντετερμινισμό*** που επικρατούσε εκείνη την περίοδο.

13.2Διαστάσεις του Τοπίου

1.2.1 Μια σημαντική διάσταση του τοπίου είναι η φυσική, ήτοι αυτό που καλούμε ***φυσικό τοπίο.*** Για τον Sauer η ***μετατροπή του φυσικού τοπίου σε πολιτισμικό τοπίο*** κατόπιν και της ανθρώπινης παρέμβασης, είναι από τους κυριότερους στόχους έρευνας της πολιτισμικής γεωγραφίας.

1.2.2 Το φυσικό τμήμα του τοπίου εν τούτοις δεν θα αποτελούσε από μόνον του ή αποκλειστικά μια ενδιαφέρουσα διάσταση μελέτης, τουλάχιστον, για τους κοινωνικούς επιστήμονες. Αυτό που ενδιαφέρει στη μελέτη του τοπίου είναι πάνω από όλα η ***ανθρώπινη παρέμβαση***, διάσταση και επιρροή του, οι κοινωνικές και πολιτιστικές του διαστάσεις και η ιστορική του καταγωγή και κατασκευή. Υπό αυτήν την έννοια **όλα ή τουλάχιστον τα περισσότερα τοπία είναι πολιτισμικά**, εφόσον έχουν δηλαδή υποστεί την ανθρώπινη διορατικότητα και επιρροή στο χώρο και τον χρόνο.

1.2.3 Η τρίτη διάσταση του τοπίου είναι η **συμβολική**. Αυτό σημαίνει ότι το υλικό του μέρος δεν είναι απαραίτητα αυτό που κάνει τη διαφορά (όχι ότι δεν μετρά), αλλά είναι οι συνειρμοί, οι σκέψεις και οι συλλογισμοί που αναδεικνύονται από την Ακρόπολη, τους Δελφούς κτλ. που παίζουν ρόλο στη εκτίμηση και αξιολόγηση ενός τοπίου και πιο σημαντικά στη διαμόρφωση της πολιτισμικής του αξίας.

Θα υπάρξουν άλλες αφορμές και ευκαιρίες που θα μας επιτρέψουν να τοποθετηθούμε στα ζητήματα της ***'κατασκευής'*** και της ***'αξίας'*** μιας επιστήμης, μιας έννοιας ή μιας πρακτικής. (Το έχουμε ήδη δει στην εισαγωγή). Οφείλουμε, εν τούτοις, να τονίσουμε προς το παρόν, ότι ο τρόπος με τον οποίο ένα τοπίο ***'κατασκευάζεται'*** δεν είναι μόνο ευθύνη των δυνάμεων που το υλοποιούν αλλά και αυτών που το υποδέχονται και το ερμηνεύουν. Εδώ λανθάνει και η δυνατότητα αντίστασης και αντίδρασης, υπό την έννοια ότι καλούμαστε να ***αποδομήσουμε έννοιες***, ηθικές και πρακτικές, ερμηνείες και αναγνώσεις, τοπία με άλλα λόγια, που πιθανόν, εμφορούνται από άνισα, άδικα και καταπιεστικά κίνητρα.

Συμβολικότητα

Παράδειγμα 1ο : Τοπίο, συμβολικότητα και η έννοια της κοινωνικής κατασκευής

Η ελληνική σημαία πιθανόν να μη σημαίνει πολλά όταν την αντικρίζουν διάφοροι τουρίστες που έρχονται στην Ελλάδα, αν είναι όμως τοποθετημένη στην Ακρόπολη αποκτά εντελώς διαφορετικό νόημα. Επιπλέον, αν οι ίδιοι τουρίστες είναι Έλληνες μετανάστες δεύτερης γενιάς, η σημασία της σημαίας και ο ίδιος ο αρχαιολογικός χώρος αποκτά εκ νέου διαφορετική σημασία. Φυσικά και το ανάποδο ισχύει (υπό την έννοια ότι η κλιμάκωση των συναισθημάτων θα μπορούσε να είναι αντίστροφη –δεν είναι παράξενο οι ίδιοι οι μετανάστες 2ης γενιάς να βλαστημούν την στιγμή που ήρθαν στην Ελλάδα αν πέσουν σε μια απεργία κτλ.). Αυτό δεν μειώνει την αξία της Ακρόπολης ή της σημαίας, αλλά είναι ενδεικτικό του νοήματος που 'ντύνει' και της αξίας που αποδίδεται σε ένα τοπίο εντός διαφορετικών πολιτισμικών πλαισίων, από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες κτλ.

Συνοπτικά μπορούν να διακριθούν τέσσερις διαστάσεις της αξίας.

13.3.1 Αισθητική (τεχνική ομορφιά, αλλά και φυσική ομορφιά, ένας πίνακας, ένας δάσος: φυσικό τοπίο και ανθρωπογενές)

13.3.2 Υλική/Οικονομική (η ύπαρξη του σε υλικούς/χειροπιαστούς όρους, αλλά πιο σημαντικά οι συνθήκες παραγωγής του)

13.3.3 Συμβολική διάσταση (τα κρυμμένα νοήματα, οι αναπαραστάσεις αλλά και τα μηνύματα που εκπέμπει και ακτινοβολεί)

13.3.4 Κατασκευή (ο τρόπος που ένα τοπίο αποκτά σημασία, κυριαρχεί και ηγεμονεύει/ η 'αλήθεια' που απορρέει από την ύπαρξη του)

13.4 Χαρακτηριστικά του τοπίου

Στα αγγλικά, το τοπίο έχει επικρατήσει να καλείται ***landscape***, από τα δύο συστατικά με λατινική ρίζα, που στα όρια της απλούστευσης μπορούν να εκληφθούν και μεταφραστούν ως ***land=χωράφι*** και ***sk(h)ape=σχήμα***, αντίστοιχα. Συνηθέστερα, αναφέραμε, το τοπίο λαμβάνεται ως η απεικόνιση της θέας, ή η αναπαράσταση μιας φυσικής ομορφιάς.

Μπορούμε να πούμε όμως, ότι δεν υπάρχει σαφής μέθοδος ή μοναδικός τρόπος μελέτης του τοπίου που μπορεί να αποδώσει με αρτιότερο τρόπο όλες ή κάποιες από τις διαστάσεις του. Εκ των πραγμάτων δεν θα μπούμε στο πειρασμό να διακρίνουμε μια 'επιστημονική' από μια 'μη-επιστημονική' μέθοδο ανάλυσης του τοπίου.

Θα προτιμούσαμε να αφήσουμε, κατά συνέπεια, και να εμπιστευτούμε την ανάλυση του τοπίου όχι σε αυτήν ή την άλλη θεωρία, αλλά να αναδείξουμε τη δυναμική του τοπίου μέσα από μια ανάγνωση που δεν θα υποτιμά ούτε τη μια ούτε την άλλη πηγή, αλλά θα επιδίδεται σε μια συνεχή και διαρκή ***κριτική*** και ***ερμηνεία 'κειμένων'***. Τα τοπία, μπορούν να *ανα-λυθούν, αναγνωστούν και ερμηνευτούν* με πολλούς τρόπους καθώς μοιάζουν με κείμενα που απαιτούν συνεχή ερμηνεία και εξήγηση και εξέταση.

13.5 Πολιτισμικό Τοπίο

Ορισμός 3ος

Κουλτούρα: Θα ονομάσουμε τη δυνατότητα μιας πράξης, την ικανότητα μεταστροφής και υπονόμευσης της κοινωνικής δομής, την πιθανότητα άρσης ή πλήξης της ανισότητας της κοινωνίας, αλλά ταυτόχρονα και ένα συνώνυμο:
13.5.1 της δημιουργίας
13.5.2 της επινόησης
13.5.3 της αλλαγής
13.5.4 της καινοτομίας
13.5.5 της μεταβολής και του μετασχηματισμού της υφιστάμενης σχέσης εξουσιών.

Το ***πολιτισμικό τοπίο*** είδαμε, είναι μια πολυσήμαντη έννοια. Η απόδοση του όρου 'πολιτισμός' στην λατινική και αγγλική βιβλιογραφία συναντάται ως ***'culture'*** ή/και ***'civilization'***. Οι δύο αυτοί όροι στα Αγγλικά δεν έχουν την ίδια σημασία. Δεν θα επιμείνουμε στην ετυμολογική και ιστορική σημασία ή διαφορά τους. Αξίζει όμως να σημειώσουμε δύο λόγια για την ελληνική απόδοση του όρου 'κουλτούρα' και του όρου 'πολιτισμός', αν

υποθέσουμε ότι αντιστοιχούν στους δύο αγγλικούς όρους *culture* ή/και *civilization*.

Ο όρος ***κουλτούρα*** έχει ενίοτε μια ειρωνική, σκωπτική και τελικά αρνητική χροιά, όταν εκφέρεται στην καθημερινή γλώσσα, κυρίως επειδή σηματοδοτεί, υποτίθεται, την ενασχόληση μιας μικρής 'ελίτ' (ομάδας) ανθρώπων με τα επουσιώδη και τα ασήμαντα, που δεν αφορούν τον πολύ κόσμο · "είναι κουλτουριάρης" λένε, εννοώντας ότι αυτά που λέει ή κάνει δεν άπτονται του καθημερινού. Σε ότι αφορά τον όρο ***πολιτισμός*** φέρει μια πιο ιστορική, ουδέτερη, και αντικειμενική σημασία καθότι αναφέρεται σε ιστορικές περιόδους ή μνημεία που δεν επιτρέπουν αμφισβήτηση (η αρχαία Ελλάδα, Ρώμη κτλ.).

Για μας το νόημα της ***κουλτούρας*** είναι διαφορετικό, εν τούτοις. Όπως φαίνεται στον ***Ορισμό 3ο*** στην προηγούμενη σελίδα, ***κουλτούρα***, θα ονομάζουμε τη δυνατότητα μιας πράξης, την ικανότητα μεταστροφής και υπονόμευσης της κοινωνικής δομής, και με κάποια δόση υπερβολής την πιθανότητα άρσης ή πλήξης της ανισότητας της κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο θα χρησιμοποιούμε εφεξής αυτόν τον όρο, παρόλο που και οι άλλες χρήσεις και κυκλοφορίες του όρου παραμένουν υπαρκτές. Είναι αυτή που ανάμεσα σε άλλους, προτιμήθηκε και αναλύθηκε από τον Πολωνό κοινωνιολόγο Zygmunt Bauman, στο βιβλίο του ***Culture as Praxis*** (Bauman, 1973).

13. 6 Υποκειμενι(κίστι)κες και αντικειμενι(κίστι)κες Θεωρίες του Τοπίου

Το τοπίο σαν έννοια και πρακτική είναι πολυδιάστατο, έχουμε τονίσει επανειλημμένως. Οι τρόποι πρόσληψης του, κατά συνέπεια, είναι πολλαπλοί, συγκρουόμενοι και αντιθετικοί εξυπηρετώντας ή υπονομεύοντας το υφιστάμενο πλέγμα εξουσιών. Είναι πλέον παραδεκτό ότι σημασία σε ένα τοπίο και την ανάλυση του, δεν έχει το 'τοπίο αυτό καθ' αυτό' (αν υπάρχει κάτι τέτοιο) αλλά ο τρόπος, η σκοπιά και το μέσον δια του οποίου κάποιος το βλέπει, το παρατηρεί και το αξιολογεί. Διαφορετικά το βλέπει ο τουρίστας, διαφορετικά ο μετανάστης και διαφορετικά ο επιχειρηματίας. Διαφορετικά μια γυναίκα από τις Φιλιππίνες που καθαρίζει σπίτια, και διαφορετικά ένας λευκός άντρας των βορείων προαστίων που έχει το δικηγορικό του γραφείο στο Κολωνάκι.

13.6.1 Υποκειμενισμός

Σε αυτήν την τάση ανάλυσης του τοπίου αλλά και της ανθρωπογεωγραφίας, εντάσσονται εκείνες οι απόψεις και αντιλήψεις που θέλουν και θέτουν τον ανθρώπινο-παράγοντα στο κέντρο του κόσμου, της δράσης και του νοήματος, θεωρώντας τον ικανό να μεταβάλει τον κόσμο κατά βούληση και ανεξάρτητα από τον ίδιο τον κόσμο, τις δομικές δυσκολίες και τα εμπόδια που θα συναντήσει.

Κεντρικό σημείο αναφοράς αυτής της τάσης, είναι ότι θέτει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τον ***τόπο.***

Ορισμός 4ος.

Με τον **τόπο**,
Θα εννοούμε την οικειότητα, το πλησίον, το φανερό, και τελικά αυτό που είναι δίπλα μας, που προσφέρει ζεστασιά, ασφάλεια, καταφύγιο από τις δυσκολίες και που μας προστατεύει από πιθανούς και απίθανους κινδύνους –ή έτσι νομίζουμε!

Ο κλάδος της ανθρωπογεωγραφίας που υιοθετεί αυτήν την φιλοσοφική στάση απέναντι στο τοπίο ονομάζεται ***humanistic geography***. Σε ακαδημαϊκό επίπεδο οι σχολιαστές που εντάσσονται σε αυτήν την δυναμική με αναφορά στο τοπίο αλλά και την 'κουλτούρα', ιδίως τη δεκαετία του 1990, είναι αρκετοί, με πιο γνωστούς τους Yi-Fu Tuan, Relph, N. Entrinkin, Stephen Daniels, James Duncan και Dennis Cosgrove, ανάμεσα σε πολλούς άλλους.

13.6.2. Αντικειμενισμός

Ως τέτοιες, ως αντικειμενικές δηλαδή, θεωρούνται εκείνες οι αναλύσεις που πιστεύουν ότι ο ανθρώπινος παράγοντας είναι σχετικά ανίσχυρος και αδύναμος να αλλάξει το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον του. (Η γνωστή ρήση του Μαρξ ότι οι 'άνθρωποι φτιάχνουν

την ιστορία τους, αλλά όχι σε συνθήκες που επέλεξαν οι ίδιοι'). Πιστεύει αυτό το ρεύμα σκέψης ότι η ικανότητα ανάλυσης και κατανόησης ενός τοπίου, ενός τόπου ή μιας κουλτούρας, ή συνολικότερα η στάση ζωής και ο τρόπος ύπαρξης της καθεμιάς και του καθένα μας, είναι ***απόρροια της θέσης του ατόμου στην οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική δομή*** και λιγότερο μια ικανότητα του νου που είναι άσχετη με το κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου υλοποιήθηκε.

Οι περιορισμοί που βιώνει το άτομο αφορούν το φύλο, την ταξική του θέση, την εθνικότητα του, το εκπαιδευτικό του κεφάλαιο την τοποθεσία διαμονής του, την εργασία του κτλ. Και εδώ υφίστανται σημαντικοί και διάσημοι εκφραστές και εκπρόσωποι αυτής της περιοχής της ανθρωπογεωγραφίας, που δίνει σημασία στο κοινωνικό πλαίσιο, και τις σχέσεις παραγωγής (εν αντιθέσει με τις ανθρωποκεντρικές τάσεις). Κάποιους από αυτούς, με αναφορά την πολιτική οικονομία και τις υλικές σχέσεις παραγωγής, από τον David Harvey, τον Manuel Castells, μέχρι την Doreen Massey, θα έχουμε την ευκαιρία να αναλύσουμε σε επόμενες διαλέξεις.

Ασφαλώς δεν είναι μόνο οι μαρξιστές και μάλιστα οι ανθρωπογεωγράφοι, που απέδωσαν μεγαλύτερη σημασία σε δομές ή διαδικασίες ή εξελίξεις που ξεπερνούν τον ανθρώπινο παράγοντα. Από τη φιλοσοφία του Αλτουσσέρ, μέχρι την κοινωνική ανθρωπολογία του Λέβι-Στρως ο δομισμός ήταν μια στροφή σκέψης με πολλά πλεονεκτήματα και ψεγάδια –κάποια από τα οποία είδαμε στα κεφάλαια του πρώτου μέρους.

Χωρίς άλλες επεξηγήσεις μπορούμε να πούμε πάντως,

Ορισμός 5ος

Το αντικείμενο έρευνας που απασχολεί τους ανθρωπογεωγράφους και οι οποίο δίνουν έμφαση στο μακρο-επίπεδο (οικονομία, κοινωνία, συγγένεια κτλ.) ,είναι **ο χώρος** που θεωρείται το αφηρημένο, το πολύπλοκο, το απρόσωπο, το επικίνδυνο και το σύνθετο που απαιτεί πολιτική διευθέτηση και κοινωνική παρέμβαση.

13.7 Συμπεράσματα

Είδαμε ότι το τοπίο είναι μια έννοια πολυσύνθετη, πολυδιάστατη · φορέας πολλαπλών νοημάτων που δεν βρίσκουν σύμφωνους όλους, ούτε συναντώνται με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα μέρη και όλες τις ιστορικές περιόδους της ανθρώπινης κοινωνίας. Είδαμε επιπλέον ότι το τοπίο είναι υλικό, αισθητικό και συμβολικό. Επισημάναμε τέλος ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι ανάλυσης του και διακρίναμε τους υποκειμενικούς τρόπους από τους αντικειμενικούς.

13.8 Βιβλιογραφία

-Τερκενλή Θ. (1996) *Το Πολιτισμικό Τοπίο*. Αθήνα: Παπαζήσης

-Bauman, Z. [1973](1993) *Culture as Praxis*. London: Routledge

-F. Braudel (2003) *Γραμματική των Πολιτισμών*. Αθήνα: MIET

-Denis Cosgrove, Stephen Daniels (eds.) (1988) *The Iconography of Landscape Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press

-Holt-Jensen, A. (1999) *Geography. History and Concepts*. London: SAGE

-A-Ph Lagopoulos και Bocklund-Lagopoulou (1993) *Meaning and Geography*.M outon de Gruyter

13.9 Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε κάποιες από τις διαστάσεις του τοπίου
2. Να διακρίνετε τις διαστάσεις ανάλυσης του τοπίου από τις αξίες
3. Να αναφέρετε τι είναι ο περιβαλλοντικός ντετερμινισμός
4. Να διατυπώσετε και αναπτύξετε τη διαφορά τόπου και χώρου
5. Να εξετάσετε τις διαφορές μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής αντίληψης του τοπίου

14ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

Η Σχολή Chicago

(Το Οικολογικό Μοντέλο)

14.1 Εισαγωγή

Οι William Thomas, Robert Park, Ernst Burgess και Louis Wirth, από το τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Chicago, ακαδημαϊκοί, κοινωνιολόγοι, εθνογράφοι, αλλά πάνω από όλα ερευνητές, κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (1920-1940), ανέδειξαν ένα νέο κλάδο της ανθρωπογεωγραφίας, την ***Αστική Κοινωνιολογία***, που έμεινε γνωστός και ως ***Οικολογικό Μοντέλο*** εξαιτίας της σημασίας που απέδιδε σε μια οικολογική ερμηνεία της πόλης. Στο κέντρο προβληματισμού αυτής της τάσης ήταν, στα όρια της απλούστευσης, η εθνογραφία και η νέα πόλη που άρχισε δειλά-δειλά να αναδύεται στις Μεσοδυτικές κοινωνίες των ΗΠΑ, οι οποίες υποδέχτηκαν πλατιές μάζες μεταναστών από την Ευρώπη. Παρόλο που αντικείμενο μελέτης τους ήταν η πόλη, από την άλλη πλευρά, οι μέθοδοι που επέλεξαν για να την μελετήσουν δεν ήταν οι παραδοσιακοί τρόποι μελέτης.

Ανάμεσα σε πολλές άλλες, έμπνευση για το οικολογικό μοντέλο αποτέλεσε και η μελέτη του Charles Darwin περί ***Προέλευσης των Ειδών*** το οποίο έθεσε τις βάσεις για μια *μετα*-θεολογική πρόσληψη και κατανόηση της ανθρώπινης κοινωνίας και του ανθρώπου, στην βάση

ενός οικολογικού συμπλέγματος του οποίου τα είδη, ανταγωνίζονται, συμβιώνουν, κατακτούν και επιτίθενται σε χώρους και ομάδες.

Ορισμός 1ος

Δαρβινισμός: Η μελέτη του Darwin, ειδικότερα, δια της έννοιας της ***εξέλιξης*** έθεσε τις θρησκευτικές πεποιθήσεις περί καταγωγής του ανθρώπου υπό αμφισβήτηση. Πλέον ο άνθρωπος ***κατάγεται*** από τον πίθηκο. Οι έννοιες της ***φυσικής επιλογής, του ανταγωνισμού, του κυρίαρχου είδους, κτλ.,*** νομιμοποίησαν τον έμφυτο ανταγωνισμό που πλέον οργανώνει εκτός από τις κοινωνίες των ζώων και αυτές των ανθρώπων. Αυτές ήταν απόψεις που πολλοί κοινωνιολόγοι δεν δίστασαν να μεταφέρουν και στα εξηγητικά σχήματα που χρησιμοποιούσαν για να ερμηνεύσουν τον δυτικό πολιτισμό. Το όνομα αυτού του ρεύματος σκέψης έμεινε γνωστό και ως ***κοινωνιοβιολογία***_ · θα έχουμε την ευκαιρία να λογαριαστούμε μαζί της σε επόμενη ενότητα.

14.2 Αστική Ανθρωπολογία, Εθνογραφία της Πόλης

Η παραδοσιακή εθνολογία και εθνογραφία που υλοποιήθηκε περίπου την ίδια περίοδο με τους Durkheim, Malinowski, Mauss, Boas αλλά και αργότερα με τους Clifford Geertz, Bourdieu, Levi-Strauss, Margaret Mead και πολλούς άλλους, με όλες τις διαφορετικές αφορμές και τρόπους με τους οποίους αναπτύχθηκαν τα κείμενα τους, ασχολήθηκαν κατά κύριο λόγο με κοινωνίες που κατά το μάλλον ή ήττον θεωρούνταν υποδεέστερες, ‘πρωτόγονες’ ή υποανάπτυκτες –ή ότι

μερικές φορές ονομάζει μια από τις πολλές ιμπεριαλιστικές αναγνώσεις της γνώσης ***'κοινωνίες χωρίς γραφή'.***

Κοινωνική κατασκευή και Ανθρωπολογία

Σχόλιο 1ο

Οι ανθρωπολόγοι, επιχείρησαν να αναδείξουν την ευφυή, έλλογη και 'ορθή' πλευρά αυτών των κοινωνιών, ώστε να πάψουν να θεωρούνται συνώνυμο της βαρβαρότητας και του απολίτιστου, μια τάση που είχε ενταθεί με τις 'ανακαλύψεις' των εδαφών και των πολιτισμών του ***Νέου Κόσμου***. Η κοινωνική ανθρωπολογία, η γεωγραφία και η εθνολογία δεν μπορούν να ιδωθούν έξω από αυτήν την πρώτη ιμπεριαλιστική περίοδο, και κατά συνέπεια οι ρίζες, οι πρακτικές και τα κίνητρα τους ενδεχόμενα δεν είναι ούτε ξένα, ούτε άσχετα με την περίοδο των λεγόμενων 'ανακαλύψεων', αλλά πολύ πιο σημαντικά ούτε τόσο αθώα – θα υπάρξουν άλλες αφορμές που θα έχουμε τη δυνατότητα να επεκταθούμε επί αυτού.

14.3 Η Σχολή του Chicago

Η ***Σχολή του Chicago*** σε τελική ανάλυση, χρησιμοποίησε τις εθνογραφικές μεθόδους που οι πρώτοι εθνολόγοι χρησιμοποίησαν όταν ζούσαν, ταξίδευαν ή συνομιλούσαν με λαούς που καλούνταν *πρωτόγονοι*. Οι κοινωνιολόγοι του Chicago τις υιοθέτησαν και τις εφάρμοσαν στον 'κοντινό Άλλο', δηλαδή σε αυτόν που ζει δίπλα μας στις πόλεις, αλλά ταυτόχρονα είναι τόσο διαφορετικός και κοινωνικά απρόσιτος, απομακρυσμένος, αλλά παρόλα αυτά εντός του φυσικού και υλικού πεδίου που δραστηριοποιούμαστε και εμείς –εμείς που θεωρούμαστε ο 'εθνοτικά ομοιογενής και συμπαγής Εαυτός'. Επιχείρησαν, δηλαδή, οι κοινωνιολόγοι του Chicago να εφαρμόσουν μεθόδους και τρόπους μελέτης στις **σύγχρονες πόλεις** όμοιες με αυτές που χρησιμοποιούσαν οι ανθρωπολόγοι στις πρωτόγονες κοινωνίες και τις μικρές κοινότητες.

Σχόλιο 2ο

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνταν, κατά προτίμηση, ήταν

α) η επιτόπια έρευνα,
β) η συμμετοχική παρατήρηση,
γ) τα ερωτηματολόγια και οι
δ) συνεντεύξεις με στοχευμένες

14.4 Ανθρώπινη Οικολογία

Όπως το όνομα ***οικολογικό μοντέλο*** φανερώνει, η φιλοσοφία που υποστηρίζει, μια από τις πολλές εν πάσει περιπτώσει, τις μελέτες της Σχολής του Σικάγου είναι η θεωρία του Δαρβίνου. Ο Robert Park προσπάθησε να εμφυτέψει και να εμφυσήσει τις αρχές του Δαρβινισμού στον τρόπο ερμηνείας και στις λογικές ανάλυσης της πόλης.

Απλουστεύοντας αρκετά, οι αρχές αυτές ήταν:

I) η επιθυμία για πάλη και κυριαρχία,

II) ο αγώνας για επιβίωση,

III) ο υποτιθέμενος φιλοπόλεμος χαρακτήρας του ανθρώπου,

IV ο 'έμφυτος' ανταγωνισμός και

V) η 'φυσική επιλογή' μεταξύ των ειδών.

Με αυτόν τον τρόπο η πόλη στην οικολογική ανάλυση μετατράπηκε σε πεδίο όπου καθρεπτίζονται οι σχέσεις ***ανταγωνισμού***, αλλά και σημείο όπου ομοιογενείς ομάδες με ταυτόσημα συμφέροντα, συναθροίζονται και κατοικούν αναπτύσσοντας σχέσεις ***συνεργασίας***. Μπορούμε να διακρίνουμε τρία μοντέλα που εμπίπτουν σε αυτήν την οικολογική τάση και αναλύουν την πόλη βάσει αυτής της προβληματικής και παρόλο που διαφοροποιούνται μεταξύ τους, στην ουσία εμπνέονται από τον κοινωνικό δαρβινισμό –με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

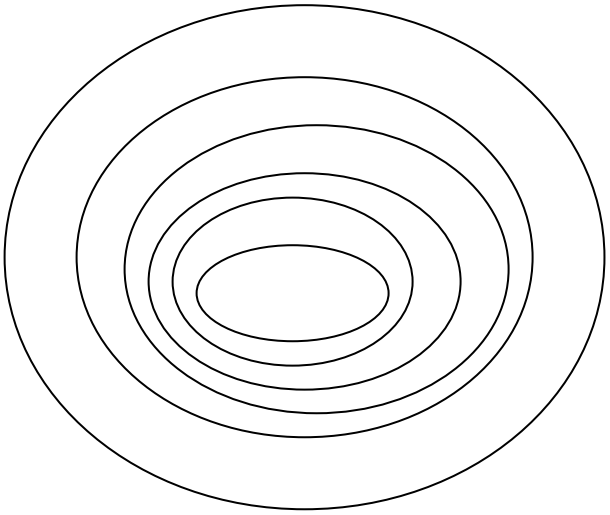
14.4.1 *Μοντέλο ομόκεντρων ζωνών: '**concentric Zoning**'*

Ο Ernst Burgess συνέταξε με τον πιο κάθαρο τρόπο το είδος της πολεακής οργάνωσης που η ***ανθρώπινη οικολογία*** είδε στην πόλη. Η μελέτη του έμεινε γνωστή ως 'μοντέλο οργάνωσης των οικισμών' δια ***ομόκεντρων ζωνών***. Διαπιστώνεται σε αυτήν την μελέτη ότι το κέντρο της πόλης (**C**entral **B**usiness **D**istrict) βρίθει οικονομικών δραστηριοτήτων και άλλων υπηρεσιών, καθώς το περιβάλλουν διαδοχικά, ζώνες στις οποίες εντοπίζονται οι κατοικίες των μεταναστών, ζώνες στις εντοπίζονται οι κατοικίες των εργατών και ζώνες με τις κατοικίες των υψηλοτέρων εισοδηματικά στρωμάτων, 'στοιχισμένες' θεωρητικά τουλάχιστον σε ομόκεντρους κύκλους.

Οι πόλεις και οι γειτονιές, με αυτόν τον σχηματικό, χρήσιμο αλλά τελικά απλό και ενδεχομένως απλοϊκό τρόπο, υποδέχονται πληθυσμούς

που μοιάζουν με οργανισμούς που δια της ***εισβολής*** και της ***διαδοχής*** επιχειρούν να κυριαρχήσουν και να επιβληθούν ο ένας επί του άλλου. Ο 'δαρβινισμός' του οικολογικού μοντέλου, από την άλλη πλευρά, δηλαδή το γεγονός ότι αυτό το μοντέλο αποδέχεται ή υποστηρίζεται από την 'φυσική επιλογή' ως τρόπο δια του οποίου μια ομάδα διαδέχεται, επιβάλλεται ή μάχεται μια άλλη, ή ως τρόπο δια του οποίου μια ομάδα καταλαμβάνει μια περιοχή ή μετακινείται σε πιο ακριβές κατοικίες, κάνει το μοντέλο ευάλωτο στις κριτικές.

Γράφημα 14.4.1

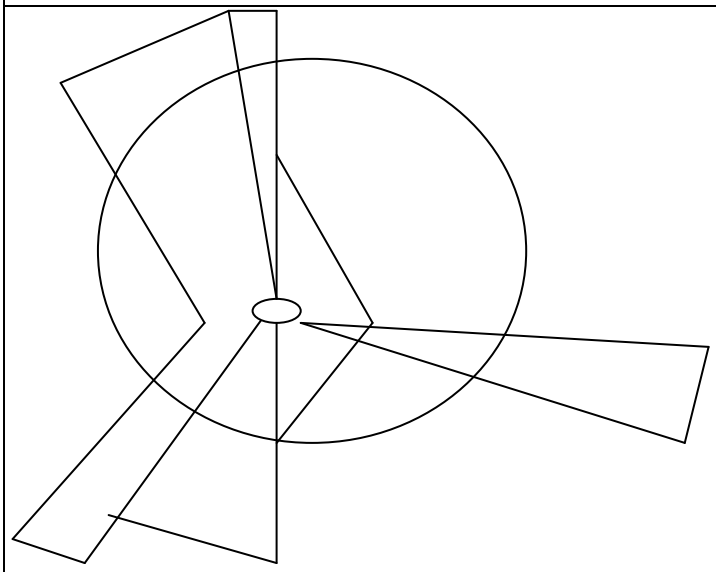
α. Κέντρο Υπηρεσιών-Δραστηριοτήτων
β. Ελαφρά βιομηχανία
γ. Κατοικία χαμηλού Εισοδήματος
δ. Κατοικία μέσου Εισοδήματος
ε. Κατοικία υψηλού Εισοδήματος
ζ. Βαριά βιομηχανία
η. Απόκεντρο Υπηρεσιών
θ. Προάστιο κατοικίας
ι. Βιομηχανικό προάστιο
κ. Μετακινήσεις-Μεταφορές

14.4.2 Μοντέλο 'τομεακό': 'sectoral Model'

Στην πορεία ο σχηματικός και ελλειμματικός χαρακτήρας αυτού του μοντέλου διαπιστώθηκε, παρόλο που η χρησιμότητα του ουδέποτε αμφισβητήθηκε. Ο Homer Hoyt πρότεινε ως συμπληρωματικό του 'μοντέλου ομόκεντρων κύκλων' που είδαμε πιο πάνω, έναν τρόπο πρόσληψης της πόλης πιο ευαίσθητο και ο οποίος θα ανταποκρινόταν στην πολυπλοκότητα και τη δυναμική της. Το όνομα αυτού του οικολογικού μοντέλου, ήταν ***τομεακό***.

Ειδικότερα, το ***τομεακό μοντέλο*** διακρίνει περίπου τις ίδιες περιοχές στην πόλη, την μεταξύ τους ιεραρχία, ενώ κάνει και αναφορά σε παρόμοιες χρήσεις σε ότι αφορά την πόλη και τους χώρους της. Αντικαθιστά, όμως, τους κύκλους με τομείς που διανύουν κάθετα το κέντρο των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και υπηρεσιών και τις άλλες περιοχές της πόλης.

Γράφημα 14.4.2

α. Κέντρο Υπηρεσιών-Δραστηριοτήτων
β. Ελαφρά βιομηχανία
γ. Κατοικία χαμηλού Εισοδήματος
δ. Κατοικία μέσου Εισοδήματος
ε. Κατοικία υψηλού Εισοδήματος
ζ. Βαριά βιομηχανία
η. Απόκεντρο Υπηρεσιών
θ. Προάστιο κατοικίας
ι. Βιομηχανικό προάστιο
κ. Μετακινήσεις-Μεταφορές

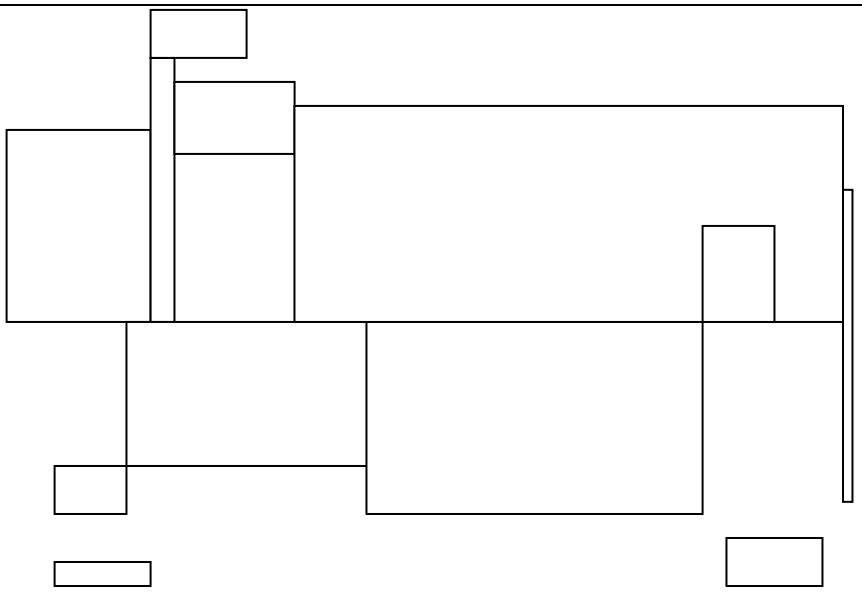
*14.4.3 Πολυπυρηνικό μοντέλο: '**multiple nuclei Model**'*

Παρ' όλες τις βελτιώσεις που επέφερε το τομεακό μοντέλο, η λογική του εν τούτοις παραμένει η ίδια με αυτή που κανοναρχεί και το μοντέλο των ομόκεντρων ζωνών. Στην θέση αυτών των δύο τρόπων θεώρησης της πόλης ('ομόκεντρους κύκλους' και 'τομεακή οργάνωση'), δύο άλλοι εκφραστές της Σχολής του Σικάγο πρότειναν μια πιο

βελτιωμένη έκδοση μελέτης της πόλης και της διάρθρωσης της, η οποία ονομάστηκε ***πολυπυρηνικό μοντέλο***.

Αναπτύχθηκε από τους Harris και Ullman και αποτελεί ένα συνδυασμό των δύο προηγουμένων μοντέλων, εφόσον αποδέχεται ότι το κέντρο των δραστηριοτήτων συναντάται σε περισσότερες από μια περιοχές (και όχι μόνο στο κέντρο), και ότι η πόλη πλέον είναι οργανωμένη τομεακά (και όχι μόνο κυκλικά).

Γράφημα 14.4.3

α. Κέντρο Υπηρεσιών-Δραστηριοτήτων
β. Ελαφρά βιομηχανία
γ. Κατοικία χαμηλού Εισοδήματος
δ. Κατοικία μέσου Εισοδήματος
ε. Κατοικία υψηλού Εισοδήματος
ζ. Βαριά βιομηχανία
η. Απόκεντρο Υπηρεσιών
θ. Προάστιο κατοικίας
ι. Βιομηχανικό προάστιο
κ. Μετακινήσεις-Μεταφορές

14.5 Τρία σημεία κριτικής του 'Οικολογικού μοντέλου της πόλης'

Η παραπάνω ανάλυση προσπάθησε να αποδώσει μια εικόνα του τρόπου δια του οποίου η Αμερικάνικη πόλη είχε αρχίσει να αρθρώνεται και να εξελίσσεται στις αρχές του 20ου αιώνα, όπως όμως την είδαν οι κοινωνιολόγοι του Σικάγου μέσα από το οικολογικό μοντέλο. Ο Δαρβινισμός δεν ήταν μόνο παντοδύναμος στις φυσικές επιστήμες, αλλά είχε αρχίσει, να γίνεται αισθητός και στις κοινωνικές επιστήμες. Η περίπτωση της Σχολής του Σικάγο παρουσιάζει, συνεπώς, επί τη βάσει αυτής της επιρροής, συγκεκριμένα προβλήματα.

Σχόλιο 3ο

Μειονεκτήματα Chicago school

14.5.1 Καταρχήν, επειδή προτείνει τη μελέτη του αστικού χώρου ως ομοιογενή, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι.

14.5.2 Δεύτερον, επειδή η εμπειρία των μελετητών του οικολογικού μοντέλου προέρχεται μόνο από την Αμερικάνικη πόλη και άρα οι γενικεύσεις είναι δύσκολες, και τρίτον,

14.5.3 Επειδή οι ομάδες μεταναστών που υποτίθεται μελετώνται, είχαν πολλές διαφορές μεταξύ τους, ενώ αντίθετα λαμβάνονταν από τους Park και Burgess συνήθως ως αδιαφοροποίητες.

Αυτοί οι περιορισμοί δεν θίγουν, ούτε αναιρούν την χρησιμότητα του μοντέλου, ιδίως αφ' ης στιγμής εισήγαγε την ***εθνογραφία στην πόλη*** και ουσιαστικά 'άνοιξε διάπλατα την πόρτα' ώστε οι γεωγράφοι να επιδοθούν σε περισσότερες μελέτες όχι μόνο σε ότι αφορά κοινωνίες που θεωρούνται 'πρωτόγονες', αλλά και εντός της ίδιας της Δυτικής κοινωνίας που πλέον βιώνει πιο έντονα από ποτέ την παρουσία του 'πολιτισμικού Άλλου'.

14.6 Κοινωνιοβιολογία-Κοινωνικός Δαρβινισμός

Μια από τις πιο γνωστές κριτικές που έχουν απευθυνθεί ποτέ εναντίον της κοινωνιοβιολογίας (ή κοινωνικός Δαρβινισμός), προέρχεται από τον ανθρωπολόγο Marshall Sahlins με το βιβλίο του ***Χρήσεις και Καταχρήσεις της Βιολογίας***. Θα ανατρέξουμε εδώ στις κυριότερες αιτιάσεις του, αλλά με συνοπτικό τρόπο.

Προηγουμένως ας συνοψίσουμε εκ νέου, τι εννοούμε όταν λέμε **κοινωνικό δαρβινισμό** ή **κοινωνιοβιολογία**:

14.6.1 Ανταγωνισμό

14.6.2 Επιβίωση

14.6.3 Φυσική Επιλογή

14.6.4 Επικρατούσα ομάδα

Συνοπτικά,

Σχόλιο 4ο

Το δόγμα της **κοινωνιοβιολογίας**, μετά τον Δαρβίνο και την μελέτη του περί *Προέλευσης των Ειδών*, απαιτεί να εφαρμοστούν ή καλύτερα να εξηγηθούν κάποιες από τις αρχές και δομές του πολιτισμού των ανθρώπων με βάση και με αναφορά στη θεωρία του Δαρβίνου, τη 'ζωική φύση' του ανθρώπου και ιδιαίτερα σε σχέση με κάποια 'βιολογική' του τάση, να κυριαρχεί, να εξουσιάζει, κτλ.

Μειονεκτήματα Δαρβινισμού

Τα προβλήματα είναι πολλά. Δεν είναι όλες οι σχέσεις ***ανταγωνιστικές.*** Η επιβίωση, επιπλέον, είναι ένας όρος με 'ζωική' καταγωγή αλλά και ***ηθικές προεκτάσεις*** (επιτρέπεται να κάνουμε τα πάντα χάριν αυτής: δηλαδή, 'ο σκοπός αγιάζει τα μέσα'). Η φυσική επιλογή, τελικά, εννοεί ότι κάποια από τα πιο αδύναμα χαρακτηριστικά θα ατονήσουν και ότι τελικά θα ***επικρατήσουν τα κυρίαρχα***. Η μεταφορά όλων αυτών στην θεώρηση του πολιτισμού και της πόλης είναι, κατά συνέπεια, κατακριτέα.

14.7 Συμπεράσματα

Η ***Σχολή του Σικάγου*** εμφανίστηκε ως ανθρωπογεωγραφική μέθοδος ανάλυσης κατά την μεταπολεμική περίοδο με σημείο αναφοράς την Αμερικάνικη πόλη. Με οδηγό αυτή την εμπειρία, επιχείρησε να εμπλουτίσει τους τρόπους μελέτης της πόλης και των κοινωνικών ομάδων που διαβίωναν εκεί, χρησιμοποιώντας μεθόδους, μελέτες και τεχνικές που κατά κύριο λόγο χρησιμοποιούσαν οι εθνολόγοι και οι ανθρωπολόγοι (όπως η συμμετοχική παρατήρηση, τα ερωτηματολόγια, οι συνεντεύξεις κα.). Υπάρχουν τρία κύρια μοντέλα που εκφράζουν τις διάφορες τάσεις και διαδρομές που ακολούθησε το ***οικολογικό μοντέλο της πόλης***:

α) το μοντέλο των ομόκεντρων κύκλων,

β) το τομεακό μοντέλο και

γ) το πολυπυρηνικό μοντέλο.

Το σημαντικότερο μειονέκτημα του οικολογικού μοντέλου είναι ο κοινωνικός του Δαρβινισμός.

14.9 Βιβλιογραφία

-Benevolo L. (1997) *Η Πόλη στην Ευρώπη*. Αθήνα: Ελλ. Γράμματα

-Marshall Sahlins (1997) *Χρήσεις και Καταχρήσεις της Βιολογίας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

-Λ. Λαμπριανίδης (1991) *Στοιχεία Οικονομικής Γεωγραφίας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

-Λ. Λεοντίδου (1989) *Πόλεις της Σιωπής*. Αθήνα: ΕΤΒΑ

-Κόνσολας, Ν. (1997) *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης

-Παπαδασκαλόπουλος Αθ. (1995) *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*. Αθήνα: Παπαζήσης

- Ν Ψυρούκης (1973) *Ιστορικός Χώρος και Ελλάδα*. Αθήνα: Επικαιρότητα

14.10 Ερωτήσεις

-Να περιγράψετε συνοπτικά το οικολογικό μοντέλο

-Να εξηγήσετε τι είναι ο κοινωνικός Δαρβινισμός

-Να παρουσιάσετε και να εξηγήσετε το μοντέλο των ομόκεντρων κύκλων

-Να αναφέρετε κάποια από τα μειονεκτήματα του οικολογικού μοντέλου των πόλεων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ:

Μαρξιστική Γεωγραφία (Ι)

15ο

(Εισαγωγή)

15.1 Εισαγωγή

'Ο εργάτης', έγραψε ο Μαρξ, 'πηγαίνει στην αγορά εμπορευμάτων ξέροντας ότι έχει να πουλήσει μόνο ένα προϊόν: το τομάρι του'.

Ο Karl Marx (1818-1883)

Μπορεί να αποτελεί ένα από τα πολλά διάσημα χωρία, που διασώζονται από τον πρώτο τόμο του σπουδαίου έργου ***Το Κεφάλαιο*** του Μαρξ. Σηματοδότησε, εν τούτοις, μια στροφή σκέψης, που άλλαξε τον τρόπο που ο σύγχρονος άνθρωπος λογίζεται, αλλά και μια χρήσιμη παρακαταθήκη για το μέλλον της ανθρωπογεωγραφίας και του ίδιου του μαρξισμού, που στην γεωγραφική του εκδοχή θα τεθεί υπό δοκιμασία.

Ο τρόπος που η γεωγραφία ενσωματώνει τον μαρξισμό και την πολιτική οικονομία δεν είναι ενιαίος, ούτε βρίσκει σύμφωνους τους θεωρητικούς όλων των τάσεων.

Σχόλιο 1ο

Διαφορετικός είναι ο Μαρξισμός που βλέπει την πόλη ως το υλικό υποστήριγμα της ***συλλογικής κατανάλωσης*** που ταυτίζεται με την άνοδο του κοινωνικού κράτους στην μεταπολεμική Ευρώπη (Castells, 1977), άλλος Μαρξισμός υιοθετείται από τη ***γεωλογική μεταφορά*** που αναλύει την ενσωμάτωση της εργασίας κατά τόπους (Massey, 1984), άλλου είδους κριτική αναπτύσσεται από τον Gregory (1978) και αλλού προσανατολισμένη είναι ***η σχολή της ρύθμισης*** (Aglietta, Lipietz).

Για λόγους οικονομίας της συζήτησης αλλά και της επιχειρηματολογίας θα ακολουθήσουμε στην επόμενη διάλεξη τον διάσημο Μαρξιστή ανθρωπογεωγράφο **David Harvey**.

Τους υπόλοιπους ανθρωπογεωγράφους που ασχολήθηκαν ή επηρεάστηκαν από την Μαρξιστική σκέψη και τις αναλύσεις τους θα έχουμε την ευκαιρία, κάποιους από αυτούς, να δούμε σε επόμενες διαλέξεις, όχι με ιδιαίτερο αναλυτικό τρόπο.

Για την ώρα θα περιοριστούμε σε κάποια εισαγωγικά σχόλια.

15.2 Μαρξιστική Ανθρωπογεωγραφία

Ούτε και εδώ πρόκειται να προκύψει κάποια γενικότερη συμφωνία για το είδος της στροφής που συντελείται στη γεωγραφική σκέψη, τουλάχιστον σε επιστημολογικούς και οντολογικούς όρους, χάριν και εξαιτίας της μαρξιστικής σκέψης · για τον απλούστατο λόγο ότι δεν είναι ενιαία ούτε υιοθετήθηκε με τον ίδιο τρόπο από όλους τους οικονομολόγους ή τους γεωγράφους.

Κατά συνέπεια, προτιμήθηκε αντί αυτού, η παρούσα ανάλυση να επικεντρωθεί σε κάποιες από τις εννοιολογήσεις που είναι στην καρδιά του ***μαρξιστικού προβληματισμού*** σε μια προσπάθεια να διατυπωθεί η χρησιμότητα του για τη γεωγραφική σκέψη.

Θα ασχοληθούμε περισσότερο με τη σημασία της πολιτικής οικονομίας στην προσπάθεια της να αναδείξει τη σχέση μεταξύ πόλης και καπιταλισμού και λιγότερο με κάποια εξειδικευμένη διαμάχη για τον νόημα του Μαρξισμού ή τις αντιθέσεις ανάμεσα σε υποστηριχτές και πολέμιους του μαρξισμού ή αντιθέσεις ανάμεσα σε μαρξιστικές σχολές.

Αναγνωρίζουμε, καταρχήν ότι υφίσταται μια πολύπλοκη σχέση μεταξύ **πόλης/χώρου** και **κοινωνικών διεργασιών (καπιταλισμός)**. Μπορούμε να πούμε, ειδικότερα ότι οι πόλεις παράγονται με τρόπο που έχει σχέση κάθε φορά με τον εκάστοτε τρόπο παραγωγής, και άρα δεδομένης της καπιταλιστικής κυριαρχίας στις μέρες μας, στον **Κ**απιταλιστικό **Τ**ρόπο **Π**αραγωγής (**ΚΤΠ**), οι χωρικοί σχηματισμοί παράγονται σαν εμπόρευμα μέσα από τον συνολικό τύπο ανάλυσης και κύκλησης του κεφαλαίου:

Σχήμα 1ο

Χ-Ε-Χ' = Χρήμα-Εμπόρευμα-Χρήμα', όπου Χ' = Χ+ ΔΧ

Χ-----Ε-----{ΣΚ, ΜΚ}==========Χ'-----Ε'------…….

***ΣΚ**: Σταθερό Κεφάλαιο (μηχανήματα υποδομές), **ΜΚ**: Μεταβλητό Κεφάλαιο (εργασία και αμοιβές της)*

Πιο περιγραφικά μπορούμε να πούμε:

Πόλεις/αστικοποίηση = (κοινωνικές/καπιταλιστικές διεργασίες)

Σχόλιο 2ο

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν πόλεις στην Αρχαιότητα (πόλεις-Κράτη) ή στην Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, στη Μεσοποταμία, ή κατά την Μεσαιωνική περίοδο στη Φεουδαλική Ευρώπη 15ος-18ος κτλ.

Επεξήγηση 1η

Δύο σημαντικά εργαλεία και έννοιες της πολιτικής οικονομίας που μπορούν να βοηθήσουν την ερμηνεία της πόλης είναι:

α) η **αξία χρήσης**

η ευχαρίστηση που πηγάζει από τη χρήση και την κατανάλωση του προϊόντος

β) η **αξία ανταλλαγής**

η ποσοτική αναλογία επί τη βάσει της οποίας ανταλλάσσεται στην αγορά εμπορευμάτων μια αξία χρήσης

Επεξήγηση 2η

Οι αξίες (ανταλλαγής και χρήσης) υλοποιούνται υλικά στο χτισμένο περιβάλλον, κατά προτίμηση της πόλης. Ξέρουμε όμως από τον Μαρξ ότι η **αξία ενός πράγματος**,

μετράται, από τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο που απαιτείται για την παραγωγή του

Σε αντίθετη περίπτωση το πράγμα/αντικείμενο παραμένει ουσιαστικά, από την πλευρά του καπιταλιστή, 'αχρησιμοποίητο', ήτοι ιδιωτικό και άρα έχει αξία χρήσης μόνο για τον εκάστοτε καταναλωτή/ιδιώτη.

[*Θα δούμε ότι μια τέτοια άποψη έχε ψεγάδια και ότι η κατανάλωση δεν είναι τόσο αθώα όσο φαίνεται ή προβάλλεται από τον Μαρξ*].

Σχόλιο 3ο

Η ανάλυση της πολιτικής οικονομίας του χώρου **μελετά την εμπορευματική μετατροπή και τις εκφάνσεις, που παίρνουν οι διάφορες χρήσεις γης και οι αστικοί χώροι στις σύγχρονες πόλεις.**

Από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζουμε ότι μόνο εφόσον ένα πράγμα αποτελεί αξία χρήσης, μπορεί να παραχθεί σαν εμπόρευμα και αξία ανταλλαγής. Υποτίθεται άλλωστε, ότι ανταλλάσουμε πράγματα που είναι χρήσιμα. Αυτή τη διαλεκτική σχέση που επιβάλλει ή μετατρέπει την αξία χρήσης (**τον μικρό οικισμό**) σε ένα αφηρημένο, ποσοτικό και πραγμοποιημένο αντικείμενο της συνολικής

καπιταλιστικής παραγωγής (η πόλη σαν προϊόν-εμπόρευμα) εξετάζει και αναλύει η ***πολιτική οικονομία του χώρου***.

Από εδώ, απορρέει η ανάγκη να οριστεί και κατανοηθεί όχι μόνο η παραγωγή του χώρου αλλά και η **χρήση του χώρου, η αξία του, το νόημα του, η σημασία του και ο συμβολισμός του** (των οικισμών, των σπιτιών, των πάρκων κτλ.).

15.3 Χώρος και Εμπόρευμα

Η άνιση διαδικασία με την οποία ανταποκρίνεται ο χώρος στην κίνηση του κεφαλαίου ονομάζεται **άνιση γεωγραφική ανάπτυξη**.

Συμπέρασμα 1ο

Όταν η πόλη μετατρέπεται σε εμπόρευμα, η ανάλυση κάθε χρήσης της πόλης μέσα από την πολιτική οικονομία είναι χρήσιμη. Αν αλλάξει θέση στην πόλη μια εταιρεία, οι υπάλληλοι θα πρέπει να αλλάξουν σπίτια, οι τιμές ενοικίων ακριβαίνουν στην περιοχή, δρόμοι κατασκευάζονται κτλ. Το ίδιο ισχύει με την ίδρυση ενός πανεπιστημίου, μιας φοιτητικής εστίας κτλ. ***Ο χώρος δηλαδή και η πόλη είναι αναπόσπαστα κομμάτια της καπιταλιστικής διαδικασίας.***

Ορισμός 1ος

Αστικοποίηση: Η οργάνωση του χώρου με τη μορφή πόλεων κατά το 18ο και έπειτα. Δεν είναι ένα φαινόμενο που μπορεί να εξεταστεί 'αφ' εαυτού του', αλλά μόνο σε συνάρτηση με την κοινωνική διαδικασία που το παρήγαγε. Δηλαδή τον εκάστοτε τρόπο παραγωγής και την εκάστοτε ιστορική συγκυρία. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν πόλεις πριν το 18ο αιώνα. Αλλά η ένταση και η σχέση τους με την οικονομία μετά τον 18ο κάνει αυτήν την περίοδο ιδιαίτερη.

Η πόλη και ο χώρος παίζουν, συνεπώς, ενεργό ρόλο στη δημιουργία του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος του καπιταλισμού. Για αυτό μιλάμε περί ***χωρικής οργάνωσης, χωρικής μορφής και χωρικής δομής***.

Ένας πρακτικός τρόπος να κατανοήσουμε τη σημασία της εφαρμογής της πολιτικής οικονομίας στην πόλη, είναι να δούμε τους διάφορους σχηματισμούς της πόλης (*απλούς καθημερινούς χώρους*) που η **αστικοποίηση** δημιούργησε στις καπιταλιστικές κοινωνίες, βάσει των εννοιών της πολιτικής οικονομίας.

Πόλη και πολιτική οικον

1. **Ενοίκιο**: Η αξία και απορρόφηση της υπεραξίας από τα σπίτια και τα διάφορα οικήματα. Ουσιαστικά ο μισθός και η αμοιβή του εδάφους ή του ακινήτου.
2. **Χρήσεις γης στην πόλη:** (κατοικία, εμπορικά κέντρα, διοίκηση υπηρεσίες): Αξίες ανταλλαγής που παρέχονται ως εμπορεύματα.
3. **Μεταφορές**: Δυνατότητα εκμετάλλευσης της εργασίας (μεταφορά από και προς τους τόπους εργασίας αλλά και μεταφορά υποδομής, σταθερού κεφαλαίου και κεφαλαίου συνολικότερα)
4. **Πάρκα και ανοιχτοί χώροι**: Αξίες χρήσης και αναπαραγωγής της καθημερινής ζωής του εργαζόμενου
5. **Συλλογική κατανάλωση** Εργατικές Κατοικίες, Χώροι Αναψυχής και Διασκέδασης, Δρόμοι και Εθνικές Οδοί

15.4 Κρίσεις του Κεφαλαίου και της Πόλης

Η ουσία του καπιταλισμού έγκειται λοιπόν στο εξής. *Το* ***κεφάλαιο*** εκμεταλλεύεται την εργασία, που παράγει με τη σειρά της πλούτο για τον οποίο δεν πληρώνεται και άρα δημιουργεί ***υπεραξία***, που τελικά καρπώνεται ο καπιταλιστής. Αυτή είναι η απαραίτητη συνθήκη ύπαρξης του καπιταλισμού: η υπεραξία και φυσικά η εκμετάλλευση και το κέρδος που απομυζά από την ιδιοποίηση της ο καπιταλιστής. Αν τώρα υπάρχουν λόγοι που κάνουν αυτήν τη συνθήκη να μην ικανοποιείται, τότε έχουμε ένα βραχυκύκλωμα στην συνολική δυνατότητα κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Είναι κάτι περισσότερο από εμφανές ότι αυτοί οι λόγοι είναι ενδημικοί και οφείλονται στην ίδια την επιταγή και συνθήκη λειτουργίας του κεφαλαίου: την ***εκμετάλλευση της εργασίας***, τον ***ανταγωνισμό*** μεταξύ των καπιταλιστών, την ***τεχνολογική πρόοδο*** κτλ. Είναι πρώτιστα όμως η ανισότητα και αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας από μόνη της που ωθεί τον καπιταλισμό σε αδιέξοδο ή διαφορετικά ***κρίση*** – ότι ονομάζεται σε μια πιο εξειδικευμένη διάλεκτο η ***πάλη των τάξεων***.

Άλλη αιτία κρίσης είναι η **πτώση του ποσοστού κέρδους** του καπιταλιστή. Που οφείλεται αυτό; Είδαμε καταρχάς ότι η εργασία ευθύνεται για την παραγωγή της υπεραξίας και του κέρδους. Άρα αυτό σημαίνει ότι όταν μειώνεται το ποσοστό κέρδους, θα πρέπει να έχουμε μικρότερη συμμετοχή της εργασίας στην παραγωγή του πλούτου. Πότε συμβαίνει αυτό; Σχεδόν πάντα με την τεχνολογική πρόοδο. Άρα η κρίση

σε κάθε καπιταλιστική κοινωνία είναι ενδημική, εφόσον υπό καπιταλιστικές συνθήκες όλες οι κοινωνίες 'προοδεύουν' από τεχνολογικής, οικονομικής και κοινωνικής άποψης και χρειάζονται κάθε φορά λιγότερη εργασία. Αυτός ο νόμος ονομάζεται **νόμος της πτωτικής πορείας του ποσοστού κέρδους**.

Παράδειγμα 1ο

Από ότι έχουμε πει μέχρι τώρα, επειδή η πόλη είναι ο καθρέπτης αυτής της διαδικασίας του κεφαλαίου, όταν πέφτει το ποσοστό κέρδους υποβαθμίζεται και η αντίστοιχη χωρική μονάδα, η πόλη, η γειτονιά, ακόμη και ολόκληροι εθνικοί σχηματισμοί και κράτη. Ειδικότερα, ένα **ghetto** υποβαθμίζει την πόλη, όπως το ίδιο κάνει και μια αποβιομηχανοποιημένη περιοχή. Οι **εργατικές κατοικίες,** επιπλέον, ενδέχεται να βρίσκονται κάπου που να μην ενοχλούν, ενώ τα πλούσια και **ακριβά προάστια κατοικίας** συμπωματικά βρίσκονται κάπου που να μην ενοχλούνται από τους υποβαθμισμένους χώρους της πόλης. Αντιστρόφως ανάλογη είναι η χωροθέτηση οχλουσών χρήσεων (χρήσεις γης που ενοχλούν, καταστήματα κτλ.) εφόσον τοποθετούνται πλησίον ομάδων και περιοχών που η γνώμη τους δεν ενδιαφέρει.

Ορισμός 2ος

Κρίση:

Διέπει εσωτερικά την δυναμική της συσσώρευσης του καπιταλισμού και οδηγεί σε αυτό που ονομάζεται **απαξίωση** του κεφαλαίου, της εργατικής δύναμης, του χώρου, της πόλης κτλ. Είναι αποτέλεσμα ενδημικό της δυναμικής του ίδιου του καπιταλισμού. Η κρίση μπορεί να πάρει πολλές μορφές:

ΜΟΡΦΕΣ ΚΡΙΣΕΩΝ

1. *Ανεργία*
2. *Χρέος προς τράπεζες*
3. *Οικ. εξάρτηση*
4. *Πτώχευση επιχειρήσεων*
5. *Μαζική μετανάστευση προς άλλες χώρες*
6. *Κατασχέσεις δημόσιας περιουσίας*
7. *Πολιτιστική και αισθητική παρακμή*
8. *Οικολογική και περιβαλλοντική κρίση*
9. *Κατευθυνόμενα ΜΜΕ*
10. *Μετανάστευση*

Σε κάθε περίπτωση ο **χώρος** είναι συστηματικά μπλεγμένος με την **καπιταλιστική διαδικασία και συσσώρευση**. Οι πόλεις που ζούμε δεν είναι παρά καθρεφτίσματα του καπιταλισμού, όπως ο καπιταλισμός από την άλλη πλευρά, δεν είναι παρά η προσαρμογή σε ένα ειδικό χωρικό και πολεακό μόρφωμα.

15.5 Συμπεράσματα

Ο καπιταλισμός επιδρά σε και διαμορφώνει ένα χωρικό πλαίσιο εντός του οποίου μπορεί κάθε φορά να λειτουργεί. Από την άλλη πλευρά, ο χώρος και ιδιαίτερα οι πόλεις, μπορούν κάθε φορά να εξυπηρετήσουν κάποιες από τις συνθήκες που είναι απαραίτητες στον καπιταλισμό και έτσι να διαφοροποιήσουν τη λειτουργία του από γεωγραφική περιοχή σε γεωγραφική περιοχή. Όταν υφίστανται περίοδοι κρίσεων, η πόλη αλλάζει. Αντικατοπτρίζει είτε μια λύση για το πρόβλημα του καπιταλισμού, είτε αποτελεί το αποτέλεσμα της απαξίωσης της οικονομίας. Η καπιταλιστική κρίση είναι νομοτέλεια στον καπιταλισμό. Αυτό συμβαίνει διότι είναι ένα άδικο σύστημα, το οποίο καρπώνεται την εργασία και δεν πληρώνει την παραγομένη υπεραξία. Αυτήν την αδικία την αναπαράγει σε όλες τις εκφάνσεις και μορφές. Αποτελεί όμως μια αδυναμία που μπορεί να αποβεί μοιραία για το ίδιο το σύστημα.

ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ:

Μαρξιστική Γεωγραφία (II):

16ο

(David Harvey)

16.1 Εισαγωγή

Ο David Harvey γεννήθηκε το 1935 στο Gillingham του Kent στην Αγγλία. Είναι μια εμβληματική μορφή της Ανθρωπογεωγραφίας, με πολλές διακρίσεις και διεθνή βραβεία στο ενεργητικό του, ενώ διετέλεσε καθηγητής Γεωγραφίας στην Οξφόρδη, το John Hopkins University στη Βαλτιμόρη και πρόσφατα στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης.

Το 1969 εκδόθηκε το πρώτο του βιβλίο με τίτλο ***Explanation in geography*** με προσανατολισμό καθαρά θετικιστικό. (Σε επόμενο κεφάλαιο θα εξηγήσουμε αναλυτικά το νόημα αυτής της τάσης στη φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών). Αρκεί για την ώρα να πούμε ότι ο θετικισμός είναι η επιστημολογία που προωθεί ένα νομοθετικό τρόπο μελέτης των σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων, που απαιτεί την παρατήρηση, την διατύπωση υποθέσεων, τον πειραματικό έλεγχο, την επαλήθευση και τέλος την γενίκευση και διατύπωση νόμων.

Το 1973 εξέδωσε το σημαντικό του βιβλίο ***Social Justice and the City*** το οποίο σηματοδότησε μια στροφή στη σκέψη του, αποκηρύσσοντας την προηγούμενη θετικιστική επιστημολογία, η οποία υποτίθεται ότι αντικειμενικά και επιστημονικά κατοχύρωνε μια μέθοδο μελέτης των κοινωνικών διεργασιών στο χώρο και την πόλη,

διανοίγοντας μια προοπτική πλέον για τη γεωγραφία ώστε να μελετά τον τρόπο που συγκεκριμένες επιστημονικές μεθοδολογίες γεννώνται σε συνάρτηση με τον εκάστοτε τρόπο παραγωγής καθώς και τον τρόπο δια του οποίου η άνιση γεωγραφική ανάπτυξη συνδέεται με τον καπιταλισμό.

Διατυπώνοντας μια μεθοδολογική στροφή για τη μελέτη της πόλης στη βάση της Μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας, ο Harvey επεσήμανε ακόμη τη σημασία των σχέσεων παραγωγής (κεφάλαιο εργασία και μέσα παραγωγής) για τους χωρικούς σχηματισμούς και εξήγησε γιατί μια ριζοσπαστική μελέτη που θα βασίζεται στη λογική των αρχών της πολιτικής οικονομίας, θα βοηθούσε τον χωρικό και γεωγραφικό σχεδιασμό να στραφεί σε πιο δίκαιες και κοινωνικά ισότιμες πολιτικές.

Η προσπάθεια του κορυφώθηκε το 1982 με το βιβλίο του ***The Limits to Capital*** που ξεπέρασε τα στενά ακαδημαϊκά όρια ενδιαφέροντος των γεωγράφων, επιχειρώντας να εξηγήσει εκτός από τα πλεονεκτήματα των προσεγγίσεων πολιτικής οικονομίας για το χώρο, και τα προβλήματα της Μαρξιστικής σκέψης, εφόσον η τελευταία δεν απέδιδε στο χώρο και τη γεωγραφία, την μεθοδολογική και αντικειμενική αξία αλλά και σημασία και εμπλοκή του στην ***άνιση γεωγραφική ανάπτυξη του καπιταλισμού***.

Ακολούθησε το 1985 το βιβλίο του ***The Urbanization of Capital*** και το 1989 το διάσημο ***The Condition of Postmodernity.*** (Το τελευταίο πρόσφατα μεταφράστηκε και στα ελληνικά υπό την επιμέλεια της

Ντίνας Βάϊου). Το 1996 εκδόθηκε το ***Justice, Nature and the Geography of Difference***. Η συγγραφική του δραστηριότητα συνεχίζεται ακόμη αμείωτη και πυρετώδης.

Θα σταθούμε σε κάποια κομβικά σημεία της σκέψης του προσπαθώντας να αναδείξουμε τη σημασία της πολιτικής οικονομίας για το χώρο και τις πόλεις και θα αποτολμήσουμε κάποιες νύξεις για τη σχέση της πολιτικής οικονομίας με την κοινωνική δικαιοσύνη και το μεταμοντέρνο.

16.2 Τα Όρια του Κεφαλαίου

Η πλέον συστηματική προσπάθεια για την κατανόηση του τρόπου δια του οποίου ο χώρος εμπλέκεται στην καπιταλιστική παραγωγή, αλλά και για την ανάγκη να εμπλουτιστεί ο λόγος της πολιτικής οικονομίας με λογικές ανάλυσης που θα έχουν γεωγραφικό προσανατολισμό, πολεακό και χωρικό προβληματισμό, αναλαμβάνεται από τον Harvey στο ***The Limits to Capital*** (1982).

Σε ότι αφορά την αξία χρήσης των εμπορευμάτων υιοθετείται η Μαρξιστική αντίληψη, η οποία ισχυρίζεται ότι οι αξίες χρήσης καθορίζονται στην βάση των ανθρώπινων αναγκών. Πρόκειται εν τούτοις για διαπίστωση που είναι αν μη τι άλλο πολυσήμαντη. Ο λόγος είναι ότι πάγια διατεταγμένο και απροσπέλαστο όριο ανθρώπινης ανάγκης δεν φαίνεται να υπάρχει, πέραν άλλου φυσικά που διαμορφώνεται με πολιτισμικά κριτήρια. Μια τέτοια προσέγγιση

άλλωστε του θέματος της αξίας χρήσης που τη συνδέει με θεωρούμενες 'ποιότητες' (Harvey, 1982: 6) όπως το κάνει ο Harvey, παραβλέπει τη συστηματικότητα και το φετιχισμό της ωφέλειας. Είναι αλήθεια ότι τη μελέτη τέτοιων αξιών, ο Μαρξ με συνέπεια σε ότι αφορά την δική του προβληματική, την απέκλεισε από το ερευνητικό αντικείμενο θεραπείας της πολιτικής οικονομίας.

Παρόλα αυτά μια τέτοια αντίληψη δεν απεικονίζει το εύρος, το μέγεθος και την ένταση των μεταμορφώσεων στο πεδίο ή τη σφαίρα της χρησιμότητας, της κατανάλωσης και του πολιτισμού. (Θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο τη σημασία της κατανάλωσης για τις πόλεις). Όχι αδικαιολόγητα, τελικά, ο Harvey, έρχεται να δηλώσει ότι κάποιες από τις αξίες χρήσεις δεν παρέχονται σαν εμπορεύματα (Harvey, 1982: 48), ή καλύτερα δεν πρέπει να σχηματοποιούνται ή να λαμβάνονται ως τέτοια.

Η ωφελιμότητα στην μαρξιστική προβληματική παραμένει δηλαδή προσδεμένη σε μια φυσιοκρατική αντίληψη. Παρόλη τη σημασία που απέδωσε ο Harvey στο χώρο, ιδίως με τη μορφή αυτού που ονόμασε ***spatial fix***, εν προκειμένω ένα χωρικό σχηματισμό που προσωρινά θα διακόψει την ύφεση και την κρίση συσσώρευσης του κεφαλαίου, η αξία χρήσης λαμβάνεται ακόμη ως κάτι φυσικό που ιδιάζει στον ανθρώπινο χαρακτήρα και τη φύση.

Θα κάνουμε λοιπόν μια μικρή, αλλά απαραίτητη, παράκαμψη ώστε να συζητήσουμε την σχέση πόλης, κατανάλωσης, καπιταλισμού και μετανεωτερικότητας, όπως αποδόθηκαν στο βιβλίο του ***The Condition of Postmodernity*** **(1989)** με τρόπο που ευελπιστώ θα

παρακάμψει αυτήν την αδυναμία, αλλά θα φωτίσει συνάμα και την δυναμική του κειμένου του Harvey.

16.3 Η συνθήκη της Μετανεωτερικότητας

Στη γενική της σύλληψη η μετανεωτερικότητα αποδίδεται με μοναδικά περιεκτικό τρόπο από τον Harvey. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Harvey, τοποθετούνται προβληματισμοί για τους νέους πολιτισμικούς σχηματισμούς και τις ευρύτερες διαδικασίες κοινωνικής εξέλιξης, όσο και για τις ευέλικτες μορφές εργασίας που σε αρμονικό συνδυασμό μορφοποιούν ένα νέο ακατέργαστο ακόμη μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης ιδιάζον σε και εφάμιλλο με ότι μπορεί να σημαίνει ένας όρος όπως η χρόνο-χωρική συμπίεση, ***time-space compression***.

Δεδομένης της μαρξιστικής προσήλωσης του συγγραφέα, η απόδοση των χαρακτηριστικών της μεταμοντέρνας συνθήκης ακροβατεί μεταξύ μιας θεωρητικά και πολιτικά 'ορθής' όπως ο ίδιος υποστηρίζει καταγραφής των μετασχηματισμών που διεξάγονται σε επίπεδο οικονομίας (με τη σχολή ρύθμισης, regulation school) και μιας προσλαμβάνουσας στο όνομα αλλά και εξαιτίας της υλοποίησης της μεταμοντέρνας πολιτισμικής συνθήκης. Το δυαδικό σχήμα βάσης-εποικοδομήματος, οικονομίας-κουλτούρας είναι πάντοτε κυρίαρχο σε τέτοιες αναλύσεις. Με το να αντιδιαστέλλει το μεταμοντέρνο στο μοντέρνο ο Harvey, εν τούτοις, ενισχύει μια παραγωγική ανάγνωση του

μεταμοντέρνου (περά από τις καταγγελίες, όπως είπαμε, περί τέλους του κόσμου, μηδενισμού κτλ.), κυρίως διότι η μετάβαση από το ένα καθεστώς στο άλλο φαίνεται να αποτελεί ένα χρήσιμο δίαυλο και τρόπο επικοινωνίας μεταξύ των δύο ιστορικών καταστάσεων.

Για τον Harvey ο μοντερνισμός αποτελεί τον οργανικό και υλικοπνευματικό αστερισμό που τίθεται υπόλογος και άμεσα εξαρτώμενος από ετερογενή συστατικά που συνάδουν με ότι υποτιθέμενα εμφανίζεται ως γενεσιουργό αίτιο του μεταμοντέρνου.

Ήγουν ο κατακερματισμός, η εφημερότητα και το χάος, ήταν ανέκαθεν πιστοί σύντροφοι όλου αυτού του μοντέρνου κινήματος που κορυφώθηκε και εγκαθιδρύθηκε με πρωτοφανή επιρροή στην καπιταλιστική Δύση τα τελευταία 150 χρόνια. Υπό αυτή την έννοια η ακατανίκητα ελκυστική σε επίπεδο αρχών και θεωρίας τουλάχιστον, αλλά επιφανειακή κατά τα λοιπά, καινοτομία που πρεσβεύει το μεταμοντέρνο, είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένη με την πρότερη κίνηση του μοντερνισμού. Από τον Schumpeter μέχρι τον Berman και τον Benjamin, ισχυρίζεται ο Harvey, αυτό που κυριεύει εξολοκλήρου την μοντέρνα προβληματική είναι η δημιουργική καταστροφή, η αμφισβήτηση και η ασύδοτη και άνευ όρων παράδοση στο περίεργο, το αισθητικά καλαίσθητο και το ενδεχομενικό (Harvey, 1989: 17). Όχι αδικαιολόγητα λοιπόν η ερώτηση κατά πόσο ο μεταμοντερνισμός αποτελεί μια τομή εν σχέση με το υλικό-νοητό στερέωμα που υποθετικά αναπαριστούσε ή προώθησε ο μοντερνισμός, παραμένει περισσότερο έντονη, όσο και σχετική, από ποτέ (Harvey, 1989: 42).

Αφ' ης στιγμής ο κατακερματισμός και η εφημερότητα προσιδιάζουν στο μοντέρνο ως η υλικοπνευματική αντίδραση της νεωτερικής κοινωνίας στις ανισόρροπες τάσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης, το μεταμοντέρνο έρχεται κατόπιν εορτής και μάλλον βεβιασμένα να κρίνει μια σκοτεινή οπτική της νεωτερικής κοινωνίας, ήτοι, την ***καθολικότητα, εργαλειακότητα, γραφειοκρατία και τον ορθολογισμό*** της Δυτικής κοινωνίας. Κάτι τέτοιο, όμως, είχε γίνει ήδη αντικείμενο κριτικής από την εποχή των Μαρξ, Νίτσε, Καντ και Χέγκελ, οι οποίοι εν τέλει φαίνεται να μην είναι τόσο απομακρυσμένοι από το μεταμοντέρνο, από όσο ίσως κάποιοι στοχαστές θα ήθελαν (Harvey, 1989: 70).

16.4 Συμπεράσματα

Συνοπτικά, το ενδιαφέρον της κριτικής του Harvey δεν εστιάζεται στο γεγονός ότι εκτοξεύει μια άδικη κριτική ενάντια στο μεταμοντέρνο μέσα από ένα στείρο καθρέπτη που αδιάκριτα κατηγορεί τη 'νέα μεταμοντέρνα τάση' για όλα τα δεινά του κόσμου, αλλά αφορά το γεγονός ότι προσάπτει στο μεταμοντέρνο την έλλειψη ευαισθησίας σε ότι αφορά την πολυθρύλητη ασυνέχεια που υποθετικά φέρει. Για τον Harvey, ο μεταμοντερνισμός είναι μάλλον αποτέλεσμα ενός εγωιστικού και υπερβάλλοντος ζήλου του ίδιου του κινήματος της νεωτερικότητας για διαφοροποίηση, παρόλο που τμήματα του, είχαν σταθεί εξίσου κριτικά απέναντι σε αρκετές από τις σκοτεινές πτυχές του Διαφωτισμού.

Εντός βέβαια της τεράστιας βιβλιογραφίας που αδρά καλείται ή αυτοαποκαλείται μαρξιστική υπάρχει μια πληθωρική, όσο και ατελείωτη συζήτηση κριτικής του Μαρξισμού.

16.5 Ερωτήσεις

1.Τι είναι η αξία χρήσης και τι η αξία ανταλλαγής;

2.Τι είναι η άνιση γεωγραφική ανάπτυξη;

3.Που οφείλονται οι κρίσεις στον καπιταλισμό;

4.Πώς συνδέονται οι καπιταλιστικές κρίσεις με την πόλη;

16.6 Βιβλιογραφία

-M Castells, 1977 *The Urban Question*. London: Routledge

-H Lefebvre 1991 *The Production of Space.* London: Routledge

-D Massey, 1984 *Spatial Division of Labour*. London: Methuen

-Harvey, D. (1982) *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell

-Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity.* Oxford: Blackwell

-Harvey, D. (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference.* Oxford: Blackwell

-Harvey, D. (2003) *The New Imperialism.* Oxford: Oxford University Press

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17ο ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΠΟΣΟΤΙΚΗ/ΘΕΤΙΚΙΣΤΙΚΗ ΣΤΡΟΦΗ

(Ποσοτική Γεωγραφία)

17.1 Εισαγωγή

Η Χρήση μαθηματικών και στατιστικών τεχνικών για την ανάλυση, κατανόηση και ερμηνεία της Γεωγραφικής Διαφοροποίησης και του χώρου

Στη δεκαετία του 1960 η Ανθρωπογεωγραφία ήταν ήδη αναγνωρισμένη περιοχή επιστημονικού ενδιαφέροντος, παρόλο που πριν από αυτήν την περίοδο, η μέθοδος μελέτης του γεωγραφικού χώρου, όπως την διεκπεραίωνε η ανθρωπογεωγραφία, ήταν καθαρά **ιδεογραφική** (αφορούσε ένα περιγραφικό τρόπο αντίληψης του κοινωνικού και περιβαλλοντικού περιγύρου που περιλάμβανε επιτόπια παρατήρηση, συλλογή στοιχείων από διάφορες πηγές κτλ., ˙ από τον Vidal la Blanche στη Γαλλία μέχρι τον Sauer και τον Hartshorne στις ΗΠΑ) που όμως δεν φιλοδοξούσε, ούτε μπορούσε να επιδιώξει τη διατύπωση συστηματικότερων, αντικειμενικότερων και πιο αξιόπιστων προτάσεων μελέτης. Συνήθως η γεωγραφική έρευνα συνδεόταν με την

περιήγηση και τον μοναχικό χαρακτήρα του περιηγητή-εξερευνητή αρκούμενη στην απλή αλλά εξονυχιστική και αρκετές φορές εξαντλητική εξερεύνηση της ιδιομορφίας εκείνης ή της άλλης περιοχής.

Η επιστημονική εκδοχή της, αφορούσε δύο καινοτομίες που έρχονταν σε σύγκρουση με το περιγραφικό παρελθόν το οποίο πλέον δεν μπορούσε να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της επιστημονικότητας, της γενικότητας, της αντικειμενικότητας και της επαλήθευσης:

17.2 Ποσοτική Γεωγραφία

Οι στατιστικές τεχνικές και τα μαθηματικά μοντέλα, παρόλο που είναι διακριτά πεδία, ενέπνευσαν εξίσου την ποσοτική ανθρωπογεωγραφία.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ	*ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΜΟΝΤΕΛΑ*
-Παλινδρόμηση -Έλεγχος Υποθέσεων -Χ2	- Μοντέλα βαρύτητας - Social Physics -GEO-

17.3 Νομοθετική ή Ιδεογραφική Επιστήμη;

Επιχειρήθηκε, τελικά, να μετατραπεί η ανθρωπογεωγραφία σε **νομοθετική** επιστήμη και να εγκαταλείψει το περιγραφικό της παρελθόν το οποίο 'στερούνταν', υποτίθεται, 'επιστημονικού υποβάθρου' αφού αφορούσε μια εμπειρική περιγραφή του περιβαλλοντικού και κοινωνικού περιγύρου.

Η νομοθετική στροφή της Γεωγραφίας οφείλεται όμως σε εξελίξεις και αλλαγές που υπέστησαν και άλλες επιστήμες όπως η οικονομία και η φιλοσοφία, αλλά και ο υλικός καπιταλιστικός κόσμος και όχι αποκλειστικά ο νους, η σκέψη και η τεχνολογική πρόοδος.

Ιδιαίτερα η **νέο-κλασσική** στροφή της οικονομικής θεωρίας και η **θετικιστική** στροφή της φιλοσοφίας συνέβαλλαν και ώθησαν την ***ποσοτική στροφή*** της ανθρωπογεωγραφίας. Μέσα σε αυτό το κλίμα, οι ανθρωπογεωγράφοι, στράφηκαν στα Μαθηματικά, αλλά πιο συνολικά στους νόμους που διέπουν τις Φυσικές Επιστήμες, εμφορούμενοι από την πεποίθηση ότι η χρήση τους μπορεί να φανεί χρήσιμη στην μελέτη και ερμηνεία της χωρικής διαφοροποίησης, την ανάλυση των πόλεων και τον αστικό σχεδιασμό και χωροταξικό προγραμματισμό.

Η επιμονή αυτή στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά και τη φιλοσοφία, δηλαδή η τάση να εξευρεθούν νόμοι που θα εξηγούν ή θα επαληθεύουν τις υιοθετούμενες υποθέσεις, ονομάζεται,

Ποσοτική Γεωγραφία

1. Απόδειξης
2. Πειραματικού Ελέγχου
3. Διατύπωση υποθέσεων
4. Εξεύρεσης Νόμων

Να σημειωθεί ότι ο θετικισμός, στη φιλοσοφία τουλάχιστον, σχετίζεται με τη **σχολή του Κύκλου της Βιέννης,** δηλαδή με τους Carnap, Craft και Wittgenstein.

17.4 Μοντέλα Ανάλυσης του Χώρου

Ας δούμε συνοπτικά με ποιον τρόπο οι μαθηματικές και φυσικές επιστήμες ενέπνευσαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους ανθρωπογεωγράφους. (Με την υποσημείωση ότι οι 'ποσοτικοί ανθρωπογεωγράφοι' *είναι* εξίσου 'ανθρωπογεωγράφοι' με τους 'ποιοτικούς' –η αναφορά *ποσοτικός-ποιοτικός* γίνεται εν σχέσει με την χρησιμοποιούμενη μεθοδολογία έρευνας και όχι άλλες προσωπικές ή ιδιαίτερες δεξιότητες του γεωγράφου! Η αντίθεση μπορεί να μην έχει σημασία για τον πρωτοετή φοιτητή, αλλά καθώς διέρχεται τις τυπικές βαθμίδες, αν είναι τυχερός ή τολμηρός αρκετά, σπουδών γεωγραφίας, μπορεί να έρθει αντιμέτωπος με έναν τέτοιο εμφύλιο –τις περισσότερες φορές, ανούσιο και επιφανειακό).

Σε κάθε περίπτωση, υφίστανται τριών ειδών έμπνευσης από την ποσοτική πλευρά,

- *--ΜΟΝΤΕΛΑ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ* ***Gij=g MixMj/dij2***
- *--ΘΕΩΡΙΑ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗΣ* ***Χωροθέτηση Οικ. Δραστηριοτήτων***
- *--ΘΕΩΡΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ* ***Περί του Μεγέθους και της Κατανομής των Οικισμών***

Το **Μοντέλο Βαρύτητας** (γνωστό και ως ***Gravity Model***) είναι άμεσα εμπνεόμενο και υιοθετημένο από το νόμο βαρύτητας του Einstein. Ουσιαστικά, προτείνει να μελετήσει την πιθανότητα μετακίνησης ανθρώπων ή κοινωνικών ομάδων σε ένα χώρο ή μια νέα τοποθεσία, υπολογίζοντας τον πληθυσμό δύο γειτονικών οικισμών Mi και Mj και την μεταξύ τους απόσταση dij.

Η ***Θεωρία Χωροθέτησης*** (γνωστή και ως ***Location Theory***) εστιάζει καταρχήν στη μελέτη, πρόβλεψη και τον σχεδιασμό της χωροθέτησης της οικονομικής δραστηριότητας. Ασχολείται κυρίως με την χωροθέτηση της βιομηχανίας, και σαν ιδέα γεννήθηκε με τοπίο αναφοράς τον οικονομικό χώρο της Γερμανίας κατά τον μεσοπόλεμο. Έμεινε γνωστή και ως ***Γερμανική Σχολή*** με σημαντικότερους εκπροσώπους τους Losch, Isaard και Weber (θα τη δούμε αναλυτικά πιο κάτω).

Η ***Θεωρία Κεντρικών Τόπων*** (γνωστή και ως ***Central Place Theory***) διατυπώθηκε από τον Γερμανό Christaller το 1933. Εστιάζει στην ανάλυση και ερμηνεία της θέσης που καταλαμβάνει ένας οικισμός στο

χώρο, λαμβάνοντας υπόψη την αγορά καταναλωτικών αγαθών και την απόσταση μεταξύ οικισμών που κατατάσσονται σε μια ιεραρχία ανάλογα με την καταναλωτική τους δύναμη και οργανώνονται στο χώρο με τη μορφή ***εξαγώνου*** (θα τη δούμε αναλυτικά πιο κάτω).

17.5 Θετικισμός

Τα παραπάνω μόνο σχηματικά μπορούν να αποδώσουν και να αναδείξουν τις βάσεις και τις πηγές έμπνευσης της ποσοτικής ανθρωπογεωγραφίας, αλλά και το μέγεθος της επιρροής της καθώς και το εύρος των εφαρμογών της. Η ραγδαία ανάπτυξη των Γεωγραφικών Πληροφοριακών Συστημάτων - **G.I.S.** [Geographical Information Systems]- άλλωστε, έφερε μια επανάσταση στο σχεδιασμό και την ανάλυση του χώρου, πρωτόγνωρη. Σε κάθε περίπτωση η ανάγκη να μετατραπεί η ανθρωπογεωγραφία σε νομοθετική επιστήμη και να μην είναι απλά μια περιγραφική εμπειρική ενασχόληση ή περιγραφή του χώρου, συνάδει με την ανάπτυξη και θεμελίωση του φιλοσοφικού ρεύματος που ονομάζεται θετικισμός.

Ο θετικισμός είναι ένα φιλοσοφικό ρεύμα που θεμελιώθηκε με την σκέψη του August Comte, και την άνοδο και ίδρυση της ***κοινωνιολογίας*** ως επιστημονική περιοχή στις αρχές του 19ου αιώνα στη Γαλλία, με αρκετούς διανοητές να εμπλέκονται στη θεμελίωση της -από τον Saint-Simon μέχρι τον Durkheim και τον Mauss.

Το **θετικιστικό πνεύμα** απαιτεί, ανάμεσα σε πολλά άλλα, και τα ακόλουθα, έστω και κωδικοποιημένα:

17.5.1 Οι επιστημονικές διαπιστώσεις οφείλουν να υλοποιούνται μέσα από την απευθείας και άμεση παρατήρηση.

17.5.2 Οι επιστημονικές παρατηρήσεις οφείλουν να επαληθεύονται και να επαναλαμβάνονται ώστε να μπορούν να αποκτήσουν ένα καθεστώς γενίκευσης.

17.5.3 Η επιστήμη 'προχωρά' και 'προοδεύει' κατασκευάζοντας νόμους, θεωρίες και παραδόσεις.

17.6 Από τον Θετικισμό στην 'Ποσοτική Επανάσταση της Ανθρωπογεωγραφίας'

Έχοντας στο μυαλό μας τον τρόπο με τον οποίο σύντομα περιγράψαμε τη φιλοσοφία του θετικισμού στην πιο πάνω ενότητα, μπορούμε να καταλάβουμε τι επιζητούσε η ανθρωπογεωγραφία, υιοθετώντας μια τέτοια μεθοδολογία και επιστημολογία. Ουσιαστικά, επιδίωκε τη διατύπωση νόμων, που θα εξηγούν το ***'που'***, το ***'πώς'*** και το ***'γιατί'*** της γεωγραφικής διαφοροποίησης, του πληθυσμού και της οικονομικής δραστηριότητας, όπως εμφανίζονται στο χώρο, με τρόπο που δεν θα αμφισβητείται όχι μόνο από τον κοινό νου, αλλά και από τα γεγονότα και την πραγματικότητα.

Υπό μια άλλη διατύπωση, κάποιος μπορεί να ισχυριστεί ότι, η λεγόμενη 'ποσοτική επανάσταση' αναζητούσε τρόπους που όχι μόνο θα εξηγούν και θα αναλύουν τις διάφορες μορφές που σε κάθε περιοχή

παίρνει η δραστηριότητα του ανθρώπου (οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική), αλλά θα διατυπώνει 'νόμους' (στο λεξιλόγιο των θετικιστών), που θα προβλέπουν, θα μετρούν και θα σχεδιάζουν την πόλη, τον κόσμο, την οικονομική δραστηριότητα κτλ.

Εμπνεόμενοι από τις αρχές του θετικισμού και τα νεοκλασικά οικονομικά, οι ποσοτικοί γεωγράφοι, θεωρούσαν επίσης δεδομένο ότι:

17.6.1 Ο άνθρωπος είναι ***ορθολογικό ον***

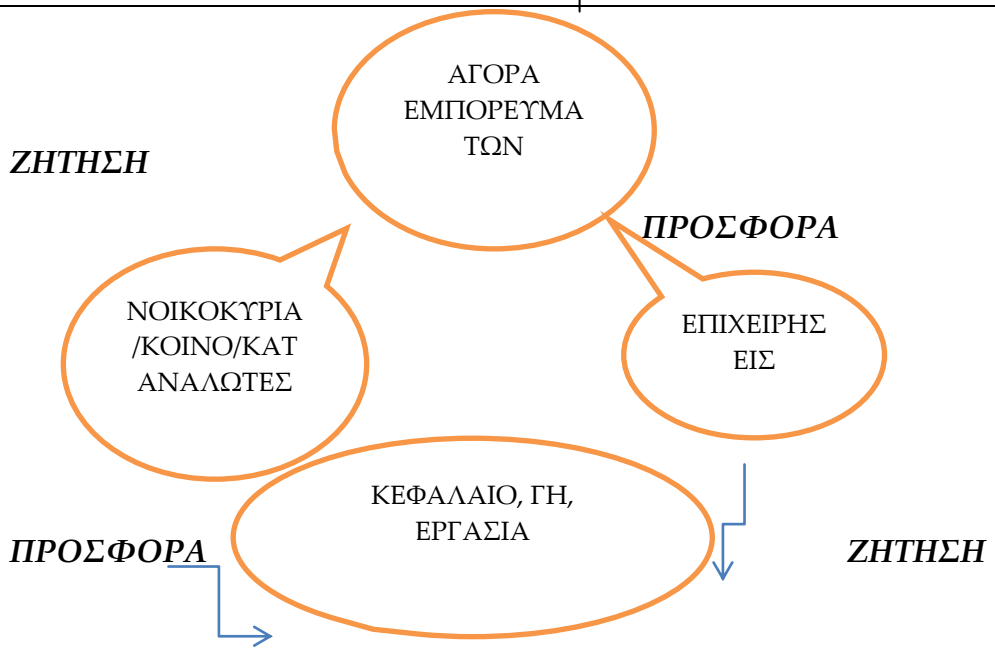
17.6.2 Υπάρχει μια οικονομική δραστηριότητα κάθε φορά υπό μελέτη

17.6.3 Ο κοινωνικός χώρος είναι ομοιογενής

Η συγκεκριμένη νέο-κλασσική αντίληψη για το χώρο, όταν λαμβάνει υπόψη της την οικονομική θεωρία, υπερτονίζει τη σημασία δύο παραγόντων στη διαμόρφωση της οικονομικής δραστηριότητας, της ζήτησης και της προσφοράς. Σε αυτήν την αντίληψη ρυθμιστής της οικονομικής δραστηριότητας, είναι ο τρόπος που ζήτηση και προσφορά σχετίζονται.

Η νέο-κλασσική οικονομική και λογική απεικονίζεται σχηματικά στο παρακάτω σχήμα. Επιγραμματικά μπορεί να ειπωθεί, ότι από μια αγορά παραγωγικών συντελεστών (κεφάλαιο, γη, εργασία) επιλέγονται εκείνοι οι συντελεστές από τις επιχειρήσεις που θα παράξουν στην αγορά εμπορευμάτων τα εμπορεύματα με τη μεγαλύτερη ζήτηση.

17.7 Νέο-κλασσικά Οικονομικά

17.8 Τρία Μοντέλα Χωροθέτησης

Με τον όρο ***μοντέλο χωροθέτησης*** θα εννοούμε εφεξής τον ιδεατό, κατά προτίμηση ορθολογικό, τρόπο σκέψης και ανάλυσης που θα υποδεικνύει αν και που πρέπει να βρίσκεται μια συγκεκριμένη χρήση γης, οικονομική δραστηριότητα ή άλλη πολιτιστική εκδήλωση, είτε στην πόλη είτε στην εθνική επικράτεια. Η εξεύρεση και κατασκευή τέτοιων μοντέλων δεν ήταν μόνο μέλημα των 'ποσοτικών γεωγράφων'. Πήρε όμως στα χέρια τους μια πιο στιβαρή και συστηματική μορφή, εφόσον είχε ήδη αρχίσει να γίνεται κατανοητό ότι ο χώρος σε μεγάλο βαθμό

διαδραματίζει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση, εξέλιξη και ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.

Θα ασχοληθούμε παρακάτω με τρία μοντέλα που με αναφορά σε τρεις διαφορετικές εφαρμογές, επιχείρησαν να βρουν τις βέλτιστες θέσεις για την γεωργική γη, την βιομηχανία και τους οικισμούς στο χώρο.

17.8.1 Εγκατάσταση της γεωργικής παραγωγής (Von Thunen)

Ο Πρώσος γαιοκτήμονας, Von Thunen (1826), έθεσε τις βάσεις για μια συστηματική μελέτη του τόπου εγκατάστασης της ***γεωργικής παραγωγής*****.**

Το πρόβλημα που απασχόλησε τον Von Thunen αφορούσε την αξία χρήσης της γεωργικής γης, καθώς και το είδος της καλλιέργειας που συνδέεται με μια τέτοια αξία. Στην οικονομική επιστήμη, η αξία της γης ονομάζεται ***γαιοπρόσοδος***. Σύμφωνα με τον Von Thunen η γαιοπρόσοδος μπορεί να υπολογιστεί, αφού υπολογιστεί το κέρδος που εισπράττεται από την πώληση του καλλιεργουμένου είδους από την αντίστοιχη γεωργική γη, που με τη σειρά του αποτελεί συνάρτηση του ***κόστους μεταφοράς*** του είδους από τον τόπο παραγωγής του (δηλαδή από την ύπαιθρο) στο σημείο πώλησης (δηλαδή την πόλη).

Το μοντέλο του Von Thunen ήταν στενά συνυφασμένο με τη ***γεωγραφική απόσταση***. Σε ότι αφορά το είδος της καλλιέργειας, καθορίζεται από την αξία της γης, δηλαδή από την γαιοπρόσοδο, δηλαδή από τα **έξοδα μεταφοράς** και άρα από την **γεωγραφική απόσταση**. Με διαφορετική έκφραση μπορεί να ειπωθεί τελικά ότι, για τον Von Thunen

''Το είδος της καλλιέργειας που οφείλει να επιλέγεται κάθε φορά για κάθε κομμάτι γης είναι αυτό που έχει το μικρότερο κόστος και αντιστοιχεί σε μεγαλύτερη γαιοπρόσοδο.''

Από τη γεωγραφική απόσταση και το κόστος μεταφοράς θα εξαρτηθεί κάθε φορά και το είδος χρήσης της γης. Συνολικά πρέπει να πούμε ότι το κόστος μεταφοράς αποτελεί από τους πρώτους τρόπους βάσει του οποίου, ενσωματώνεται ο προβληματισμός περί χώρου στην οικονομική νέο-κλασσική επιστήμη.

17.8.2 Προβλήματα του μοντέλου Von Thunen

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μια σειρά μειονεκτημάτων που συνδέονται με την παραπάνω προβληματική και τον μονοδιάστατο τρόπο με τον οποίο ενσωματώνονται ο χώρος και η γεωγραφία με την οικονομική δραστηριότητα, και τα οποία είναι εμφανή.

17.8.2.1 Το μοντέλο, αποδέχεται ότι όλοι οι παραγωγοί λειτουργούν ορθολογικά, από οικονομική άποψη, αλλά η ορθή λογική είναι κάτι συζητήσιμο.

17.8.2.2 Το μοντέλο, αγνοεί επιπλέον το γεγονός ότι υπάρχει μια πληθώρα σχέσεων (κοινωνικές, πολιτιστικές, ιστορικές) που κάθε τόπος έχει και οι οποίες συμβάλλουν ή και διαβάλλουν τις όποιες σκέψεις περί χωροθέτησης υπάρχουν.

17.8.2.3 Τέλος το μοντέλο, απομονώνει τα φαινόμενα που μελετά (όπως την γαιοπρόσοδο για παράδειγμα) και δεν εξετάζει τη σχέση τους με άλλα φαινόμενα.

17.8.3 Μοντέλα χωροθέτησης της Οικονομικής Δραστηριότητας: Η Βιομηχανία

Εάν το πρόβλημα του χώρου συνδέθηκε αρχικά με την οικονομική θεωρία με σημείο αναφοράς τη γεωργική γη, στο τέλος του 19ου αιώνα η βιομηχανία αποτέλεσε κεντρικό μέλημα των διαφόρων σχεδιαστών του χώρου (περιφερειολόγοι, χωροτάκτες, γεωγράφοι κτλ.). Αυτό που θα μας απασχολήσει εδώ είναι η ***χωροθέτηση της βιομηχανίας***.

Η μελέτη της χωροθέτησης της βιομηχανίας συνδέεται με την ***νέο-κλασσική οικονομική*** θεωρία, όπως και η χωροθέτηση της γεωργικής γης, και κατά συνέπεια, συνδέεται και με τα μειονεκτήματα της. Θα πρέπει να θυμόμαστε, συνεπώς, την ριζοσπαστικότητα που επέφερε η πολιτική οικονομία σε όλη την μέθοδο συλλογισμού της οικονομικής επιστήμης, όπως την ανέλυσε τουλάχιστον ο Μαρξ, εν αντιθέσει με την απλοϊκότητα της νέο-κλασσικής οικονομικής σχολής.

Δεν θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στην νέο-κλασσική οικονομία για λόγους οικονομίας της συζήτησης, πέραν της σχηματικής παρουσίασης που κάναμε προηγούμενα. Έχουμε άλλωστε αναδείξει τα βασικά χαρακτηριστικά της πιο πάνω. Θα επιχειρήσουμε εν τούτοις να δείξουμε τον τρόπο δια του οποίου οι βασικές αρχές και παραδοχές της υιοθετήθηκαν από τη ***νεοθετικιστική*** στροφή της γεωγραφίας.

Ο Γερμανός περιφερειολόγος **A. Weber,** ήταν ο κυριότερος εκφραστής και εκπρόσωπος της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας. Προσπάθησε να εντοπίσει τη βέλτιστη τοποθεσία χωροθέτησης της βιομηχανίας, ανάμεσα σε πολλές άλλες παραδοχές και αρχές προϋποθέτοντας ό,τι:

-Η γεωγραφική κατανομή των υλικών είναι δεδομένη

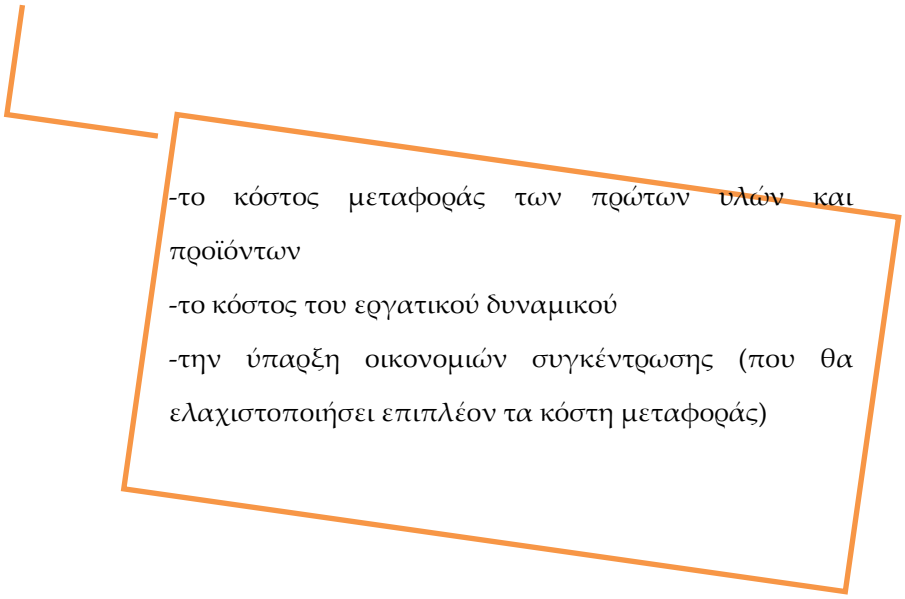
-Οι τόποι κατανάλωσης είναι δεδομένοι

-Υπάρχουν συνθήκες τέλειου ανταγωνισμού

-Το εργατικό δυναμικό είναι πειθήνιο και δεδομένο

Η κριτική που μπορεί να του απευθύνει κάποιος, είναι ότι δημιούργησε ένα πολύ απλό κόσμο που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και την πολυπλοκότητα της. Η ***βέλτιστη θέση της βιομηχανίας***, όπως και στην περίπτωση του Thunen και τον προσδιορισμό της ***γαιοπροσόδου***, εντοπίζεται έχοντας ως βάση τρεις αρχές που προέρχονται από τον κόσμο της νεοκλασικής οικονομίας, οι οποίες είναι εξαιρετικά προβληματικές και συνοψίζονται γύρω από το κόστος μεταφοράς:

Ειδικότερα, αφορούν,

Έτσι όμως η έννοια του χώρου και η γεωγραφία της οικονομικής δραστηριότητας περιορίζονται σε μια πολύ φτωχή και μηχανιστική τους εκδοχή (ιδεατή και πραγματική), υπό την έννοια ότι εμφανίζονται ως εξωτερικές εν σχέσει με την οικονομική δραστηριότητα, αντί να αποτελούν ισότιμους συν-διαμορφωτές και συν-ομιλητές της.

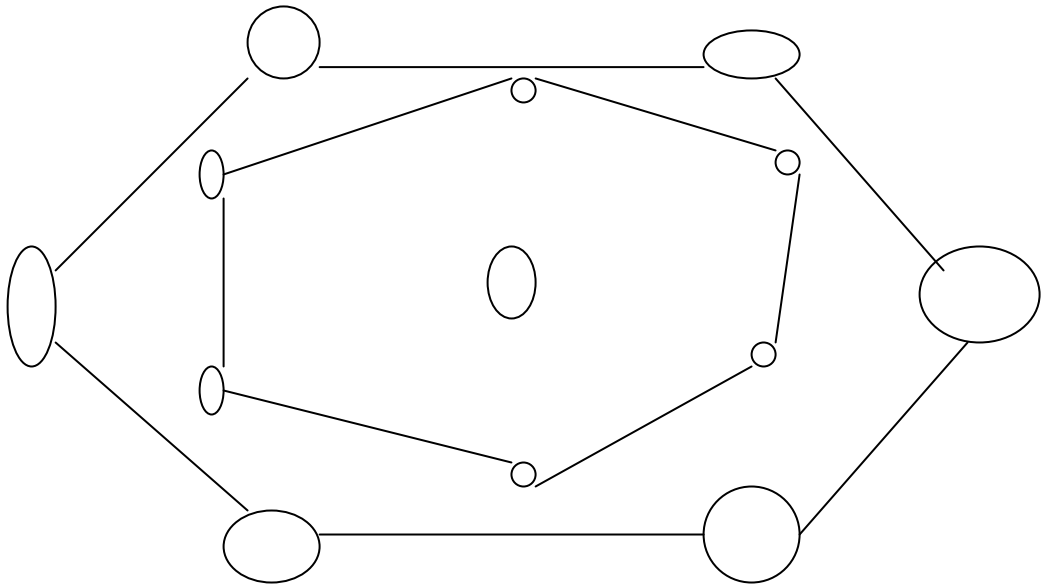
17.8.4 Θεωρίες οργάνωσης των οικισμών: θεωρία κεντρικών τόπων

Αν στις αρχές του 19ου αιώνα η οικονομική επιστήμη υιοθετεί την γεωγραφική απόσταση ως συστατικό κομμάτι καθορισμού της ***γαιοπροσόδου*** (Thunen) και στο τέλος του 19ου αιώνα, ως συστατικό κομμάτι καθορισμού και εντοπισμού της βέλτιστης θέσης χωροθέτησης της ***βιομηχανίας*** (Weber), περίπου την ίδια περίοδο αρχίζει να αναπτύσσεται ένας αντίστοιχος προβληματισμός περί της ***θέσης των οικισμών*** συνολικότερα στο γεωγραφικό χώρο. Η εμπειρία και σε αυτήν την περίπτωση προέρχεται από τη Γερμανία, με κυριότερο μελετητή τον Christaller (1933).

Μετά την χωροθέτηση της γεωργικής χρήσης και της αγροτικής παραγωγής και την χωροθέτηση της βιομηχανίας, οι ανθρωπογεωγράφοι, υπό το ίδιο *νεοθετικιστικό* πρίσμα, επιχειρούν να μελετήσουν την οργάνωση του δικτύου των οικισμών, δηλαδή τη θέση τους και τις μεταξύ τους σχέσεις (οικονομικής, κοινωνικής κτλ.).

Κατά τον Christaller οι οικισμοί αποτελούν ***κεντρικούς τόπους*** που παρέχουν και εφοδιάζουν με αγαθά και υπηρεσίες άλλους τόπους που είναι λιγότερο 'κεντρικοί'. Αυτοί οι τόποι είναι συνήθως πόλεις ή περιοχές που καλούνται ***ενδοχώρα***. Η δυνατότητα και ικανότητα τους να την εφοδιάζουν κρίνει κάθε φορά την κεντρικότητα ενός τόπου. Συνολικά, κάθε οικισμός, αξιολογείται με βάση την κεντρικότητα του (από εδώ και το όνομα της θεωρίας).

Σχήμα 1: ***Κεντρικοί Τόποι***

Υπόμνημα

Οικισμός υψηλότερης τάξης

Οικισμός μέσης τάξης

Οικισμός χαμηλότερης τάξης

17.8.5 Προβλήματα του μοντέλου κεντρικών τόπων

Αξίζει να ειπωθεί ότι το μοντέλο του Christaller έχει σχήμα εξαγώνου, με τον κεντρικό οικισμό κάθε φορά να βρίσκεται στο κέντρο του, εξυπηρετώντας με την κατανάλωση τους περιφερειακούς οικισμούς που τον περιβάλλουν. Αυτός όμως είναι ένας πολύ σχηματικός τρόπος αναπαράστασης του κόσμου και της γεωγραφικής διαφοροποίησης, καθόσον προϋποθέτει,

Μειονεκτήματα

-Οτι υπάρχει μια οικονομική 'πεδιάδα' όπου όλοι κυκλοφορούν ανεμπόδιστα

-Τα έξοδα μεταφοράς μεταβάλλονται ανάλογα με την απόσταση

-Υπάρχει ομοιόμορφη κατανομή των φυσικών πόρων και του πληθυσμού

-Η συμπεριφορά όλων των εμπλεκομένων φορέων είναι ορθολογική

17.9 Συμπεράσματα

Στην παρούσα διάλεξη διαπιστώσαμε ότι η ***θετικιστική στροφή*** στη φιλοσοφία βρήκε εφαρμογή και πεδίο υλοποίησης στην ***ποσοτική επανάσταση*** που σημάδεψε την ***ιστορία της γεωγραφίας***.

Η ποσοτική γεωγραφία αναδείχτηκε κυρίως τη δεκαετία του 1960. Είχε πρόθεση και στόχευε στην ίδρυση και εδραίωση της γεωγραφίας ως 'αυστηρής' και εξειδικευμένης γνωστικής περιοχής

ι) το μοντέλο του **Thunen** σε ότι αφορά τη γαιοπρόσοδο,

ιι) το μοντέλο του **Weber**, σε ότι αφορά τη βιομηχανία και

ιιι) το μοντέλο του **Christaller** σε ότι αφορά τους οικισμούς και την οργάνωση τους.

–μιας περιοχής του πνεύματος που θα αξίζει το όνομα της επιστήμης. Δεν εξετάσαμε όλους τους εκφραστές αυτής της τάσης, ασχοληθήκαμε εν τούτοις με τρεις τομές που χαρακτηρίζουν την ποσοτική επανάσταση του χώρου.

Υπό το ***κριτικό*** πρίσμα που υιοθετούμε μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε πλέον ότι:

ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΤΙΚΣΙΜΟΥ

-Η επιστημονική γνώση είναι βασισμένη πάνω σε κινούμενη άμμο.

-Οι αξίες (ηθικές και άλλες) είναι α-διάκριτες από τα γεγονότα. Οι ηθικές κρίσεις, δηλαδή (καλό, κακό, χρήσιμο κτλ.) είναι υποκειμενικής προέλευσης και άρα είναι κομμάτι της 'αλήθειας' που εμφανίζεται σαν γεγονός.

-Οι κοινωνικές επιστήμες δεν είναι όπως οι φυσικές επιστήμες. Αυτό συμβαίνει επειδή οι πρώτες ασχολούνται ήδη με μια αλήθεια ή ένα κόσμο που είναι ήδη αντικείμενο ερμηνείας, μελέτης και συμβολισμού από τα δρώντα υποκείμενα που υφίστανται δίπλα μας (και δεν είναι απαραίτητα κοινωνικοί επιστήμονες). Αυτό, σύμφωνα με τον Anthony Giddens, ονομάζεται **'διπλή ερμηνευτική'** (double hermeneutics) ή **ερμηνευτική της υποψίας** (hermeneutics of suspicion).

17.10 Βιβλιογραφία

-Αγγελίδης, Μ (1991) *Χωροταξικός Σχεδιασμός*. Αθήνα: Παπαζήση

-Βλιαμός Σ. κ.α (1991) *Βιομηχανικά Πάρκα*. Αθήνα: ΕΤΒΑ

-Ν. Κόνσολας (1997) *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*. Αθήνα: Παρατηρητής

-Λ. Λαμπριανίδης (1992) *Στοιχεία Οικονομικής Γεωγραφίας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

-Μωυσίδης, Μ. (1994) *Οικογενειακή Γεωργία και Αξιοποίηση Παραγωγικών Πώρων*. Αθήνα: ΑΤΕ

-Πετμεζίδου, Μ (επιμ.) (1996) *Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία*. Ηράκλειο: Παν. Εκ. Κρήτης

-Παπαδασκαλόπουλος, Α. (1995) *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*. Αθήνα: Παπαζήση

-Walker, D. Chapman K. (1992) *Η Χωροθέτηση της Βιομηχανίας*. Αθήνα: Παπαζήση

17.11 Ερωτήσεις

-Να αναλύσετε τι είναι ο θετικισμός

-Να διακρίνετε τη νομοθετική επιστήμη από την ιδιογραφική

-Να εκθέσετε τα προβλήματα της θεωρίας των κεντρικών τόπων

-Να αναδείξετε τις διαφορές μεταξύ ***πολιτικής οικονομίας του χώρου και της θεωρίας χωροθέτησης*** του Weber

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΟΟ:

18ο Πολιτική Γεωγραφία

18.1 Εισαγωγή

Στα προηγούμενα κεφάλαια είδαμε αρκετές από τις περιοχές που ενδιαφέρουν την ανθρωπογεωγραφία. Αυτό δεν έγινε με κάποιο συστηματικό τρόπο, τουλάχιστον από άποψη μιας τυπικής ή ιστορικής περιοδολόγησης. Το παρόν κεφάλαιο αφορά την πολιτική ανθρωπογεωγραφία, η οποία αποτελεί μία από τις πρώτες μορφές δια των οποίων ο ανθρωπογεωγραφικός στοχασμός κατέστη δυνατός.

Η λογική που εμπλέκει τη γεωγραφία στη μελέτη των σχέσεων εξουσίας και την πολιτική με το χώρο, αποτέλεσαν τμήματα της θεμελιώδους εργασίας του Γερμανού γεωπολιτικού **F. Ratzel**. Ήταν ο πρώτος που έκανε αναφορά στο 'ζωτικό χώρο' **[Lebensraum].**

Η Πολιτική Γεωγραφία εμπνεύστηκε και σφυρηλατήθηκε βάσει του ***ιμπεριαλιστικού λόγου*** που προέκυψε και αναδύθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα από έθνη όπως η Αγγλία και η Γερμανία. Ο Ψυχρός Πόλεμος μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ ήταν μια επιπλέον ώθηση που συνέβαλλε στη διαμόρφωση της γεωπολιτικής επιστήμης κατά τον 20ο αιώνα.

Ο Ratzel έθεσε τις βάσεις για μια ***πολιτική γεωγραφία*** και μια θεωρία του κράτους εμφανιζόμενη στα ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια και συμφραζόμενα εντός των οποίων ο βιολογικός εξελικτισμός και η θεωρία του Darwin είχαν ήδη κάνει αίσθηση. Στις επόμενες σελίδες θα

εξεταστεί η δυνατότητα που προσφέρει μια τέτοια θεωρία, καθώς και οι δρόμοι που ανοίγονται, και μερικοί που παραμένουν κλειστοί, για την πολιτική ανθρωπογεωγραφική σκέψη.

18.2 Πολιτική Γεωγραφία ή καλύτερα *Γεωπολιτική*

Παρόλη την μακρά ιστορική παράδοση της πολιτικής επιστήμης ακόμη και στον Αρχαιοελληνικό κόσμο, η πολιτική γεωγραφία άνθισε τα τελευταία 20 χρόνια. Αντικείμενο της είναι η μελέτη των άνισων σχέσεων εξουσίας κοινωνικών ομάδων, κρατών, κυβερνήσεων και άλλων διαχειριστών της πολιτικής και της διεθνούς διακυβέρνησης, όχι μόνο όπως αντανακλώνται στο διεθνή πολιτικό και οικονομικό χώρο, αλλά και όπως επηρεάζονται από αυτόν.

Στις μέρες μας η σημασία της πολιτικής γεωγραφίας αναδεικνύεται από τις πολλές πολεμικές συρράξεις που υφίστανται σε διεθνές επίπεδο, την επιθετική οικονομική πολιτική υπερκρατικών οργανισμών, την κατάρρευση της κυριαρχίας παραδοσιακών γεωπολιτικών και οικονομικών δυνάμεων (Αγγλία, ΗΠΑ) και την ανάδυση νέων (Κίνα, Ιράν, Ινδία), τον διαρκή επαναπροσδιορισμό εθνικών στρατηγικών, συμμαχιών και φιλιών, την αλλαγή της εξωτερικής πολιτικής των κρατών της ΕΕ (στροφή προς τη Ρωσία, Κίνα), την χαρακτηριστική ενδυνάμωση της Γερμανίας εντός της Ευρωζώνης των 17 ως μοναδικής κυρίαρχης οικονομικής δύναμης, την αποδυνάμωση των εθνών-κρατών και την ανάδυση νέων εθνικιστικών κινημάτων, την

κατάρρευση του ιμπεριαλιστικού λόγου και του καθεστώτος της αποικιοκρατίας (decolonization) κτλ.

Για την κατανόηση αυτών των αλλαγών σε διεθνές επίπεδο με αναφορά στις σχέσεις μεταξύ κρατών και την αποδυνάμωση ή γιγάντωση της επιρροής τους σε Διεθνής οργανισμούς ή επί άλλων κρατών και εδαφών που χαράσσουν πολιτική σε διεθνές επίπεδο (NATO, ΟΗΕ, ΕΕ, ΔΝΤ κτλ.), η πολιτική γεωγραφία προσφέρει χρήσιμα εργαλεία και ερεθίσματα.

Σημαντικές ***έννοιες*** που χρησιμοποιεί η πολιτική γεωγραφία για την ανάλυση των διεθνών γεωπολιτικών και γεωοικονομικών σχέσεων είναι οι ακόλουθες:

Σχήμα 1ο

- ***Επικράτεια***_____Η Πολιτική δικαιοδοσία και κυριαρχία του Κράτους επί του εδάφους
- ***Έδαφος***_____ Τα φυσικά όρια όπου το Κράτος ασκεί Πολιτική εξουσία και κυριαρχία
- ***Σύνορα/Όρια***_____ Δυνατότητα και απαγόρευση επέκτασης των Πολιτικών ορίων του Κράτους
- ***Σχέσεις/Ροές***_____ Υπέρβαση των συνόρων/ορίων χωρίς την αλλοίωση της πολιτικής δικαιοδοσία του Κράτους
- ***Ζωτικός χώρος*** _____Αναγκαίο έδαφος επιβίωσης ενός Έθνους-Κράτους
- ***Ταυτότητα/Ανήκειν/Διαφορά***_____ Υποταγή ή/και άρνηση υποταγής των πολιτών (πολιτισμική διαφορά) στην πολιτική δικαιοδοσία του Κράτους
- ***Έθνος-Κράτος, Εθνικισμός*** _____ Η ανάγκη ταύτισης πολιτικής και πολιτισμικής ηγεμονίας

18.3 Ζωτικός Χώρος /Heartland-- Ratzel/Mackinder

Από τις πρώτες Ρατσελιανές παραδοχές, που ασφαλώς εκφυλίστηκαν ενδεχομένως όχι αδικαιολόγητα, σε βάθος χρόνου, είναι και η πρόσληψη του κράτους ως ζωντανού οργανισμού που απαιτεί και ζητά για την επιβίωση του **'ζωτικό χώρο'**. Με αυτόν τον όρο εφεξής θα εννοούμε:

Ορισμός 1ος

-Το απαραίτητο ***έδαφος***, ούτως ώστε να αναπτυχθεί απρόσκοπτα η φυλή ή το έθνος που δικαιωματικά διαβιεί επί του συγκεκριμένου εδάφους
-Η επιβίωση του, εξαρτάται οργανικά και αποφασιστικά όχι μόνο από το ζωτικό χώρο αλλά από την ***επέκταση*** και διαρκή ***ανακατάληψη*** εδαφών
-Με πανομοιότυπο τρόπο βάσει του οποίου η επιβίωση και ανάπτυξη ενός έμβιου όντος επιτυγχάνεται, το κράτος εξαρτάται από την ***κατάκτηση***, την ***επιθετικότητα*** και την ***επέκταση***

Όπως το θέτει ο Ράτσελ,

"Κάθε αλλαγή στη δομή του φυσικού περιβάλλοντος ενός χώρου προκαλεί και το μετασχηματισμό του ως χώρου ζωτικού"

(Ράτσελ, 2001:86)

Αποτελεί το παραπάνω μια από τις πρώτες παραδοχές της επιρροής και επίδρασης που ασκεί το φυσικό περιβάλλον στα έμβια όντα. Με αυτόν τον τρόπο και δια συναφών θεωρητικών υποθέσεων, συγκροτήθηκε το αντικείμενο της πολιτικής ανθρωπογεωγραφίας μεταξύ 1900 και 1920 στην Αγγλία με τον **Halford Mackinder** και την έννοια του *Heartland* [1904, "The Geographical Pivot of History] και στη Γερμανία με τον **Friedrich Ratzel** και την έννοια του *Ζωτικού Χώρου* [Lebensraum" (1901)]. Εν τούτοις η πολιτική γεωγραφία του **Mackinder** και του **Ratzel** μάλλον αιτιοκρατικά και μηχανιστικά προσπάθησε να αποδείξει ότι:

> *''το είδος και η έκταση των αλλαγών στο ανθρώπινο περιβάλλον, [αποδεικνύεται] όπως στοιχειοθετούνται από τις αλλαγές στο φυσικό περιβάλλον και στον διαρκή αγώνα των έμβιων όντων για επιβίωση''*

Η αλληλεπίδραση μεταξύ της ***ζωής*** και του ***χώρου*** με άλλα λόγια, τίθεται μ' αυτόν τον 'άκριτο' γεωπολιτικό στοχασμό, με τρόπο που να μην θεωρείται υπερβολή να δηλώσουμε μετά τον Ράτσελ:

> "Δικαιούμεθα, συνεπώς, να ισχυριστούμε ότι η κατάληψη του χώρου είναι φαινόμενο γενικό αλλά και χαρακτηριστικό της ζωής;"
>
> (Ράτσελ, 2001: 91)

Συνοπτικά σε αυτήν πρώτη πολιτική γεωγραφία, η επιβίωση ενός οργανισμού μπορεί να θεωρηθεί άμεσα εξαρτωμένη από την επέκταση και τον εποικισμό.

> "Ότι λοιπόν ονομάζουμε 'μετανάστευση' είναι στην πραγματικότητα η επέκταση ενός ζωτικού χώρου πέρα από τα όρια του και αποτελεί μέγεθος που δεν μπορεί να εκφραστεί με ευθείες, αφού καταλαμβάνει δυσδιάστατη επιφάνεια"
>
> (Ράτσελ, 2001: 103)

Η μετανάστευση, η κατάκτηση και ο εποικισμός, λέει ο Ράτσελ, επιχειρείται και τολμάται εξαιτίας της ανάγκης εύρεσης ενός προορισμού που θα καλύπτει ζητούμενα και ανάγκες που ο υπάρχων ζωτικός χώρος κρίθηκε ακατάλληλος να ελέγξει ή να προσφέρει. Υπό αυτό το πρίσμα η έννοια του ***'χώρου'*** φαίνεται απαραίτητη διότι είναι δια της μεσολάβησης του χώρου, που οι οργανισμοί και η ίδια η ζωή αποκτούν αξία και δύναται να αναπαραχθούν με τέτοια ένταση που να διασφαλίζει την επιβίωση, και κυριαρχία των οργανισμών και κατ' επέκταση των λαών που ζουν στην αντίστοιχη επικράτεια.

Πρέπει να έχουν καταστεί εμφανείς, ελπίζω μέχρι τώρα, οι οργανικές, Δαρβινικές απολήξεις του εγχειρήματος του Ράτσελ, που αδρά νομίζω ότι κορυφώνονται όταν αποδεχτούμε ότι,

"ο ευρύς χώρος επιδρά θετικά στην διατήρηση της ζωής"

(Ράτσελ, 2001: 138)

18.4 Κριτική Γεωπολιτική (Critical Geopolitics)

Υπάρχει μια πληθώρα προβλημάτων όταν μια τέτοια πολιτική γεωγραφία τίθεται σε εφαρμογή. Έννοιες όπως ο *ζωτικός χώρος*, *heartland* κτλ., δεν έχουν ουδέτερο χαρακτήρα, ούτε είναι αξιολογικά αντικειμενικές και 'άνευρες'. Πίσω από κάθε πολιτική, υπάρχει μια ***χωρική διάσταση*** και σε κάθε γεωγραφική διαφοροποίηση λανθάνει και εμφιλοχωρεί μια ***πολιτική*** και μια ***εξουσία***, εκμετάλλευση και άνισες οικονομικές σχέσεις.

Αυτό σημαίνει ότι η γεωπολιτική ακτινοβολεί τον κυρίαρχο λόγο της Δύσης. Αυτό που χρειαζόμαστε λοιπόν δεν είναι μια πολιτική γεωγραφία, μια οποιαδήποτε πολιτική γεωγραφία, αλλά μια ***κριτική γεωπολιτική*** που θα εξετάζει, θα ανασκευάζει και θα αποδομεί τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας που ασφαλώς δεν είναι πλέον μόνο διακρατικές, αλλά εμπεριέχουν και άλλες διαστάσεις, οικονομικές, πολιτισμικές και άλλες.

Ω ***κριτική γεωπολιτική*** δεν θα εννοούμε λοιπόν μόνο την άρθρωση και εξέταση των σχέσεων μεταξύ κρατών, αλλά τη συνολικότερη ***γεωγραφία της εξουσίας*** όπως υλοποιείται στον παγκόσμιο πολιτικό και οικονομικό χώρο ΕΕ., ΟΝΕ, κτλ.

Κριτική Γεωπολιτική

Αποδομεί

-Την θέληση για δύναμη και κυριαρχία των κρατικών οργανισμών κτλ.

-Την ιμπεριαλιστική ιδεολογία και τακτική των Μεγάλων Δυνάμεων, Διακρατικών και Υπερεθνικών Οργανισμών.

- Το πολεμικό επιχείρημα της παγκόσμιας διακυβέρνησης με τις αντίστοιχες οικονομικές επιπτώσεις και συνέπειες.

-Απορρίπτει και αμφιβάλλει περί του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού –μειονεκτήματα του οποίου είδαμε.

-Την πολιτιστική ηγεμονία της Δύσης.

-Επανα-εξετάζει το εγχείρημα του Διαφωτισμού και της Νεωτερικότητας.

18.5 Συμπεράσματα

Στην παρούσα διάλεξη είδαμε τη σημασία του 'ζωτικού χώρου' που προέρχεται από την γερμανική εμπειρία, ειδικότερα όπως τη συμπύκνωσε ο Ράτσελ, με την αναλογία που προήγε και τη σχέση που ανέδειξε μεταξύ του **κράτους** και ενός **ζωντανού οργανισμού**. Τα προβλήματα μιας τέτοιας θεώρησης είναι αρκετά. Η ***κριτική γεωπολιτική*** του ζωτικού χώρου, αποτελεί αντίστροφα, μια δυνατότητα κριτικής της παραδοσιακής γεωπολιτικής που έχει σημείο αναφοράς τον τόπο, το οικείο, το παρόν και το πλησίον.

Αυτό σημαίνει ότι η παραδοσιακή γεωπολιτική, αδυνατεί να συλλάβει την προοπτική του χώρου που είναι αφηρημένος, ευρύτερος, απρόσωπος και επικίνδυνος, μερικές φορές. Πιο σημαντικά όμως αδυνατεί να συλλάβει την διαπλοκή των δύο, τον τρόπο που ο χώρος επιδρά στον τόπο, τη λογική που κάνει τον τόπο απαραίτητο για το χώρο, τον πολιτισμό για την οικονομία, την παγκοσμιοποίηση σημαντική για τον τόπο κτλ.

Θα ονομάσουμε από εδώ και στο εξής τη σχέση μεταξύ ενός τόπου, και των πολύπλοκων και αφηρημένων διαστάσεων του χώρου **χώρο-κοινωνική διαλεκτική**.

18.6 Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τι είναι ο **ζωτικός χώρος**

2. Να αναδείξετε τα προβλήματα μιας τέτοιας θεώρησης όπως του ζωτικού χώρου

3. Να εξετάσετε με ποιον τρόπο η κριτική γεωπολιτική προβληματίζει την θεώρηση περί **ζωτικού χώρου**

4. Να αναλύσετε τι είναι η **χώρο-κοινωνική διαλεκτική**

18.7 Βιβλιογραφία

- Ratzel, F. (2001) *Ζωτικός Χώρος*. Αθήνα: Προσκήνιο

-Cox, Low, Robinson (eds) (2006) *The SAGE Handbook of Political Geography*. London: Sage

-Ελία Κανέττι (1971) *Μάζα και Εξουσία*. Αθήνα: Ηριδανός

-O'Tuathail, Dalby, Routledge (eds)(1998) *The Geopolitics Reader*. London: Routledge

- Πουλαντζάς, N. (1980) *Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις*. Τόμοι α & β. Αθήνα: Θεμέλιο

-Πουλαντζάς, N. (1982) *Κράτος, Εξουσία, Σοσιαλισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ

19ο Περιγραφική/Περιφερειακή Ανθρωπογεωγραφία (Possibilism)

19.1 Εισαγωγή

Έχουμε ήδη διανύσει σημαντικό έδαφος στη χαρτογράφηση που επιχειρούμε να κάνουμε σε ότι αφορά την ανθρωπογεωγραφία και την εξέλιξη της ως επιστήμη και ως σκέψη. Την κατοχυρώσαμε ως θεωρητική επιστήμη, κατόπιν είδαμε την έννοια του τοπίου, τη σχολή του Σικάγου, το ρεύμα της πολιτικής οικονομίας του Harvey και τα προβλήματα της ποσοτικής στροφής. Θα εξετάσουμε παρακάτω μια ακόμη στροφή της ανθρωπογεωγραφίας που χρονικά εμφανίστηκε τις δεκαετίες του 1940 και 1950.

Με αναφορά στην ελληνική περίπτωση και το περιφερειακό και γεωγραφικό πρόβλημα της Ελλάδας, η περιγραφική ανθρωπογεωγραφία υιοθετήθηκε πρώτιστα τη δεκαετία του 1960 αντλώντας πολλά στοιχεία από την εμπειρία των Γάλλων ανθρωπογεωγράφων οι οποίοι με βάση το ΕΚΚΕ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών) εκπόνησαν αρκετές μελέτες για την Ελλάδα και τις περιφέρειες της.

Αυτό το ρεύμα σκέψης, προσανατολίζεται στην περιγραφική αλλά αναλυτική εξέταση στοιχείων των γεωγραφικών περιφερειών σε μια προσπάθεια να φιλοτεχνηθεί ένα κοινωνικό, περιβαλλοντικό και

γεωλογικό πορτρέτο μιας περιοχής ή ενός τόπου, να αναδειχτούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και οι διαφορές του από άλλους τόπους, αλλά και τα σημεία σύγκλισης.

Στην Ελλάδα οι γνωστότεροι Γάλλοι ανθρωπογεωγράφοι που ασχολήθηκαν με την περιγραφή των ελληνικών περιφερειών είναι οι Sivignon, Kayser και Derruau. Παρακάτω θα δούμε κάποια σημεία από τις μελέτες τους, καθώς και τον τρόπο που οι εργασίες τους συμβαδίζουν με συγκεκριμένες αντιλήψεις και φιλοσοφίες περί χώρου και γεωγραφίας.

19.2 Ποσιμπιλισμός (Possibilism)

Κυριότερο μέλημα της ***περιφερειακής ανθρωπογεωγραφίας*** είναι η εξέταση των τοπικών γνωρισμάτων και ιδιαιτεροτήτων μιας περιοχής. Η μέθοδος μελέτης υλοποιείται βάσει της περιγραφής, της επιτόπιας έρευνας, της παρατήρησης και της συλλογής στοιχείων για κάθε τόπο, περιοχή και περιφέρεια. Η έννοια της περιφέρειας έχει ξεχωριστή θέση στην ορολογία και το εννοιολογικό οπλοστάσιο της ανθρωπογεωγραφίας. Στα αγγλικά εμφανίζεται ως ***region*** ενώ η επιστήμη μελέτης των περιφερειών είναι γνωστή και ως ***regional geography*** (περιφερειακή γεωγραφία). Η περιφερειακή γεωγραφία κάνει αποδεκτό, απλουστεύοντας αρκετά, ότι ο άνθρωπος και το περιβάλλον, εναρμονίζονται με μια σχέση που δεν είναι αναγκαστική ή ντετερμινιστική.

Σχόλιο 1ο

Αυτό σημαίνει ότι τα φυσικά περιβάλλοντα παράγουν ενίοτε διαφορετικά ανθρωπογενή περιβάλλοντα και διαφορετικούς ανθρώπους και οικονομίες-όπως και το ανάποδο. Θα την ονομάσουμε για λόγους απλούστευσης και οικονομίας του κειμένου και της επιχειρηματολογίας μας, ***περιγραφική ανθρωπογεωγραφία***.

Η έννοια του *ποσσιμπιλισμού* από το Αγγλικό ***possible*** σημαίνει αυτή ακριβώς την πιθανότητα, ένα περιβάλλον να μπορεί να επηρεάζει την ανθρώπινη συμπεριφορά, όχι απαραίτητα με καταναγκαστικό τρόπο, όπως δηλαδή το ήθελε ο ***περιβαλλοντικός ντετερμινισμός***. Το να 'μπορεί' να επηρεάζει το περιβάλλον τον άνθρωπο, σημαίνει απλούστατα ότι δίνεται μια δυνατότητα στην ανθρώπινη ύπαρξη και κοινωνία, να μην της αποδοθούν χαρακτηριστικά που απαραίτητα κληρονομεί δια μιας απλής μεταφοράς ή μετάδοσης από το περιβάλλον (οι Νότιοι λαοί είναι πιο 'θερμοί', πιο 'αυθόρμητοι', 'τεμπέληδες' κτλ.).

Από την κλασσική regional Geography (Vidal Lablache) έως την σχολή του αμερικάνικου τοπίου (Carl Sauer), η ***περιγραφική*** αντίληψη της ***γεωγραφίας***, αφορούσε ειδικότερα και κάποια από τα ακόλουθα σημεία.

19.3 Περιγραφική Γεωγραφία

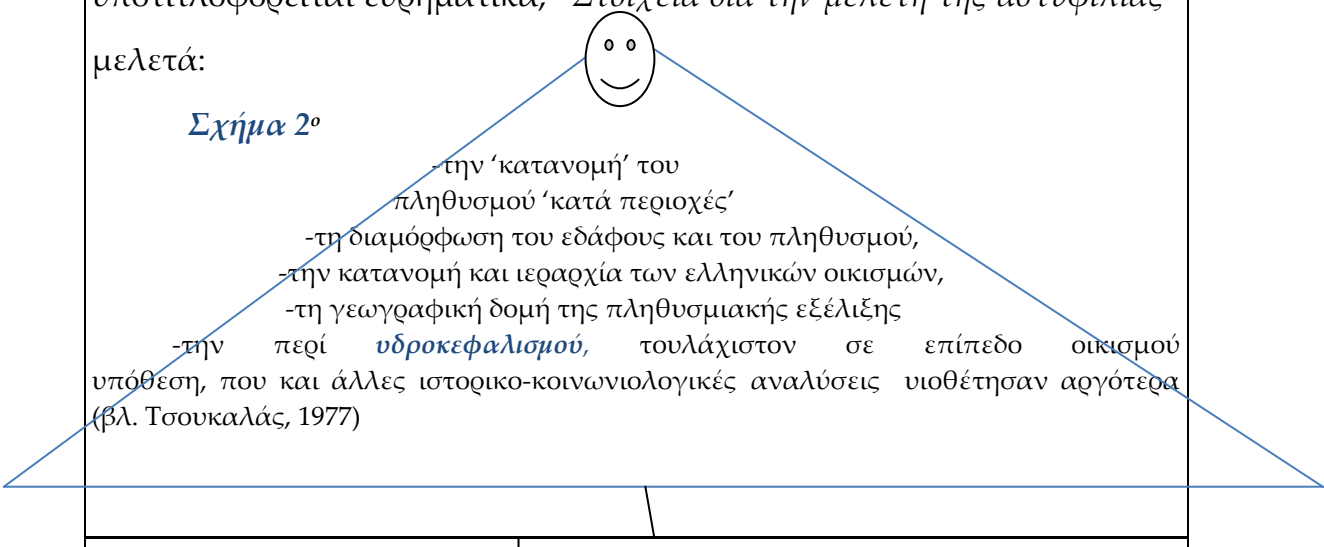
-Μια συνολική, επί παντός επιστητού μελέτη της αλληλο-δράσης ανθρώπου και φύσης

-Η παραδοσιακή αυτή ανθρωπογεωγραφία δίδει έμφαση στον 'τρόπο ζωής',

-Εννοώντας με αυτόν τον τρόπο ένα σύνολο συνηθειών που δυνητικά επιτρέπει στην κοινωνία να αναπαραχθεί, αλλά που κρίσιμα δεν λειτουργεί ντετερμινιστικά σε σχέση με τον περίγυρο και το περιβάλλον που την περιστοιχίζει,

-Επιτρέποντας διαφορετικούς 'τρόπους ζωής' να ανθίζουν με όλη τους την τόλμη, διαφορετικότητα και ευεξία έστω και αν ενίοτε συνεπικουρούνται από το ίδιο περιβάλλον.

Ο Kayser, στη μελέτη του ***Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας*** που υποτιτλοφορείται ευρηματικά, "*Στοιχεία δια την μελέτη της αστυφιλίας*" μελετά:

Σχήμα 2ο

-την 'κατανομή' του πληθυσμού 'κατά περιοχές'
-τη διαμόρφωση του εδάφους και του πληθυσμού,
-την κατανομή και ιεραρχία των ελληνικών οικισμών,
-τη γεωγραφική δομή της πληθυσμιακής εξέλιξης
-την περί ***υδροκεφαλισμού,*** τουλάχιστον σε επίπεδο οικισμού υπόθεση, που και άλλες ιστορικο-κοινωνιολογικές αναλύσεις υιοθέτησαν αργότερα (βλ. Τσουκαλάς, 1977)

Μειονέκτημα 1ο

Τέτοιου είδους επισημάνσεις τροφοδοτούν μια μάλλον ***μηχανιστική*** αντίληψη περί γεωγραφίας. Συνηγορούν στην κατασκευή μιας συναισθηματικής σχέσης αιτίου-αιτιατού, δηλαδή μεταξύ μεγέθους και σχέσης, περιφέρειας και κουλτούρας, τόπου και ιδεών, περιβάλλοντος και αντίληψης. Μια φράση σαν αυτή επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές:

Παράθεση 1η

"Το αθηναϊκό πολεοδομικό συγκρότημα *συνιστά ένα τέρας* (1,852,709 κατ.) επί του ποσοτικού επιπέδου, καθόσον το δημογραφικό βάρους αυτού αρκεί ίνα διαταράξει πλήρως την γεωγραφική δομή της χώρας"

(Kayser, 1968: 23)

ή φράσεις όπως η ακόλουθη:

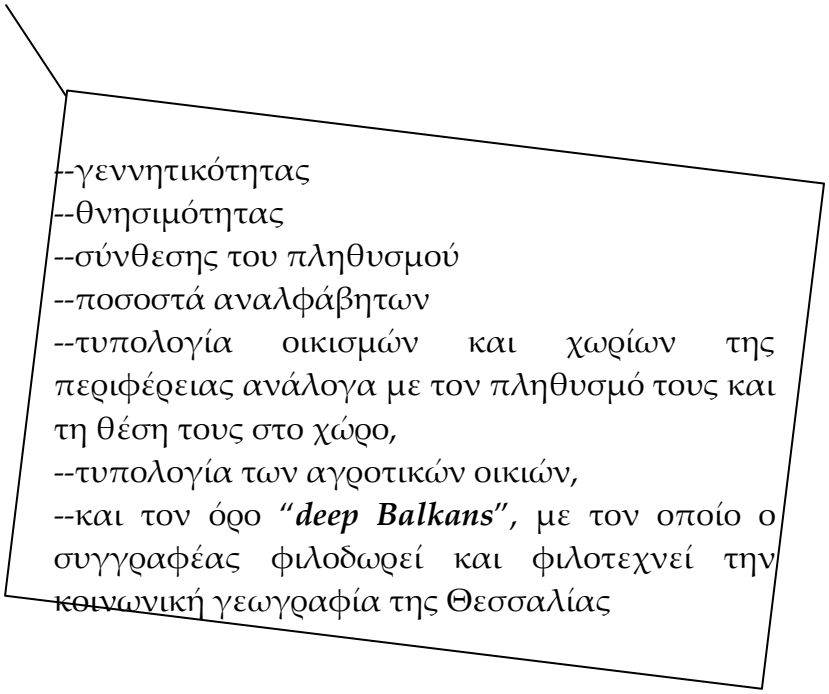
Παράθεση 2η

> "Οι εν λόγω αριθμοί εκφράζουν προφανώς εις πολύ γενικάς γραμμάς το γεγονός ότι αι Αθήναι είναι όχι μόνον η διοικητική πρωτεύουσα ενός υπερσυγκεντρωτικού κράτους αλλά και το μοναδικό 'κέντρο αποφάσεως'"
>
> (Kayser, 1968: 122)

Όμοιες προκύπτουσες υπάρχουν και στην μελέτη του Sivignon για τη ***Θεσσαλία.*** Εκεί διαπιστώνει κανείς την θεωρουμένη και αδιαφιλονίκητη 'ενότητα' της Θεσσαλίας υπό μια λεπτομερή και εξονυχιστική απεικόνιση της φυσικής οντότητας της περιφέρειας.

Μετά το πέρας 115 σελίδων του βιβλίου του Sivignon για τη ***Θεσσαλία***, μοναδικής και σπάνιας αξίας, λαμβάνει χώρα η πρώτη παρατήρηση ***γεωπολιτικής*** ή έστω ***οικονομικής*** φύσης, με την παραδοχή ότι η 'διοικητική ένωση της Θεσσαλίας με το βασίλειο της Ελλάδας το 1881 είχε ευεργετικές συνέπειες για την περιφέρεια'.

Και εδώ το κείμενο βρίθει αναφορών και στοιχείων περί

Τα νήματα που συναρμολογούν τις παραπάνω μεγάλες αφηγήσεις σε επιστημολογικό και οντολογικό επίπεδο μπορούν να ιδωθούν υπό τον ευρηματικό χαρακτήρα της ***'φαντασίωσης'***, που υιοθετήθηκε εξίσου εύστοχα, αλλά χρησιμοποιήθηκε με σχετικά διαφορετικό τρόπο από τους Foucault (1980), Said, (1978) και Gregory (1994).

Η έννοια της **φαντασίωσης**

Δεν αφορά μια ψευδή εικόνα, ένα κατασκεύασμα που συγκαλύπτει την ουσία των πραγμάτων ή των φαινόμενων, αλλά μια ***δημιουργική εξέλιξη*** που επινοεί, παράγει και υλοποιεί μια διαδικασία που δεν είναι λιγότερο υλική ή πραγματική για αυτό.

19.4 'Μακρόσυρτες αλλαγές' [long duree]

Καλύτερα θα φωτίσουμε τις διάφορες μορφές της φαντασίωσης, όταν σκύψουμε στη Μπρωντελιανή σύλληψη της Μεσογείου.

Ο **Fernand Braudel**, με τη μνημειώδη του μελέτη περί ***Μεσογείου*** και περί ***Υλικού Πολιτισμού,*** δίνει ρυθμό σε αυτήν την στροφή της γεωγραφίας.

Long duree **Ο χρόνος,**

-της γεωγραφίας
-της κοινωνίας
και
-του ατόμου

Είναι εκεί που τα βήματα του οργανικισμού, της ολικής αφήγησης και της ουσιοκρατίας αποκαλύπτονται με πιο ξεκάθαρο τρόπο, ιδίως στα τρία είδη χρόνου που ο Braudel διακρίνει.

Η 'αργόσυρτη αλλαγή' ***long duree*** ερείδεται σε ένα αραγές μέτωπο που υπόκειται σε αργές και δυσκίνητες αλλαγές. Αυτού του είδους η 'βραδύτητα' ως συλλαμβάνουσα του καταλληλότερου είδους θεώρησης της αλλαγής και του μετασχηματισμού που υφίσταται η Μεσόγειος, συνδεόμενη με το χώρο αναδεικνύει τη σχέση που έχει η γεωγραφία στο νεωτερικό ακόμη ορίζοντα, δηλαδή μια σχέση που αποδέχεται την αξία των μετασχηματισμών που υφίσταται το ανθρώπινο περιβάλλον, αλλά που τους λαμβάνει ως 'μακρόσυρτες αλλαγές'. Η βραδύτητα των μετασχηματισμών, λαμβάνεται στην Μπρωντελιανή σύλληψη του χρόνου και του χώρου ως έξωθεν επιβληθείσα επί της μοναδιαίας βιωματικής εμπειρίας του υποκειμένου, εφόσον περαιώνεται σε χρόνο πολύ μεγαλύτερο ή εκτενέστερο από το χρόνο που βιολογικά αναλογεί στην ασυνεχή ανθρώπινη ύπαρξη.

Από την άλλη πλευρά, αυτές οι αλλαγές αναζητούν 'μόνιμες αξίες' δια της βραδείας ενσωμάτωσης και αφομοίωσης ποιοτικών χαρακτηριστικών του Μεσογειακού περιβάλλοντος. Η ***μακρόσυρτη αλλαγή*** κατά συνέπεια μπορεί να θεωρηθεί ως σύμπτωμα του λόγου της νεωτερικότητας που είναι ενθυλακωμένος στη σταθερότητα, την ισορροπία, την ισοκατανομή, κτλ., και τον οποίο η γεωγραφική μελέτη ασπάστηκε κατά την ***περιφερειακή*** της έκδοση.

Εν τούτοις στόχος μιας γεωγραφίας είναι να αναζητά, όχι μόνο ότι είναι σταθερό και αργοκίνητο, αλλά και αυτό που δεν είναι μόνιμο, σίγουρο, βέβαιο και σταθερό αλλά μεταβαλλόμενο, ελαστικό και ανασφαλές.

Κυρίως γιατί, η σταθερότητα, συνυφαίνεται με μια ουσιολογική όσο και βασανιστική προσπάθεια κατασκευής μιας ***ενιαίας*** εικόνας για τη Μεσόγειο που αναπόδραστα εγκλωβίζεται σε μια κυκλική εννοιολόγηση. Μια τέτοια αποκρυστάλλωση δεν είναι άσχετη με τη μεθοδολογική στροφή που επιχειρείται και στοχεύει στη διακριτή κατάτμηση του χρόνου σε ***γεωγραφικό***, ***κοινωνικό*** και ***ατομικό***, με το γεωγραφικό τμήμα να ταυτίζεται με την ανεπαίσθητη 'αργόσυρτη αλλαγή', που με τη σειρά της οδηγεί αναπόφευκτα στην επικείμενη πρόσληψη της Μεσογείου ως ***ενότητας***. Αυτό που πρέπει να εξηγηθεί, κοντολογίς, λαμβάνεται έτσι, ως μέσο και δυνατότητα άρθρωσης αυτής της ίδιας της εξήγησης.

19.5 Η ενότητα της Μεσογείου: Ψευδής, Αληθής ή Φαντασιακή;

Η εξαιρετική ανάλυση του Braudel, πλησιάζει και υποστηρίζει αυτή την ***ενότητα*** με πολλούς και πληθωρικούς τρόπους: θα πει για παράδειγμα ο Braudel "η αρχιτεκτονική ενότητα του μεσογειακού χώρου, που έχει για 'σκελετό' του τα βουνά, σκελετό θεόρατο, πέρα από κάθε μέτρο, πανταχού παρόντα και τελείως άσαρκο" (Braudel, 1991: 31). Έτσι ο ανθρωπομορφισμός που αναπόδραστα καλλιεργείται ως προϊόν της παραπάνω προκύπτουσας, πάει χέρι-χέρι με την αναμενόμενη ενότητα της Μεσογείου. Μας επιτρέπει να 'ταυτίζουμε' τα βουνά με την απόλυτη ελευθερία αλλά και ένα "Ένα εμπόδιο. Και μαζί καταφύγιο,

λημέρι για τους ελεύθερους ανθρώπους" (ο.π. 45). Και από εδώ και ο φαινομενικά ανώτερος δικαιακός έλεγχος που επιλαμβάνεται δια της βεντέτας και σε όμορφες σελίδες αποδίδεται ως η αβυσσαλέα αντίδραση "σε κάθε μορφή εξουσίας" (ο.π. 46).

Ποια γεωγραφία όμως υποδαυλίζεται και καλλιεργείται, από μια τέτοια ιστοριογραφία τύπου Μπρωντέλ; Σίγουρα μια μελέτη που ταυτίζει την γεωγραφία με τη φυσική, εξαντλητική και εξοντωτική είναι αλήθεια, περιγραφή ενός ογκώδους περιβαλλοντικού περιγύρου. Μια τέτοια γεωγραφία όμως ***διαβλέπει στον κοινωνικό χώρο και τις σχέσεις ιδιοκτησίας για παράδειγμα, μια εξωτερικότητα και όχι το προϊόν μια υλικό-κοινωνικής διαδικασίας***, εφόσον την κατηγοριοποιεί σαν ένα εξωτερικό φαινόμενο που επιδρά από απόσταση στο φυσικογεωγραφικό χώρο, όπως η παρατήρηση του Μπρωντέλ για το νομαδισμό φανερώνει, ότι δηλαδή 'από γεωγραφική μετατόπιση μετατρέπεται σε κοινωνική σχέση' (ο.π. 104), όταν είναι σαφές ότι μάλλον το αντίθετο είναι πιο πιθανό.

Πολιτιστική λοιπόν ενότητα, η Μεσόγειος, αλλά πάνω από όλα οικονομική παρά πολιτική ενότητα (ο.π. 159). Και ιδεολογική, θα προσθέταμε. Ειλικρινά παρόλα αυτά, "γεωγραφία, πολιτική, οικονομία, πολιτισμός, θρησκεία, όλα συνέργησαν για να διαμορφωθεί ένας ομοιογενής αδριατικός κόσμος" (ο.π. 161). Ομολογουμένως, η φυσικογεογραφική τούτη ενότητα δεν μπορεί παρά να οδηγεί σε μια ανάλογη για να μην πω περισσότερο, ισχυρή, αδιαπέραστη ανθρωπογεωγραφική ενότητα (ο.π. 339). Η τελευταία αποδίδεται με

πολύ ενδιαφέροντα τρόπο από ένα 'χώρο ροών' εφόσον το στίγμα αυτής της ενότητας εξαρτάται από τους δρόμους και την μεταξύ των επικοινωνία. Ροές, ανθρώπων, εμπορευμάτων, πληροφοριών, σχέσεων και αισθημάτων λοιπόν. Αλλά ροές αργές, σταθερές και κατανοητές. Δηλαδή το αντίθετο της ροής. Και από εδώ, και ολοκληρώνουμε, και η σημασία των πόλεων, εφόσον "Χωρίς αγορά και δρόμους δεν υπάρχουν πόλεις. Τροφή των πόλεων είναι η κίνηση" (ο.π. 384). Έστω και αν είναι μακρόσυρτη.

19.6 Συμπεράσματα

Σε αυτό το κεφάλαιο συζητήσαμε το παράδειγμα της περιγραφικής γεωγραφίας. Αναδείξαμε κάποιες πλευρές από τον προβληματισμό αυτής της τάσης με αναφορά στην Μεσόγειο αλλά και την Ελλάδα. Είδαμε με πιο τρόπο ο ***ποσσιμπιλισμός*** έρχεται αντιμέτωπος με τον ***περιβαλλοντικό ντετερμινισμό***. Υπενθυμίζουμε ότι ο τελευταίος θεωρεί το περιβάλλον παντοδύναμο. Για τους ποσσιμπιλιστές αντίθετα, το περιβάλλον δεν είναι ο καθοριστικός παράγοντας στη διαμόρφωση ενός χαρακτήρα, μιας κοινωνίας ή μιας συμπεριφοράς, αλλά ένας από τους παράγοντες που δυνητικά μπορεί να επηρεάσουν ένα τρόπο σκέψης.

Το μοντέλο του ποσσιμπιλισμού είναι μια προσπάθεια, με άλλα λόγια κριτικής του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού, όπως ήταν και το

μοντέλο της πολιτικής οικονομίας που αναδύθηκε υπό την ευθύνη του Harvey.

19.7 Βιβλιογραφία

-Braudel, F. (1993) *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός Κόσμος την Εποχή του Φιλίππου του Β΄ της Ισπανίας*. Αθήνα: (α' τόμ.) Εθνική Τράπεζα

-Braudel, F. (1997) *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός Κόσμος την Εποχή του Φιλίππου του Β΄ της Ισπανίας*. Αθήνα: (β' τόμ.) Εθνική Τράπεζα

-Braudel F. (1998) *Μεσόγειος. Γεγονότα, Πολιτική, Άνθρωποι*. Αθήνα (γ' τομ.) ΜΙΕΤ

-Braudel, F. (2001) *Η Γραμματική των Πολιτισμών*. Αθήνα: ΜΙΕΤ

-Derruau, M (1991) *Ανθρωπογεωγραφία*. Αθήνα: ΜΙΕΤ

-Τερκενλή, Θ., Ιωσηφίδης, Θ. και Χωριανόπουλος, Ι. (επιμ.) (2007) *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία, Χώρος*. Αθήνα: Κριτική

-Λ. Λεοντίδου (1989) *Πόλεις της Σιωπής*. Αθήνα: ΕΤΒΑ

-Kayser, B (1968) *Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

19.8 Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε τι σημαίνει ο Ποσσιμπιλισμός με παραδείγματα

2. Να αναδείξετε και να εξηγήσετε την έννοια της μακρόσυρτης αλλαγής

3. Να αναφέρετε μερικά από τα προβλήματα της έννοιας της μακρόσυρτης αλλαγής

4. Να διατυπώσετε τη διαφορά μεταξύ Ποσσιμπιλισμού και Περιβαλλοντικού Ντετερμινισμού

20Ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ:

ΑΝΙΣΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

20.1 Εισαγωγή

Τα παραπάνω κεφάλαια έδωσαν ένα στίγμα, για τα πεδία και τα ενδιαφέροντα της ανθρωπογεωγραφίας, τις φιλοσοφίες που την υποστηρίζουν και την επηρέασαν καθώς και για το τι πρέπει να περιμένει κανείς από μια επιστήμη όπως η ανθρωπογεωγραφία, που οφείλει να είναι θεωρητική (ώστε να αξίζει το όνομα της επιστήμης), αλλά με τρόπο που να είναι εμπειρικά εμπλουτισμένος και καθόλου αποκομμένος από τον κόσμο 'εκεί έξω'.

Αυτό που ενδεχόμενα λείπει από την μέχρι τώρα πορεία μας, είναι να αναδείξουμε κάποια από τα προβλήματα που απασχόλησαν την ***ελληνική ανθρωπογεωγραφία*** –με τον όρο ελληνική ανθρωπογεωγραφία εννοούμε τις γεωγραφικές μελέτες για την Ελλάδα και όχι τις μελέτες αποκλειστικά Ελλήνων ανθρωπογεωγράφων. Να αποδώσουμε δηλαδή σε πιο απτούς όρους τον τρόπο που ο προβληματισμός των γεωγράφων, συμπεριέλαβε και την περίπτωση της Ελλάδας.

Η ανθρωπογεωγραφία στην Ελλάδα είναι μια σχετικά νεοσύστατη περιοχή της γνώσης, επέδειξε όμως μια κινητικότητα τη

δεκαετία του 1980 και μια ιδιαίτερη ανάπτυξη στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Από το 1980 και έπειτα οι εργασίες πολλαπλασιάστηκαν και το αντικείμενο της ανθρωπογεωγραφίας απέκτησε αυτόνομη και ανεξάρτητη οντότητα. Αρκεί για την ώρα να τονίσουμε ότι με όλες τις διαφορές και τους ασυμβίβαστους μεταξύ τους τόνους και τρόπους, στην καρδιά του ελληνικού ανθρωπογεωγραφικού στοχασμού διατηρείται, ότι μπορεί να κληθεί υπό ένα ευρύτερο πλαίσιο, μια ανάλυση υποπίπτουσα στην σθεναρή και διαχρονική γοητεία του σημείου της ***πολιτικής οικονομίας***.

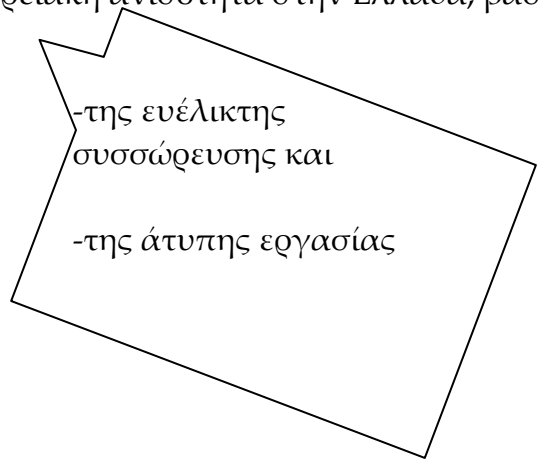
Σε πιο απτούς όρους το ζήτημα που τέθηκε από τους Έλληνες ανθρωπογεωγράφους σε ότι αφορά τον Ελληνικό κοινωνικό και χωρικό σχηματισμό, ήταν:

Το περιφερειακό πρόβλημα της Ελλάδας

Το οποίο πολύ σύντομα μπορεί να εξηγηθεί με τον εξής τρόπο: Αφορά κατά κύριο λόγο την ανισότητα μεταξύ των περιφερειών: από την πολυποίκιλη, οικονομική, πολιτική, πολιτιστική ανισότητα μέχρι και την πληθυσμιακή ανισότητα που υφίσταται μεταξύ των Ελληνικών περιφερειών.

20.2 Ευέλικτη Συσσώρευση

Όχι έξω από τη μαρξιστική προβληματική αλλά σε ξεχωριστή και πολύ ενδιαφέρουσα θέση εντός αυτής, στέκει η κουβέντα που προσπαθεί να εξηγήσει την χωρική και περιφερειακή ανισότητα στην Ελλάδα, βάσει δύο εννοιών:

Η λογική που υποστηρίζει την **άτυπη εργασία** ως εξηγητικό σχήμα των περιφερειακών ανισοτήτων, εντός του ελληνικού παραδείγματος τουλάχιστον, αφορά την προσπάθεια των Ελλήνων ανθρωπογεωγράφων να ξεπεράσουν τα διχαστικά και περιοριστικά σχήματα περί ***άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης*** που, καθόσον εκπορευόμενα από το παράδειγμα της μητροπολιτικής Δύσης, τοποθετούσαν εκτός του, άμεσου ενδιαφέροντος τους, την περίπτωση της Ελλάδας και του Μεσογειακού Νότου (Χατζημιχάλης, 1992) - περιοχές συνήθως που δεν λαμβάνονται ούτε ως αναπτυγμένες ούτε ως υπανάπτυκτες.

Για να είμαστε ειλικρινείς δύσκολα η Ελλάδα και άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής περιφέρειας και του Μεσογειακού Νότου, μπορούν να

θεωρηθούν κομμάτι του ανεπτυγμένου Ευρωπαϊκού μητροπολιτικού κέντρου. Εξίσου δύσκολα παρόλα αυτά, θα πρέπει να λαμβάνονται και ως τμήματα της υπανάπτυκτης περιφέρειας, τύπου χωρών Λατινικής Αμερικής. Δεν προτίθεμαι να μπω σε καμία διεξοδικότερη ανάλυση της εξέλιξης της οικονομικής γεωγραφίας, της χωρικής ανάλυσης και υπόστασης των παραγωγικών δραστηριοτήτων και του συνόλου των θεωριών της ευέλικτης συσσώρευσης, για τα οποία και στα ελληνικά, υπάρχουν καταλληλότερα εγχειρίδια (Αγγελίδης, 1991 · Κόνσολας, 1997· Κουρλιούρος 2003 · Λαμπριανίδης, 1993 · Λεοντίδου, 1989 · Παπαδασκαλόπουλος, 1995 · Βάϊου και Χατζημιχάλης, 1978 · Χατζημιχάλης, επιμ. 1992).

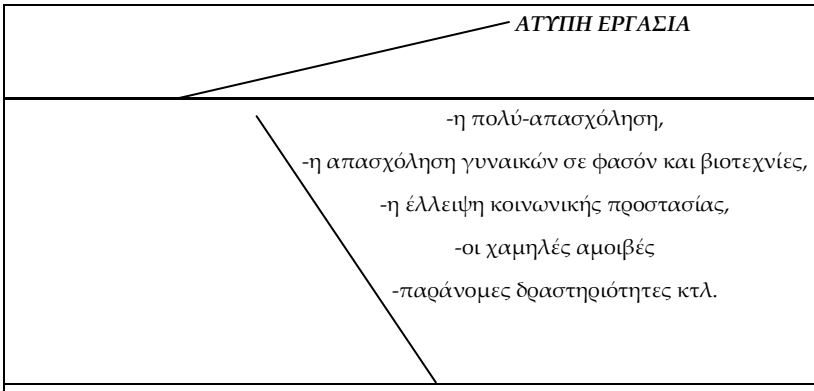
Μπορούμε, παρόλα αυτά, να ακολουθήσουμε προσεκτικά τις αναλύσεις των Βάϊου και Χατζημιχάλη (1997), κυρίως όπως αποτυπώνονται στο βιβλίο τους ***Με την Ραπτομηχανή στην Κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς***, το οποίο στέκει, στο σταυροδρόμι της θεώρησης της καπιταλιστικής ανάπτυξης μεταξύ ***κέντρου*** και ***περιφέρειας***, με ένα διττό τρόπο, δηλαδή και ως πραγματολογική αποτίμηση που ανακαλύπτει άλλου είδους διαπλοκές και μετασχηματισμούς του κεφαλαίου στην ***ημι-περιφέρεια*** της Ευρώπης, αλλά και ως ένα θεωρητικό σχήμα που αναδεικνύει νέες πτυχές δυναμισμού, σε πιο αφαιρετικό επίπεδο, της ανάπτυξης και της εργασίας.

Σε καμία περίπτωση φυσικά, δεν θα αποπειραθούμε να διεξάγουμε μια ολιστική κριτική επί του συνόλου των επιχειρημάτων

που εκτίθενται στην πληθωρική αυτή μελέτη. Θα επικεντρωθούμε σε τάσεις, ενστάσεις και προϋποθέσεις που έκαναν μπορετούς τους συλλογισμούς τους ή τους ανάγκασαν να πουν ή να μην πουν πράγματα που ήθελαν ή δεν ήθελαν.

Όπως τίθεται ρητά και με ευθύτητα στο βιβλίο τους η ***παραγωγή*** κατέχει επιστημολογική και οντολογική πρωτοκαθεδρία. "Η πόλη σαν εργοστάσιο, οι δρόμοι της σαν γραμμές παραγωγής" θα πουν οι Βάϊου και Χατζημιχάλης (1997: 11). Μαθαίνουμε ακόμη ότι σε Πέλλα και Ημαθία οι ντόπιοι αγρότες χρησιμοποιούν για τις αγροτικές εργασίες τους εργατικό δυναμικό από τις 'πάλαι ποτέ' σοσιαλιστικές χώρες. Και ότι στη Χαλκιδική και τη Θάσο οι χειμερινοί γεωργοί μετατρέπονται το καλοκαίρι σε 'επιχειρηματίες', οργανώνοντας την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής μέσα από μορφές εργασίας που δεν είναι μόνιμες, σταθερές, επαναλαμβανόμενες και ασφαλείς.

Αυτού του είδους η ανασφάλεια επιτρέπει αλλά και αναγκάζει την αρμονική συνύπαρξη μεταξύ αυτού που θεωρείται '***τυπική εργασία***' (τη μισθωτή εργασία πενθημέρου και 8-ωρου σε μια βιομηχανία ή μια υπηρεσία) όταν και όπου υπάρχει στην Βόρεια Ελλάδα, και όλων αυτών των δραστηριοτήτων που ανθίζουν και χαρακτηριστικά καλούνται και αποτελούν ένα άξονα '***άτυπων***' ιδιαιτεροτήτων και δραστηριοτήτων.

Το ενδιαφέρον, από μια άποψη, επικεντρώνεται στο μικρό, το τοπικό, το ευέλικτο και το ασταθές, όχι γιατί θεωρητικά τούτα είναι περιθωριακά υπολείμματα μιας Μεσογειακής κοινωνίας που δεν γνώρισε τον καπιταλισμό, αλλά ακριβώς για τον αντίθετο λόγο, διότι δηλαδή κατείχαν ανέκαθεν κεντρική θέση στην ιστορία και ανθρωπογεωγραφία του καπιταλισμού και όχι, ομολογουμένως, μόνο στην περιφέρεια, αλλά και στα Μητροπολιτικά κέντρα της Δύσης.

20.3 Θετικά Στοιχεία του Μοντέλου 'Άτυπης Εργασίας'

Ορθά οι συγγραφείς απομακρύνονται από τα μεγαλόστομα πλάνα και πρότζεκτ ανάπτυξης των περιφερειών ρίχνοντας φως στο άδηλο, το κρυμμένο και το λανθάνον αλλά συνάμα τόσο ζωντανό και αληθινό, όχι όμως για αυτό το λόγο λιγότερο άνισο, εκμεταλλευτικό και 'βάρβαρο'. Με αυτό τον τρόπο αναιρείται η υποτιθέμενη γραμμική έννοια του χρόνου και της ιστορίας της καπιταλιστικής και οικονομικής ανάπτυξης, βάσει της οποίας η οικονομική εξέλιξη προσλαμβάνεται από τους περιφερειολόγους του κέντρου, ως η δήθεν μια και αποκλειστική προοπτική ανάπτυξης που αναμφίβολα 'μικροί' και 'μεγάλοι', αργά ή

γρήγορα θα αναγκαστούν να ακολουθήσουν –ζητήματα που προκύπτουν και σήμερα την εποχή της τραπεζικής κρίσης με διάφορες παροτρύνσεις που ακούμε κατά καιρούς και διαπιστώσεις ότι οι 'χώρες του Νότου' θυμίζουν τις χώρες του Ανατολικού μπλοκ ή πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού, και ότι οφείλουν να κάνουν μεταρρυθμίσεις.

Υπό το ίδιο πνεύμα, όπως το θέτουν οι συγγραφείς, δύναται να αποκαλυφθεί και ο έντονος δυναμισμός των περιφερειών και οι ιδιαιτερότητες τους, όχι δηλαδή για να ξαπλώσουμε αυτά τους τα γνωρίσματα (μέσα από την μέτρηση και σύγκριση των διάφορων δεικτών περιφερειακής ανάλυσης) στο Προκρούστειο κρεβάτι της παγκόσμιας ανάπτυξης και των τετριμμένων μετρήσεων της, 'μερεμετίζοντας' τα μέλη που προεξέχουν ή τραβώντας και επεκτείνοντας αυτά που υπολείπονται, αλλά για να διαγνώσουμε τα κακώς κείμενα, την προέλευση τους και ενδεχόμενα να προταθούν σχέδια λύσης και προτάσεις για κάποια από τα προβλήματα της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης.

Με πιο απλά λόγια, ότι θεωρείται 'απόκλιση' και ίδιον της εκάστοτε περιφέρειας δεν πρέπει με κανένα τρόπο να λαμβάνεται ως 'υποανάπτυκτο', 'καθυστερημένο' και 'υπολειπόμενο', όχι τουλάχιστον χωρίς να εξηγείται, εξετάζεται και δικαιολογείται. Ομοίως και η ***ευελιξία,*** ακόμη κι όταν αποδίδεται απροβλημάτιστα ως μια περιφερειακή δυναμική του Νότου, δεν μπορεί επ' ουδενί να λαμβάνεται ως πανάκεια, ήτοι ως μια δίκαια κατανεμημένη μορφή τοπικής ανάπτυξης που οσάκις υλοποιείται στις περιφέρειες, επιλύει

ανερυθρίαστα προβλήματα που στις 'βαριά' διαρθρωμένες βιομηχανίες της Δύσης και του Βορρά μοιάζουν ξένα ή ανοίκεια.

Μέσω μιας τέτοιας ανάγνωσης, μετατοπίζεται η κουβέντα και το ενδιαφέρον όχι μόνο στο τοπικό, αλλά κυριότερα, και από τη σκοπιά που μας ενδιαφέρει εδώ, στο ***'καθημερινό'*** και το ***'βιωματικό'***, με τρόπο που υποδείχνει άλλους δρόμους έξω από το μονολιθικό και αυτοματοποιημένο τρόπο της ποσοτικής μέτρησης της περιφερειακότητας, των δεικτών ανάπτυξης και του αστικού ή περιφερειακού σχεδιασμού.

20.4 Κριτική της Ευέλικτης Συσσώρευσης

Εκτός από τα θετικά σε μια τέτοια θεώρηση υπάρχουν και σημεία κριτικής. Για παράδειγμα, ανακύπτουν προβλήματα που έχουν σχέση με τη 'φύση' όχι μόνο της παραγωγής και της κατανάλωσης, αλλά καίρια με τον τρόπο που οι δύο αυτές στιγμές της κοινωνικής αναπαραγωγής σχετίζονται αλλά και προσλαμβάνονται από το λεξιλόγιο της πολιτικής οικονομίας. Οι συγγραφείς, ας πούμε, δηλώνουν ότι "Κατά ορισμένους, η σφαίρα της παραγωγής χάνει σιγά-σιγά τη σημασία της και η παραγωγική εργασία περνά στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής (βλ. και Γκορζ, 1993, Gorz, 1988). Και συνεχίζουν, σημειώνοντας ότι δεν θεωρείται πια βέβαιο πώς "η εργασία είναι πηγή πλούτου". Όμως παρόλες τις απόψεις και αναλύσεις για το πέρασμα στη ***μεταβιομηχανική κοινωνία*** και την υποτιθέμενη απελευθέρωση από την εργασία, η καθημερινή ζωή

των περισσότερων ανθρώπων εξακολουθεί να καθορίζεται από αυτή" (Βάϊου και Χατζημιχάλη, 1997: 29).

Υπονοείται δηλαδή, ότι μια τέτοια αντίληψη είναι εσφαλμένη και ότι ***παραγωγή*** και ***εργασία*** οφείλουν και θα συνεχίσουν να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της χωρικής και γεωγραφικής ανάπτυξης και ανάλυσης.

Μια τέτοια αντίληψη λησμονεί ότι η κατανάλωση ακόμη και στην ανάλυση του Μαρξ, μπορεί να είναι υπό συνθήκες ***παραγωγική***, κυριότερα όμως λησμονεί ότι τόσο στις αναλύσεις του Μως, του Μπατάϊγ, του Βέμπλεν όσο και σε αυτές του Μπωντριγιάρ (θα δούμε τις αναλύσεις τους σε κατοπινά κεφάλαια), υπάρχουν στοιχεία που υποδεικνύουν ότι η κατανάλωση είναι, ενέχει και απαιτεί μια ***χρονοβόρα εργασία μόχθου***, και ότι αποτελεί επιπλέον μια επίπονη προσπάθεια ιδιαιτέρως όταν ***αξιολογικά*** και ***ανταγωνιστικά*** ζητήματα ***επιδεικτικής*** υφής ανεγείρονται και ανακύπτουν.

20.5 Συμπεράσματα

Παραμένει όμως ενδιαφέρουσα η προσέγγιση της ***'άτυπης εργασίας'*** στο Μεσογειακό Νότο, διότι μεταθέτει το ενδιαφέρον, αφενός από το γενικότερο μοντέλο που σκέφτεται την ανάπτυξη μονοδιάστατα, στο ***μικρο-καπιταλισμό*** του Νότου, όσο στερεοτυπικό και αν εν πρώτοις ακούγεται αυτό, και αφετέρου διότι δια της εξέτασης του τοπικού δυναμισμού και της συνάρθρωσης του με τις αγορές εργασίες στους

μικρο-καθημερινούς βιωματικούς χώρους του Νότου, επιτυγχάνεται μια σφαιρικότερη πρόσληψη του εναλλακτικού μοντέλου γεωγραφικής ανάπτυξης στην ημι-περιφέρεια.

Παρόλο που το μεγαλύτερο βήμα δεν αναλαμβάνεται από τους συγγραφείς, με τρόπο ώστε δηλαδή να συνδεθεί η τοπική αγορά εργασίας και το καθημερινό με μια πιο επιμελή ανάλυση των λογικών που υποσκάπτουν από άκρη σε άκρη το κοινωνικό πεδίο της καθημερινότητας και της κατανάλωσης, είναι σε αυτό το σταυροδρόμι που η χρησιμότητα της εργασίας αναδεικνύεται με μεγαλύτερη ευκρίνεια ακόμη κι αν καταχρηστικά της αποδίδεται μεγαλύτερη αξία.

Αναμφίβολα η ανάλυση μας αυτή δεν επιχαίρει κανενός είδους πρωτοτυπίας, ούτε φιλοδοξεί να 'κρίνει' εκ του μακρόθεν μια τόση πληθωρική και στρατευμένη επιχείρηση. Σκοπεύει όμως στην ανάδειξη εκείνου του κοινού εδάφους εκ του οποίου οι αναλύσεις των προηγούμενων κεφαλαίων θα ήταν δυνατόν να προσεχτούν όχι ως σημεία ανωτερότητας που διαφεύγουν από τη ματιά των Βάϊου και Χατζημιχάλη, αλλά κυρίως ως οι περισσότερο από μια επιτρεπτές, στο επίπεδο της θεωρίας τουλάχιστον, αποκλίσεις που μπορεί να αξίζουν μια αναγνώριση αν όχι γνησιότητας, τουλάχιστον γόνιμης αντιπαράθεσης.

20.6 Βιβλιογραφία

-Βάϊου, Ν. και Χατζημιχάλης, Κ. (1997) *Με την Ραπτομηχανή στην Κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς*. Αθήνα: Εξάντας

-Hadjimichalis, C. (1980) *The Geographical Transfer of Value.* Ph.D thesis: California University Press

-Hadjimichalis, C. (1987) *Uneven Development and Regionalism: State, Territory and Class in Southern Europe.* Kent: Chatham Ltd

-Χατζημιχάλης, Κ. (επιμ.) (1992) *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική: Κείμενα από τη Διεθνή Εμπειρία*. Αθήνα: Εξάντας

20.7 Ερωτήματα

1. Να αναδείξετε με παραδείγματα το νόημα του ελληνικού περιφερειακού προβλήματος

2. Να εξηγήσετε τι είναι η ευέλικτη συσσώρευση

3. Να αναφέρετε διάφορες μορφές άτυπης εργασίας

4. Να κριτικάρετε το σχήμα μελέτης του ελληνικού περιφερειακού προβλήματος που δίνει έμφαση στη άτυπη εργασία. Ποια τα προβλήματα του;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ :

21ο Εθνογραφίες και Ανθρωπολογίες του Χώρου

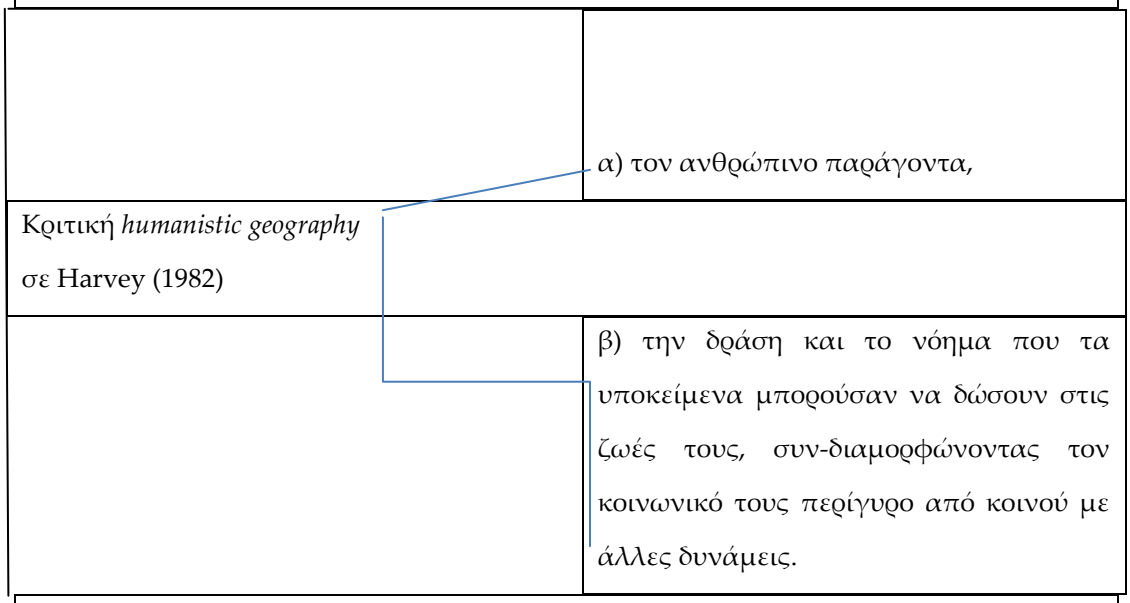
21.1 Εισαγωγή

Η εμφάνιση το 1982 του βιβλίου του David Harvey ***The Limits to Capital*** έκανε αναμφισβήτητα αίσθηση. (Υπενθυμίζω ότι το βιβλίο του Harvey ***The Limits to Capital*** ήταν από τις πρώτες σημαντικές προσπάθειες η μαρξιστική θεωρία να αποκτήσει γεωγραφικό υπόβαθρο ή να υπολογίσει και να συμπεριλάβει το χώρο στις διαδικασίες ανάλυσης της παραγωγής, της συσσώρευσης κτλ.). Η επιρροή και η σημασία του βιβλίου απασχόλησε τους ανθρωπογεωγράφους συνολικά. Όχι μόνο τους θιασώτες του μαρξιστικού μπλοκ αλλά συνολικότερα τους κοινωνικούς επιστήμονες. Από την άλλη πλευρά, η κριτική ποτέ δεν έλλειψε. Δεν είχε, για παράδειγμα, την πανθομολογούμενη αναγνώριση από όλες τις πλευρές της ανθρωπογεωγραφίας, ιδίως την αμερικάνική ανθρωπιστική της έκδοση (***humanistic geography***) αρχικά, αλλά και την φεμινιστική γεωγραφία αργότερα.

Οι David Ley και James Duncan, για παράδειγμα, Αμερικάνοι πολιτισμικοί γεωγράφοι, σημείωναν στο περιοδικό ***Annals of the Association of American Geographers*** το 1982, ότι ο Harvey αγνόησε τη δράση, το υποκείμενο και το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου κάθε καπιταλισμός αναδεικνύεται.

Διαμαρτυρόμενοι για την ολικότητα, δομικότητα και συνολικότητα του εγχειρήματος του Harvey, οι Ley και Duncan θεώρησαν ότι ο Harvey υποτιμούσε,

Humanistic geography

Εάν επιχειρούσε, κανείς να ορίσει ή αν προσπαθούσε να οριοθετήσει το αντικείμενο, το σκοπό, και τη μέθοδο-επιστημολογία της ***ανθρωπολογίας του χώρου***, δεν θα ήταν άλλη, συνοπτικά, από την πεποίθηση που τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο κάθε προσπάθειας ανάλυσης της κοινωνίας και του νοήματος που επενδύουν σε αυτή τα άτομα καθώς και την ανάλυση του τρόπου δια του οποίου οι τελευταίοι γίνονται κοινωνοί αντιμαχόμενων και συχνά συγκρουόμενων σημασιών και ταυτοτήτων επανα-επενδύοντας τα ανάλογα σε διαφορετικά πλαίσια και συμφραζόμενα.

21.2 Εθνογραφίες και Ανθρωπολογίες του Χώρου

Αν στα ίχνη των προηγουμένων παραδόσεων διανύσαμε τα προβλήματα των σχέσεων της εξέλιξη της ανθρωπογεωγραφικής σκέψης με σημείο αναφοράς την Ελλάδα, η τρέχουσα ενότητα θα συνομιλήσει με την ***νέα πολιτισμική γεωγραφία*** όπως αποκρυσταλλώνεται στην ***αγγλοσαξονικές ανθρωπογεωγραφίες της κατανάλωσης.***

Και εδώ δεν τίθεται θέμα περιοδολόγησης ή κριτικής επισκόπησης της εν λόγω αντίληψης για την κατανάλωση και το χώρο, ούτε θα επιχειρηθεί να ριχτεί μια πιο εξονυχιστική ματιά στην επιστημολογία που τη συνδέει με τη γεωγραφία, πολύ δε περισσότερο ετούτη η κριτική δε φέρει κάτι επί του προσωπικού. Στοχεύει όμως να αναδείξει από ένα ακόμη διαφορετικό πρίσμα τη γεωγραφία, ή καλύτερα τη λεγόμενη ανθρωπιστική πλευρά της. Μπορούμε να πούμε γενικά ότι ***οι ανθρωπολογίες του χώρου*** εκκινούν από την αντίληψη ότι,

α) το άτομο είναι φορέας πολυδιάστατων νοημάτων,
β) έχει επί αυτών πλήρη έλεγχο
γ) τα νοήματα δύναται να διαμορφώνονται στο πλαίσιο των αγωνιστικών και ανταγωνιστικών σχέσεων που αναπτύσσονται στη σφαίρα της καθημερινότητας
δ) δια της διαμεσολάβησης των διαφόρων επιπέδων που φιλτράρουν πολυποίκιλα αυτή του την ικανότητα όπως η **τάξη**, η **φυλή**, το **φύλο** και το **έθνος**.

Ανάλογα κείμενα είναι κατά βάση εμπνεόμενα από δύο Γάλλους θεωρητικούς της πράξης, τον **Pierre Bourdieu** και τον **Mıchel de Certeau**. Δεν τίθεται φυσικά θέμα αναλυτικής επεξήγησης των εργασιών των δύο τελευταίων θεωρητικών σε αυτό το σημείο. Αυτό που έχει ενδιαφέρον όμως είναι ο τρόπος που τις αντιλήψεις τους τις οικειοποιηθήκαν ανθρωπογεωγράφοι του αγγλοσαξονικού χώρου καθώς και μάλλον ιδιαιτέρως, ο τρόπος που οι επιστημολογικές τους παραδοχές περί υποκειμένου, αντικρίζουν και αντιμετωπίζουν τις αντι-ανθρωπιστικές θεωρίες. [***αντι-ανθρωπιστικές*** λέγονται οι θεωρίες που δεν αναγνωρίζουν τη δυνατότητα στον άνθρωπο να μεταλλάσσει την πραγματικότητα ανεξάρτητα από δομικότερους περιορισμούς όπως της οικονομίας, της γλώσσας, του φύλου, κτλ. ˙ σε ότι αφορά την περίπτωση της ανθρωπογεωγραφίας βλέπε και την αντίστοιχη κουβέντα στο σχετικό κεφάλαιο για το τοπίο, τον υποκειμενισμό, τον αντικειμενισμό, τον τόπο και τον χώρο].

Ούτε φυσικά προσδοκάται να εξαντλήσουμε την κουβέντα για την ανθρωπολογική ανθρωπογεωγραφική στροφή (***'πολιτισμική στροφή'*** των κοινωνικών επιστημών) που η βιβλιογραφία της από το 1990 και εφεξής είναι πλουσιότατη και γνέφουσα προς πάμπολλες κατευθύνσεις. Θα περιοριστούμε σε ένα αριθμό κειμένων, όμως, που νομίζω ότι χρήσιμα εκτίθενται εδώ καθόσον δύναται να μας αποκαλύψουν ένα ακόμη παράθυρο δια του οποίου θα μας επιτραπεί να ρίξουμε μια ματιά, φευγαλέα αναπόφευκτα, αλλά όχι λιγότερο διαφωτιστική για αυτό, στη **γεωγραφία** με σημείο αναφοράς το υποκείμενο και την κατανάλωση.

Οι Crewe και Lowe (1995) υποστηρίζουν ότι

Σχόλιο 1ο

-Οι ***ποικίλοι*** και τόσο ***διαφορετικοί*** χώροι της κατανάλωσης επενδύονται με νοήματα και ταυτότητες που όχι μόνο δεν ομογενοποιούν τη γεωγραφία της πόλης, αλλά συμβάλλουν σε ένα εκ νέου διαφοροποιημένο τοπίο φορτωμένο ανισότητες και άνισες σχέσεις εξουσίας.

-Υπό αυτή την έννοια ο δεσμός ***παγκόσμιο-τοπικό*** αποκτά νέο νόημα και δεν υποβάλλει το τελευταίο στην υποτιθέμενη σαρωτική καθολικότητα και πολιτισμική ηγεμονία του πρώτου.

-Οι ***ταυτότητες*** των υποκειμένων κατά συνέπεια συνεχίζουν να αντιστέκονται και να επενδύουν με διαφορετικό νόημα, στη βάση του κοινωνικού και χωρικού πλαισίου, καταστάσεις, ιδέες και νοήματα που σε διαφορετικούς τόπους προσλαμβάνονται και μεθερμηνεύονται με διαφορετικό τρόπο.

Στο ίδιο μοτίβο οι Jackson και Taylor (1996) επιχειρηματολογούν υπέρ της ***ανομοιογένειας*** δια της οποίας εκφράζεται και εκδηλώνεται ο τομέας ***της διαφήμισης***, προσπαθώντας να την απεγκλωβίσουν από τον αδιαφοροποίητο ορυμαγδό προσεταιρισμών που απρόσεχτα τις αποδίδουν (διάφοροι guru της τηλεόρασης και καθημερινοί σχολιαστές) και σύμφωνα με τους οποίους ομογενοποιεί και κονιορτοποιεί τη διαφορετικότητα και την τοπική ιστορία μιας περιοχής (παγκοσμιοποίηση, κτλ.). Επιμένουν έτσι οι συγγραφείς στην ανάγκη να εξερευνηθεί ο κόσμος των ***καθημερινών*** καταναλωτών και των νοημάτων που επενδύουν, μετατρέποντας και θεωρώντας την κατανάλωση ένα πεδίο μάχης, και συγκρούσεων, διαφορών, νοημάτων και ταυτοτήτων, παρά μια ισοπεδωτική μόδα που πέφτει πάνω σε όλους

επιβάλλοντας όμοια πρότυπα και αδιαφοροποίητες ταυτότητες. Στην ίδια δυναμική και λογική εμπίπτουν και οι δραστηριότητες που ιδιάζουν σε ότι αποκαλείται ***'shopping'*** ώστε να ανταποκρίνεται σε πέντε ρεαλιστικές θεματικές :

Στη συνολικότερη αυτή θέαση που οι παραπάνω μελέτες επιμένουν να διακρίνουν και να επιφυλάσσουν για την κατανάλωση και το υποκείμενο, εγκαλείται η δήθεν αποκαλυπτική και υπερφίαλη τάση των αντι-ανθρωπιστικών θεωριών του καπιταλισμού οι οποίες τον λαμβάνουν να ομογενοποιεί, αδιαφορεί και ισοπεδώνει, νοήματα, ιδέες, υποκείμενα και καταστάσεις.

Ο David Grigg (1995: 335) για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι 'αυτό που οι άνθρωποι τρώνε και πίνουν από το ένα μέρος της γης στο άλλο διαφοροποιείται και διαφέρει'. Τα παραπάνω και πολλές άλλες συναφείς αναλύσεις έχουν θεωρητικά ανάγει τις δομικές αναλύσεις, νεοφιλελεύθερες και άλλες, σε εκείνη τη διανοητική κάλυψη και άλλοθι του καπιταλισμού, που υποτίθεται ότι αφορά ενίοτε μια στάση θεωρητικών που αγνοούν την πραγματικότητα και πάντοτε μια δυσνόητη προσπάθεια που δεν έχει ηθικό ή πρακτικό ενδιαφέρον.

Παρόλο αυτά, στην πορεία συναφών αναλύσεων, κατηγορίες που κατά το παρελθόν είχαν περιθωριοποιηθεί και καταταγεί στο θεωρητικό πεδίο ενδιαφέροντος του μεταμοντέρνου ή του δομισμού, φαίνεται, εντός του ρεύματος της ***εθνογραφίας του χώρου***, να αποκτούν μια ασυνήθιστη αλλά καθολικότερη αποδοχή. Οι Jackson, Lowe, Miller και Mort (2000), για παράδειγμα, επιλέγουν να υπερβούν τους σχετικούς δυισμούς και να εξετάσουν τις άλυτες και αδιευθέτητες συγκρούσεις στο κόσμο της κατανάλωσης με αφορμή τις καταναλωτικές πρακτικές, κάτω από το ευρηματικό νόημα που παρέχει μια έννοια όπως το "***ambivalence***", την οποία ο Πολωνός κοινωνιολόγος Zygmunt Bauman (1991), έχει ανάγει στην πλέον πολυσυζητημένη, για την κατανόηση του μεταμοντέρνου (Zygmunt Bauman, ***Modernity and Ambivalence***. Cambridge, Polity Press).

Ο Peter Jackson, συμπερασματικά, διαβλέπει στο ανθρώπινο υποκείμενο τα σημάδια μιας ελλόγου συμπεριφοράς και καθοριστικής δυνατότητας και άρθρωσης/διατύπωσης ορθού λόγου που αντιστέκεται

στα περιοδικά lifestyle, τη μαζική κατανάλωση, και την αποδυνάμωση της εθνοτικής ταυτότητας μέσα από την κυκλοφορία των αντικειμένων (Jackson, 1997, 1998, 1999), εξαιτίας μιας ηθικής που συνεχίζει να αναβλύζει αστείρευτα από καθημερινές πηγές που είναι ενίοτε υποτιμημένες (Jackson, 2004, 2008).

Τα παραπάνω δεν είναι με κανένα τρόπο εξαντλητικά. Προσφέρουν όμως μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να ιδωθεί ο τρόπος βάσει του οποίου κάποιοι από τους ανθρωπογεωγράφους ενεπλάκησαν σε μια ευρύτερη συζήτηση για την κατανάλωση και την πόλη. Η αναμέτρηση αυτή δεν έχει νικητές και ηττημένους. Προσκρούει όμως σε τρεις αντιρρήσεις που τις έχω διατυπώσει σκόρπια στο κείμενο έως τώρα, αλλά νομίζω καθαρά στη ροή της προηγηθείσας κουβέντας.

21.3 Κριτική του Ανθρωπολογικού μοντέλου της Γεωγραφίας

α) Πρώτον, έχω ήδη αναφέρει τον τρόπο βάσει του οποίου το υποκείμενο υλοποιείται ως διαδικασία και ο οποίος δεν συμβιβάζεται με την αποδοχή μιας υπερνοηματοδούσας ανθρώπινης ικανότητας να αντιστέκεται και να προικοδοτεί με νόημα καταστάσεις όπως τη φιλοτεχνεί η ανθρωπολογία του χώρου. Αυτό δεν σημαίνει ότι το υποκείμενο είναι διανοητικά ανεπαρκές, ευάλωτο, κατευθυνόμενο, υποτακτικό και άβουλο, αλλά ότι απαιτείται μια εξήγηση που να δείχνει τον τρόπο συνάρθρωσης και ανταπόκρισης των επινοήσεων στις οποίες

καταφεύγει το τελευταίο εναντίον τον ***μακρο-κοινωνιολογικών αλλαγών*** που επιβάλλει η καταναλωτική κοινωνία.

β) Δεύτερον, ανάλογης φύσης είναι και η αντίρρηση για το νόημα που παίρνει η χρησιμότητα και η ωφέλεια στις παραπάνω ανθρωπογεωγραφικές παρακαταθήκες και οι οποίες δεν φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη τους τις αναλύσεις για το δώρο, την αργόσχολη τάξη, τη συστηματική βάση της κατανάλωσης, τον πολιτισμικό χαρακτήρα και τη φετιχοποίηση των αναγκών.

γ) Τέλος η αποκλειστική ενασχόληση με το καθημερινό και τον τόπο, φαίνεται να αγνοεί όχι την ιδιαιτερότητα και το συγκεκριμένο, αλλά αποτυγχάνει να συλλάβει τη διαφορά ως ***διαφωρά*** που επιδρά και δονεί αυτή τη φορά, αυτή ακριβώς την ιδιαιτερότητα και αυτό ακριβώς το συγκεκριμένο.

21.4 Συμπεράσματα

Οι ***ανθρωπολογίες του χώρου*** είναι μια χρήσιμη και ενδιαφέρουσα στροφή που σημάδεψε τη γεωγραφία και άνθισε μετά τη δεκαετία του 1980. Κύρια στόχευση και προβληματική της ήταν ότι ο άνθρωπος μπορεί και διαμορφώνει με τρόπο που ο ίδιος ορίζει το περιβάλλον του και ότι δεν είναι έρμαιο των δομών ή άλλων συστημικών επιδράσεων (οικονομία, πολιτισμός, γεωγραφική καταγωγή κτλ.). Η κύρια μέθοδος έρευνας ήταν η επιτόπια έρευνα και τα ερωτηματολόγια.

21.5 Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε ποιο ήταν το πρόβλημα που οι Ley και Duncan διαπίστωσαν ότι ακτινοβολεί η μαρξιστική μελέτη του Harvey

2. Να διατυπώσετε τις βασικές αρχές που διέπουν το σύστημα σκέψης που καλείται 'Ανθρωπολογίες του Χώρου'

3. Να δοκιμάσετε να ερμηνεύσετε τα κυριότερα προβλήματα αυτού του ρεύματος

21.6 Βιβλιογραφία

-Λεοντίδου, Λ. (2005) *Αγεωγράφητος Χώρα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

-Ρέντζος, Ι. (2006) *Ανθρωπογεωγραφίες της Πόλης.* Αθήνα: Δαρδάνος-Τυποθήτω

-Ρέντζος, Ι. (2010) *Αναπαραστάσεις της Πόλης*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

-Getis, A., Getis, J., and Fellman, J.,D (eds.) (1996) *Introduction to Geography*. WCB

-P. Jackson (1992) *Maps of Meaning*. London: Routledge

-Panelli, R (2004) *Social Geographies*. London: SAGE

22ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Θεωρίες της Δαπάνης: Κατανάλωση και Πόλη (I)

22.1 Εισαγωγή

Μια θεωρία της καταναλωτικής κοινωνίας και μια θεωρία της κατανάλωσης είναι πολύ διαφορετικές από την περιγραφική και εμπειρική αντίληψη που μια καθημερινή σκέψη υιοθετεί για αυτές. Το πρόβλημα, είναι ότι ανάλογες δυσκολίες προκύπτουν τόσο από την παραδοσιακή πολιτική οικονομία όσο και από την ριζοσπαστικότερη Μαρξιστική της εκδοχή. Για να το τοποθετήσω σε ελάχιστες γραμμές, υποστηρίζουμε, με τα λόγια του Μπωντριγιάρ (2000: 79) ότι

> "Η αλήθεια είναι ότι δεν είναι οι ανάγκες καρπός της παραγωγής αλλά ότι ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ που είναι ΤΟ ΠΡΟΪΟΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ''.

Είναι γύρω από αυτή την αρχή που θα προσπαθήσουμε να κινηθούμε.

22.2 Επιδεικτική Δαπάνη

Ο Thorstein Veblen (1994) έθεσε με τον πιο ρητό, αλλά ταυτόχρονα μοναδικό και μέχρι σήμερα αξεπέραστο, τρόπο τον ***συστημικό χαρακτήρα*** της κατανάλωσης. Η βασική παραδοχή του Veblen, αναπτύσσεται γύρω από το ρόλο της κατανάλωσης στην νεότερη αμερικανική κοινωνία περί της εδραίωσης της κοινωνικής θέσης και αξίας της ***'αργόσχολης'*** αμερικάνικης τάξης (**leisure lass**) διαμέσου της αγοράς και περίοπτης κατανάλωσης (**conspicuous consumption**) πολύτιμων και δαπανηρών αγαθών. Σε ένα κείμενο που δεδηλωμένα αποστρέφεται παραπομπές, αλλά χρησιμοποιεί ελεύθερα παραδείγματα και αποσπάσματα που "είναι κι αυτά τέτοια που θα αναγνωρισθούν κατά κανόνα με αρκετή ευκολία χωρίς την ανάγκη παραπομπής" (Βέμπλεν, 1982: 26), ο Βέμπλεν τοποθετεί ιστορικά την βαθμιαία ανάπτυξη της αργόσχολης τάξης στα ανώτερα στάδια της 'βαρβαρικής κουλτούρας' (ο.π. 27).

Η αργοσχολία σε αυτό το στάδιο ισοδυναμεί με μια άμεση και διαπαντός απαλλαγή από τις παραγωγικές ενασχολήσεις. Τουλάχιστον για τους άντρες. Τέσσερις είναι οι δραστηριότητες που κατά κανόνα ελκύουν το ενδιαφέρον των τιμητών της αργοσχολίας: η διακυβέρνηση, ο πόλεμος, το θρησκευτικό τυπικό και τα σπορ (ο.π. 28). Προπομπός αυτής της επιδεικτικής αποχής, ηθελημένης και ενσυνείδητης είναι αλήθεια, είναι η έμφυλη διάκριση βάσει της οποίας οι άνδρες επιδίδονται με

συνέπεια και επιδεξιότητα σε κυνηγετικά ήθη, αφήνοντας για τις γυναίκες τις ταπεινότερες παραγωγικές ασχολίες (ο.π. 30).

Σε αυτό το βάρβαρο στάδιο της ληστρικής φάσης, η επιθετικότητα, η ικανότητα του πολέμου και τα τρόπαια, υλικά και άλλα, η λεία, οι γυναίκες που κανείς απολαμβάνει κτλ., ολοκληρώνουν την εικόνα της πρώιμης αργοσχολίας (ο.π. 43).

Στην εξέλιξη του πολιτισμού, η αργοσχολία διαμορφώνεται και από την ανάδειξη ενός άλλου θεσμού, αυτού της ατομικής ιδιοκτησίας. Και ενώ στο πρώιμο στάδιο η αργοσχολία επιδικάζει κατά φύλο δικαιώματα επί του είδους της δραστηριότητας που επιτρέπεται ο καθένας να ασκεί, δια της κατοχής των γυναικών από τους ικανούς πολεμιστές μορφοποιείται τώρα ένα δικαίωμα που μέσω της συλλογικής μνήμης βάζει τις γυναίκες στο υλικό παιχνίδι όχι μόνο της αναγκαστικής παραγωγικής ενασχόλησης, αλλά και στη εξέλιξη του θεσμού της ιδιοκτησίας (ο.π. 45).

Μέρος των τροπαίων, κοντολογίς, του πολεμιστή που δια της αρπαγής επικυρώνει την ανωτερότητα του εντός της βάρβαρης κοινότητας στο νομαδικό-κυνηγετικό στάδιο, είναι και η συλλογή, μεταξύ άλλων αντικειμένων, και γυναικών. Όσο η παραγωγή εντείνεται εντός των ορίων της κοινότητας και οι παραγωγικές δραστηριότητες εμφανίζονται περισσότερο αποτελεσματικές από ποτέ κατά την πολιτιστική δημιουργική εξέλιξη, η αρπαγή και η ληστεία αισθητά υποχωρούν, παραχωρώντας τη θέση τους σε μια πιο έλλογη κατάσταση διακανονισμού επί του θέματος της ιδιοκτησίας γενικότερα,

επιτρέποντας σταδιακά στον θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας να εδραιωθεί (ο.π. 51).

Σε γενικές γραμμές, ο Βέμπλεν, ισχυρίζεται ότι η αξία της σχόλης έχει περιέλθει και επιζήσει μέχρι τις μέρες μέσα από τέτοιου είδους διαδικασίες, που ταυτίζουν, με άλλα λόγια, την ανθρώπινη αξία με τη ***επίδειξη***, την ***ισχύ*** και την ***ένδειξη ανωτερότητας*** ακόμη και σήμερα όπως επιβιώνει στο χρηματικό στάδιο του πολιτισμού (ο.π. 60).

Κοντολογίς,

> "Η απώτερη βάση, πάνω στην οποία στηρίζεται η καλή φήμη, μέσα σε μια υψηλά οργανωμένη παραγωγική κοινότητα, είναι η χρηματική αντοχή, και τα μέσα επίδειξης χρηματικής αντοχής είναι η σχόλη και η περίοπτη κατανάλωση αγαθών"
>
> (ο.π. 98)

Μπορεί να μην είναι δύσκολο να απορρίψει κανείς την ύπαρξη των συστατικών της επίδειξης στο πιο ωφέλιμο αγαθό ή αντικείμενο. Μπορεί και να είναι "ελαφρώς λιγότερο ριψοκίνδυνο να ισχυριστούμε για οποιαδήποτε πρωταρχικά ωφέλιμο προϊόν ότι το στοιχείο της σπατάλης δεν υπεισέρχεται με κανένα τρόπο στην αξία του, άμεσα ή έμμεσα" (Βέμπλεν, 1982: 112). Μπορούμε όμως να είμαστε σίγουροι ότι ζητήματα γοήτρου εμφιλοχωρούν σε κάθε περίπτωση επιδεικτικής κατανάλωσης, σε τέτοιο βαθμό ώστε ο όρος ***'αργόσχολη τάξη'*** να

δικαιολογείται. Τα αντικείμενα λοιπόν αποκτούν μια άλλη αξία πέραν αυτής της ωφελιμότητας.

> "Κάτω από το κριτήριο χρησιμότητας που απορρέει έτσι, κανένα αντικείμενο δεν θα υποστεί με επιτυχία την δοκιμασία με βάση την υλική επάρκεια του μονάχα. Για να κριθεί τέλειο και πλήρως αποδεκτό από τον καταναλωτή πρέπει να δείχνει επίσης και το τιμητικό στοιχείο"
>
> (Βέμπλεν, 1982: 159)

Υπό αυτό το φως η ***κατανάλωση όπως και η παραγωγή είναι ουσιαστικά απεριόριστες*** και κατά περίπτωση αν όχι ανήθικες τουλάχιστον ύποπτες. Για αυτό για παράδειγμα, "Κανείς δεν βρίσκει δύσκολο να συγκατανεύσει στην κοινοτοπία ότι το μεγαλύτερο μέρος της δαπάνης που αφιερώνεται από όλες τις τάξεις στην ενδυμασία αφιερώνεται για χάρη μιας αξιοσέβαστης εμφάνισης μάλλον παρά για την προστασία του ατόμου" (Veblen, 1982: 168).

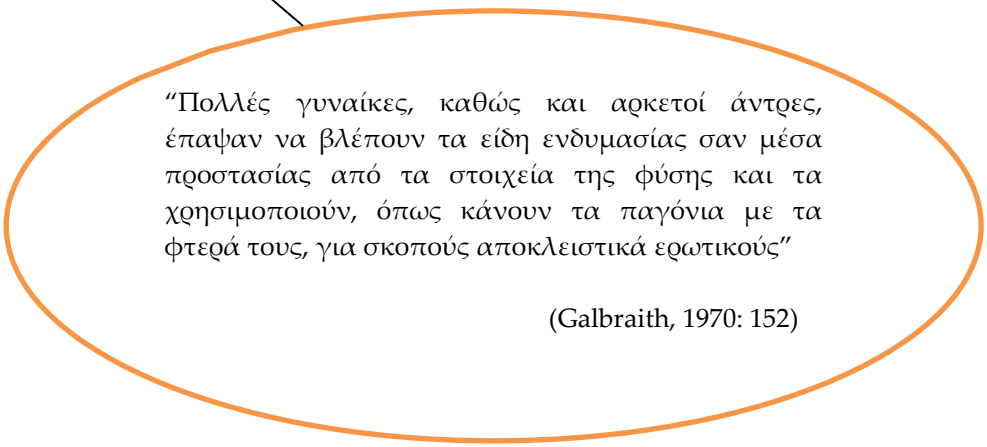
22.3 Η Κοινωνία της Αφθονίας

Την ίδια κοινωνία στοχοποιεί και ο John K. Galbraith (ελλ. εκδ. 1970 ***Η Κοινωνία Της Αφθονίας***) στο ***The Affluent Society***, από σχετικά διαφορετική σκοπιά. Κριτικάροντας την ασύδοτη όσο και κυρίαρχη ιδιωτική οικονομία της αγοράς, για τον Galbraith, η καταναλωτική κοινωνία, παρόλο που εν μέρει συνάδει με μια πρωτοφανή αφθονία, συνδέεται ταυτόχρονα με τη δημιουργία μεγαλύτερων κοινωνικών ανισοτήτων. Η συμβατική φιλελεύθερη σοφία μπορεί να υπερθεματίζει και να κομπάζει αλαζονικά υπέρ μιας ολοένα και πλατύτερης εξάπλωσης των μηχανισμών της αγοράς, όμως είναι καιρός να δούμε ριζικότερα μια πληθώρα προβληματικών που πυροδότησε, όπως την μεγάλη φτώχεια που προξένησε σε εκτεταμένα τμήματα του πληθυσμού του Δυτικού κόσμου, που κατ' ευφημισμό καλείται 'ανεπτυγμένος'.

Ένα από τα προβλήματα που είναι στενά συνυφασμένα με την κοινωνία της αφθονίας, είναι και η έντονη παρουσία των οικονομικών υφέσεων. Η ***αφθονία***, και εδώ βλέπε ***καταναλωτική κοινωνία*** με τους όρους που εμείς υιοθετούμε, συνεπάγεται και είναι στενά συνυφασμένη με την κρίση, την ανισότητα, τη δυστυχία μεγάλων μαζών του πληθυσμού και την φτώχια και άρα κάθε τι που εμπίπτει σε μια γενικόλογη κουβέντα περί 'προόδου' που επιμένει να αγνοεί τις παραπάνω δυσλειτουργίες, είναι μια προβληματική αντίληψη. Εφόσον η αφθονία είναι στενά συνδεδεμένη με την διόγκωση του ιδιωτικού τομέα και τη συνακόλουθη υποβάθμιση του τομέα των δημόσιων υπηρεσιών,

έπεται ότι ένα μεγάλο κομμάτι των αναγκών και των αντικειμένων που προωθούνται από τα ιδιωτικά ΜΜΕ για την υποτιθέμενη κάλυψη τους στρεβλώνει και υποδουλώνει το πνεύμα αλλά κυριότερα αλυσοδένει χειροπόδαρα και το σώμα στις επιταγές της αισθητικής αλλοτρίωσης και της επίδειξης που διακορεύει κάθε υποτιθέμενη χρησιμότητα.

Ειλικρινά,

Και παρόλο που ενδεχόμενα υπονοείται, έστω και βεβιασμένα, ότι κάποιου είδους 'φυσικής ανάγκης' περί ένδυσης κάποια στιγμή υπήρχε ή θα έπρεπε να υπάρχει, έχουμε ήδη δει ότι η συμμετρία ή η 'φυσικότητα' ενός ορίου καθορίζεται με αυστηρά πολιτισμικά κριτήρια και ότι ακόμη και αν η ανάγκη για ένδυση υπήρχε αυθύπαρκτη ανέκαθεν στην ανθρώπινη κοινωνία, τα χαρακτηριστικά της, η δομή της, η αξία της και το μέγεθος της μετασχηματίζονται σφόδρα, και είναι μόνο τώρα στην σημερινή 'κοινωνία της αφθονίας' που μια τέτοια ροπή αυτονομείται και

αποκτά ανεξέλεγκτα ένα απεριόριστο πεδίο πρακτικής ενίοτε εφαρμογής.

Όπως το ομολογεί ο Γκάλμπραιηθ (1970: 176) άλλωστε "Ακόμη και πρωτοετείς φοιτητές προειδοποιούνται να αποφύγουν το σφάλμα της σύγκρισης της χρησιμότητας που έχει η κατανάλωση για ένα άνθρωπο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Στο παρελθόν, όταν το πραγματικό εισόδημα των ανθρώπων ήταν πολύ μικρό αλλά έτεινε να μεγαλώσει, το άτομο αντλούσε την ικανοποίηση του από το γεγονός πώς είχε αρκετή τροφή και πώς η στέγη του είχε παύει να στάζει σε καιρό βροχής. Σήμερα, που τα εισοδήματα μας έχουν αυξηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό, μας ευχαριστεί που μπορούμε να αγοράσουμε ένα ζευγάρι καστόρινα παπούτσια και να παίξουμε στις κούρσες. Μα θα ήταν πάντως ολότελα στραβό να συμπεράνουμε από τα παραπάνω πώς οι μεταγενέστερες αυτές κατακτήσεις του, ευχαριστούν τον άνθρωπο λιγότερο από τα αρχικά βασικά κομφόρ που κατόρθωσε να εξασφαλίσει. Γιατί στο μεταξύ τα πράγματα άλλαξαν, και ο άνθρωπος δεν είναι πια ο ίδιος. Δεν υπάρχει κατά συνέπεια πραγματικό μέτρο σύγκρισης".

Και όπως θα συμπληρώσει, πάλι εύστοχα ο Galbraith,

> "Μπορούμε τάχα να είμαστε βέβαιοι πώς, πάνω σε μια τέτοια βάση, ένας άνθρωπος πονάει πιο πολύ για την πείνα που νιώθει παρά για το φθόνο που του εμπνέει το καινούριο αυτοκίνητο του γείτονα του;"
>
> (ο.π. 179)

Σημαντικές διαπιστώσεις, μπορούν να εξαχθούν από τα παραπάνω. Πρώτον, ο κοινωνικός χαρακτήρας της χρησιμότητας αναδεικνύεται με πιο εμφατικό τρόπο. Δεύτερον, διαφαίνεται έστω και αχνά ότι πίσω από την καταναλωτική κοινωνία υποκρύπτεται μια ολάκερη δυναμική εξουσιών και δυνάμεων που απέχουν από το να θεωρηθούν ισόρροπες ή δίκαιες. Για αυτό και "Όσο πιο εύπορη γίνεται μια κοινωνία, τόσο πιο συνηθισμένο αποβαίνει να δημιουργούνται οι ανάγκες με την ίδια εκείνη διαδικασία που ασχολείται και με την ικανοποίηση τους. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να πετυχαίνεται με αυτόματο τρόπο. Η αύξηση της παραγωγής απολήγει σε αύξηση της κατανάλωσης και εκείνη πάλι, με την αυθυποβολή και την άμιλλα, τείνει να δημιουργήσει καινούριες ανάγκες […] Η έκταση των αναγκών μας είναι κατά συνέπεια συνάρτηση του μεγέθους της εκροής, και επομένως δεν μπορούμε πια να ισχυριστούμε πως η ευημερία μας είναι οπωσδήποτε πιο μεγάλη με ψηλότερο επίπεδο παραγωγής παρά με χαμηλότερο" (ο.π. 185).

22.4 Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, τόσο για τον Βέμπλεν όσο και για τον Γκάλμπραιθ, κάθε είδους ανταγωνισμός των αστικών κοινωνικών τάξεων, διαθλάται μέσω της αποχής από την παραγωγικότητα και την εργασία και διασφαλίζεται ή ενισχύεται επιπλέον μέσω της κατοχής και επίδειξης πλούτου. Ο πλούτος υποδεικνύει στους αργόσχολους των

ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων διάφορους τρόπους εξοντωτικής αεργίας και αποθεώνει την αξία και δυναμική του ***'κοινωνικού παρασίτου'***, πράγμα που σύμφωνα με τον Βέμπλεν, είναι περισσότερο κατάλοιπο μιας πρωτόγονης επιθετικότητας και άμιλλας παλαιοτέρων εποχών (του ληστρικού ημι-νομαδικού σταδίου της βάρβαρης κοινότητας όπως το ονομάζει), παρά ένδειξη της επικράτησης ή διανοητικής ηγεμονίας στο χώρο των ιδεών αυτού που η παραδοσιακή σχολή του Weber αποκάλεσε 'πουριτανό άνθρωπο' και συνέδεσε με την άνοδο του προτεσταντισμού και του Δυτικού ορθολογισμού και κατ' επέκταση της εργασίας.

Δια της επιδεικτικής κατανάλωσης ακριβών αντικειμένων που κάνουν και επικροτούν τη διαφορά και τη διάκριση πράγμα που είχε θέσει και ο Bourdieu (1984), ***επιδιώκεται να επιβεβαιωθεί η ανωτερότητα και ηγεμονία μιας τάξης*** επάνω σε μια άλλη. Η καταστροφή, η γενναιοδωρία και δαπάνη του πλούτου είναι ένα χειροπιαστό δείγμα αυτής της επιζητούμενης ανωτερότητας, καθόσον όσο περισσότερο ακριβό και σπάνιο είναι το δώρο που θυσιάζεται, καταναλώνεται ή δωρίζεται τόσο περισσότερο η αργόσχολη τάξη κερδίζει σε σεβασμό, φήμη και θαυμασμό έναντι των ανταγωνιστών της. Ένας 'καλός' αλλά παρασιτικός είναι αλήθεια, καταναλωτής είναι αυτός που δαπανά με τον πιο δαπανηρό, επιδεικτικό και συνάμα προκλητικό τρόπο.

Τελικά οι Βέμπλεν και Γκάλμπραιηθ, υποδεικνύουν μια άλλη θεώρηση για την κατανάλωση σύμφωνα με την οποία η τελευταία αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει μια αυτόνομη πραξιακά δράση που

διαχωρίζει, διεμβολίζει και μετασχηματίζει το κοινωνικό πεδίο με πρωτοφανή τρόπο.

22.5 Ερωτήσεις

1. Να αναφέρετε το νόημα της Θεωρίας της Αργόσχολης Τάξης
2. Να διευκρινίσετε τη διαφορά πολιτικής οικονομίας και Θεωρίας περί Δώρου (βλέπε και επόμενο κεφάλαιο)
3. Να αναλύσετε τη σημασία της έκφρασης περί 'συστηματικής φύσης της καταναλωτικής κοινωνίας'

22.6 Βιβλιογραφία

-Bachelard, G. (1964) *The Poetics of Space*. NY: Orion Press

-Baudrillard, J. (1975) *Ο Καθρέπτης της Παραγωγής*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

- Herzfeld M. (1980) "Honour and Shame: Problems in the Comparative Analysis of Value Systems", *Man*, 15, (2), pp. 339-351

-Herzfeld, M. (1982) *Ours Once More. Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*. New York: Pella

-Herzfeld, M. (1985) *The Poetics of Manhood: Contest and Identity in a Cretan Mountain Village*. Princeton: Princeton University Press

-Herzfeld, M. (1986) "The Category of 'Female' in Greece", Dubisch, J. (ed.) (1986) *Gender and Power in Rural Greece*. Princeton: Princeton University Press

-Herzfeld, M. (1987) *Anthropology through the Looking Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press

-Herzfeld, M. (1991) *A Place in History: Social and Monumental Time in a Cretan Town*. Princeton: PUP

-Herzfeld, M. (1997) *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation State*. London: Routledge

-Herzfeld, M. (2005) "Practical Mediterraneanism: Excuses for Everything, from Epistemology to Eating" in Harris, W. V. (ed) (2005) *Rethinking the Mediterranean.* Oxford: Oxford University Press, pp. 45-63

-Mauss, M. (1979) *Το Δώρο: Μορφές και Λειτουργίες της Ανταλλαγής*. Αθήνα: Καστανιώτης (προλ. Σ. Δημητρίου-μτφ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη)

-Veblen, T. (1988) *Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης. Η Οικονομική Μελέτη των Θεσμών*. Αθήνα: Κάλβος (μτφρ. Γ. Νταλιάνης-Κ. Σοφιανός)

-Said, E. (1978) *Orientalism*. London: Penguin

23ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ:
Θεωρίες της Δαπάνης: Κατανάλωση και Πόλη (ΙΙ)

23.1 Εισαγωγή

Υποστηρίξαμε ότι μια θεωρία της καταναλωτικής κοινωνίας και μια θεωρία της κατανάλωσης είναι πολύ διαφορετικές από την περιγραφική και εμπειρική αντίληψη που μια καθημερινή σκέψη μπορεί να υιοθετεί για αυτές. Το πρόβλημα, όπως το επισημάναμε, είναι ότι ανάλογες δυσκολίες προκύπτουν τόσο από την παραδοσιακή πολιτική οικονομία όσο και από την ριζοσπαστικότερη Μαρξιστική της εκδοχή. Για να το τοποθετήσω σε ελάχιστες γραμμές, υποστηρίξαμε επίσης, με τα λόγια του Μπωντριγιάρ (2000: 79) ότι,

> "Η αλήθεια είναι ότι δεν είναι οι ανάγκες καρπός της παραγωγής αλλά ότι ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ που είναι ΤΟ ΠΡΟΪΟΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ".

23.2 Το Δώρο

Η κατανάλωση είναι τελικά μια συλλογική και κοινωνική πρακτική. Αυτό ισχυρίζονται οι Βέμπλεν και Γκάλμπραιηθ όπως είδαμε παραπάνω. Πίσω από την κατανάλωση υφίσταται λοιπόν μια κοινωνική λογική που υποσκάπτει και οργανώνει το κοινωνικο και οικονομικό πεδίο. Η λογική της καταστροφής, της προσφοράς, της άμιλλας και του πολιτισμικού ανταγωνισμού είναι εγγενής στον τρόπο που λειτουργεί η καταναλωτική κοινωνία, παρόλο που την μιμείται στρεβλά και ελλειμματικά.

Ο Marcel Mauss (1979) έθεσε τις βάσεις για μια οικονομία και ανθρωπολογία της δαπάνης και της δωρεάς έξω από το δυτικότροπο υπολογισμό και ορθολογισμό της οικονομίας, που ο Galbraith κατήγγελλε ως συμβατική σοφία. Αυτό δε σημαίνει ότι οι δύο τους συναντιόνται επιστημονικά με κάποιο τρόπο. Απλούστατα καταδεικνύει δια της εξέτασης της ***λογικής του δώρου***, την αρχή που κρύβεται πίσω και ανεπαίσθητα οργανώνει τον περιβόητο κόσμο της αφθονίας, δηλαδή της κατανάλωσης: ***τον ανταγωνισμό μεταξύ τάξεων, την κοινωνική λογική της επίδειξης, επιθετικότητας και άμιλλας, τη συστηματική και πολιτισμική αποκρυστάλλωση της ανάγκης, τη δύναμη και υποχρέωση της επιστροφής του δώρου, την ανυπαρξία κοινωνιών σπάνης, την καταστροφή πλούτου και τη γενναιοδωρία της δωρεάς***.

Ο Μως (1979: 68) ειδικότερα, υποστήριξε ότι οι προσφορές δώρων μεταξύ ανθρώπων ή φυλών παρόλο που φαίνονται αυθόρμητες και καλοπροαίρετες, στην ουσία είναι υποχρεωτικές και υπαγορευμένες από μια γενικότερη αρχή ανταλλαγής και καταστροφής, και αυτό διότι το ***δώρο*** έχει μια δύναμη, περισσότερο ***ψυχική ή ηθική*** και λιγότερο ***υλική***, που φανερώνεται μέσα από την υποχρέωση και τον κοινωνικό δεσμό που γεννάται και που συνάπτουν δύο άνθρωποι μετατρέποντας τις ανταλλαγές δωρεών σε ατέρμονες, υποχρεωτικές και αμοιβαίες διαδικασίες ετεροπροσδιορισμού. "Προτείνουμε" λέει ο Μως (1979: 71) "να ονομάσουμε το σύστημα αυτό 'σύστημα ολικών παροχών'".

Ήταν πάνω-κάτω η ίδια αρχή που ο Μαλινόφσκι ονόμασε ***'Kula Ring'*** που τόσο εύγλωττα (αλλά ανεπαρκώς όπως επισημαίνει ο Derrida) περιγράφει ο Μως στο δώρο. "Ολάκερη η κοινωνική ζωή" θα συνεχίσει ο Μως (1979:103) "βρίσκεται εμποτισμένη στο σύστημα ανταλλαγής" που εκ των πραγμάτων "αποτελεί ένα αδιάκοπο πάρε δώσε". Το τρίπτυχο "προσφορά, αποδοχή και ανταπόδοση" λέει ο Μως (1979:117) συνοψίζει την ουσία αυτών των ανταλλαγών στη βάση μιας άνευ όρων "γενναιόδωρης δαπάνης" (Μως, 1979: 158). Αυτό είναι το νόημα του δώρου και από εδώ αντλείται και η δυναμική της κατανάλωσης. Δεν αφορά λοιπόν, αποκλειστικά μια οικονομική, ωφελιμιστική και χρησιμοθηρική λειτουργιά που σκοπεύει να ικανοποιήσει κάποιες ανάγκες. Έχει να κάνει κυρίως με την επίδειξη, την ηγεμονία, την κυριαρχία, τον κοινωνικο ανταγωνισμό κτλ.

23.3 Καταραμένο Απόθεμα

Μια παρόμοια λογική θίγει και η έννοια της ***σπατάλης***. Έχει αναδειχτεί με πιο προκλητικό αλλά συνάμα γόνιμο τρόπο από την ανθρωπολογία του Georges Bataille. Στον *Ερωτισμό* (1991) ο Μπατάϊγ συνοψίζει εύγλωττα κάποιες από τις αρχές που έθεσαν τις βάσεις για τις ανθρωπολογικές του έρευνες πάνω στο νόημα και τη λογική της καταστροφής, της παράλογης συμπεριφοράς, του ανορθολογικού, του ιερού και του βέβηλου.

> "Μπορούμε να πούμε για τον ερωτισμό ότι είναι η μέχρι θανάτου επιδοκιμασία της ζωής"
>
> (Μπατάϊγ, 199:15)

Ενώ τα όντα από μόνα τους και δια της αρχής της αυτοσυντήρησης επιδιώκουν την προσωπική τους συνέχεια, ως ασυνεχή όντα, η γενικότερη αλληλουχία του Είναι επιβάλλει την προσωπική τους ασυνέχεια, δηλαδή τη θανάτωση τους. Το ατομικό τέλος αποτελεί τη συνθήκη μιας γενικότερης και ευρύτερης αλληλουχίας του Είναι. Άρα "Ο θάνατος" υπό αυτή την έννοια "έχει το νόημα της αλληλουχίας του είναι'" (Μπατάϊγ, 1991: 17). Ο ερωτισμός αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας αυτού του είδους την επιχείρηση διαιώνισης του Είναι, εμφανιζόμενος με

τρεις επαμφοτερίζουσες μορφές, τον "ερωτισμό του σώματος [...] της καρδιάς και τέλος [...] τον ιερό ερωτισμό" (Μπατάϊγ, 1991:21).

Θεωρητικώς λοιπόν "εφόσον η αλληλουχία του είναι αποτελεί την καταγωγή των όντων ο θάνατος δεν τη θίγει, η αλληλουχία του είναι παραμένει ανεξάρτητη από τον θάνατο, αντίθετα *ο θάνατος είναι αυτός που την εκδηλώνει*" (Μπατάϊγ, 1991: 33).

Ο ερωτισμός οργανώνει αυτά τα ένστικτα κυρίως δια της απαγόρευσης γιατί "χωρίς την απαγόρευση, χωρίς το πρωτείο της απαγόρευσης, ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να επιτύχει τη διαυγή και εναργή συνείδηση, πάνω στην οποία θεμελιώνεται η επιστήμη" (Μπατάϊγ, 1991: 54). Ο Μπατάϊγ αναδεικνύει, επιπλέον την αντίθεση της απαγόρευσης προς τον θάνατο και γενικότερα τη βία, ως σημείο μιας σύγκρουσης μεταξύ του έλλογου κόσμου της επιστήμης και της εργασίας και της παράλογης καταστροφής πλούτου, του θανατηφόρου ερωτισμού και των υπερβολών και ανεύθυνων δαπανών.

Παρά τις βιολογικές και φυσικές απολήξεις που υπολανθάνουν στην θεώρηση του Μπατάιγ, η αέναη δαπάνη και η άνευ όρων καταστροφή ως έννοιες και πρακτικές είναι χρήσιμες για την κατανόηση της κατανάλωσης.

23.4 Συμπεράσματα

Είδαμε ότι τόσο στον Βέμπλεν, όσο και στους Μως και Μπατάϊγ, η καταστροφή, η γενναιοδωρία και δαπάνη του πλούτου είναι ένα

χειροπιαστό δείγμα της επιζητούμενης ανωτερότητας, καθόσον όσο περισσότερο ακριβό και σπάνιο είναι το δώρο που θυσιάζεται, καταναλώνεται ή δωρίζεται τόσο περισσότερο η αργόσχολη τάξη κερδίζει σε σεβασμό, φήμη και θαυμασμό έναντι των ανταγωνιστών της.

Τελικά μπορεί να διατυπωθεί ότι οι Βέμπλεν, Γκάλμπραιηθ, Μως, και Μπατάϊγ, υποδεικνύουν μια άλλη θεώρηση για την κατανάλωση σύμφωνα με την οποία η τελευταία αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει μια αυτόνομη πραξιακά δράση που διαχωρίζει, διεμβολίζει και μετασχηματίζει το κοινωνικό πεδίο με πρωτοφανή τρόπο. Ο Μπωντριγιάρ υπολογίζει σε αυτού του είδους τη θεώρηση και είναι πάνω σε αυτή τη βάση που η δική του αντίληψη σχηματίζεται.

23.5 Ερωτήσεις

-Να αναφέρετε το νόημα της λογικής του δώρου

-Να διευκρινίσετε τη διαφορά της θεωρίας της πολιτικής οικονομίας και της θεωρίας περί ερωτισμού και Δώρου

-Να αναλύσετε τη σημασία της έκφρασης περί ‘συστηματικής φύσης της καταναλωτικής κοινωνίας’

23.6 Βιβλιογραφία

-Baudrillard, J. (1975) *Ο Καθρέπτης της Παραγωγής*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

-Bataille, G (2001) *Ο Ερωτισμός*. Αθήνα: Ινδικτος

-Mauss, M. (1979) *Το Δώρο: Μορφές και Λειτουργίες της Ανταλλαγής*. Αθήνα: Καστανιώτης (προλ. Σ. Δημητρίου-μτφ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη)

-Veblen, T. (1988) *Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης. Η Οικονομική Μελέτη των Θεσμών*. Αθήνα: Κάλβος (μτφρ. Γ. Νταλιάνης-Κ. Σοφιανός)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

24ο

Χάρτες και Ιδεολογίες

(Παναγιώτης Στρατάκης και Θάνος Γκαραγκούνης)

24.1 Εισαγωγή

Το παρόν κεφάλαιο διακρίνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος παρουσιάζει μια συνοπτική ανασκόπηση της ***χαρτογραφίας*** και της ιστορίας της. Το δεύτερο μέρος εξετάζει τη σημασία της χρήσης των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών, στην ανάλυση, επεξεργασία και τον σχεδιασμό του χώρου. Η παρούσα ενότητα δεν είναι με κανένα τρόπο εξαντλητική. Ευελπιστώ όμως ότι είναι χρήσιμη σε ότι αφορά την αποκάλυψη μιας ακόμη πτυχής της ανθρωπογεωγραφίας.

Θα εξεταστεί ο τρόπος δια του οποίου τα ***GIS*** (Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών) μπορούν να αποτελέσουν μια χρήσιμη εφαρμογή ***γεωγραφικής ανάλυσης*** εξετάζοντας ειδικότερα τη βιβλιογραφία σε σχέση με τα συστήματα θαλάσσιων μεταφορών σε διάφορες περιοχές εκτός Ελλάδας και διερευνώντας την αξιοποίηση των Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών στο σχεδιασμό των μεταφορών στην Ελλάδα. Τα ζητήματα που θα παρουσιαστούν στο δεύτερο μέρος συμβάλλουν όχι μόνο στην συστηματική κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν τα συστήματα θαλάσσιων μεταφορών σε άλλες χώρες, αλλά λειτουργούν και παραδειγματικά εξετάζοντας, αναδεικνύοντας και τελικά ολοκληρώνοντας μια πληρέστερη

αντιμετώπιση του σχεδιασμού της ***γεωγραφίας των μεταφορών*** στον Ελληνικό χώρο.

24.2 Χαρτογραφία

Είναι προφανές ότι όσο αντικειμενική και απόλυτη ή επιτυχημένη είναι η απεικόνιση μιας περιοχής, άλλο τόσο υποκειμενική είναι, καθότι στηρίζεται σε μια πληθώρα περιορισμών που αφορούν το υπόβαθρο, ταξικό και εκπαιδευτικό, του χαρτογράφου, τους σκοπούς που εξυπηρετεί και τους στόχους που θέτει. Υπό αυτή την έννοια οι χάρτες, μπορεί να ειπωθεί, ότι είναι ***κοινωνικές κατασκευές***.

Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι ψεύτικοι, αλλά απλούστατα, ότι οι ιδιώτες, οι ομάδες, τα κράτη και τα έθνη που τους κατασκευάζουν υποπίπτουν και υποκύπτουν σε ιδιοτελείς σκοπούς, δηλαδή σκοπούς που εξυπηρετούν τους ίδιους.

Ο Βαγγέλης Πανταζής στο βιβλίο του ***Χάρτες και Ιδεολογίες*** είχε θέσει με ακρίβεια το νόημα και την επιρροή των συμβόλων (βορράς, πάνω, κάτω κτλ.) στην κατασκευή χαρτών αλλά και την επιρροή των χαρτών στο σημερινό γεωπολιτικό παιχνίδι εξουσίας.

Το νόημα συνεπώς, του να λέμε ότι ένας χάρτης είναι μια ***κοινωνική κατασκευή*** υπόλογη στις ***γεωπολιτικές σχέσεις*** εξουσίας και τις ***αναπαραστάσεις*** των κυρίαρχων δυνάμεων (ιδιώτες, κράτη, κυβερνήσεις, τάξεις κτλ) συμπεριλαμβάνεται στα ακόλουθα σημεία.

1. Η χαρτογραφία έχει την ιδεολογία της.

2. Έννοιες όπως 'πάνω' και 'κάτω' δεν είναι απλά υψομετρικές.

3. Οι χάρτες είναι σύμβολα.

4. Οι χάρτες έχουν κρυφή ιστορία και η αποκάλυψη της είναι έργο της επιστήμης της ανθρωπογεωγραφίας.

5. Οι χάρτες είναι 'οικοδόμημα' της ηθικής.

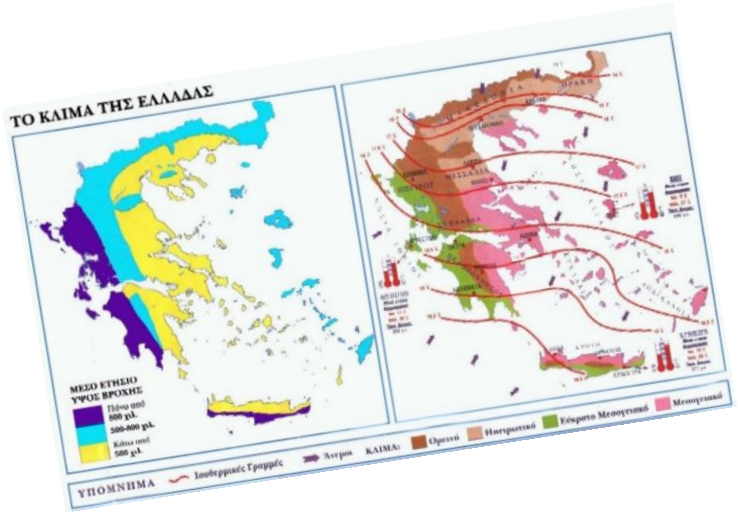
6. Η ανάπτυξη της χαρτογραφίας είναι κοινωνική ανάγκη (Μεσοποταμία, Αίγυπτος κτλ., λόγω πλημμυρών).

7. Οι χάρτες είναι πολεμικά 'εργαλεία'.

Η χαρτογραφία μελετά, συνηθέστερα, τρεις γνωστικές περιοχές.

- την 'ιστορική χαρτογραφία' (δηλαδή χάρτες που δείχνουν ιστορικά συμβάντα)
- την 'ιστορική γεωγραφία' (δηλαδή τη μελέτη της γεωγραφικής διαφοροποίησης και αναπαράστασης τόπων, περιοχών και χώρων προηγούμενων περιόδων) και
- μια 'ιστορία της γεωγραφίας' (δηλαδή την εξέλιξη των ιδεών της επιστήμης της χαρτογραφίας και της γεωγραφίας).

Χάρτης 1ος

Χάρτης 2ος

Οι χάρτες, δια μιας άλλης διατύπωσης, μπορεί να θεωρηθούν ακόμη και ***ιδεολογικές κατασκευές*** που ακτινοβολούν έντονα την εικόνα που έχουν για τον κόσμο οι χαρτογράφοι. Αφορούν αναπαραστάσεις που δεν

είναι ανεξάρτητες από τις ιδέες, τα 'πιστεύω' και το πλαίσιο εντός των οποίων οι γεωγράφοι εκπαιδεύτηκαν. Υπάρχει συνεπώς μια ***ρητορική*** πίσω από την κατασκευή κάθε χάρτη που δείχνει τις σχέσεις εξουσίας αυτών που ανέλαβαν να φτιάξουν μια εικόνα του κόσμου, να πουν μια ιστορία του, να δείξουν μια ανακάλυψη και να φωτίσουν μια του όψη.

24.3 Συστήματα θαλάσσιων μεταφορών: Γενική επισκόπηση

24.3.1 Γενικά

Τα συστήματα θαλασσίων μεταφορών αποτελούν μια ενδιαφέρουσα και σημαντική περιοχή γεωγραφικής έρευνας. Αυτό ισχύει για πολλούς και διαφορετικούς λόγους. Καταρχήν, τα δίκτυα μεταφορών δεν απασχολούν ούτε αποτελούν ευθύνη αποκλειστικά ενός επιστημονικού κλάδου, ας πούμε μόνο της γεωγραφίας, αλλά προσελκύουν το ενδιαφέρον πολλών γνωστικών πεδίων. Επιπρόσθετα τα συστήματα θαλάσσιας μεταφοράς αποτελούν σημαντικό κομμάτι της οικονομίας και της γεωγραφίας των μεταφορών όχι μόνο μιας εθνικής οικονομίας, αλλά ενός συνόλου κρατών και άλλων οργανισμών που λόγω της ***παγκοσμιοποίησης*** της οικονομίας αντιμετωπίζουν μια ολοένα αυξανόμενη αλληλεξάρτηση.

Τα δίκτυα θαλάσσια μεταφοράς αποτελούν επιπλέον όχι μόνο μια οικονομική δραστηριότητα και τεχνική υποδομή, αλλά κυριότερα ένα

μοχλό ***ανάπτυξης*** κυρίως επειδή διευκολύνουν την ταυτόχρονη μετακίνηση αγαθών και ανθρώπων με τρόπο που στο παρελθόν δεν έχει ξαναγίνει, διανοίγοντας και διαχέοντας την οικονομική ανάπτυξη, σε περιοχές που προηγούμενα στερούνταν αντίστοιχα δίκτυα. Η ανάπτυξη των συστημάτων μεταφοράς δημιουργεί, δηλαδή, ένα εντελώς νέο οικονομικό και γεωγραφικό τοπίο, επαναπροσδιορίζοντας όρια, προσανατολισμούς και γεωγραφικές περιοχές, εισάγοντας καινοτομίες, επιφέροντας αλλαγές στην δημογραφική και πληθυσμιακή δομή, επινοώντας πολιτισμικούς νεωτερισμούς κτλ., που όλα σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, την αλληλεξάρτηση των οικονομιών της Ευρώπης, την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών κτλ. Η τεχνολογική πρόοδος, η μαθηματική μοντελοποίηση και η συνεχής πρόοδος και σύνδεση των επιστημονικών εφαρμογών GIS με την αγορά, την εργασία και την καθημερινότητα κάνουν τα θαλάσσια δίκτυα, ένα σημαντικό τομέα μελέτης.

Από την άλλη πλευρά, τα θαλάσσια συστήματα μεταφοράς έχουν μια δυναμική που τα χερσαία δίκτυα δεν εμφανίζουν. Καιρικές αλλαγές, καθυστερήσεις, κακός σχεδιασμός, ο ανθρώπινος παράγοντας καθώς και οι μεταβαλλόμενες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες κάνουν τα θαλάσσια δίκτυα ένα ρευστό περιβάλλον που δύσκολα επιδέχεται 'μακράς διαρκείας' σχεδιασμούς. Τα GIS, κατά συνέπεια, έχουν ένα δύσκολο ρόλο και έργο να επιτελέσουν όταν καλούνται να σχεδιάσουν διαδρομές, δίκτυα, συγκοινωνίες και μεταφορές με θαλάσσια μέσα,

ζητήματα που συνήθως δεν απασχολούν τα δισδιάστατα land-based GIS συστήματα.

24.3.2.Η Ευρωπαϊκή Εμπειρία

Τα θαλάσσια συστήματα μεταφοράς, δεν είναι μόνο από μεταφορική ή και οικονομική σκοπιά σημαντικά. Το γεγονός ότι το υδάτινο περιβάλλον, για παράδειγμα, αποτελεί και καλύπτει περίπου το 70% της επιφάνειας της γης με το υπόλοιπο 30% να συμπληρώνεται από την ξηρά, είναι από μόνο του αρκετό για να τονίσει τη σημασία των δικτύων θαλάσσιας μεταφοράς. Τα GIS δεν είναι μια πραγματικότητα εν τούτοις.

Αφορούν απεναντίας μια προσομοίωση της πραγματικότητας, ένα τρόπο ανάλυσης και αναπαράστασης αυτού που γίνεται 'εκεί έξω' στον κόσμο. Συνδέονται άμεσα δηλαδή με σχεδιασμό, πολιτικές και άλλες κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις και επιρροές. Υπό αυτήν την έννοια τα GIS ακτινοβολούν μια ηθική πλευρά και διάσταση και δεν είναι ένα 'αντικειμενικό εργαλείο' με ουδέτερη ή άνευρη δυναμική. Τα GIS βασίζονται σε ένα εντατικό και σημαντικό τεχνολογικό περιβάλλον αλλά και μια

Η σημαντικότητα του GIS αναδεικνύεται και από το γεγονός ότι οι μεταφορές, υποχρεωτικά πλέον, γίνονται μέσα από ένα πολύπλοκο σύστημα επικοινωνίας, συνδέσμων, σχέσεων και αποστάσεων που

απαιτούν την οργάνωση, διαχείριση και το συνδυασμό όχι μόνο παραδοσιακών τρόπων μετακίνησης, αλλά κυρίως την ανάπτυξη και κατασκευή επίγειων, θαλασσίων και αέριων υποδομών, καθώς και το συστηματικό και αρκετές φορές επιλεκτικό συνδυασμό τους, ώστε να έρθουν σε επαφή άνθρωποι, αγαθά και υπηρεσίες από τα πιο απομακρυσμένα σημεία. Υπό αυτήν έννοια τα παραδοσιακά ***Land-Based GIS*** δεν καλύπτουν τις αλλαγές του ταχύτατα μεταβαλλόμενου κόσμου. Οι θαλάσσιες μεταφορές ασφαλώς δεν αποτελούν πανάκεια, ούτε η οποιαδήποτε χρήση τους, είναι από μόνη της αρκετή για να εξηγήσει την ύπαρξη τους ή την ανάγκη επέκτασης και εξάπλωσης τους.

24.3.3 Η Ελληνική Ιδιαιτερότητα

Οι θαλάσσιες μεταφορές στην Ελλάδα εμφανίζουν αρκετές ιδιαιτερότητες.

Καταρχήν ενώ όλοι συμφωνούμε ότι η δυνατότητα ανάπτυξης ενός τέτοιου δικτύου υφίσταται, η πραγματική εξέλιξη και πρόοδος του δικτύου διαψεύδει τις όποιες προσδοκίες και απαιτήσεις. Η οικονομική και γεωπολιτική θέση και σχέση της Ελλάδας είναι ένας λόγος, δεν αποτελεί όμως δικαιολογία. Παραδεκτά, η Ελλάδα έχει πάρα πολλά νησιά, πλήθος λιμανιών, μεγάλο μήκος ακτογραμμών, Μεσογειακό κλίμα, σεισμογενές υπέδαφος, κτλ., με αποτέλεσμα οι μεταφορές, χερσαίες και θαλάσσιες, να χρειάζονται συστηματική και επιμελή

σχεδίαση. Η τελευταία, εξαιτίας αυτής της οικονομικής αλλά και γεωμορφολογικής συγκυρίας, φαίνεται να μην εμπίπτει στη δυνατότητα σχεδιασμού του δικτύου των μεταφορών που άλλες Ευρωπαϊκές χώρες έχουν αναπτύξει. Δεδομένου του τρόπου που η ελληνική πραγματικότητα λειτουργεί, όμως, ιδιαίτερα την περίοδο μιας άνευ προηγουμένου κρίσης, ο προγραμματισμός, σχεδιασμός και υλοποίηση των συστημάτων μεταφορών μπορεί να δώσει μια ευκαιρία αποσυμφόρησης πολλών προβλημάτων όχι μόνο με όρους γεωγραφίας, αλλά επιλύνοντας επιπλέον και ζητήματα κοινωνικής-πολιτικής φύσης και οικονομικής ανάπτυξης.

Όλα τα παραπάνω κάνουν τις μεταφορές, το σχεδιασμό και την εφαρμογή τους, όχι μόνο ένα άκρως πρακτικό ενδιαφέρον ή επιστημονικό θέμα, αλλά και ένα ζήτημα που απαιτεί υπευθυνότητα, γνώση και προγραμματισμό, αφού σχετίζεται άμεσα με την οικονομία και την καθημερινότητα.

Ο ρόλος των GIS στο διαμορφούμενο αυτό πλαίσιο είναι λοιπόν σημαντικός. Παρακάτω θα εξηγήσουμε γιατί και θα εξετάσουμε κάποιες από τις εφαρμογές από τη διεθνή εμπειρία των θαλασσίων συστημάτων.

24.3.4 Θαλάσσιες μεταφορές και Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών

24.3.5 Γενικά

Η εξέλιξη των GIS επιτρέπει την κατασκευή και χρήση μοντέλων που επεμβαίνουν στο σχεδιασμό και την υποστήριξη, όχι μόνο δικτύων θαλάσσιας μεταφοράς αλλά και συστημάτων επικοινωνίας που ενσωματώνουν με πολλούς τρόπους στοιχεία ***γεωπληροφορίας*** και συστήματα σχεδιασμού, λήψης αποφάσεων, διαχείρισης κτλ. Τα GIS, ουσιαστικά, επιτρέπουν την κατασκευή μιας προσομοίωσης [***simulation***] του αληθινού κόσμου, ώστε το δίκτυο να μπορέσει να μελετηθεί σε πιο ασφαλές περιβάλλον.

24.3.6. Η ανάγκη ενσωμάτωσης θαλάσσιων συστημάτων και ΣΓΠ

Τα GIS ολοκληρώνουν και συμπληρώνουν τον παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας του δισδιάστατου *Land Information System*, αναδεικνύοντας μια 3D εκδοχή της γεωπληροφορίας. Αυτό είναι σημαντικό εφόσον πρόκειται για θαλάσσια σύστημα μεταφοράς, που είναι δυναμικά, κινούμενα και ευέλικτα εν αντιθέσει με τα δισδιάστατα της ξηράς (Gold, Chau, Dzieszko, and Goralski, 2004). Το 'pilot-book, για παράδειγμα,' των

Gold *et al.* αποτέλεσε μια τέτοια 3D εφαρμογή στο ευρύτερο πεδίο έρευνας των *Marine GIS*, κατασκευάζοντας ένα εργαλείο και μέσο εκπαίδευσης για την πλοήγηση πλοίων σε σταθμούς φορτοεκφόρτωσης και λιμανιών που εμφάνιζαν ιδιαίτερες δυσκολίες πλοήγησης (Gold, Chau, Dzieszko, and Goralski, 2004).

Οι Petit, Ray, Claramunt, από τη δική τους πλευρά, 'χτίζουν' μια αρχιτεκτονική GIS που ενσωματώνει ένα πολυδιάστατο πλαίσιο, με αναφορά σε ότι αποκαλούν ***adaptive GIS*** το οποίο πλέον έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται στις αλλαγές τεχνικών και γεωγραφικών δεδομένων. Με αυτόν τον τρόπο το GIS αγκαλιάζει μια ***wireless communication*** βάση ώστε να ολοκληρώσει μια πληρέστερη εφαρμογή αυτού που καλείται ***maritime navigation***. Με τη βοήθεια των μαθηματικών μοντέλων δημιουργείται ένα ***mobile GIS*** σύστημα που προσαρμόζεται στις αλλαγές του περιβάλλοντος.

Η λογική της χρήσης GIS συστημάτων έχει σημασία και για ένα ακόμη λόγο. Απαιτούνται πλέον πιο εξειδικευμένα και ευέλικτα μοντέλα (*Mobile GIS*) που θα ασχολούνται με τεχνικές αλληλεπίδρασης και ενσωμάτωσης (adaptive interaction techniques) (Carswell, and Tezuka, 2006). Τα GIS ανταποκρίνονται σ' αυτές τις νέες ανάγκες έρευνας. Τα πλεονεκτήματα, για παράδειγμα, ενός *adaptive GIS* συστήματος, έχουν να κάνουν με την ευελιξία, την προσαρμογή και την ανάλυση διαφορετικών περιχεομένων και προβλημάτων, τα οποία ιδίως με αναφορά στα θαλάσσια συστήματα μεταφοράς αποκτούν ιδιαίτερη αξία, αφού το θαλάσσιο περιβάλλον είναι συνώνυμο της αλλαγής (συνεχής

αλλαγή καιρικών συνθηκών, τοποθεσιών, διαδρομών, προσανατολισμών, λιμανιών κτλ (Gold and Condal, 1995).

Το ιδιαίτερο των θαλάσσιων μεταφορών, η ανάπτυξη, το σύνθετο της τεχνολογίας και η τεχνική υποδομή, κάνουν την χρήση των GIS, συνεπώς, επιτακτική. Για παράδειγμα, τα "train-ferry" που συνδέουν τα θαλάσσια δίκτυα με το σιδηρόδρομο, πρωτοδοκιμάστηκαν 150 χρόνια πριν, (Xie, 2009). Γνωρίζουν όμως τελευταία μια πρωτόγνωρη ανάπτυξη. Η Xie κατασκεύασε ένα *sea-land transportation model* ώστε να ξεπεραστούν οι δυσκολίες στη μεταφορά και μετακίνηση εμπορευμάτων και φορτίων από θαλάσσια σε χερσαία συστήματα μεταφοράς. Τα GIS δεν είναι ο μοναδικός τρόπος ανάλυσης της γεωπληροφορίας ενός δικτύου μεταφοράς όμως. Τα TIS γνωστά και ως *Traffic Information Systems* επιχειρούν και αυτά να ενσωματώσουν περισσότερη πληροφορία για περισσότερα από ένα μεταφορικά μέσα, κατασκευάζοντας ένα χρηστικό μοντέλο για επιβάτες που συνήθως μετακινούνται χρησιμοποιώντας ένα συνδυασμό μέσων μεταφοράς (Preuss and Syrbe). Ο στόχος ήταν η εύρεση των καταλληλότερων διαδρομών, δρομολογίων και προορισμών με αναφορά σε πληροφορίες που ενσωματώνονται κάθε φορά, είτε on-line (που είναι static), είτε off line (που βασίζονται σε ένα Word Wide Web Systems).

Το Αιγαίο νησιωτικό σύμπλεγμα, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα επιλογή για την ανάπτυξη ενός δικτύου θαλάσσιας μεταφοράς με αναφορά και στόχο στην διαμόρφωση μιας αναπτυξιακής στρατηγικής. Αυτό γίνεται κυρίως λόγω του μεγέθους των νησιών του, του αριθμού

τους και της διασποράς τους στο νησιώτικο αρχιπέλαγος. Σε μια προσπάθεια να εφαρμοστεί ένα δίκτυο μεταφοράς στη νησιωτική γεωγραφία της Ελλάδας οι Davzentas και Spyrou, κατέληξαν σε ένα μοντέλο προσομοίωσης που συνυπολογίζει πολλές παραμέτρους για την εύρεση των προτιμότερων διαδρομών, μετακινήσεων, δρομολογίων κτλ. (Davzentas and Spyrou, 1996). Βασισμένο στο μοντέλο SIMSCRIPT II.5 το *simulation model* των Davzentas και Spyrou επιχειρεί να αναδείξει τη βέλτιστη διαδρομή για κάθε πλοίο και σταθμό επιβίβασης με τρόπο βιώσιμο οικονομικά και περιβαλλοντικά διαχειρίσιμο.

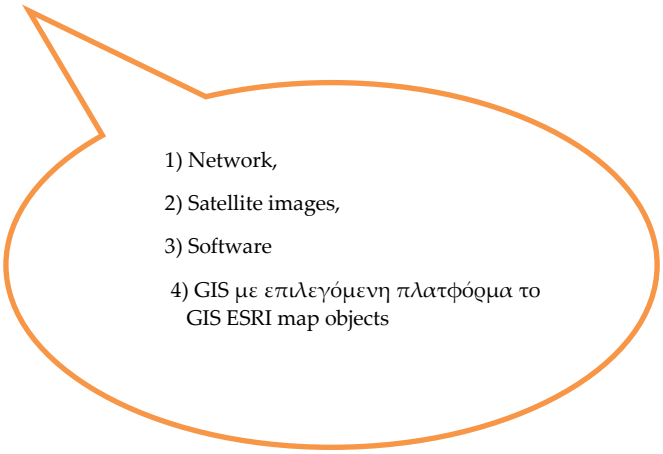
Simulation model

Ανάλογα μοντέλα προσομοίωσης δεν είναι ξένα ούτε στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, παρόλο που η τελευταία στερείται την ακτογραμμή, τον αριθμό των νησιών και τη γεωγραφία της Μεσογείου. Επικεντρώνοντας τούτη τη φορά στις ποτάμιες οδούς, όπως δείχνει το λειτουργικό μοντέλο (*functional model*) της Kaup (2008), τα συστήματα GIS είναι χρήσιμα για την εύρεση των καταλληλότερων οδών, ποτάμιων και θαλασσίων καθώς και το βέλτιστο τρόπο μεταφοράς εμπορευμάτων. Το λειτουργικό μοντέλο των **river-sea ships** έχει στόχο να αναδείξει τις καλύτερες ποτάμιες διαδρομές και οδούς βασισμένο σε πληροφορία που αφορά μια γεωγραφία των φορτίων και μια γεωγραφία των θαλάσσιων οδών με στόχο το αποτέλεσμα της ανάλυσης και το προτεινόμενο μοντέλο να εντοπίζει τις πιθανές διαδρομές, την πιθανότητα αλλαγών στις υπάρχουσες κατευθύνσεις καθώς

Οι Dragan, Fernetti and Spitidakis προτείνουν, από την πλευρά τους, ένα χωρικά ολοκληρωμένο σύστημα GIS για τουρίστες και ταξιδιώτες που επιθυμούν να συμπεριλάβουν στις περιηγήσεις τους στοιχειά, events, σημεία ενδιαφέροντος και άλλες τουριστικές πληροφορίες για αναχωρήσεις και δρομολόγια, τα οποία πιθανόν οι τουριστικές αρχές και διοικητικές υπηρεσίες όλων των κρατών δεν προσφέρουν.

Ενσωμάτωσαν δηλαδή data και χάρτες ώστε να παράσχουν πληροφορίες χρηστικές και εύκολα αποκωδικοποιήσιμες από το μέσο χρήστη που δεν έχει εξειδικευμένη γνώση.

Το μοντέλο που χρησιμοποίησαν, *SIAMS data*, απαιτούσε την ύπαρξη τεσσάρων συστατικών-components:

Τέτοιου είδους εφαρμογές μπορεί να φανούν χρήσιμες για ταξιδιώτες και τουρίστες. Ιδιαίτερα όταν μιλάμε για τη Νότια Μεσόγειο, τα συστήματα GIS παρέχουν ένα ολοκληρωμένο σύστημα πληροφορίας που προσφέρει στοιχεία για αναχωρήσεις, μέσα μεταφοράς, διαδραστικούς χάρτες, κτλ. (Dragan, Fernetti and Spitidakis).

Οι Claramunt, Devagele, Fournier, Noyon, Petit και Ray από την πλευρά τους, προτείνουν, μια εφαρμογή που ξεπερνά το απλό monitoring αναδεικνύοντας τα πλεονεκτήματα ενός simulation model. Στόχος της εφαρμογής είναι να ξεπεραστούν τα προβλήματα στις πληροφορίες και τα συστήματα μεταφορών (transportation systems) όταν ενσωματώνονται με συστήματα πλοήγησης (navigation systems). Αυτό γίνεται διότι αρκετά GIS δεν ανταποκρίνονται στις αλλαγές του περιβάλλοντος μεταφοράς και τα ρευστά στοιχεία που απαρτίζουν και συνθέτουν ένα θαλάσσιο περιβάλλον. Το μοντέλο **real-time traffic**, για παράδειγμα, δια των *Automatic Identification Systems* (AIS) επιχειρεί να προλάβει καθυστερήσεις σε δρομολόγια και να ενσωματώσει στην δεδομένη αρχιτεκτονική μιας GIS πλατφόρμα, την δυναμική και μεταβαλλόμενη πληροφορία για τρέχουσες ημερήσιες εξελίξεις ή πιθανά εμπόδια και συγκρούσεις.

Τις εξελίξεις της τεχνολογίας επιχειρεί να ακολουθήσει και να μελετήσει και ο Naukowe (2010). Στόχος του, οι γεωγραφικές πληροφορίες να ενσωματωθούν σε ένα καλό σχεδιασμένο σύστημα που θα αφορά στοιχεία για τις μεταφορές και τη θαλάσσια συγκοινωνία (από ώρες δρομολογίων, μέχρι τους σταθμούς μεταβίβασης, φόρτωσης και εκφόρτωσης εμπορευμάτων κτλ.). Το προτεινόμενο ***Intelligent Transportation Maritime System*** (MITS) που κατασκεύασε τελικά, αφορά την εφαρμογή ενός μοντέλου που μπορεί να αντιδρά αυτόματα και με τη λογική της ανθρώπινης παρέμβασης σε αλλαγές του περιβάλλοντος,

ώστε να προσαρμόζεται σε διάφορα complex environments, όπως έχει επικρατήσει να καλούνται.

Ειδικότερα τα *Intelligent Transport Systems* (ITS) αφορούν:

1) Συστήματα πλοήγησης

2) Ηλεκτρονικά διόδια

3) Πληροφορίες για ασφαλής οδήγηση

4) Βέλτιστες διαδρομές

5) Αποτελεσματικότητα στη χρήση του δικτύου μεταφοράς φορτίων, εμπορευμάτων

6) Βοήθεια σε πεζούς κτλ.

24.4 Προβλήματα και Μειονεκτήματα από τη χρήση ΣΓΠ

Ένα από τα προβλήματα που εμφανίζει η χρήση GIS στην ανάπτυξη και τον σχεδιασμό των θαλασσίων δικτύων έχει να κάνει με τη δυνατότητα ολοκλήρωσης και ενσωμάτωσης των μοντέλων μεταφοράς με την πληροφορία που διαχειρίζεται ένα σύστημα GIS. Πρόκειται περί ενός προβλήματος που ενδεχόμενα απαιτεί τον επανασχεδιασμό του software, την ενσωμάτωση διαφορετικών ειδών γεωπληροφορίας, το μαθηματικό σχεδιασμό κτλ. (Claramunt et al.). Ένα ανάλογο εμπόδιο επιχειρήθηκε να ξεπεραστεί με την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών πληροφορίας με συστήματα μεταφορών, ώστε να ευρεθούν όχι μόνο οι συντομότερες και βέλτιστες οδοί και οι σταθμοί και τα λιμάνια φορτοεκφόρτωσης, αλλά και η αποφυγή συγκρούσεων κατά τη

μεταφορά φορτίων δια θαλάσσης, μέσω της κατασκευής ενός συστήματος ***e-navigation*** (Pietrzykowski, 2011).

24.5 Συμπεράσματα

Τα παραπάνω δεν αποτελούν μια εξαντλητική επισκόπηση της βιβλιογραφίας του τρόπου δια του οποίου τα GIS συνετέλεσαν στην ανάπτυξη και εξέλιξη της ανθρωπογεωγραφίας. Είναι ενδεικτική όμως της σημασίας που τα θαλάσσια δίκτυα μεταφοράς έχουν σήμερα για την οικονομία και την κοινωνία καθώς και την ανάγκη κατασκευής ενός αναπτυγμένου συστήματος γεωπληροφορίας που θα σχεδιάζει και θα προγραμματίζει τις μεταφορές στο αρχιπέλαγος του Αιγαίου. Τα προβλήματα όταν συστήματα GIS ενσωματώνουν πληροφορίες από τα μεταφορικά δίκτυα δεν είναι ευκαταφρόνητα, αλλά μια εφαρμογή που λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες του νησιωτικού περιβάλλοντος μπορεί να δημιουργήσει δίκτυα μεταφορών, επικοινωνίας και εμπορίου που στην ελληνική περίπτωση είναι πολλαπλώς χρήσιμη.

24.6 Ερωτήσεις_Προετοιμασία

-Να εξηγήσετε την έννοια της ‘κοινωνικής κατασκευής’ με αναφορά την παραγωγή ενός χάρτη

-Να παρουσιάσετε και να εξηγήσετε τη χρησιμότητα ενός συστήματος GIS από τη διεθνή ή την ελληνική εμπειρία

-Να τονίσετε τα σημεία που αποδεικνύουν ότι *Οι Χάρτες* είναι και *Ιδεολογίες*

24.7 Βιβλιογραφία

Claramunt, C. , Devogele, T. , Fournier, S., Noyon, V. , Petit M. and Ray C. (2007). Maritime GIS: From Monitoring to Simulation Systems, in *Information fusion and Geographic Information Systems*, Lecture Notes in Geoinformation and Cartography, 2007, Part 1, pp. 34-44

Dragan, M. and Fernetti, M. (2002). Geographical Awareness for Modern Travellers: A GIS Application for Maritime Transportation in the Mediterranean Sea, In: Wright, D.J.; Earle, S., *Undersea with GIS*, ESRI Press: Redlands, pp. 230-244.

Degnbol, D., Wilson, D.C. (2008). Spatial planning on the North Sea: A case of cross-scale linkages, *Marine Policy* 32 (2), pp.189-200.

Gold, C. and Condal, A. (1995). A spatial data structureintegrating GIS and simulation in a marine environment, *Marine Geodesy*, 18:3, pp. 213-228

Gold C., M. Chau, M. Dzieszko, and R. Goralski (2004). "The 'Marine GIS' – Dynamics GIS in Action." *International Society for Photogrammetry and Remote Sensing Conference*, Istanbul.

Kulawiak, M., Chybicki, A. and Moszynski, M. (2010). Web-Based GIS as a Tool for Supporting Marine Research, *Marine Geodesy*, 33, pp. 135–153.

Lam, S.Y.-W., Yip, T.L., (2008). The role of geomatics engineering in establishing the marine information system for maritime management, *Maritime Policy and Management* , 35 (1), pp. 53-60.

Petit, M., Ray, C. and Claramunt, C. (2006). A Contextual Approach for the Development of GIS: Application to Maritime Navigation, in J.D. Carswell and T. Tezuka (Eds.): *WEB AND WIRELESS GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS,* Lecture Notes in Computer Science, 2006, Volume 4295/2006, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, pp. 158-169,

Pietrzykowski, Z. (2011). Navigational decision support system as an element of intelligent transport systems, *Zeszyty Naukowe* 25(97), pp. 41–47.

Xie, X. (2009). An integrated sea-land transportation system model and its theory, *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 17 (4), pp. 394-411

Web Links

- Naval Academy Research Institute France (GIS focused!):
- http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0951832003000541
- https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwydawnictwo.am.szczecin.pl%2Fzeszyty-naukowe-pobierz%2Fcategory%2F8-zn-am-25-97-2011%3Fdownload%3D72%3Aznam2597pietrzykowski&ei=L2aNT7OZKoGw0QWWk433DA&usg=AFQjCNFKYRtYV4NAUzdSPTX9uakuXc30Jw&sig2=aHxX4sYRpHrQW26_Q49kUg
- Laboratory for Maritime Transport – NTUA: http://www.martrans.org/ http://www.martrans.org/lrsl.htmProjects: http://www.martrans.org/research.htm (FLAGSHIP + ADVANCES

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Είδαμε πιο πάνω αρκετές από τις περιοχές δραστηριοποίησης της ανθρωπογεωγραφίας. Αυτό δεν έγινε με κάποιο συστηματικό ή εξαντλητικό τρόπο. Η ιδιοσυγκρασιακή επιλογή του συγγραφέα ήταν πάντοτε παρούσα. Η χρησιμότητα του κειμένου δεν έγκειται στο ότι καλύπτει με τρόπο που δεν έχει υπάρξει στο παρελθόν, τα πεδία προβληματισμού ή τις μεθόδους ή ακόμη τις φιλοσοφίες που υποστήριξαν τα διάφορα στάδια εξέλιξης της ανθρωπογεωγραφικής σκέψης. Αυτό άλλωστε δεν ήταν ποτέ στόχος. Ακόμη και αν ήταν, όμως όλοι αντιλαμβάνονται τη μωρία μιας τέτοιας φιλοδοξίας.

Τα πιο τεχνικά θέματα του βιβλίου, από φιλοσοφικής, επιστημολογικής και μεθοδολογικής άποψης έχουν γίνουν σαφή. Η ***κατανάλωση*** απολαμβάνει σημαντικό μερίδιο ανάλυσης και της αποδίδεται ιδιαίτερη μνεία, ως τρόπος θεώρησης της πόλης και ως πραγματολογική αποτίμηση του μετασχηματισμού της. Αυτό δεν σημαίνει ότι απορρίπτονται οι προσεγγίσεις πολιτικής οικονομίας της πόλης. Το πνεύμα του Μαρξισμού είναι πάντοτε παρόν στις αναζητήσεις της ανθρωπογεωγραφίας. Η σημασία της εργασίας, του κοινωνικού και χωρικού καταμερισμού εργασίας και η παραγωγή του χώρου σε καπιταλιστικές συνθήκες δεν μπορεί παρά να είναι χρήσιμες έννοιες και παρακαταθήκες ακόμη και σήμερα.

Η εργασία και η παραγωγή καθορίζουν την πολιτισμική και πολιτική δραστηριότητα και την ταυτότητα του υποκειμένου. Έστω σε τελευταία ανάλυση, η οικονομία και η εργασία σημαδεύουν το είναι και κοινωνικό πράττειν του ανθρώπου.

Όμως η κατανάλωση δεν μπορεί να μην ιδωθεί και αυτή ως εργασία. Ιδιότυπη μεν, εργασία δε. Ως δηλαδή μια συστηματική άλωση, και προσπάθεια μετασχηματισμού της ύλης που υπόκειται σε και υπακούει μια κοινωνική και αφαιρετική λογική. Έναν μετασχηματισμό που είναι φετιχικός, συλλογικός και κοινωνικός, παρά άμεσος, ατομικός και ιδιωτικός. Αυτό που λέμε, δηλαδή, είναι ότι η εργασία δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια ***μεταφυσική*** και ***ηθική*** θεώρηση της που συνδέεται με τον καπιταλισμό και τον προτεσταντισμό ή ακόμη μια θεολογική προσέγγιση. Για εμάς, έχει εξίσου σχέση, αν όχι περισσότερο, με τον εγκλεισμό και την ανάγκη πειθάρχησης του κοινωνικού συνόλου και λιγότερο με μια ορθολογική υποτιθέμενη στροφή του καπιταλισμού. Κοντολογίς, η κατανάλωση και η παραγωγή ήταν πάντοτε τμήματα του ***υλικού πολιτισμού*** οποιαδήποτε κοινωνίας, σύγχρονης και νεότερης. Χρησιμοποιούνται όμως εναλλάξ μόνο τον τελευταίο αιώνα ως μέσον καταναγκασμού και κοινωνικής πειθούς, ως αυτό δηλαδή, που επιτρέπει την κοινωνία να είναι συνεκτική, αλλά παρόλα αυτά άνιση, διαιρεμένη και ιεραρχική.

Η χρήση τους και η σημασία τους στο ***κοινωνικό γίγνεσθαι*** μπορούν να αποδοθούν με μια σχηματική μεταφορά που μας ***γυρίζει*** κυριολεκτικά και μεταφορικά στις ημέρες του Πάσχα. Το έθιμο απαιτεί

το σούβλισμα του οβελία. Η διαδικασία γνωστή και ενδεχόμενα απλή. Όταν όμως όλα έχουν γίνει, και το ψήσιμο είναι προ των πυλών, πρέπει οπωσδήποτε η σούβλα να μπορεί να γυρίσει. Αν στη μεταφορά που αναφέραμε, όλο το σκηνικό συνθέτει ένα κοινωνικό πάζλ, το ρόλο της σούβλας σήμερα παίζει η κατανάλωση. Όπως τον ίδιο ρόλο έπαιζε η εργασία στην περίπτωση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Επέτρεπαν και επιτρέπουν, με άλλα λόγια, και οι δύο στιγμές, το κοινωνικό σύστημα να ***'ρολλάρει'***.

Ο David B Clarke (2003) στο βιβλίο του ***The Consumer Society and The Postmodern City*** παρομοιάζει την κατανάλωση με την λειτουργία ενός καζίνο, στο οποίο η συμβατική κατανάλωση αλκοόλ είναι τμήμα μιας μόνο διάστασης του συνολικότερου ρόλου που επιτελεί το καζίνο (ο στοιχηματισμός και ο τζόγος). Η κατανάλωση αλκοόλ, συνεπώς είναι μόνο μια τεχνική περιοριστική εκδοχή της κατανάλωσης, που επιτρέπει το ευρύτερο σύστημα να λειτουργεί. Με αυτή τη δεύτερη σημασία της, την ευρύτερη και συνολικότερη, εννοούμε και εμείς την κατανάλωση.

Το βιβλίο ήταν, ανάμεσα σε άλλα, μια εισαγωγή στην ανθρωπογεωγραφία και την κοινωνική θεωρία που την υποστηρίζει, αλλά και μια προσπάθεια διαύγασης αυτών των δύο στιγμών και των μεταξύ τους σχέσεων. Γράφτηκε με τρόπο που ο συγγραφέας θα επιθυμούσε να διδαχτεί την ανθρωπογεωγραφία σε ένα εισαγωγικό μάθημα. Έγινε, εν τούτοις, ετεροχρονισμένα και ετεροτοπικά. Δηλαδή εφόσον ο ίδιος διέτρεξε κάποιες από τις τυπικές βαθμίδες μάθησης του γνωστικού αντικειμένου. Μικρή αξία έχει αυτό. Μεγαλύτερη αξία έχει

όμως το γεγονός ότι δεν ήταν αυτή η αντίληψη του για την ανθρωπογεωγραφία στο δεύτερο ή τρίτο έτος σπουδών του. Συνεπώς υφίσταται μια σύγκρουση σε ότι αφορά την εκτίμηση περί της καταλληλότητας του εγχειριδίου. Αν όντως η συγγραφή έχει πάντα μια δεοντολογική υφή ή και κίνητρο (έτσι έπρεπε να είναι), η αντικειμενικότητα της πάει περίπατο, όταν δίπλα στο δέον τοποθετηθεί το πρακτικό 'από ποιόν και για ποιόν;'.

Αυτό δεν λέγεται για να λέγεται απλά, ούτε για να γλιτώσει κανείς το έργο του από τις κριτικές που περιμένουν.

Εννοεί, όμως, ότι αν ο αναγνώστης ή ο φοιτητής βρεθεί κάποια στιγμή στη ζωή του αντιμέτωπος με κάποια από τα τμήματα του βιβλίου (για διάφορους λόγους) και τα θεωρήσει ακατανόητα, ανεπαρκή και πιθανόν άσχετα, αυτό δεν είναι πρόβλημα του αναγνώστη. Είναι, μάλλον του βιβλίου.

Βιβλιογραφία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

-Ρέντζος, Ι. (1984) *Γεωγραφική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Επικαιρότητα

-Ρέντζος, Ι. (2006) *Ανθρωπογεωγραφίες της Πόλης*. Αθήνα: Δαρδάνος-Τυποθήτω

-Ρέντζος, Ι. (2010) *Αναπαραστάσεις της Πόλης*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

- Λεοντίδου, Λ. (2005) *Αγεωγράφητος Χώρα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

-Τερκενλή, Θ. (1996) *Το Πολιτισμικό Τοπίο: Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Παπαζήση

-Τερκενλή, Θ., Ιωσηφίδης, Θ. και Χωριανόπουλος, Ι. (επιμ.) (2007) *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία, Χώρος*. Αθήνα: Κριτική

- Hadjimichalis, C. (1980) *The Geographical Transfer of Value*. Ph.D thesis: California University Press

- Hadjimichalis, C. (1987) *Uneven Development and Regionalism: State, Territory and Class in Southern Europe*. Kent: Chatham Ltd

- Χατζημιχάλης, Κ. (επιμ.) (1992) *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική: Κείμενα από τη Διεθνή Εμπειρία*. Αθήνα: Εξάντας

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Αλτουσσέρ, Λ. (1999) *Θέσεις*. Αθήνα: Σύγχρονη Σκέψη

-Φουκώ, Μ. (1987) *Εξουσία, Γνώση, Ηθική*. Αθήνα: Ύψιλον

-Culler, J. (2000) *Λογοτεχνική Θεωρία*. Ηράκλειο: Παν. Εκδ. Κρήτης

-Derruau, M (1987) *Ανθρωπογεωγραφία*. Αθήνα: ΜΙΕΤ

-Kayser, B. (1968) *Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

-Κουζέλης, Γ και Ψυχοπαίδης, Κ (1996) (επιμ.) *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήνα: Νήσος

-Πετμεζίδου Μ. (1996) (επιμ.) *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία*. (τομ. 1) Ηράκλειο Παν. Εκδ. Κρήτης

-Τσαούσης, Δ., Γ. (1999) *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*. Αθήνα:Gutenberg

-Timasheff, N., S., και Theodorson, G., A. (1997) *Ιστορία Κοινωνιολογικών Θεωριών*. Αθήνα: Gutenberg (μτφρ. Δ.Μ. Τσαούσης)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Μαρξ, Κ. (1996) *Το Κεφάλαιο*. Τμ. 1ος, 2ος, 3ος. Αθήνα: Εστία

-Κουρλιούρος, Η. (2001) *Διαδρομές στις Θεωρίες Του Χώρου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

-Σουήζυ, Π. (1996) *Θεωρία Καπιταλιστικής Ανάπτυξης*. Αθήνα: Gutenberg

-Bowles and Edwards (1997) *Κατανοώντας τον Καπιταλισμό*. Αθήνα: GUTENBERG (α'+β' τόμοι)

-Stiglitz, J., E. (2012) *Το Τίμημα της Ανισότητας*. Αθήνα: Εκ. Παπαδόπουλος (μτφρ. Ν. Ρούσσος)

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Jean Laplanche (1988) *Ζωή και Θάνατος στην Ψυχανάλυση*. Αθήνα: Νεφέλη (μτφρ. Ν. Παπαγιαννοπουλου)

-Θ. Τζαβάρας (1984) (επιμ.) *Ψυχανάλυση και Ελλάδα*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελλ. Πολ. Και Γεν. Παιδείας

-Φρόυντ, Σ. (χχ) *Γενική Θεωρία των Νευρώσεων*. Αθήνα: Δαμιανού

-Φρόυντ, Σ. (χχ) *Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας*. Αθήνα: Δαμιανού

-Φρόυντ, Σ. (1978) *Τοτέμ και Ταμπού*. Αθήνα: Επίκουρος

-Φρόυντ, Σ. (1996) *Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση*. Αθήνα: Επίκουρος

-Haynes, N. (1998) *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελλ. Γράμματα (α'+β' τόμοι)

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Έκο, Ουμ. (1994) *Θεωρία της Σημειωτικής*. Αθήνα: Γνώση (μτφρ. Εφ. Καλαφατίδη)

- Σωσσύρ, Φ. (1917) *Μάθημα Γενικής Γλωσσολογίας*. Αθήνα: Παπαζήση

- Barthes, R. (1983) *Ο Βαθμός Μηδέν της Γραφής*. Αθήνα: Ράππα

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Αλτουσσέρ, Λ (1970) *Θέσεις*. Αθήνα: Θεμέλιο

-Αλτουσσέρ, Λ (1972) *Για τον Μαρξ*. Αθήνα: Θεμέλιο

-Althusser, L Balibar, E. (1970) *Reading Capital*. London: Routledge

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Λακάν, Ζ. (1977) *Το Σεμινάριο ΙΧ: Οι Τέσσερις Θεμελιακές Έννοιες της Ψυχανάλυσης*. Αθήνα: Ράππα

-Lacan, J (1997) *Ecrits*. London: Routledge

-Haynes, N. (1998) *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Α' και Β' τόμοι. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Levi-Strauss, C. (1963) *Structural Anthropology*. London: Basic

- Marshall Sahlins (1997) *Χρήσεις και Καταχρήσεις της Βιολογίας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια (μτφρ.)

- Mumford, L. (2005) *Ο Μύθος της Μηχανής*. Τομ. 1. Θεσσαλονίκη: Νησίδες (μτφρ. Β. Τομανάς)

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Baudrillard, J. 1975) *The Mirror of Production.* St Louis: Telos Press

-Baudrillard, J. (1981) *For a Critique of the Political Economy of the Sign.* St Louis: Telos Press
-Baudrillard, J. (1993) *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage
-Baudrillard, J. (1993a) *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage
-Baudrillard, J. (1993b) *The Transparency of Evil*. London: Verso
-Baudrillard, J. (1993c) *Baudrillard Live: Selected Interviews*. London: Routledge
-Baudrillard, J. (1996) *The System of Objects.* London: Verso
-Baudrillard, J. (1998) *The Consumer Society.* London: Sage
-Baudrillard, J. (2001) *Impossible Exchange*. London: Verso
-Baudrillard, J. (2002) *Screened Out*. London: Verso

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Derrida, J. (1976) *Of Grammatology.* Baltimore: John Hopkins University Press
-Derrida, J. (1981) *Dissemination.* London: Athlone Press
-Derrida, J. (1982) *Margins of Philosophy.* Brighton: Harvester
-Derrida, J. (1992) *Given Time: I. Counterfeit Money*. Chicago: Chicago University Press
-Derrida, J. (1993) *Aporias*. Stanford: Stanford University Press
-Derrida, J. (1995a) *Points. Interviews 1974-1994.* Stanford: Stanford University Pres
-Derrida, J. (1995b) *The Gift of Death*. Chicago: Chicago University Press
-Derrida, J. (1995c) *On the Name*. Stanford: Stanford University Press
-Derrida, J. (1997) *Politics of Friendship.* London: Verso
-Derrida, J. (2002) *Positions.* London and New York: Continuum

ΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Ντελέζ, Ζ. και Γκαταρί, Φ. (1977) *Αντι-Οιδίποδας: Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια Ι*. Αθήνα, Ράππα
-Ντελέζ, Ζ. (2002) *Ο Νίτσε και η Φιλοσοφία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
-Ντελέζ, Ζ. (1996) Σπινόζα: Πρακτική Φιλοσοφία. Αθήνα: Νήσος
-Deleuze, G. (1983) *Nietzsche and Philosophy.* Cambridge: CUP
-Deleuze, G. and Guattari, F. (1983) *Anti-Oedipus*: *Capitalism and Schizophrenia.* Minnesota: MUP
-Deleuze, G. and Guattari, F. (1983) *On the Line*. NY: Semiotext(e)
-Deleuze, G. and Guattari, F. (1986) *Nomadology*. NY: Semiotext(e)
-Deleuze, G. and Guattari, F. (1988) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia.* London: Athlone Press

ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Foucault, M. (1970) *The Order of Things*. London: Tavistock
-Foucault, M. (1971) *Madness and Civilisation.* London: Tavistock
-Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of Prison*. London: Allen Lane
-Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge.* Brighton: Harvester

-Foucault, M. (1989) *The Archaeology of Knowledge*. London: Routledge

-Foucault, M. (1990) *History of Sexuality. Vol. I*. An Introduction: London: Penguin

ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Bauman, Z. (1982) *Memories of Class*. Routledge, London.

-Bauman, Z. (1991) *Modernity and Ambivalence*. Polity Press, Cambridge.

-Bauman, Z. (1992) *Intimations of Postmodernity*. Routledge, London.

-Bauman, Z. (1993) *Postmodern Ethics*. Blackwell, Oxford.

-Bauman, Z. (1997) *Postmodernity and its Discontents*. Polity Press, Cambridge.

-Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Polity Press, Cambridge

-Bauman, Z. (2001) *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Polity Press, Cambridge.

-Bauman, Z. (2003) *Liquid Love*. Polity Press, Cambridge.

ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Τερκενλή Θ. (1996) *Το Πολιτισμικό Τοπίο*. Αθήνα: Παπαζήσης

-Bauman, Z. [1973](1993) *Culture as Praxis*. London: Routledge

-Denis Cosgrove, Stephen Daniels (eds.) (1988) *The Iconography of Landscape Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press

-A-Ph Lagopoulos και Bocklund-Lagopoulou (1993) *Geography and Meaning.* Thessaloniki

ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Marshall Sahlins (1997) *Χρήσεις και Καταχρήσεις της Βιολογίας.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια

-Λ. Λαμπριανίδης (1991) *Στοιχεία Οικονομικής Γεωγραφίας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

-Λ. Λεοντίδου (1989) *Πόλεις της Σιωπής*. Αθήνα: ΕΤΒΑ

-Κόνσολας, Ν. (1997) *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης

-Παπαδασκαλόπουλος Αθ. (1995) *Μέθοδοι Περιφερειακής Ανάλυσης*. Αθήνα: Παπαζήσης

- Ν Ψυρούκης (1973) *Ιστορικός Χώρος και Ελλάδα*. Αθήνα: Επικαιρότητα

ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΚΑΙ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-M Castells, 1977 *The Urban Question*. London

-H Lefebvre 1991 *The Production of Space.* London: Routledge

-D Massey, 1984 *Spatial Division of Labour*. London: Methuen

-Harvey, D. (1982) *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell
-Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity.* Oxford: Blackwell
-Harvey, D. (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference.* Oxford: Blackwell
-Harvey, D. (2003) *The New Imperialism.* Oxford: Oxford University Press

ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Ν. Κόνσολας (1997) *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*. Αθήνα: Παρατηρητής
-Λ. Λαμπριανίδης (1992) *Στοιχεία Οικονομικής Γεωγραφίας*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
-Πετμεζίδου, Μ (επιμ.) (1996) *Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία*. Ηράκλειο: Παν. Εκ. Κρήτης

ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Ratzel, F. (2001) *Ζωτικός Χώρος*. Αθήνα: Προσκήνιο
-Cox, Low, Robinson (eds) (2006) *The SAGE Handbook of Political Geography*. London: Sage
-O'Tuathail, Dalby, Routledge (eds)(1998) *The Geopolitics Reader*. London: Routledge

ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Braudel, F. (1993) *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός Κόσμος την Εποχή του Φιλίππου του Β' της Ισπανίας.* Αθήνα: Εθνική Τράπεζα
-Derruau, M (1991) *Ανθρωπογεωγραφία*. Αθήνα: ΜΙΕΤ
-Τερκενλή, Θ., Ιωσηφίδης, Θ. και Χωριανόπουλος, Ι. (επιμ.) (2007) *Ανθρωπογεωγραφία: Άνθρωπος, Κοινωνία, Χώρος*. Αθήνα: Κριτική
-Λ. Λεοντίδου (1989) *Πόλεις της Σιωπής*. Αθήνα: ΕΤΒΑ
-Kayser, B (1968) *Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας*. Αθήνα: ΕΚΚΕ

ΕΙΚΟΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Βάϊου, Ν. και Χατζημιχάλης, Κ. (1997) *Με την Ραπτομηχανή στην Κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς*. Αθήνα: Εξάντας
-Hadjimichalis, C. (1980) *The Geographical Transfer of Value.* Ph.D thesis: California University Press
-Hadjimichalis, C. (1987) *Uneven Development and Regionalism: State, Territory and Class in Southern Europe.* Kent: Chatham Ltd
-Χατζημιχάλης, Κ. (επιμ.) (1992) *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική: Κείμενα από τη Διεθνή Εμπειρία*. Αθήνα: Εξάντας

ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Λεοντίδου, Λ. (2005) *Αγεωγράφητος Χώρα.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
-Ρέντζος, Ι. (2006) *Ανθρωπογεωγραφίες της Πόλης.* Αθήνα: Δαρδάνος-Τυποθήτω
-Ρέντζος, Ι. (2010) *Αναπαραστάσεις της Πόλης*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

-P. Jackson (1992) *Maps of Meaning*. London: Routledge

-Panelli, R (2004) *Social Geographies*. London: SAGE

ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΑΙ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Baudrillard, J. (1975) *Ο Καθρέπτης της Παραγωγής*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

-Mauss, M. (1979) *Το Δώρο: Μορφές και Λειτουργίες της Ανταλλαγής*. Αθήνα: Καστανιώτης (προλ. Σ. Δημητρίου-μτφ. Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη)

-Veblen, T. (1988) *Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης. Η Οικονομική Μελέτη των Θεσμών*. Αθήνα: Κάλβος (μτφρ. Γ. Νταλιάνης-Κ. Σοφιανός)

ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

-Claramunt, C. , Devogele, T. , Fournier, S., Noyon, V. , Petit M. and Ray C. (2007). Maritime GIS: From Monitoring to Simulation Systems, in *Information fusion and Geographic Information Systems*, Lecture Notes in Geoinformation and Cartography, 2007, Part 1, pp. 34-44

-Dragan, M. and Fernetti, M. (2002). Geographical Awareness for Modern Travellers: A GIS Application for Maritime Transportation in the Mediterranean Sea, In: Wright, D.J.; Earle, S., *Undersea with GIS*, ESRI Press: Redlands, pp. 230-244.

-Degnbol, D., Wilson, D.C. (2008). Spatial planning on the North Sea: A case of cross-scale linkages, *Marine Policy* 32 (2), pp.189-200.

-Gold, C. and Condal, A. (1995). A spatial data structureintegrating GIS and simulation in a marine environment, *Marine Geodesy*, 18:3, pp. 213-228

-Gold C., M. Chau, M. Dzieszko, and R. Goralski (2004). "The 'Marine GIS' – Dynamics GIS in Action." *International Society for Photogrammetry and Remote Sensing Conference*, Istanbul.

-Kulawiak, M., Chybicki, A. and Moszynski, M. (2010). Web-Based GIS as a Tool for Supporting Marine Research, *Marine Geodesy*, 33, pp. 135–153.

-Lam, S.Y.-W., Yip, T.L., (2008). The role of geomatics engineering in establishing the marine information system for maritime management, *Maritime Policy and Management* , 35 (1), pp. 53-60.

-Petit, M., Ray, C. and Claramunt, C. (2006). A Contextual Approach for the Development of GIS: Application to Maritime Navigation, in J.D. Carswell and T. Tezuka (Eds.): *WEB AND WIRELESS GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS,* Lecture Notes in Computer Science, 2006, Volume 4295/2006, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, pp. 158-169,

-Pietrzykowski, Z. (2011). Navigational decision support system as an element of intelligent transport systems, *Zeszyty Naukowe* 25(97), pp. 41–47.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ον/νυμο: Δρ. Θάνος Γκαραγκούνης
Email: thanosgkarag@yahoo.gr

Σπουδές

-1/2006-3/2010 Ph.D Γεωγραφίας (Swansea, UK)
-9/2001-9/2002 MA Κοινωνιολογίας (Leeds, UK)
-9/2000-9/2001 MA Ανθρωπογεωγραφίας (Leeds, UK)
-9/1995-6/2000 Πτυχίο Γεωγραφίας Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Ελλάδα)

Διδακτική Προϋπηρεσία

-2/2013-8/2013 Λέκτορας 407/80, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο (μαθ.: Βασικές Έννοιες στην Ανθρωπογεωγραφία, Υποχρ. 1ου έτους)
-9/2012-2/2013 Επιστημονικός Συνεργάτης, Τμήμα ΔΙΚΣΕΟ, ΤΕΙ Μεσολογγίου (μαθ.: Κοινωνική, Οικονομική και Περιφερειακή Γεωγραφία της Ελλάδας, Υποχρ. 3ου Έτους)
-9/2011-2/2012 Λέκτορας 407/80, Τμήμα Ιστορίας και Εθν., Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (μαθ.: Εισαγωγή στην Ανθρωπογεωγραφία, Υποχρ. 2ου Έτους)
-9/2010-2/2011 Λέκτορας 407/80, Τμήμα Αρχ. Μηχ., Πανεπιστήμιο Πατρών (μαθ.: Κοινωνιολογία του Χώρου, Επιλ. 3ου έτους)

Σημειώσεις Μαθημάτων

- Γκαραγκούνης, Θ. (2013) *Εισαγωγή στην Ανθρωπογεωγραφία: Κοινωνική Θεωρία και Χώρος*. Διδακτικές Σημειώσεις, Εκτυπώσεις: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα (301 σελ., Palatino 12, 1,5 Διάστημα)

- Γκαραγκούνης, Θ. (2012) *Κοινωνική, Οικονομική και Περιφερειακή Γεωγραφία της Ελλάδας*. Διδακτικές Σημειώσεις, Εκτύπωση: ΤΕΙ Μεσολογγίου, Μεσολόγγι (100 σελ., Palatino 12, 1,5 Διάστημα)

- Γκαραγκούνης, Θ. (2011) *Ανθρωπογεωγραφία Ι*. Διδακτικές Σημειώσεις, Εκτύπωση: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή (130 σελ., 12 Times New Roman, Διπλό Διάστημα)

- Γκαραγκούνης, Θ. (2010) *Κοινωνιολογία του Χώρου*. Διδακτικές Σημειώσεις, Εκτύπωση: Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα (59 σελ., 12 Times New Roman, Διπλό Διάστημα)

Συνέδρια

- Γκαραγκούνης, Θ., Οκτώβριος (2008), 11ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας. Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία. Τμήμα Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Πατρών: *Το Υποκείμενο και οι Μετασχηματισμοί του*. Πάτρα. Τίτλος Ανακοίνωσης: "Σχιζοανάλυση, Σώμα δίχως Όργανα και Ροές Επιθυμίας στα γραπτά των Gilles Deleuze and Felix Guattari".
- Γκαραγκούνης, Θ., Νοέμβριος (2009), 2ο Διεθνές Συνέδριο Κοινωνιολογίας, Ελληνική Κοινωνιολογική Εταιρεία: *Κοινωνία Διακινδύνευσης*. Αθήνα. Τίτλος Ανακοίνωσης: "Καπιταλισμός και Κοινωνικές Τάξεις στα γραπτά των Jean Baudrillard and Zygmunt Bauman".
- Γκαραγκούνης, Θ., Ιούλιος (2010), 22ο Διεθνές Συνέδριο Φιλοσοφίας, Διεθνής Φιλοσοφική Εταιρεία: Η Φιλοσοφία του Περιβάλλοντος. Καλαμάτα. Τίτλος Ανακοίνωσης: "Alain Badiou: Οντολογία της Φύσης".
- Γκαραγκούνης, Θ., 13-15, Μάιος (2011α), 1ο Συνέδριο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Ζαρός Ηρακλείου: *Μεταναστευτική Πολιτική*. Τίτλος Ανακοίνωσης: "Ετερολογίες: ο Άλλος μέσα από τα γραπτά του Jean-Francois Lyotard και Bruno Latour".

- Γκαραγκούνης, Θ., 27-29, Μάιος (2011β), Ετήσιο Συνέδριο Αστικής Ανθρωπολογίας, CUA ANNUAL CONFERENCE και Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου: *Αγορά εναντίον Κοινωνίας*; *Human Principles and Economic Rationale in Changing Times.* Τίτλος Ανακοίνωσης: "Το Αδιαίρετο Οικονομίας και Κουλτούρας: Marx, Derrida, Baudrillard"
- Γκαραγκούνης, Θ., Σεπτέμβριος (2011γ), 6ο Διεθνές Συνέδριο *Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών. Τίτλος Ανακοίνωσης: "Το Φάρμακο, η Κάλπικη Λίρα και μη-Αγοραίες Ανταλλαγές: Derrida, Γλώσσα και Ιστορία".
-Γκαραγκούνης, Θ. (2012a) 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο, Φιλοσοφίας της Επιστήμης, 29/11/2012-01/12/2012. Πανεπιστήμιο Αθηνών, ΜΙΘΕ, Αθήνα. Τίτλος: 'Η έννοια του Χώρου στην Ευρωπαϊκή Φιλοσοφία: Kant, Foucault, Derrida, από την 'κοινωνική κατασκευή' στην 'υλοποίηση''.
- Γκαραγκούνης, Θ. (2013a)

Περιοδικά (με κριτές)

- Gkaragkounis, T. (2012b) 'Deconstructing Spaces of Myth: From Derrida's counterfeit to Deleuze's origami', (in English) *Electra* e-journal, Department of Philology. Patras: University of Patras (ISSN: 1792-605X), issued by the Centre for the Study of Myth and Religion in Greek and Roman Antiquity, founded by Patras University Department of Philology

Βιβλία

-Γκαραγκούνης, Θ. (αναμένεται 2013β) *Η έννοια του Χώρου στην Δυτική Φιλοσοφία: Kant, Foucault, Derrida.*

-Γκαραγκούνης, Θ (2013α) *Εισαγωγή στην Ανθρωπογεωγραφία*. e-book: www.24grammata.com (ISBN:978-960-93-4865-2)

- Γκαραγκούνης, Θ., (2012) *Η Καταναλωτική Κοινωνία: Σημείο, Πόλη, Εμπόρευμα, Έξι Διατυπώσεις στον Ορίζοντα της Κοινωνικής Γεωγραφίας*. Πάτρα: Αμφιλύκη (ISBN: 978-960-99055-2-7)

- Γκαραγκούνης, Θ., (2011) *Ο Λόγος της Μετανεωτερικότητας: Μια Ανθρωπογεωγραφική Προσέγγιση της Μεσογειακής Πόλης*. Πάτρα: Αμφιλύκη (ISBN: 978-960-99055-1-0)

- Gkaragkounis, T. (forthcoming) *Mediterraneanism. Geographical Representations of the Mediterranean* (in English)

Άρθρα (σύντομα θα υποβληθούν)

-Gkaragkounis, T. and Clarke, B. D. (2012), "Mediterraneanism and Difference"

-Gkaragkounis, T. and Clarke, B. D. ()"HyMe(n)diterranean spatialities: chromatism, hymenography, spectrography"

-Gkaragkounis, T. and Clarke, B. D. () "Void Mediterranean: Badiou, Deleuze, Derrida''

Συστατικές Επιστολές (Διατίθενται)

-Professor David B. Clarke, University of Wales Swansea, Department of Geography, Singleton Park, Swansea, Wales, UK, d.b.clarke@swansea.ac.uk

-Professor Marcus A. Doel, University of Wales Swansea, Department of Geography, Singleton Park, Swansea, Wales, UK, m.a.doel@swansea.ac.uk

ISBN: 978-960-93-4865-2

νέο e-book

24grammata.com

σειρά: εν καινώ, αρ. σειράς:36